

СЕРЖИЛО ТАҒАККУР ДУРДОНАЛАРИДАН

**(Фалсафий ҳикматли иборалар
ва мухтасар фикрлардан намуналар)**

**Тузувчи ва таржимон:
фалсафа фанлари доктори
Абдулҳафиз Жалолов**

«NAVRO'Z» NASHRIYOTI

ТОШКЕНТ - 2003

Тузувчи ва таржимон:
фалсафа фанлари доктори
Жалолов Абдулҳафиз Мараҳимович
(Муҳаммад РАҲИМ ўғли)

Тақризчи:
тарих фанлари номзоди доцент Собир Курбонов

Нашр учун масъул:
Аслиддин Рустамов

Китобдан қадим замонлардан то XX асрнинг биринчи чорагигача бўлган давр оралиғида хорижий Шарқ ва Ғарб мамлакатларида яшаган қатор донишмандлар, мутафаккирлар, ҳаворийлар, илоҳиётчилар, файласуфлар, олимлар, ёзувчилар, шоирлар, давлат, жамоат арбоблари, бошқа маълум-машҳур сиймолар томонидан битилган, шу билан бирга, энг кўҳна ўтмиш айрим адабий ёдгорликларида акс этган ҳамда инсоният маънавий тарихи талабчан синовларидан ўтиб, бизларгача етиб келган фалсафий ҳикматли иборалар, чуқур ҳаётий кузатувлар натижалари, ўткир фикр-мулоҳазалар намуналари ўрин олган.

Нашр донолик ва ақл-заковат тарихи, уларнинг инсон ҳаётидаги ўрни, аҳамияти ҳамда мислсиз қудратли кучи масалалари билан қизиқувчи мутахассислар, шунингдек, кенг китобхонлар оммасига мўлжалланган.

C46

Сержию тафаккур дурдоналаридан: (Фалсафий ҳикматли иборалар ва мухтасар фикрлардан намуналар) / Тузувчи ва тарж.: А. Жалолов. - Т.: «Наврўз», 2003. - 320 б.

ББК 94.8

©«NAVRO'Z NASHRIYOTI»
Тошкент шаҳри, Навоий кўчаси, 30

«Дунё тан олган кўп улуг файласуфларнинг асарлари ҳанузгача ўзбек тилида нашр этилмагани туфайли аксарият зиёлилар, хусусан, ёшларимиз уларнинг ғоявий қарашлари билан яхши таниш эмас. Сократ ва Платон, Ницше ва Фрейд каби олимларнинг, ҳозирги замон чет эл файласуфларининг китобларини ҳам тушунарли қилиб, изоҳ ва шарҳлар билан ўзбек тилида чоп этиш наҳотки мумкин бўлмаса?

...Албатта, фалсафа замон ва макон билан боғлиқ мураккаб фан эканини тушунамиз. Шу боис ҳақиқатни топиш учун қарама-қарши фикрларни ўртага ташлайлик. Талабалар, зиёли ёшларимизнинг ўзи керакли хулосани чиқариб олсин».

Ислом КАРИМОВ

КИРИШ

«Ўзбекистон овози» газетаси саҳифалари орқали 2001 йилнинг октябрь ойи охири ва 2003 йилнинг февраль ойи биринчи ярми давомида «Сержило тафаккур дурдоналаридан» рукни остида хорижий Шарқ ва Ғарб маънавий бисотининг, уларни русчадан ўзбек тилига таржима қилиш асосида тузилиб, муштарийлар эътиборига ҳавола этилган фалсафий ҳикматли иборалари ва мухтасар фикр-мулоҳазаларидан келтирилган намуналар кенг ўқувчилар оммаси ўртасида катта қизиқиш ўйғотди. Таҳририятга келган хатлар, махсус сим қоқишлар ва унга ташриф буюришлар орқали, улар ушбу газета саҳифаларидан ўрин олган ҳикматли иборалар ва фикр-мулоҳазалар намуналарини алоҳида китоб шаклида нашр этилишини айтиб муддао эканлигини билдирдилар.

Мана шу истақларни ҳисобга олиб ҳамда мустақил мамлакатимиз — Ўзбекистонда маънавият масалаларига ўта устуворлик аҳамияти берилаётгани ҳолатидан келиб чиқиб, мазкур тўпламни нашрга тайёрлашни маъқул, деб топдик.

Китобга «Ўзбекистон овози» газетаси саҳифаларида чоп этилган, 3000 тага яқин, ҳикматли ибора ва фикр-мулоҳазалардан ташқари, 400 талар чамасидаги янги намуналар киритилди. Ундан, хусусан, Осурия подшоси Синахерибнинг мирзаси Ахикарнинг ҳикматлари ҳамда 30 та атрофидаги бошқа, газетада берилган, сиймоларнинг қўшимча иборалари ва мулоҳазалари ўрин олди. Натижада, тўпламдаги тафаккур дурдоналари намуналарининг умумий сони қарийб 3400 тага яқин рақамни ташкил этди.

Шунингдек, газета саҳифаларида чоп этилган айрим намуналарга муайян, жузъий тарздаги, таҳририй ўзгартишлар киритилди.

Таржиманинг манбавий асосини: П.С.Тарановнинг, 2 жилддан иборат, «Серқирра фалсафа» («Многогранная философия». ИКФ «Сталкер», 1998) тўплами; «Улкан кишиларнинг ҳикматли иборалари» («Афоризмы великих людей». М., 1999); «Улкан кишиларнинг улкан фикрлари» («Великие мысли великих людей». М., 2002); «Ҳикматли ибораларнинг катта китоби» («Большая книга афоризмов». ЭКСМО-Пресс. М., 2002) нашрлари ва айрим бошқа асарлар ташкил этдилар.

Тўлам энг қадимги замонлардан то XX асрнинг биринчи чорагигача бўлган даврни қамраб олган ва учта – Қадимги дунё (энг қадимий замонлардан то милодий IV асргача), Ўрта асрлар (IV-XVI асрлар), Маърифатпарварлик давридан XX асргача (XVI асрдан XX асрнинг бошларигача), қисмга бўлинган. XX аср, фикримизча, алоҳида нашрга лойиқ.

Албатта, ушбу нашрнинг инсоният маънавий уммонидан ўзлаштиришимиз мумкин бўлган, ҳатто, биргина томчи ўрнини ҳам боса олиши даргумон. Аммо, агар у ўқувчида мана шу уммонга нисбатан қизиқиш ўйғотса, унда унинг бағрига отилиб, чуқур ерларига шўнғиш истаklarини туғдирса, биз ўзимизни мақсадга эришган, деб ҳисоблардик.

Биз мазкур ишни қўлимиздан келганича, аммо, сидқидилдан ва самимий адо этишга интилдик, унинг муқаррар камчиликлари учун аввалдан узр сўраймиз ва, ишонамизки, улар бундай ишларни янада яхшироқ уддалайдиганларга бир самарбахш туртки бўлса, ажаб эмас.

Тузувчи-таржимон

СЕРЖИЛО ТАФАККУР ДУРДОНАЛАРИДАН

Ижтимоий равақ бутун инсон жамияти мураккаб, сер-машаққат тарихий тараққиётининг марказий ўқини ташкил этиб келган бўлса, адолат орзуси, армони, адолатга интилиб яшаш ҳамиша ушбу равақнинг ҳаракатлантирувчи кучи бўлиб хизмат қилган.

Башарият маънавий ҳаёти тарихининг энг мўътабар зар-варақлари ҳам айна адолат масаласига, уни одамзод турмушида қарор топтириш муаммоларини ҳал этиш йўлларини излаб топиш мақсадларига бағишланган.

Мабодо, бутун инсоният сатъи ҳаракатларининг бош мазмуни, уларнинг мақсад-муддаосини бир сўз билан ифода этиш зарур бўлса, шубҳасиз, мазкур сўз АДОЛАТ тушунчасидан иборат бўлган бўлур эди.

Муҳтарам Юртбошимиз И.А.Каримовнинг халқимиз ҳамма нарсага чидаши мумкин, аммо, унинг битта нарсага чидаши мумкин эмас, у ҳам бўлса - адолатсизлик, деган сўзлари, том маънода, умумбашарий маънога эга.

Яна бир нарса шубҳасиз. У - адолатга эришишнинг бирдан-бир йўли, усули, воситаси билимда, ақл-заковатда, тафаккурда эканлигини барча замонлар даҳолари томонидан эътироф этилиши. Бироқ, даб-дурустдан қараганда, маънавийят, тафаккур тарихи мазкур йўналишдаги, ижобий умидбахшлилик кайфиятидаги, фикрлар билан бир қаторда, муайян, ҳатто, ўзаро зиддиятли, инкорий мазмундаги, тушкунлик маъносидаги фикр-мулоҳазаларни ҳам ўз ичига ола-

ди. Фикримизча, ушбу, инкорий мазмундаги фикр-мулоҳазаларни ҳам, «яхшиликка йўйиб», тушуниш мумкин. Ҳайлаймизки, улар ҳам, машҳур даҳолар томонидан, пировардида, айни адолатни, эзгуликни, билимни, ақл-заковатни, тафаккурни, чуқур изтиробли тарзда, кўмсаб айтилганлар. Чунки, ушбу даҳолар яшаган замонлар, ўзларининг ўта мураккаблиги. номукамаллиги боис, улар учун, кўпроқ, кўзлангандан тесқари, акс натижаларга олиб келувчи, яъни «чархи кайрафтор», дунё бўлиб кўринган.

Зеро, бу ўринда, шоирнинг қуйидаги сатрлари, хусусан, ўша замонлар учун алоҳида аҳамиятга эга бўлиб, ҳозирги кунда ҳам муайян диққат-эътиборга лойиқдир:

«Иллат излаганга иллатдир дунё,

Фурбат излаганга фурбатдир дунё.

Ким нени изласа топгай бегумон,

Ҳикмат излаганга ҳикматдир дунё».

Албатта, дунёдан фақат ҳикмат излаш, хусусан, уни ҳаминша топа билиш учун ҳаётий жараёнлар адолат руҳи билан суғорилган бўлмоғи лозим. Аммо, афсуски, сайёрамиз, яна бир бошқа шоирнинг бирмунча олдинроқ айтганидек, ҳалихануз, «хушчақчақлик учун ниҳоятда кам даражада мослашган». Бундай нохуш ҳолни баргараф этиш учун эса курашмоқ керак. Курашганда ҳам — билимнинг, ақл-заковат ва тафаккурнинг қудратли кучига таянган ҳолда, самарали курашмоқ лозим.

Билимлиликнинг асл моҳияти — адолатни пайқаш, англаш ва уни амалий ҳаётда юзага чиқаришдир. Бунинг учун қуйидаги саволга жавоб топиш ўта муҳим аҳамият касб этади. Адолатнинг аҳамияти, билим, ақл-заковат, тафаккурнинг кучи ва бошқа, инсоннинг инсон бўлиб яшашини таъминлашга дахлдор, соҳаларга оид пурҳикмат фикрлар минглаб йиллар аввал айтилган бўлсаларда, бироқ, нега улар ҳозиргача ҳаётда тўқис амалга ошмай келмоқдалар?

Ушбу саволга жавоб, бизнингча, қуйидагича бўлиши мумкин:

Биринчидан. Ижтимоий адолатни инсоният ҳаётида қарор топтириш, бу - узоқ муддатли, мураккаб, кўпнинг йилларни ўз ичига олувчи, мураккаб жараён.

Иккинчидан. Ижтимоий адолат фақат, ҳатто, ўта чуқур маъноли, даъватларнинг ўзи билангина амалга ошадиган иш эмас.

Учинчидан. Ижтимоий адолатни ҳаётда қарор топтириш учун бунинг иқтисодий, сиёсий, маънавий заминларининг етилмоғи тақозо этилади. Акс ҳолда, адолатни шоҳлар ҳам қарор топтира олмайдилар (масалан, Сулаймон пайғамбар, Бобур Мирзо ва бошқалар каби).

Тўртинчидан. Ижтимоий адолат бир вақтнинг ўзида ҳам бутун одамзод, ҳам ҳар бир алоҳида олинган инсон учун рўёбга чиқарилиши мумкин. Ушбу зарурат фақат бизнинг замонимизга келиб, ҳар бир мамлакат, ҳар бир хонадон «эшигини қоқмоқда».

Мазкур ҳол умумбашарий зарурат, мақсад, вазифа эканми, демак, бутун инсоният сержило тафаккурининг ҳам тарихий, ҳам замонавий дурдоналари барча, адолат шароитида яшашни ихтиёр этган, кишиларнинг маънавий дунёси мулкига айланмоғи лозим.

Зеро, мустақил Ватанимизда қурилаётган демократик ҳуқуқий давлат фақат ўқимишли, билимли, ақл-заковатли, ижодий тафаккур соҳибига айланган фуқаролар амалий саъий ҳаракатларининг ҳосиласи сифатида қарор топиши мумкин.

Ушбу олижаноб мақсаддан келиб чиқиб, юртдошларимизни жаҳон халқлари даҳолари узоқ ва яқин ўтмишда қолдирган маънавий мероснинг айрим, пурҳикмат иборалар шаклидаги, дурдоналари билан таништиришни ўта фойдали иш, деб ҳисоблаймиз.

Муайян маънода, муносабатда мутлақ ҳақиқат мақомидаги мазкур фикр-мулоҳазаларни бир-бирлари билан ўзаро муқояса қилинганда, хусусан, уларнинг умумбашарий сержило маънавий маданият уммони олами доирасидаги ўринлардан келиб чиқилганда, мазкур ҳол ушбу пурҳикмат ибораларнинг, айни пайтда, нисбий тусга эга эканликларидан ҳам дарак беради.

Қуйида тегишли йўналишдаги ишимизнинг илк, дебоча қисми билан танишасиз.

*Муҳаммад Раҳим ўғли,
«Ўзбекистон овози»,
2001 йил 27 октябрь.*

I қисм.
ҚАДИМГИ ДУНЁ

КАДИМГИ МИСР АДАБИЙ ЁДГОРЛИКЛАРИ ҲИКМАТЛАРИДАН:

- ◆ Тақдир башоратлари худоларгагина аёндыр.
- ◆ Эртанги кунга, ҳали у келмагунича, умид боғлама, негаки, у куннинг қандай мусибатлар олиб келишини ҳеч ким билмайди.
- ◆ Ким ҳаддан ташқари узоқни кўрса, қалбан нотинчдыр. Ҳеч нима хусусида олдиндан ташвишланмагин ва ҳали йўқ нарсага қувонмагин.
- ◆ Ёдда тут: мана шу ҳаётнинггина баҳоси бор!
- ◆ Мамлакат осойишталиги – адолатда.
- ◆ Ҳақиқат, эртами ёки кечми, барибир, ёруғликка чиқади, ёлгон эса йўқ бўлади.
- ◆ Ким тўр қўйса, унга ўзи тушади; ким чуқур қазиса, унга ўзи йиқилади; ким қилич чархласа, ўзи қиличдан ҳалок бўлади.
- ◆ Шикоятчи қандайин бебахт! Арзгўй бўлиш бебахтнинг қисматидыр.
- ◆ Дўстларни йўқотмаслик учун уларни кечирмоқ лозим.
- ◆ Одам бошқалар билан қандай муомала қилса, унинг билан шундай муомала қил.
- ◆ Сенга нимаики демасинлар, ҳеч ким билан, худди унинг сен билан сўзлашишга ҳақи йўқдай, гаплашма.
- ◆ Сенга яхшилик қилган кишидан миннатдор бўлмоқ лозим.
- ◆ Ким ўлдирса, ўзи ҳам ўлдирилади. Ким ўлдиришга амр қилса, ўзи ҳам амр билан ўлдирилади.
- ◆ Чинакам улкан одамнинг очкўз бўлиши мумкин эмас.

ҚАДИМГИ ҲИНДИСТОН МАСАЛЛАРИ, ДОСТОНЛАРИ, РИСОЛАЛАРИ ҲИКМАТЛАРИДАН:

◆ Фақат қораланишгагина ёки фақат мақталишгагина лойиқ одам бўлмаган, йўқ ва бўлмайди.

◆ Ким барча мавжудотларда ўзини ва ўзида — барча мавжудотларни кўрса, ўша олий салтанатга эришади.

◆ Бойлик ва доимий соғлиқ, дўст ва ширинсухан хотин, итоаткор ўғил ва фойдали билим — мана, бу дунёдаги олти-та неъмат.

◆ Дўст, хотин, хизматкор ва ботирлик кулфатда билинади.

◆ Дўст — кулфатда, ботир — жангда, виждонли — қарзни тўлашда, хотин — камбағалликда, қариндошлар — оғирчиликда билинади.

◆ Кимнинг қалби на илмларга, на жангларга, на аёлларга интилмаса, у ёруғ дунёга, онасининг ёшлигини ўғирлаб, беҳуда келибди.

◆ Агар бахтсизлик келтирадиган бўлса, ҳақиқат тўғри-сида ҳам чурқ этмаслик лозим.

◆ Тақдир бизга ато қилган нарсани тўшакда ётиб ҳам оламиз. Бизга у ҳукм қилмаган нарсани, қанчалик куч сарфламайлик, — ололмаймиз.

◆ Ўз умидларининг қули — ҳамма одамларнинг қули, ўз умидларининг ҳукмдори — бутун олам ҳукмдори.

◆ Ҳаққоний ва ёқимлини гапир; ҳаққоний, аммо, ёқимсизни гапирма; ёқимли, аммо, ҳаққоний эмасни гапирма — мана азалий қатъий қоида.

◆ Нима мумкин бўлмаса, ўша мумкин эмас; нима мумкин бўлса, ўша мумкин. Арава сув юзида юрмайди, кема куруқликда сузмайди.

◆ Оқибати ҳақида ўйламай, бурчингни адо эт; бу сенга бахт келтирадими ёки бебахтлик, бурчингни адо эт. Ким ўз бурчини, хурсанд бўлмай ва қайғуга тушмай, хотиржам адо этса, ҳар қандай оқибатларни қарши олса, ўша, дарҳақиқат, қалбан улқандир.

◆ Ёт бурчни яхши адо этгандан, ўз бурчини ёмон адо этиш яхшироқ.

♦ Танамиз, бугун бўлмаса, эртага ғам-ғусса ва касалликлар орасида ҳалок бўлади. Унинг учун бурчга хиёнат қилишдан на фойда?

♦ Ким шерга ўшаб меҳнат қилса, бахт маъбудаси ўшани йўқлайди: «Ҳамма нарса тақдирдан!». Мардонавор ишлар билан тақдирни енг; агар сенинг тиришишларинг муваффақият қозонмаса, бунда сенинг айбинг йўқ!

♦ Арава битта гилдиракда юрмайди, одамларнинг ғайратларисиз тақдир амалга ошмайди.

♦ Аёллар табиатдан билимдондирлар, эркаклар — китобдан.

♦ Нодонлик тўсиғига тенг келадиган тўсиқ йўқ.

♦ Тинчлик ва меҳнат — фаровонлик манбаи.

♦ Ақлсиз одамга илмдан на фойда? Кўзи ожиз кишига кўзгудан қандай наф бор?

♦ Одамнинг безаги — донолик, доноликнинг безаги — осойишталик, осойишталикнинг безаги — жасурлик, жасурликнинг безаги — мулойимлик.

♦ Аҳмоққа маслаҳат бериш — уни фақат ғазаблантиришидир.

♦ Ҳеч қандай ишга киришма — мана доноликнинг биринчи белгиси. Ишга киришганингдан кейин уни охирига етказ — мана доноликнинг иккинчи белгиси.

♦ Агар сен доно бўлсанг, бойга, ҳукмдорга, ёш болага, кекса кишига, дарвешга, донишмандга, аёл кишига, тентакка ва устозга эътироз билдирма.

♦ Бошқаларга маслаҳат беришга келганда, ҳар бир киши — ҳиқматлар хазинаси. Ўзининг ушбу маслаҳатларга риоя этишига келганда, донишманд ҳам тентакдан ақллироқ эмас.

♦ Донолар вақтни назмга ва илмларга сарфлайдилар, нодонлар — бузуқчиликларга, уйқуга ва жанжалларга.

♦ Ҳамма нарсанинг давоси бор — нодонликнинггина давоси йўқ.

♦ Худодар кимни хароб қилишни ният қилсалар, ўшани ақлдан маҳрум этадилар.

♦ Одам ақли экан — нима бўлганда ҳам, у шоҳга хизмат қилади, заҳарни ютади ва аёллар билан лаззатланади.

♦ Ким барчага адоватсизлик билан ва нотўғри фикрларсиз қараса, унинг учун дунё хурсандчиликларга тўла.

♦ Битта, уни эшитиб хотиржам бўлинадиган, сўз, минглаб, бефойда сўзлардан тузилган, нутқлардан яхшироқ.

◆ Ҳамма нарса сўз билан белгиланади, сўзда илдиз отган, сўздан келиб чиққан. Ким сўзда алдаса, ўша ҳамма нарсада алдайди.

◆ Сукут сўзлардан афзал.

◆ Миллионлаб йиллар қонунсиз ҳаётдан, қонунда яшалган лаҳза афзал.

◆ Ҳеч ким бошқармаётган, аёл ёки гўдак бошқараётган мамлакатда яшама.

◆ Сенга эркинлик муҳайё этилган бўлса, шундагина туғилишга арзийди. Модомики, ҳаёт – қуллик экан, унда ўлим нима?

◆ Ботир одам, олим киши ва гўзал аёл қаерга бормасинлар, ҳамма ерда паноҳ топадилар.

◆ Жасоратсиз ақл – аёлнинг хусусияти; ақлсиз жасорат – ҳайвоннинг хусусияти.

◆ Хавф туғилмагунича, ундан кўрқ; хавф келганида эса ундан кўрқма, унинг билан кураш.

◆ Тентак билан дўст бўлгандан кўра, ақлли билан душман бўлиш яхшироқ.

◆ На онангга, на хотинингга, на инингга, на ўз болаларингга, чинакам дўстга каби, ишониш мумкин эмас.

◆ Бериш, олиш, сирлашиш, сўраш, меҳмон қилиш, меҳмон бўлиш – мана дўстликнинг олтига белгиси.

◆ Дўстингдан қарз олма ва дўстингга қарз берма. Қарз, худди қайчи каби, дўстликни кесади.

◆ Агар кучсизлар яқдил бўлсалар, кучлилар уларни енга олмайдилар; бир-бирига яқин ўсадиган буталарга довул кўрқинчли эмас.

◆ Аёл туғиш, эркак – насл қолдириш учун яратилган.

◆ Уй бекаси – мана, уй нима дегани. Бекаси уй ўрмонга ўхшайди.

◆ Ўз ўғлинг қандайин ёмон – тарбиясиз, бадбашара, нодон, саёқ, беҳосият бўлмасин, у, ҳар ҳолда, қалбни қувонтиради.

◆ Ўғлинг билан беш ёшгача шоҳ билан каби муомалада бўл, беш ёшдан ўн бешгача – худди хизматкор биландай, ўн бешдан кейин – дўст билан сингари. Эрнинг хотин билан, отанинг ўғил билан ишларига аралашма.

◆ Ҳатто, ўлим таҳдиди остида ҳам, нимани қилиш жоиз бўлмаса, уни содир этма; нимани қилиш жоиз бўлса, уни пайсалга солма – мана азалий қатъий қоида.

- ◆ Хеч қандай яхшилик беҳуда кетмайди.
- ◆ Мулойимлик ҳамма нарсадан кучлироқдир.
- ◆ Миллионлаб китобларнинг моҳияти – битта байтда: савоб – яқинингга яхшиликда, гуноҳ – яқинингга ёмонликда.
- ◆ Ҳатто, душманингдаги яхши нарсаларга тақлид қил, ҳатто, ота-онангдаги ёмон нарсаларга тақлид қилма.
- ◆ Олти киши уларга аввал ёрдам қилганларни эсламайдилар: шогирд – устозни; уйланган ўғил – онасини; кўнгли совуган эр – хотинини; мақсадга эришган – ёрдамчини; чакалакзордан чиқиб олган – йўл кўрсатганни; касал – табибни.
- ◆ На ортиқча мақтовларга, на танбеҳларга парво қилмаганга, зарбаларга зарба билан жавоб бермаганларга, хафа қилганга ёмонликни истамаганларга худолар ҳавас қиладилар.
- ◆ У душманинги бўлганида ҳам – меҳмонга эътиборли бўл. Ҳатто, қўлида болтаси бор ўрмон кесувчидан дарахтлар ўз сояларини аямайдилар.
- ◆ Ақлли кишига мажлисда бошқа киши тўғрисида ёмон сўзларни айтиш ярашмайди.
- ◆ Подшо бир маротабагина буйруқ беради, ҳурматли киши ўз мулоҳазасини бир маротабагина айтади, қиз болани бир маротабагина турмушга узатадилар – ушбу учта ишни бир маротабагина қиладилар.
- ◆ Подшоларга, оловга, бошлиқларга ва аёлларга жуда яқин ҳам, улардан жуда узоқ ҳам бўлма: жуда яқин бўлсанг – улар сени нобуд қиладилар; жуда узоқ бўлсанг – улар сен учун бефойда бўладилар.
- ◆ Бошқаларга боғлиқ ишлардан нарироқ бўл; ўзингга боғлиқ нарсаларгагина интил.
- ◆ Ланжлик, хотинбозлик, касалмандлик, она юртидан кўнгил узиб кета олмаслик, ҳаётдан мамнунлик, кўрқоқлик – мана улугворликка томон йўлдаги олтига тўсиқ.
- ◆ Билим таълимга боғлиқ, иззат – ишларга, фаровонлик – ғайратга, мукофот – тақдирга.
- ◆ Бойликка эғалик қилишда иккита хатога йўл қўйилиши мумкин: нолойиққа бериш ва лойиққа бермаслик.
- ◆ Энг яхшиси – меҳнатинг билан топилган пул, ёмони – меросдан, янада ёмони – инингдан, энг ёмони – аёл кишидан топилгани.

ҚАДИМГИ ХИНДИСТОН ХИКМАТЛАРИДАН

- ◆ Соғлиққа тенг дўст йўқ; хасталиққа тенг душман йўқ.
- ◆ Пишган мевага узилиб, ерга тушишдан ўзга ҳеч нима хавф-хатар солмайди; ёруғ дунёга келганга ўлимдан бошқа ҳеч нима хавф-хатар солмайди.
- ◆ Вақт ҳеч кимни севмайди ва ҳеч кимдан нафратланмайди, вақт ҳеч кимга бепарқ эмас — у барчани олиб кетади.
- ◆ Доно одам на марҳумлар, на тириклар устидан кўз ёши тўкмайди.

СУЛАЙМОН ПАЙҒАМБАР

ҚАДИМГИ ЯХУДИЙ ДОНИШМАНДИ,
ПОДШО.

МИЛОДДАН АВВАЛГИ
X АСРДА ЯШАГАН:

- ◆ Нима бўлган бўлса, ўша бўлади, нима яратилган бўлса, ўша яратилади, бу Қуёш остида ҳеч қандай янги нарсанинг ўзи йўқ.
- ◆ Кўп донишмандликдан кўп қайғулар келиб чиқади, билимини кўпайтирган ғам-ғуссани кўпайтиради.
- ◆ Кўп китоб битсанг, бунинг чеки бўлмайди, кўп китоб ўқиш - жону таннинг азоби.
- ◆ Энг муҳими — донолик: доноликка интилгин, ўзингнинг бутун борлигинг билан ақлингни пешла.
- ◆ Кўрдимки, бамисоли, зулматдан ёруғликнинг фойдалиги каби, донишмандлик нодонликдан фойдалироқ.
- ◆ Мен яна шуни билдимки, дононинг ҳам, нодоннинг ҳам қисмати бир.
- ◆ Худо — одамларга, уларни маърифатли қилиш, усиз одамлар ўзларини ҳайвон эканликларини англашлари учун, зарур.
- ◆ Ҳузур-ҳаловат дунёга келмаган, ёруғ дунёда юз бераётган ёвуз ишларни кўрмаган кишиникидир.
- ◆ Нодоннинг ашуласини тинглагандан кўра, дононинг танбеҳини эшитган афзалроқ.
- ◆ Кўрқувни ҳис этмайин десанг — жудаям ҳақиқатгўй ва ўта донишманд бўлмагин.
- ◆ Ўйладим: «Донишманд бўламан». Кўрсам, донишманлик мендан йироқ экан.
- ◆ Худо одамларни тўғри қилиб яратади, одамлар эса кўплаб ҳийла-найрангларни ахтардилар.
- ◆ Инсон ёруғ дунё ишларининг моҳиятини топа олмайди, - уни топишга қанчалик уринмасин, барибир, топа олмайди; ҳатто, донишманд уни топа оласан, деганда ҳам топа олмайди.
- ◆ Ва, мен ўйладим: жасурликдан донолик афзал, аммо, фақирнинг донолигидан нафратланадилар ва унга қулоқ солмайдилар.

◆ Юксак лавозимларга нодонлик қўйилган, муносиблар эса пастда қолиб кетганлар.

◆ Сен, бамисоли, она қорнидалигингда нафас олишнинг қандай юз берганлигини ва суяқларингнинг қаердан пайдо бўлганлигини билмаганингдек, барча нарсаларни яратувчи - Худонинг ишларини ҳам била олмайсан.

АХИКАР

ОСУРИЯ ПОДШОСИ СИНАХЕРИБНИНГ
(МИЛОДДАН АВВАЛГИ 705–681 ЙИЛЛАРДА
ҲУКМДОРЛИК ҚИЛГАН) МИРЗАСИ.

МИЛОДДАН АВВАЛГИ

ҮҮҲ–ҮҮ АСРАДАРДА ЯШАГАН:

◆ Аҳмоққа бошингдан хушбўй мой қуйишга ижозат бергандан кўра, ақлдан юзта зарба олган яхшироқ.

◆ Агар махфий сўзни эшитсанг, у сенинг қалбингда ўлиб қўя қолсин.

◆ Сендан тўйиб кетмаслиги ва сени ёмон кўриб қолмаслиги учун, дўстнинг ҳузурига жуда тез-тез ташриф буюрмаслик лозим.

◆ Аёлнинг чинакам гўзаллиги – унинг феъл-атворининг мулойимлигида, аёлнинг жозибadorлиги эса – унинг сўзларининг юмшоқлигида.

◆ Аёлнинг гўзаллиги кўпларни ҳалок қилади, негаки, гўзал аёлнинг муҳаббати куйдириб кул қилувчи алангага ўхшайди.

◆ Аёлнинг унаштирилишида ҳеч қачон иштирок этма, негаки, агар унга ёмон бўлса, у сени лаънатлайди, агар унга яхши бўлса, у сени эсламайди ҳам.

◆ Шохлар ва мевалар дарахтни, қалин ўрмон – тоғни безагани каби, эркак кишини унинг фарзандлари ва хотини безайдилар. На ақа-укалари, на хотини, на ўғиллари йўқ киши ўз душманлари нигоҳида арзимасдир. У йўллар чорраҳасида ўсаётган дарахтга ўхшайди: ҳар бир ўткинчи унинг меваларини юлади, дала йиртқичлари уни гажийдилар.

◆ Мен тошларни ағдар-тўнтар қилдим, аммо, ўз қайно-тасининг уйида яшаётган куёвчалик оғир ҳеч нимани топмадим.

◆ Баҳслашишаётган жойдан қочиб қолишга шошил ва сенинг жонинг тинчлантирилган бўлади.

◆ Мен темир ва қўрғошинни кўтардим, аммо, гийбат ва туҳматдан оғирроқ ҳеч нимани топмадим.

ПЕРИАНДР

ҚАДИМГИ ЮНОН ДОНИШМАНДИ.

МИЛОДДАН АВВАЛГИ

666-586 ЙИЛЛАРДА ЯШАГАН.

«ЕТТИ ДОНИШМАНД»НИНГ БИРИ:

- ◆ Фазабингни тий.
- ◆ Халқ ҳокимиятчилиги мустабидчиликдан афзал.
- ◆ Ватан учун жонингни фидо қилишга тайёр бўл.
- ◆ Нима учун мустабид ҳукмдорлигингча қолмоқдасан, деган саволга у жавоб берди: «Чунки, воз кечиш ҳам хавфли, ағдариб ташланмоқ ҳам».
- ◆ Бахтли онларда мўътадил, бахтсизликда эса — ақлли бўл.
- ◆ Нафақат қилмиш, балки, ёмон ният учун ҳам жазола.
- ◆ Ким хотиржам ҳукмдорлик қилишни хоҳласа, ўзини найзалар билан эмас, барчанинг меҳр-муҳаббати ила муҳофаза этсин.

ПИТТАК

КАДИМГИ ЮНОН ДОНИШМАНДИ.
 МИЛОДДАН АВВАЛГИ
 651-ЙИЛДА ТУҒИЛГАН,
 569-ЙИЛ АТРОФИДА ВАФОТ ЭТГАН.
 «ЕТТИ ДОНИШМАНД»НИНГ БИРИ:

- ◆ Яхши киши бўлиш жуда қийин.
- ◆ Ҳаммага яхши кўринишни хоҳлагин.
- ◆ Ғараз еб-тўймасдир.
- ◆ Ҳақиқатга, садоқатга, тажрибалиликка, ҳақгўйликка, дўстликка таян.
- ◆ Муқаррарлик билан худолар ҳам бахшлашмайдилар.
- ◆ Одамнинг кимлигини ҳокимият намоён қилади.
- ◆ Кулфатни олдиндан, у ҳали етиб келмасдан кўра билиш – ақллиларнинг иши, кулфат келгандан кейин унга бас келиш чораларини кўриш – довюраларнинг иши.
- ◆ Бирон-бир ишни ният қилсанг, у ҳақда гапирма: уддасидан чиқа олмасанг – кулгига қоласан.
- ◆ Дўстинг ҳақида, ҳатто, душманинг тўғрисида ҳам, ёмон гапирма.
- ◆ Диёнатлиликни машқ қил.
- ◆ Муътадилликни севгин.
- ◆ Қасд олгандан кўра, кечирган яхши.
- ◆ Ишни қойилмақом қиладиган кишини қандай топиш мумкин? Агар ортиқча талабчанлик билан исталса, бундай кишини топиш - амри маҳол.
- ◆ Дўстингни у билан яккама-якка қолганингда айбла, кўпчилик олдида – мақта.
- ◆ Ҳаммадан ёқимлисини эмас, балки, ҳаммасидан фойдалисини маслаҳат бер.
- ◆ Тенглик урушни туғдирмайди.
- ◆ Ўлимидан аввал ҳеч кимни бахтли, деб аташ мумкин эмас.

ЭЗОП

ҚАДИМГИ ЮНОН ДОНИШМАНДИ.
МИЛОДДАН АВВАЛГИ 640-560 ЙИЛЛАР
АТРОФИДА ЯШАГАН:

◆ Шу даражадаги ҳеч қандай баркамоллик йўқ-ки, токи у ҳар қандай таъна-дашномдан холи бўлсин.

◆ Ё шоҳларга ҳеч ҳам яқинлашмаслик зарур, ё уларга фақат хуш келадиган нарсаларнигина гапирмоқ лозим.

◆ Донишмандлар шоҳлар билан сўзлаша олмайдилар: шоҳлар билан ё иложи борича камроқ гаплашмоқ, ё улар билан иложи борича ширинсухан бўлмоқ керак.

◆ Давлатга нисбатан худди оловга каби муносабатда бўлмоқ лозим: ёниб кетадиган даражада жуда ҳам яқин келмаслик ва совуққотадиган даражада жуда ҳам узоқ кетмаслик зарур.

◆ Айтадиларки, Хилон Эзопдан Зевс нима билан машғул, деб сўрабди. Эзоп жавоб берибди: «Баландни паст, пастни эса — баланд қилиш билан шуғулланмоқда».

◆ Эзопга кимдир айтибди: «Сен ҳақингда даҳшатли разил гапларни тарқатмоқдалар» — ва унга бор гапни етказибди. Эзоп, бунга жавобан: «Қотиллар — ханжарсозлар эмас, балки, улар тайёрлаган ханжарлардан фойдаланувчилардирлар; шунингдек, мен ҳақимда ёмон гапни ифвогарлар эмас, балки, сен тарқатаётирсан, моломики, уларнинг тухматларидан фойдаланаётган экансан».

◆ Ҳукмдорлардан бири Эзопдан нега бойлар донишмандлар хузурига бормайдилар, аксинча, донишмандлар бойлар хузурига ташриф буюрадилар, деб сўрабди. Эзоп жавоб берибди: «Чунки, донишмандлар ўзларига ҳаётда нима зарурлигини биладилар, бойлар эса буни билмайдилар, акс ҳолда, улар бойлик хусусида эмас, балки, донолик ҳақида қайғурган бўлур эдилар».

◆ Эътиқод, кўпинча, кучга қараганда таъсирчанроқ бўлади.

◆ Нимани иш билан исбот қилиш мумкин бўлса, бунга сўз сарф қилишга ҳожат йўқ.

◆ Олов, аёл ва денгиз — уч мусибатдир.

◆ Ўлим, бахтли одамлар учун, бошқаларга қараганда, ҳеч ҳам азоб эмас, балки, ҳатто, хузур-ҳаловатдир.

- ◆ Дунёда ёмонлик ҳукм суради.
- ◆ Ёмон одамни тузатиб бўлмайди, у хулқини эмас, афти-ангоринигина ўзгартириши мумкин.
- ◆ Тентак ҳеч ҳам яхши кишига айлана олмайди, яхши киши эса – осонгина тентакка айланиши мумкин.
- ◆ Омад хурсандчиликка, омадсизлик эса – ғам-алам чекишга арзирмайди; барчаси ўткинчи, ҳеч нарса инсонга боғлиқ эмас.
- ◆ Сиртдан кўриниш алдоқчи: кўпинча, яхши сўзлар ортида аҳмоқона ишлар беркинган бўладилар, важоҳатли кўриниш ортида эса – бўлмағур феъл-атвор ётади.
- ◆ Сен умид боғлаган кишилар сени ҳалок қилишлари, сен менсимаган одамлар эса – сени қутқаришлари мумкин.
- ◆ Нафс ҳалокатлидир, чунки, у инсонни кўр қилиб қўяди.
- ◆ Нафсларнинг энг ҳалокатлиси – очкўзликдир, зеро, у кишини беақл қилиб қўяди, уни ишончли нарсалардан воз кечишга ва ишончсиз нарсалар ортидан қувишга мажбур қилади.
- ◆ Кўрқув кишини оловдан олиб, алангага ташлайди.
- ◆ Шаҳвонийлик, ҳасадгўйлик, ишонувчанлик – ҳалокатли ҳирслардирлар.
- ◆ Ҳар кимнинг ўз иши, ҳар ишнинг эса – ўз вақти бор.
- ◆ Ўз ишингда фақат ўзингга ва ўз меҳнатингга ишонмоғинг даркор.
- ◆ Дўст ва ёрдамчиларни эҳтиёткорлик билан танламоқ, уларга яхшилик қайтармоқ керак, аммо, ҳеч кимдан ўзингга миннатдорчилик кутма.
- ◆ Турмуш қийинчиликларида сабр-бардошлилик ва ҳамма нарсани юмшатиш одатларини орттирмоқ керак.
- ◆ Ҳаёт, нима бўлганда ҳам, ўлимдан ҳаммиша афзал.
- ◆ Аввало, худолар ҳурмат-иззатини муносиб тарзда ўрнига қўй. Сўнг илоҳни иззат қил, зеро, шоҳлик ва илоҳийлик ҳокимиятлари баробардирлар. Устозингни ота-онанг даражасида иззат қил: ота-онангни сенга табиат инъом этган, устозинг эса сени ўз хоҳиш-иродаси билан яхши кўрадики, бунинг учун сен ундан икки баробар кўпроқ миннатдор бўлмоғинг лозим.
- ◆ Шоҳнинг саройидалигингда нимани эшитсанг, уларнинг ҳаммаси сенинг ўзингга ўлсин, тоинки, сенинг ўзингни бевақт ўлишингга зарурат туғилмасин.

◆ Май ичаётиб, билағонлигингни кўз-кўз қилмагин: маҳмадоналигинг ўринсиз бўлади ва устингдан куладилар. Тилингни тий.

◆ Кулларингга ғамхўр бўл, уларга топганингдан бериб тур, улар нафақат хўжайинларига итоат этсинлар, балки, сендаги меҳр-мурувватни ҳам қадрласинлар.

◆ Катта ёшга кирганингда ҳам ўқиб-ўрганишдан уялма: ҳечидан кўра, кечикиб ўқиб-ўрганган ҳам яхши.

◆ Бой бўлишга эмас, ақлли бўлишга интил: бойликдан маҳрум бўлиш мумкин, ақл эса ҳамиша сен билан бўлади.

◆ Бахтли онларда кекчи бўлмагин, ғанимларингга яхши муносабатда бўл, улар, қандай кишини ҳафа қилиб қўйганларини кўриб, қилмишларидан пушаймон бўладилар. Яхшилик қилмоқни истасанг, уни кечиктирма: ҳаракат қил ва эздан чиқармагинки, тақдир ўзгарувчандир.

◆ Агар пулинг кўп бўлса — қувонма, агар кам бўлса — куйинма.

СОЛОН

ҚАДИМГИ ЮНОН ДОНИШМАНДИ.
МИЛОДДАН АВВАЛГИ
639-558 ЙИЛЛАР АТРОФИДА ЯШАГАН.
«ЕТТИ ДОНИШМАНД»НИНГ БИРИ:

- ◆ Ҳеч қачон ҳаддан ташқари.
- ◆ Қонунлар ўргимчак тўрига ўхшайдилар: заифни домларига тортиб оладилар, кучли эса уларни йиртиб ташлайди.
- ◆ Улуғвор ишларда барчага ёқиш мумкин эмас.
- ◆ Кимки кўплар учун кўрқинчли бўлса, у кўплардан кўрқмоғи керак.
- ◆ Бошқалардан жавоб талаб қилар экансан, ўзинг ҳам ҳисобот бер.
- ◆ Одамлар орасида жиноятчиликни қандай барҳам топтириш мумкин, деган саволга Солон жавоб берибди: «Оғирлик жабр кўрганларга ва жабр кўрмаганларга бир хил тушмоғи керак».
- ◆ Халқ ҳокимиятчилиги остида яшаш мен учун ҳамма нарсадан қадрлироқдир.
- ◆ Ким ҳаммадан кучлироқ бўлса, ўшагина шоҳдир.
- ◆ Сукут сўзлашдан, ҳозиржавоблик эса – сукутдан тияди.
- ◆ Буйруқ беришдан аввал итоатгўйликни ўрган.
- ◆ Ясаниб, тахтда керилиб ўтирган Крез бундан гўзалроқ бирон-бир нарсани кўрганмидинг, деб Солондан сўрабди; Солон эса жавоб берибди: «Кўрганман – хўрозларни ҳам, қирғовуларни ҳам, товусларни ҳам: уларнинг қиёфалари бунданда минг чандон гўзалроқ табиат томонидан инъом қилинган».
- ◆ Солон ўғлига аза тутиб йиғлаётганда, унга кимдир айтибди: «Ахир, бу – бефойда-ку!» – «Бефойдалигидан йиғлаётиманда», - жавоб берибди Солон.
- ◆ Ҳаммадан ёқимлисини эмас, балки, ҳаммасидан афзалроғини маслаҳат бер.
- ◆ Тенглик урушни туғдирмайди.
- ◆ Ўлимидан аввал ҳеч кимни бахтли, деб аташ мумкин эмас.

АНАКСИМАНДР

ҚАДИМГИ ЮНОН ФАЙЛАСУФИ.

МИЛОДДАН АВВАЛГИ

610-547 ЙИЛЛАР АТРОФИДА ЯШАГАН:

- ◆ Чексиз вақт барча нарсаларнинг ибтидосидир.
- ◆ Қаердан келсак, ўша ерга қайтармиз.

АНАХАРСИС

ҚАДИМГИ ЮНОН ДОНИШМАНДИ.
 МИЛОДДАН АВВАЛГИ
 638-ЙИЛ АТРОФИДА ТУФИЛИБ,
 559-ЙИЛДА ВАФОТ ЭТГАН.
 КЕЛИБ ЧИҚИШИ БЎЙИЧА – СКИФ:

- ◆ Тилингни, қорнингни, шаҳвоний нафсингни жиловла.
- ◆ Бир вақтнинг ўзида одамда нима яхши ва ёмон, деган саволга у жавоб берди: «Тил».
- ◆ Кемалардан қайсилари энг хавфсизроғи, деб ундан сўрадилар. — Қирғоққа чиқариб ташланганлари.
- ◆ Тириклар кўпми ёки ўлганларми, деган саволга у қайта савол берди: «Сузаётганларни ким деб ҳисобламоқ керак?»
- ◆ Қизиқ, — деган у, — бу нимасики, Эллададаги беллашувларда моҳир кишилар иштирок этадилар, маҳоратсизлар эса уларни баҳолайдилар.
- ◆ Кема тахтасининг тўрт бармоқ қалинлигида эканлигини билиб, у айтди: кемадагилар ўлимдан тўрт бармоқ нарида сузарканлар.
- ◆ Қандай қилиб ичувчи бўлмаслик мумкин, деган саволга у деди: «Ичувчининг бутун бошли расво башарасини кўз олдида сақламоқ лозим.»
- ◆ Бозор, бу — бир-бирини алдаш ва тўнаш учун атайлаб белгиланган жой.
- ◆ Афиналик Анахарсисга унинг скиф эканлигини таъна қилди; у жавоб берди: «Менга менинг ватаним иснодир, сен эса ўз ватанингнинг иснодисан».

ФАЛЕС

ҚАДИМГИ ЮНОН ФАЙЛАСУФИ. МИЛОДДАН АВВАЛГИ 625-547 ЙИЛЛАРДА ЯШАГАН. «ЕТТИ ДОНИШМАНД»НИНГ БИРИ:

- ◆ Барча нарсаларнинг ибтидоси сувдир.
- ◆ Барчадан нима гўзалроқ? – Дунё, зеро, у худонинг ижодидир.
- ◆ Барчадан тезроқ нима? – Барчадан тезроқ, бу – ақл, у ҳамма ерни кезади.
- ◆ Барчадан донороқ нима? Вақт, зеро, угина ҳамма нарсанинг сирини очади.
- ◆ Барча учун энг умумий нарса нима? – Умид, зеро, кимда ҳеч нима бўлмаганда ҳам, у бор.
- ◆ Барчадан кучлироқ нима? – Зарурият, зеро, у ҳамма-нинг устидан ҳукмронлик қилади.
- ◆ Нима қийин? – Ўзликни билмоқ.
- ◆ Нима енгил? – Бошқаларга маслаҳат бериш.
- ◆ Ким бахтли? – Танаси соғлом, кўнглига хотиржамлик ато этилган ва ўз қобилиятини ривожлантираётган киши.
- ◆ Бахтсизликка қандай енгилроқ чидаса бўлади? – Агар душманларингни бундан ҳам янада ёмонроқ ахволда кўрсанг.
- ◆ Нодонлик – оғир юк.
- ◆ Гуноҳ ишларни содир этувчилар худонинг нигоҳидан бекина ололмайдилар ва, ҳатто, ундан ўз фикрларини ҳам сир туюлмайдилар.
- ◆ Мен учта нарса учун тақдирдан миннатдорман: биринчидан, ҳайвон бўлиб эмас, инсон; иккинчидан, аёл бўлиб эмас, эркак; учинчидан, ўз вояи бўлиб эмас, юнон бўлиб туғилганим учун.
- ◆ «Ҳаёт ўличдан нима билан фарқ қилади», – деб Фалесдан сўрабдилар. «Ҳеч нима билан». – «Унда сен нега ўлма-ётибсан?» – «Шунинг учунки, – жавоб берибди у, – ҳеч қандай фарқ йўқ».
- ◆ Ота-оналарингизга қандай муносабатда бўлсангиз, болаларингиз сиз билан худди шундай муносабатда бўлишларини ёдда тутинглар.

◆ Бошқалар тўғрисида бўҳтонни пичирлаётган кишини уйдан ҳайда.

◆ Сени ҳеч қандай мулоҳазалар сенга ишонганлардан қайтармасин.

ХИЛОН

ҚАДИМГИ ЮНОН ФАЙЛАСУФН. МИЛОДДАН
АВВАЛГИ 596–528 ЙИЛЛАРДА ЯШАГАН.
«ЕТТИ ДОНИШМАНД»НИНГ БИРИ:

◆ Тарбияли одамларни тарбиясиз кишилардан нима фарқ қилади, деган саволга Хилон жавоб берган: «Умид учқунлари».

◆ «Нима қийиндир?» – сўрадилар Хилондан. «Сир сақлаш; бўш вақтни сунистеъмом қилмаслик; ноҳақ гап эшитмоқ», – жавоб берди у.

◆ Фазабингни жиловла.

◆ Ўзингни билгил ва сен худоларни ҳамда Коинотни билиб оласан.

◆ Тилингни тий, хусусан, зиёфатда.

◆ Дўқ-пўписа қилма, бу жанжалкаш аёлларнинг иши.

◆ Никоҳ тўйинг дабдабасиз бўлсин.

◆ Йўқотиш ножўя фойдадан афзалроқ: биридан фақат бир мартали алам келса, бошқасидан бир умрга доғ қолади.

◆ Ким кучли бўлса, у яхши ҳам бўлсин, тоинки, сендан кўрқмасинлар, балки, сени ҳурмат қилсинлар.

◆ Яхши бошлиқликни ўз уйингда ўрган.

◆ Тилинг фикрдан илдам юрмасин.

◆ Қонунларга итоатгүй бўл.

◆ Энг ақлли файласуфнинг энг бемаъни саволларга жавоб бериши мушкулдир.

БИАНТ

ҚАДИМГИ ЮНОН МУТАФАККИРИ.

МИЛОДДАН АВВАЛГИ

590–525 ЙИЛЛАРДА ЯШАГАН.

«ЕТТИ ДОНИШМАНД»НИНГ БИРИ:

- ◆ Ёмонлар ҳамма жойда кўпчиликдир.
- ◆ Ҳаётни шундай чамаламоқ керакки, гўё сенинг яшаш вақтинг ҳам оз, ҳам кўп.
- ◆ Ишга киришишга шошилма, киришдингми — қатъиятли бўл.
- ◆ Шошилмай гапир: шошқалоқлик — ақлсизлик белгиси.
- ◆ Худоларнинг борлиги тўғрисида гапиргин.
- ◆ Кемада сузаётганлар на тириклар ва на ўликлар ҳисобида эмаслар.
- ◆ Куч билан эмас, эътиқод ила забт этгин.
- ◆ Нимаики яхшилик бўлса, худолардан деб бил.
- ◆ Ёшлиқдан кексаликка доноликни ғамлагин, зеро, бундан ишончлироқ бойлик йўқ.
- ◆ Биантнинг жонажон шаҳри саркарда Кирнинг кўшинлари томонидан қамал қилинганда, шаҳарликлар бисотларидаги энг қимматбаҳо нарсаларни ўзлари билан олиб, қоча бошлабдилар. Фақат Биантгина ўзи билан ҳеч нарса олмабди. Унинг бундай кетаётганлигидан ҳайрон бўлган шаҳарликларнинг саволларига Биант жавоб берибди: «Мен бутун боришимни ўзим билан олиб юраман».
- ◆ Куч одамга табиатдан берилади, ватан манфаатлари йўлида гапириш — қалбдан ва тушунишдан, пулнинг кўплиги — кўпларда оддий тасодифдан.
- ◆ Нима қийин? — Ёмон томонга ўзгаришга олижаноблик билан бардош бермоқ.
- ◆ Дўстларинг орасидаги баҳсни муҳокама қилгандан кўра, душманларинг ўртасидаги баҳсни муҳокама қилган яхшироқ, — негаки, бундан сўнг, шак-шубҳасиз, дўстлардан бири душманнингга, душманлардан бири эса — дўстингга айланади.
- ◆ Кўпчилик — бало.

ЭПИМЕНИД

ҚАДИМГИ ЮНОН ДОНИШМАНДИ.

МИЛОДДАН АВВАЛГИ

588–530 ЙИЛЛАРДА ЯШАГАН:

◆ Валийларга фақат содир бўлган нарсаларгина маълум-дирлар.

◆ Агар ким ёлгон сўзласа ва ўзи ҳам алдаётирман деса, бу ҳолда, у ёлгон гапирмоқдами ёки ҳақиқатни айтмоқдами?

АНАКСИМЕН

ҚАДИМГИ ЮНОН ФАЙЛАСУФИ.
МИЛОДДАН АВВАЛГИ
585-525 ЙИЛЛАРДА ЯШАГАН:

- ◆ Ҳаво – барча мавжуд нарсаларнинг ибтидоси.
- ◆ Билим билмасликни кенгайтиради.

КСЕНОФАН

ҚАДИМГИ ЮНОН ФАЙЛАСУФИ.
МИЛОДДАН АВВАЛГИ
580-450 ЙИЛЛАРДА ЯШАГАН:

◆ Худолар бандаларига барча нарсаларни бошдан аён этмаганлар. Аммо, аста-сеқин, излаб-излаб, одамлар афзалрогини топадилар.

◆ Ксенофан гапга «гўн кийдирадиган» ва ҳозиржавоб бўлган. Кимдир иссиқ сувда яшаётган илонбалиқларни кўрганлигини айтганда, Ксенофан шу зоҳатиёқ айтибди: «Демак, уларни совуқ сувда пиширар эканмиз-да».

◆ Донолик кучдан афзалроқ...

◆ Эмпедокл койиниб, Ксенофанга — донишмандни топиб бўлмайди деганида, у жавоб берган: «Худди шундай, зеро, донишмандни топмоқни истаган кишининг ўзи донишманд бўлмоғи лозим».

◆ Йўқ, ҳеч ким ҳеч қачон ҳеч нимани аниқ била олмайди.

◆ Барча афсоналар — тўқима.

ЛАО-ЦЗИ

ҚАДИМГИ ХИТОЙЛИК ФАЙЛАСУФ. МИЛОДДАН АВВАЛГИ 579-499 ЙИЛЛАРДА ЯШАГАН:

- ◆ Кимки ўлган, аммо, унутилмаган бўлса, у барҳаётдир.
- ◆ Ҳаққоний сўзлар гайримантиқийдек кўринадилар, бироқ, ҳеч қандай бошқа таълимотлар уларнинг ўрнини боса олмайдилар.
- ◆ Нимани сиқсалар, — у кенгаяди. Нимани заифлаштирсалар — у мустаҳкамланади. Нимани йўқ қилсалар — у яшнайди. Ким бошқадан ниманидир тортиб олмоқчи бўлса, ўзиникини йўқотиши муқаррар.
- ◆ Инсон, унда ҳаётга интилишнинг ҳаддан ташқари кучлилигидан, ўлганини ҳам билмай қолади.
- ◆ Ёруғ дунёда ҳамма нарса ўткинчидир.
- ◆ Озга интилиб, ютасан, кўпга интилиб — адашасан.
- ◆ Кучли қўшинга эгалар яксон қилинадилар.
- ◆ Аччиқ ва кучли нарсалар — ўлимнинг дастёрларидирлар.
- ◆ Оҳ, бахтсизлик! У бахт таянчи. Оҳ, бахт! Унда бахтсизлик пинҳондир.
- ◆ Ёруғ дунёдаги улуғвор ишлар, сўзсиз, майда-чуйдалардан бошланадилар.
- ◆ Кимки меъёрни билса, унда бахтсизлик бўлмайди.
- ◆ Ўзинга қараб, бошқаларни билиш мумкин.
- ◆ Ким билса, у гапирмайди; ким гапирса, у билмайди.
- ◆ Нафратга яхшилик билан жавоб бермоқ керак.
- ◆ Ким кўп ваъда берса, у ишончга сазовор эмас.
- ◆ Душманингни баҳолай билмасликдан оғирроқ мусибат йўқ.
- ◆ Мен қадрлайдиган учта бойлик бор: биринчиси — инсонпарварлик, иккинчиси — тежамкорлик, учинчиси шундаки, мен бошқа одамлардан олдинда юришга ботина олмайман.
- ◆ Тўғри сўзлар бежирим эмаслар.
- ◆ Агар одамларнинг сенга эргашишларини хоҳласанг, уларнинг ордидан юр.
- ◆ Ҳаққоний сўзлар ўзларининг тескариларига ўхшайдилар.

- ◆ Доно одам, ўзини билиб, керилмайди.
- ◆ Доно кишининг куч-қуввати нарсаларга эга бўлишга эмас, балки, ҳаётни тўкин-сочин қилишга йўналтирилгандир.
- ◆ Ўз ҳис-туйғуларининг чегарасини билмасликдан каттароқ бахтсизлик йўқ.
- ◆ Кимки ўз жонини писанд қилмас экан, у айна шунинг ўзи билан ўз ҳаётини қадрлайди.
- ◆ Агар осонликка умид боғланса, унда, сўзсиз, кўп қийинчиликлар бўлади.
- ◆ Осон эришилган келишув ишончга лойиқ эмас.
- ◆ Чинакам маърифатли киши жанг қилмайди.
- ◆ Қонунлар ва буйруқлар кўпайганларида, ўғри ва қароқчиларнинг сони ортади.
- ◆ Бошқаларни енгадиган кучлидир, ўзини ўзи енгадиган эса қудратлидир.
- ◆ Фикрларингизга эътиборли бўлинг — улар хатти-ҳаракатларингизнинг ибтидоси.
- ◆ Дунёда, гарчи, сувдан бўшроқ ва майинроқ нарса бўлмасада, аммо, у ҳар қандай қаттиқ буюмни емириши мумкин.
- ◆ Ақллилар билимдон бўлмайдилар; билимдонлар ақли бўлмайдилар.
- ◆ Гарчи уруш, балким, осойишталикни мақсад қилса ҳам, бироқ, у, шубҳасиз, офатдир.
- ◆ Халқни бошқаришнинг қийинлиги шундаки, халқ маърифийлашади ва унда ақллилар кўп.
- ◆ Улкан ишлар майда ишлардан келиб чиққани каби, бутун оламнинг ишлари — икир-чикирлардан пайдо бўладилар.
- ◆ Эндигина куртак ёзган ўсимлик нозик ва заиф. Қуриган ўсимлик қаттиқ ва букилмас. Бу ердан аниқки, нозик ва заиф яшайди.
- ◆ Жанжаллашмайдиган қораланмайди.
- ◆ Ким инсонпарварлик йўлида уруш олиб борса, у ғанимларини енгади.
- ◆ Дунё зўравонларининг эҳтироми ва лаънати (доно учун) бир хил ғалатидир.
- ◆ Ёруғ дунёда тақиқлашлар кўп бўлса, халқ қашшоқлашади.
- ◆ Тартибни ҳали нотинчликнинг йўқлигида ўрнатмоқ лозим.

ПИФАГОР

ҚАДИМГИ ЮНОН ФАЙЛАСУФИ.
МИЛОДДАН АВВАЛГИ
576-496 ЙИЛЛАРДА ЯШАГАН:

- ◆ Сон (рақам) – энг доно нарса.
- ◆ Барча нарсалар сон (рақам)га ўхшайдилар.
- ◆ Бахт ортидан қувма: у ҳамиша сенинг ўзингда.
- ◆ Ер юзида одамлар ўртасидаги энг афзал нарса – тафаккур.
- ◆ Кетаётиб, аланглама (яъни, ўлимнинг олдидан ҳаётга ёпишиб олма).
- ◆ Теп-текис йўлдан юрма (яъни, оломон мулоҳазаси ортидан эмас, балки, фаҳмли озчилик фикри ортидан бор).
- ◆ Уйда қалдирғочлар сақлама (яъни, сергап ва оғзи бўшларни меҳмон қилма).
- ◆ Узугингда тасвирларга ўрин берма (яъни, худолар ҳақида қандай муҳокама ва фикр-мулоҳаза юрийтишингни одамлар олдида кўз-кўз этма).
- ◆ **Оқиллик** нима? Тартибни билиш. Агар бутун ҳаётинг давомида оқил бўлишни истасанг, ҳамма нарсани ўз ўрнига қўй. Вақтинчалик ўткинчи шон-шуҳрат оқилнинг кундалик ишларида кўзга ташланадиган сокин ва осойишта тартиботга арзимаиди.
- ◆ Авваламбор, ҳар бир нарсани ўз номи билан аташга ўрган: бу ҳамма фанларнинг энг биринчиси ва муҳимидир.
- ◆ Халқлар! Биринчи галда, қонунларга қараганда, яхши хулқ-одобга эга бўлишга ҳаракат қилинглар: яхши хулқ-одоб, аслида, энг биринчи қонундир.
- ◆ Инсон! Ҳайвонлар сенига нимани қилишларини ҳоҳла-масанг, сен ҳам уларга шуни раво кўрмагин.
- ◆ Ўзингга дўст танла; танҳо ўзинг бахтли бўла олмайсан: бахт икки кишининг иши.
- ◆ Мабодо, ишончли дўст топа олмасанг, ўзинг ўзингга дўст бўл.
- ◆ Ақлга итоат этувчилар – худоларга итоат қилган бўладилар.
- ◆ Худолар моҳиятини ўрганишни руҳонийларга қўй; сен эса инсон қалбини билиш билан шуғуллан.
- ◆ Тартиб сенинг илоҳиётинг бўлсин! Унга тўхтовсиз қал-

бан хизмат қил: тартиб барча нарсаларнинг иттифоқидир. Табиатнинг ўзи у орқали мавжуддир.

◆ Агар сендан сўрасалар: саҳоватпешалик нима? – Амалдаги **оқиллик**, деб жавоб бер.

◆ Ҳаёт майдонида, уруг сепувчи деҳқонга ўхшаб, тўғри ва тўхтамай қадам ташла.

◆ Қаерда яхши ҳулқилик бор бўлса, чинакам ватан ўша ердадир.

◆ Билимдонлар жамиятининг аъзоси бўлма: энг доно кишилар ҳам уюшганларида оддий одамларга ўхшаб қоладилар.

◆ Бошингга қандай мусибат тушмасин, ўзингни кўз ёшларидан тий: уларни бошқаларнинг бахтсизлиги хусусида тўкиш учун сақла.

◆ Майга тўйиб олиб, зурриёт қолдиришдек муқаддас ишга киришма.

◆ Болалар билан, аёллар билан, авом билан фикрлашма.

◆ Худолар (руҳонийларнинг айтишларича) инсонни яратишлари заҳотиёқ, бундан пушаймон бўлганлар, биз уларга шунга яраша жавоб берамиз: инсон худоларни яратганидан пушаймондир.

◆ Танҳо заруриятнинг зулмига итоат этсанг, фақат шундагина сен ҳур, деб аталишинг мумкин.

◆ Аввало, **оқил** бўлишга ҳаракат қил, қачонки, бўш вақтнинг бўлса – олим бўлишга.

◆ Ҳеч кимнинг маймуни бўлмагин, ҳатто, табиатнинг ўзининг ҳам.

◆ Ақли расоликнинг бир томчисини ўқимишлиликнинг бутун бир хазинасидан афзалроқ кўр.

◆ Каттакон билимга эришмоқ тўғрисида куйиб-пишма: ахлоқ фани, балким, барча фанлардан энг зарурийси, бироқ, унга ўқитмайдилар-да.

◆ Болаларингизнинг кўз ёшларини, уларни сизларнинг қабрларингиз устида тўкишлари учун, эҳтиёт қилинглр.

◆ Суҳбатни шундай олиб бормоқ керакки, тоинки, суҳбатдошлар дўстлардан душманларга эмас, балки, душманлардан дўстларга айлансинлар.

◆ Ҳақиқатнинг жафокаш дўсти бўл, бироқ, унинг тоқат қилиб бўлмайдиган ҳимоячиси бўлма.

◆ Агар мустақил бўлишни хоҳласанг, мўътадил ва соғлом ҳаёт кечир.

◆ Дарғазаблик онда гапириш ҳам, ҳаракат қилиш ҳам керак эмас.

- ◆ Меҳмондўстлик, тоинки, у ярамас одамларга кўрсатилар экан, бу — ўта мулоҳазасизликдир.
- ◆ Катта ваъда бермай, катта ишларни қил.
- ◆ Ножўя умидлар, худди ёмон йўл кўрсатувчилардек, номаъқул хатти-ҳаракатларга олиб борадилар.
- ◆ Ҳаёт тамошагоҳга ўхшайди: унда, кўпинча, жуда ёмон одамлар энг яхши ўринларни эгаллайдилар.
- ◆ Билгинки, ҳеч қандай муғомбирлик узоқ вақт пинҳонийлигича қола олмайди.
- ◆ Иккита бир хил кучдаги одамдан қай бири ҳақ бўлса, ўша — энг кучлиси.
- ◆ Сукут сақла ёки сукут сақлашдан нима афзал бўлса, ўшани гапир.
- ◆ Ибтидо барча нарсаларнинг ярмидир.
- ◆ Ҳаёт йўлларида чанг кўтарманг.
- ◆ На олтинга занг, на саҳоватпешаликка уят ёпишади.
- ◆ Пешонаси сип-силлиқлар билан ҳеч маслаҳатлашма, — улар ҳеч қачон фикр юритмайдилар.
- ◆ Яқин кишисига озор етказувчининг ўзи ҳам дилсиёҳликни четлаб ўтолмайди.
- ◆ Беақлга қилич, виждонсизга ҳокимият бериш — бир хил хавфлидир.
- ◆ Бутун ҳаётни, хусусан ёшликни, фақат ақлга, худди доно васийга каби, ишониб топшириш зарур.
- ◆ Авваламбор, ўзингни ҳурмат қилишни йўқотма.
- ◆ Аввал сенга яқин жойдаги нарсаларни ўрганишга ҳаракат қил, сўнгра сенинг нигоҳингдан узоқдагиларни.
- ◆ Бандаргоҳ кемалар учун қўнимжой бўлса, ҳаётнинг қўнимгоҳи — дўстликдир.
- ◆ Эрталаб уйғонаётиб, ўзингдан сўра: «Бугун нима қилмоғим зарур?» Кечқурун, уйқудан олдин: «Мен нималар қилдим?»
- ◆ Ҳайкалга кўриниш чирой беради, инсонга — унинг ишлари.
- ◆ Ҳашаротни ўлдиришда айбдор фарзандингни қаттиқ жазола: одам ўлдириш шундан бошланади.
- ◆ Сенинг ҳақингда қандай ўйламасинлар, нимани адолатли ҳисобласанг, ўшани қилавер. Танбеҳларга ҳам, мақтовларга ҳам бир хилда бепарво бўл.
- ◆ Ҳазилни, худди тузни каби, меъёрида ишлатмоқ керак.

БУДАДА

(ШАҲЗОДА СИДДХАРТХА ГАУТАМА.
ҚАДИМГИ ХИНДИСТОНЛИК). МИЛОДДАН
АВВАЛГИ 556-476 ЙИЛЛАРДА ЯШАГАН:

- ◆ Ўзингизга шамчироқ бўлинг.
- ◆ Олижаноб одамни топиш мушкул: у ҳамма ерда ҳам туғилавермайди. Бироқ, қаерда шундай оқил туғилса, ўша ерда бахтиёр авлод гуллаб-яшнайд.
- ◆ Мулк туйғуси нарсалар билан эмас, фикр билан ўлча-нади. Нрсаларга эга бўла туриб, мулкдор бўлмаслик мумкин.
- ◆ Дарҳақиқат, кичкина қушчанинг қанотидан узилиб тушган пат узоқ оламларда момақалдироқ бўлиб гумбирлайди. Нафас олаётиб, биз барча оламларга дахлдор бўламиз.
- ◆ Кунлардан бир кун Будданинг амакиваччаси, севимли шогирди ва издоши Ананда унинг ҳузурига келиб, Буддага айтибди: «Мен тушундимки, устоз, бизнинг гўзалликни излашимиз, бизнинг гўзалликка интилишимиз, ниҳоят, бизнинг гўзаллик билан қўшилиб кетишимиз маънавий ҳаётимизнинг ярмини ташкил этувчи нарса экан». «Бундай демагин, Ананда, — жавоб берибди Будда. — Бу бизнинг маънавий ҳаётимизнинг ярми эмас, балки, бутун маънавий ҳаётимиздир».
- ◆ Хуш хулқли ва ўз фикр-хаёлларига чўмган кишининг бир куни ёмон ва бузуқ одамнинг юз йиллик умридан афзал.
- ◆ Яхшилик қилишга шошилмаган кишининг ақли ёмонликдан ҳузур топади.
- ◆ Ёмонлик тўғрисида енгилтаклик билан: «У мени четлаб ўтади», — деб ўйлама. Ахир, кўза ҳам томчидан тўладади. Оз-оздан йиғилган ёмонликдан аҳмоқ ҳам ёвузга айланади.
- ◆ Кам биладиган одам худди ҳўкиздай қарийди: унинг мушаклари ўсиб кетадилар, билими эса ошмайди.
- ◆ Ўзи учун ёмон ва зарарли ишларни қилиш — осон. Нима яхши ва фойдали бўлса, — уларни қилиш ниҳоят даражада мушкул иш.
- ◆ Ҳақиқатни гапир, ғазабга берилма; агар сендан сўрасалар — майли, арзимаган нарсаларни ҳам — бер. Мана шу учта шартга амал қилиш ёрдамида худоларга яқинлашиш мумкин.

-
- ◆ Фақат танбеҳга ёки фақат мақтовга лойиқ биронта ҳам одам бўлмаган, бўлмайди ҳам, шундай одам ҳозир ҳам йўқ.
 - ◆ Қарға каби сурбетларга, дағал, хира, бемулоҳаза, бузилган одамларга яшаш осон. Бироқ, ҳаёти покиза, камтарин, ҳамиша софликни изловчи, ҳақиқатгўй, босиқ, фаросатли кишиларга яшаш қийин.
 - ◆ Кишининг яхши айтилган, унинг ўзи амал қилмайдиган сўзи, худди ёқимли рангдаги гўзал, аммо, хушбўй ҳиддан маҳрум гул каби, бефойдадир.
 - ◆ Агар жаҳонгашта ўзига ўхшаган ёки ўзидан яхшироқ кишини учратмаса, у ёлғизликда барқарор бўлсин: аҳмоқ билан дўстлик бўлмайди.
 - ◆ Мустаҳкам қояни шамол ўрнидан жилдира олмайдиганидек, худди шундай – донолар ҳам ёмонланиш ва мақтовларга бепарводирлар.
 - ◆ Агар кимдир жангда минглаб одамлар устидан минг маротаба ғалаба қилган бўлса, бошқа биров эса ўзининг устидангина ғалаба қилса, айти мана шу биров – жангдаги энг буюк ғолибдир.
 - ◆ «Одам олимлигига қараб, ривоятларга қараб, билимига қараб доно, деб аталмайди, – деган Будда, – мен фақат қайғусиз, хоҳиш-истаклардан холи, ўзига бекинган ҳолда, фикрда хилват топиб, одимлаётган кишинигина оқил, дейман».
 - ◆ Кўп одамлар ёмондирлар ва мен, худди жангдаги филнинг унга камондан отилган ўқга дош бергани каби, ҳақоратларга чидайман.

КОНФУЦИЙ
ҚАДИМГИ ХИТОЙЛИК ФАЙЛАСУФ,
ДОНИШМАНД.
МИЛОДДАН АВВАЛГИ
551-479 ЙИЛЛАРДА ЯШАГАН:

◆ Конфуций таълимотининг энг лўнда таърифи унинг Цзин-Чуннинг (Ци давлатининг подшоси) давлатни қандай бошқармоқ керак, деган саволига берган жавобида мавжуд. Конфуций айтган: «Шоҳ – шоҳ, амалдор – амалдор, ота – ота, ўғил – ўғил бўлмоғи лозим».

◆ Мен ҳамма нарсани ҳақиқатнинггина ёрдами билан билман.

◆ Дарёнинг соҳилида туриб, Устоз айтди: «Ҳамма нарса худди сувдай оқади. Вақт тўхтамай югуради».

◆ Олижаноб кишининг ахлоқи шамолга ўхшайди; пасткаш одамнинг ахлоқи майсага ўхшайди. Шамол қаёққа эсса, майса ўша томонга эгилади.

◆ «Жэнь (инсонийлик) нима?» – деган саволга Конфуций жавоб берди: «Ўзингга раво кўрмаган нарсани бошқага қилмагин. Ва шунда ёмонлик давлатда ҳам, оилада ҳам барҳам топади».

◆ Цзи-Гун (Конфуцийнинг шогирди) Устозини такрорлаб, айтди: «Менга нимани қилишларини ҳоҳламасам, шуни бошқаларга қилмайман». Конфуций бунга жавоб берди: «Бунга эришиб бўлмайди».

◆ Сима Нью Инсонпарварлик тўғрисида сўради. Конфуций айтди: «Инсонпарварлик тўғрисида гапириш мушкул». Сима Нью сўради: «Нима ҳақида гапириш қийин бўлса, ўша Инсонпарварликми?» Файласуф айтди: «Буни бажармоқ мушкул, наҳотки, бу ҳақда гапириш осон бўлса?»

◆ Одамларнинг нимани гапираётганини билмасдан, уларни билиб бўлмайди.

◆ Очдан ўлмоқ – арзимаган ҳодиса, ахлоқни йўқотиш эса – катта.

◆ Осмонда иккита қуёшнинг бўлиши мумкин бўлмаганидек, халқда иккита ҳукмдорнинг бўлиши мумкин эмас.

◆ Камондан ўқ узиш ҳақиқатни қандай излаш кераклигига ўргатади. Мерган нишонга тега олмагани учун айбни бошқалардан эмас, балки, ўзидан ахтаради.

◆ Қирқ ёшга кириб, ўзига нисбатан совуқ муносабат уй-гатувчи киши – тамом бўлган одам.

◆ Ҳар ким олижаноб арбоб бўлиши мумкин. Фақат бунга жазм қилмоқ лозим.

◆ Бирдан-бир чинакам хато – ўзининг олдинги хатола-рини тузатмаслик.

◆ Ўзингизга қаттиқ ва бошқаларга юмшоқ бўлинг. Шун-да сиз ўзингизни одамларнинг ёмон кўришларидан асраган бўласиз.

◆ Сўзларнинг маънони ифода этишлари етарлидир.

◆ Эскига мурожаат қилиб, янгини кашф этишга қоби-лиятли киши устоз бўлишга муносибдир.

◆ Саҳоватпешалик ёлғизланиб қолмайди. Унга, албатта, йўлдошлар топилади.

◆ Конфуцийдан сўрадилар:

- Мангулик мавжудми?

- Биз ҳаётнинг нима эканлигини билмаймиз-у, ўлимнинг нима эканлигини билишимиз мумкинми? – дея мужмал жа-воб берди у.

◆ Ёмонликка яхшилик билан жавоб қайтариш – бемаъ-нилиқ. Унда яхшиликка нима билан жавоб қайтармоқ ло-зим?

◆ Тамойиллар турлича бўлса, умумий тил топиб бўлмайди.

◆ Одамлар учун инсонпарварлик сув ва оловдан ҳам му-ҳимроқдир. Мен одамларнинг сув ва олов домига тушиб, ҳалок бўлганларини кўрганман. Бироқ, одамларнинг инсонпарвар-лик йўлидан бориб, ҳалок бўлганларини кўрмаганман.

◆ Аҳмоқ киши одамлар мени яхши билмайдилар, деб шикоят қилади, оқил киши эса – аксинча, мен одамларни билмайман, деб койинади.

◆ Конфуцийдан сўрадилар:

- Бутун умр таяниб яшаш мумкин бўлган ягона сўз борми?

- Ҳа, бор. Бу – бағрикенглик.

◆ Ким чиройли гапирса ва мафтункор ташқи қиёфага эга бўлса, ўша камдан-кам чинакам одамохун бўлади.

◆ Комил инсон ҳамма нарсани ўзидан излайди, пасткаш – ўзгалардан.

◆ Ҳақиқатни эрталаб билиб, кечкурун бандалиқни бажо келтириш мумкин.

◆ Энг донолар ва энг нодонларгина таълимга бўйин бер-майдилар.

◆ Одамлар агар мени тушунмасалар, мен аччиқланмайман, — агар мен одамларни тушунмасам, аччиқланаман.

◆ Умрининг уч йилини ўқишга бериб, юқори мансабни эгаллашни орзу қилмаган одамни учратиш осон эмас.

◆ Қадимда ўзларини такомиллаштириш учун ўқиганлар. Ҳозир бошқаларни ҳайрон қолдириш учун ўқийдилар.

◆ Устоз айтди: «Менинг ишим умидни узса ҳам бўладиган даражада, шекилли. Мен ҳануз, ўз хатоларини билиб, ўзининг ўзи олдидаги айбини бўйнига оладиган кишини учратмадим».

◆ Юксак донолик ва пасткаш нодонлик билангина ўзгаришлар юз бермайди.

◆ Одамлар қадимда кўп гапиришни ёқтирмаганлар. Ўз сўзлари ортидан етиб юролмасликни улар ўзларига иснод, деб билганлар.

◆ Сукут — ҳеч қачон хиёнат қилмайдиган, ишончли дўст.

◆ Тартибли мамлакатда хатти-ҳаракатларда ҳам, сўзлашда ҳам жасур бўл. Тартибсиз мамлакатда хатти-ҳаракатларда жасур бўлгин-у, аммо, сўзлашда эҳтиёт бўл.

◆ Кунлардан бир кун Конфуций тоғ ёнидан аравада ўтиб борарди. Қандайдир аёл қабр устида дод солиб йиғларди. Конфуций, ҳурмат юзасидан, араванинг олд томонидан энгашиб, унинг йиғисига қулоқ солди. Сўнг ўз шогирдини аёлниң ҳузурига юборди ва у ундан сўради:

— Сиз шунчалик қаттиқ куюётирсизки — биринчи мартаба қайғу чекмаётирсиз, шекилли?

— Худди шундай, — жавоб берди аёл. — Қачонлардир бу ерда йўлбарснинг чангалидан қайнотам ҳалок бўлган. Сўнг худди шундан эрим ҳалок бўлди. Энди эса бундан ўғлим ҳалок бўлди.

— Нима учун бу ерларни тарк этмайсиз? — сўради Конфуций.

— Бу ерда бераҳм ҳокимият йўқ, — жавоб берди аёл.

— Буни эслаб қол, шогирд, — деди Конфуций. — Бераҳм ҳокимият — йўлбарсдан ваҳшийроқ.

◆ Одамларни ўқитмай урушга юбориш — уларга сотқинлик қилиш.

◆ Ахлоқий муносабатда сенга тенг эмаслар билан дўстлашма.

◆ Агар хизматда ҳаддан ташқари тиришқоқ бўлсанг, ҳукмдорнинг ихлосини қолдирасан. Агар дўстликда ҳаддан

ташқари хушмуомала бўлсанг, дўстларнинг ихлосини қолдирасан.

◆ Агар сизда раҳм-шафқат намоён қилиш имконияти бўлса, ҳатто, устозингизни ҳам олдинга ўтказманг.

◆ Йўллар бир хил бўлмаганида, биргаликда режа тузмайдилар.

◆ Ёмонлик учун самимийлик билан, яхшилик учун эса яхшилик билан жавоб қайтаргин.

◆ Агар сизнинг остонангиз олди куралмаган бўлса, қўшингизнинг томида қор ётганлигидан шикоят қилманг.

◆ Агар ўзинг тўғри бўлсанг, унда ҳаммасини буйруқсиз ҳам ижро этадилар. Агар ўзинг тўғри бўлмасанг, ҳатто, агар уларга буйруқ берсалар ҳам қулоқ солмайдилар.

◆ Уйнинг қулайликларига боғланиб қолган киши олижаноб арбоб, деб аталишга нолайиқ.

◆ Ишониб бўлмайдиган киши билан нима иш ҳам қила олиш мумкин? Агар араванинг ўқи бўлмаса, уни қандай қилиб юргизиш мумкин?

◆ Ҳамма жиноятлардан энг оғири – самимиятсизлик.

◆ Қоронғиликни лаънатлагандан кўра, битта шамни ёқиш осонроқ.

ЦЗЕН ЦЗИ
ҚАДИМГИ ХИТОЙЛИК ФАЙЛАСУФ.
МИЛОДДАН АВВАЛГИ
VI-V АСРЛАРДА ЯШАГАН:

♦ «Осмоннинг думалоқ, ернинг эса тўрт бурчакли эканлиги тўғрими?», — деган саволга Цзен Цзи жавоб берган: — «Агар осмон думалоқ, ер эса тўрт бурчакли бўлганида эди, унда, ернинг тўртта бурчаги ёпилмай қолган бўларди».

ЭПИХАРМ

ҚАДИМГИ ЮНОН ФАЙЛАСУФИ.
МИЛОДДАН АВВАЛГИ
550-440 ЙИЛЛАРДА ЯШАГАН:

- ◆ Ҳеч нима ҳеч қачон мавжуд эмас, бироқ, ҳамиша вужудга келади.
- ◆ – Худо нима? – Худо ақл. – Ақл нима? – Ақл, бу – тўғри фикр.
- ◆ Худо ҳамма нарсага қодир. У одамларни назорат қиладди. Ундан ҳеч нимани яшириб бўлмайди.
- ◆ Модомики, сенинг руҳинг пок экан, демак, тананг ҳам бутунлай покизадир.
- ◆ Зийрак бўл, ишонмасликка интил, зеҳнлилик ҳам мана шунда.
- ◆ Аввал одамнинг кимлар билан дўстлигини бил, сўнг у билан дўстлаш.
- ◆ Умрингдан кўп қолдими ёки оз – сенга барибир бўлсин.
- ◆ Йўқ, сен гапингда кучли эмассан, балки, сукут сақлай олмаслигингда заифсан.
- ◆ Худолар барча неъматларни бизга фақат меҳнатимиз учунгина берадилар.
- ◆ Йўқ, қалб эмас, балки, ақл-идрок устун келмоғи лозим.
- ◆ Йўқ, ҳеч ким асабийлашиб, тўғри қарорни қабул қила олмайди.
- ◆ Дунёда бегуноҳ ва қусурсиз бирон-бир киши йўқ.
- ◆ Кимгаки ҳавас қилмасалар, бундай киши ҳеч нимага арзимайди.

ПАРМЕНИД

ҚАДИМГИ ЮНОН ФАЙЛАСУФИ.
МИЛОДДАН АВВАЛГИ
540-ЙИЛ АТРОФИДА ТУГИЛИБ,
462-ЙИЛДА ВАФОТ ЭТГАН:

◆ Барча нарсаларнинг негизиди икки ибтидо – олов ва тупроқ ётади.

◆ Зиддият ҳақиқатга хос эмасдир.

◆ На ўтмиш бор, на келажак, зеро, ўтмиш энди йўқ, келажак эса ҳали юз берган эмас.

◆ Оламга маъносиз нигоҳ ташлама.

◆ Маъносиз гапларга қулоқ солма.

◆ Кўр-кўрона одатларни йўқ қил.

◆ Билишда, қаердан бошламагин, бунинг фарқи йўқ, барибир, аввалги нуқтага қайтасан, зеро, ҳақиқат яхшилаб юмалоқланган.

КЛЕОБУЛ

ҚАДИМГИ ЮНОН ФАЙЛАСУФИ.

МИЛОДДАН АВВАЛГИ

538-470 ЙИЛЛАРДА ЯШАГАН.

«ЕТТИ ДОНИШМАНД»НИНГ БИРИ:

- ◆ Меъёр ҳамма нарсдан муҳимдир.
- ◆ Ҳузур билан ҳукмронлик қил.
- ◆ Бегоналар олдида хотининг билан суйкалишма ва жанжаллашма: биринчиси – аҳмоқлик, иккинчиси – қутурганлик белгисидир.
- ◆ Хотинни ўзингга тенглардан ол, ўзингдан юқорилардан олсанг – унинг қариндошлари устингдан хўжайинлик қиладилар.
- ◆ Бахтли онларда кеккайма, бахтсизликда – хўрланма.
- ◆ Тақдирнинг бевафоликларига олижаноблик билан чидай олгин.
- ◆ Нимани ёмон кўрсанг, уни бошқага раво кўрма.
- ◆ Гапиришдан кўра, кўпроқ эшитишни ёқтиргин.
- ◆ Оқил одам ёлғонни ёмон кўради.
- ◆ Ким ҳамма нарсада мўътадил бўлса, у ҳаётда бахт ва осойишталикка эга бўлади.
- ◆ Билимни билимсизликдан кўпроқ яхши кўр.
- ◆ Яхшиликка унинг ўзиники бўл, ёмонликка эса – бегона.
- ◆ Куч билан ҳеч нимани ҳал этма.

ГЕРАКЛИТ

ҚАДИМГИ ЮНОН ФАЙЛАСУФИ.

МИЛОДДАН АВВАЛГИ

535-475 ЙИЛЛАР АТРОФИДА ЯШАГАН:

- ◆ Битта дарёга икки бор кириш мумкин эмас.
- ◆ Ҳамма нарса оқади, ҳамма нарса ўзгаради.
- ◆ Ҳамма нарсаларнинг муштараклигини эътироф этиш менга эмас, синчковликнинг мантиқига маъқулдир.
- ◆ Инсоний фикрлаш тарзига ақллилик хос эмас, илоҳийликка эса — хос.
- ◆ Доноликда, гўзалликда ва ҳоказоларда одамлардан энг оқили, уни худолар билан таққослаганда, маймунга ўхшаб қолади.
- ◆ Фикр — энг улуғ фазилатдир, оқиллик — ҳақиқатни гапиришда, табиатта қулоқ солиб, унга монанд хатти-ҳаракатларни амалга оширишда.
- ◆ Ҳамма одамларга ўзини билиш ва фикрлаш хосдир.
- ◆ Мен ўзимни тадқиқ этдим.
- ◆ Эшита туриб, тушунмайдиганлар карга ўхшайдилар: «иштирок эта туриб, қатнашмайдилар», — деган ибора улар ҳақида гувоҳлик беради.
- ◆ Инсонларнинг фикрлари — болаларнинг ўйини.
- ◆ Энг синалган доно биладиган ва риюя қиладиган нарса — фақат фикр-мулоҳазадир...
- ◆ Кишининг фикр тарзи — унинг илоҳиёти.
- ◆ «Худолар ва одамлар ўртасидан Низо йўқолсин..», — деганида, Гомер янглишган. Зеро, у ҳамма нарсалар йўқолсин, дея илтижо қиляётганини тушунмаган. Ихтилофсиз Уйғунлик туғилмас...
- ◆ Одамларнинг хоҳиш-истаклари рўёбга чиқаверса, бу — улар учун яхши эмас.
- ◆ Ҳамма нарсаларни бизга олиб келувчилар — йиллар.
- ◆ Ёмонлар кўп ва яхшилар оз.
- ◆ Менга ёқадиган битта — мингта, агар у энг яхши бўлса.
- ◆ Ғазаб билан олишиш қийин: унинг истаги йўлида ҳаётингни қурбон қиласан.
- ◆ Ҳузур-ҳаловат билан олишиш ғазаб билан олишишдан ҳам қийинроқ.

- ◆ Кўзлар, қулоқларга қараганда, аниқроқ гувоҳдирлар.
- ◆ Яшаётганимизда — жонимиз ўлик бўлади, ўлаётганимизда — улар тирила бошлайдилар.
- ◆ Кўп билишлик ақлга ўргатмайди.
- ◆ Ақл билан гапирувчилар ўзаро ўринли (яъни, нафли) нарсаларда баҳамжиҳат бўлмоқлари лозим.
- ◆ Ажралувчилар ҳамиша қўшиладилар.
- ◆ Одамлар чинакам тўғри сўзни ҳамиша ҳам фаҳмлайвермайдилар.
- ◆ Фалсафа билан шуғулланадиган одамлар кўп нарсалар ҳақида яхши хабардор бўлмоқлари керак.
- ◆ Ҳатто, маймунлардан энг чиройлиси хунукдир.
- ◆ Ақл — ҳар бир кишининг худосидир.
- ◆ Агар бахт жисмоний лаззатларда бўлганида эди, биз ем учун нўхат топган буқаларни бахтли, деб атаган бўлардик.
- ◆ Халқ қонунни, ўзининг таянчи, ўзининг муҳофаза этувчи деворни каби, ҳимоя қилмоғи зарур.
- ◆ Ўзбошимчаликни, ёнғинга қараганда, тезроқ ўчирмоқ лозим.
- ◆ Абадият, шашка доналарини териб, ўйнайдиган гўдакдир: олам устидан подшолик қилиш ёш болага тааллуқли.
- ◆ Халқ қонун учун, худди қалъа девори учун каби, жанг қилмоғи зарур.
- ◆ Нафақат ҳар куни Қуёш янги, балки, Қуёш муттасил янгиланади.

КРАТИА
ҚАДИМГИ ЮНОН ФАЙЛАСУФИ.
МИЛОДДАН АВВАЛГИ
520-452 ЙИЛЛАРДА ЯШАГАН:

◆ Битта дарёга, Гераклит айтганидек, нафақат икки бор кириш мумкин эмас, балки, буни бир маротаба ҳам қилиб бўлмайди. Бирон нарса ҳақида ҳеч бир фикр ҳосил қилиш мумкин эмас, зеро, бетўхтов қўнимсизлик туфайли, у, фикримизни баён этгунимизга қадар, ўзгариб қолади.

МЕЛИСС

ҚАДИМГИ ЮНОН ФАЙЛАСУФИ.
МИЛОДДАН АВВАЛГИ
510-440 ЙИЛЛАРДА ЯШАГАН:

- ◆ Ҳеч нимадан ҳеч нарса вужудга келмайди.
- ◆ Худолар тўғрисида таълим бериб бўлмайди, зеро, уларни билиш мумкин эмас.
- ◆ Ибтидоси ва интиҳоси борлардан ҳеч бири на абадий, на чексиз.
- ◆ Кўзларимиз — алдайдилар...

АНАКСАГОР

ҚАДИМГИ ЮНОН ФАЙЛАСУФИ.
МИЛОДДАН АВВАЛГИ
500-428 ЙИЛЛАРДА ЯШАГАН:

- ◆ Ҳамма нарсаларда барча нарсаларнинг қисми мавжуд.
- ◆ Ҳар бир нарса унда ниманинг кўплиги билан тавсифланади. Масалан, унда ҳамма нарса бўлса-да, олтини кўп нарса олтин бўлиб кўринади.
- ◆ Ўсимликлар бамисоли ҳайвонлардирлар. Улар сезадилар, ғамга ботадилар, қувонадилар. Баргларнинг ҳаракатчанлиги бунга ишора қилади. Ўсимликлар ақл ва билимга эгалар.
- ◆ Фарзандларнинг қиёфалари оталари ёки оналаридан қай бири уларга кўпроқ уруғ берган бўлса, ўшанга ўхшайдилар.
- ◆ Ақл — Худо, Худо ҳам ақлдир.
- ◆ «Нимани деб, туғилмагандан туғилиш яхшироқ?», - деган саволга Анаксагор жавоб берди: «Осмонни ва Коинотнинг тузилишини мушоҳада қилиш учун».

ЛЕВКИПП

**ҚАДИМГИ ЮНОН ФАЙЛАСУФИ.
МИЛОДДАН АВВАЛГИ
500-440 ЙИЛЛАРДА ЯШАГАН:**

◆ Бирон бир нарса беҳудага вужудга келмайди, бироқ, ҳамма нарса қонун ва зарурат туфайли юз беради.

ЗЕНОН

ҚАДИМГИ ИТАЛИЯЛИК ФАЙЛАСУФ.
МИЛОДДАН АВВАЛГИ
490-ЙИЛ АТРОФИДА ТУФИЛИБ,
430-ЙИЛДА ВАФОТ ЭТГАН:

- ◆ Фалсафа кишига ўлимни назар-писанд қилмасликни туҳфа қилади.
- ◆ Ҳаракат йўқ.

ЭМПЕДОКЛ

ҚАДИМГИ ЮНОН ФАЙЛАСУФИ.
МИЛОДДАН АВВАЛГИ 490-430 (423?)
ЙИЛЛАР АТРОФИДА ЯШАГАН:

- ◆ Агар Муҳаббат ва Адоват бутунлай йўқ бўлиб кетганларида ва улар бошқа бўлмаганларида эди, унда Олам қандай вужудга келган бўларди?
- ◆ Муҳаббат барча нарсаларни бирлаштиради, Адоват эса — ажратади.
- ◆ Илм ақлни кўпайтиради.
- ◆ Йўқ, йўқ! Биз ҳеч нимани ҳис этмаймиз ва ҳеч нимани кўрмаймиз. Ҳамма нарсалар биздан яширинган, ҳеч бир нарса йўқ-ки, биз унинг нима эканлиги тўғрисида бирон-бир ҳақиқатни айта олиш ҳолатида бўлсак.

ГОРГИЙ

ҚАДИМГИ ЮНОН ФАЙЛАСУФИ.
МИЛОДДАН АВВАЛГИ
483-ЙИЛ АТРОФИДА ТУҒИЛИБ,
375-ЙИЛДА ВАФОТ ЭТГАН:

♦ **Хуллас:** на мавжуд нарсалар, на улар ҳақидаги билимлар учун ҳеч қандай ҳақиқат мезони йўқ ва унинг бўлиши ҳам мумкин эмас.

♦ Фалсафани менсимасдан, жузъий фанлар билан шуғулланадиганлар Пенелопа (қадимги юнон афсонавий қаҳрамони – Одиссейнинг рафиқаси, вафодорлик рамзи - таржимон) нинг, унга етишмоқни хоҳлаб, чўрилари билан дон олишадиган, жазманларига ўхшайдилар.

♦ Душманингнинг жиддий далилларини ҳазил билан рад эт, ҳазилларини – жиддийлик билан.

♦ Сўз – буюк ҳоқон: кўринишдан мўъжаз ва сезилмайди, бироқ, мўъжизавор ишларни амалга оширади – қўрқувга барҳам бериши ва қайғуни қайтариши, хурсандликка сабаб бўлиши, кўнгилчанликни кучайтириши мумкин.

МО-ЦЗИ

ҚАДИМГИ ХИТОЙЛИК ФАЙЛАСУФ.
МИЛОДДАН АВВАЛГИ
480-ЙИЛ АТРОФИДА ТУГИЛИБ,
400-ЙИЛДА ВАФОТ ЭТГАН:

◆ Ҳеч ким ҳеч қачон кўрмаган ва эшитмаган нарсани йўқ, деб ҳисобламоқ керак.

◆ Ўтмиш асосида келажакни, ойдинлик асосида яширин нарсаларни биламиз.

◆ Бахтни сўраш, бахтсизликдан қочиш қутилиш мумкин эмас, агар ўзинг ёмонлик қилган, қунт билан меҳнат қилмаган бўлсанг. Тақдирга кўз тикишдан маъно йўқ...

◆ Куч муқаррар тинчлик билан бошқаришга олиб келади, заифлик эса — тартибсизликларга; куч муқаррар аслзодаликка олиб келади, заифлик эса — паст мартабага, қашшоқликка, очликка.

◆ Агар харажатларни ошириш халққа фойда келтирмаса, оқил ҳукмдор бундан воз кечади.

◆ Одамлардан ўқишни талаб қилиш ва, шу билан бирга, тақдир мавжуд дейиш — кишига сочингни силлиқ қилиб тара, деб буюриш ва, шу заҳотиёқ, унинг бошидаги телпагини улоқтириб юборишдан ўзга нарса эмас.

◆ Агар олижаноб ва оқил кишилар аҳмоқ ва пасткашларни бошқарсалар, унда тартиб ҳукмрон бўлади.

◆ Девор, масалан, қандай бунёд этилади. Кимнинг қўлидан келса, гишт қўяди; кимнинг қўлидан келса, у лой қоришмасини ташийди; кимнинг қўлидан келса, ўлчовни амалга оширади. Қарабсизки, девор қад кўтаради. Адолатни қарор топтириш ҳам шунга ўхшайди. Фикр юритиш ва суҳбатни олиб боришга қодирлар фикр юритсинлар ва суҳбат олиб борсинлар, тарихий китобларни баён этишга қодирлар тарихий китобларни баён этсинлар, хизматчиликни адо этишга қодирлар хизматни бажо келтирсинлар; шу йўсинда, адолатга риоя қилиниб, барча ишлар адо этилади.

◆ Инсон Ёруғ дунёда нима фойда келтирса, шуни албатта ривожлантирмоғи ва Ёруғ дунёга нима зарар келтирса, уни йўқ қилмоғи керак.

◆ Агар Ёруғ дунёда ўзаро ялпи меҳр-муҳаббат ҳукм сур-

са, унда — тартиб бўлади, агар Ёруғ дунёда ўзаро нафрат ҳуқум сурса, унда тартибсизликлар юз беради.

♦ Одамлар орасида ўзининг ўта мислсиз фазилатларидан ажал топмагани кам. Чунки, ортиқча нарсани сақлаш қийин. Баланд дарахт биринчи бўлиб кесилади, йирик бугу ва тошбақа тугилади, катта илон биринчи галда офтобда қуритилади.

♦ Бу қандай тамойилки, у кичик нарсаларни қабул қилиб, катта нарсаларни қабул қилмаса?

♦ Уруш ёрдамида давлатлар ўртасидаги баҳсларни ҳал этишга интилиш, куч-қудрат ва шон-шуҳратга эга бўлишга уриниш — мамлакатнинг барча одамларини, ҳар-хил касалликларни даволаш учун, бир хил дорини ичишга мажбур этишдай нарса, зеро, бундан фақат тўртта - бешта одамга наф келиши мумкин.

♦ Ахлоқий ҳокимиятгина ҳурматга сазовор бўлади.

♦ Баҳолаш ёлғонни ҳақиқатга ва ҳақиқатни ёлғонга айлантира олмайди. Баҳолаш — фойда билан зарар ўртасидаги танлов.

♦ Инсон, ҳайвонлардан фарқли ўлароқ, ўз кучига таяниб яшайди ва ким ўз кучига таянмас экан, демак, у яшамасгир.

♦ Қашшоқлик — мамлакатдаги бетартибликнинг илдири.

♦ Ўзга фалсафий мактабларнинг сўзлари билан менинг фикрларимни рад этишга уриниш — тухум билан тошни синдиришга уринишдай нарса. Агар Ёруғ дунёдаги барча тухумларни, сўнгисигача унга уриб, пачоқ қилинса ҳам тош қандай бўлса, шундайлигича қолаверади, бузилмайди.

ПРОТАГОР

ҚАДИМГИ ЮНОН ФАЙЛАСУФИ.

МИЛОДДАН АВВАЛГИ

480-410 ЙИЛЛАР АТРОФИДА ЯШАГАН:

- ◆ Инсон ҳамма нарсаларнинг ўлчови: мавжудлар мавжудлигининг, йўқлар йўқлигининг.
- ◆ Ҳар бир фикрнинг тенг кучли муқобили бор.

СОКРАТ

ҚАДИМГИ ЮНОН ФАЙЛАСУФИ.
МИЛОДДАН АВВАЛГИ
469-399 ЙИЛЛАРДА ЯШАГАН:

- ◆ Бойлик ва аслзодалик ҳеч қандай обрў келтирмайди.
- ◆ Қанча нарсалар борки, уларсиз яшаш мумкин!
- ◆ Шармандалиқда яшагандан кўра, мардларча ўлган афзал.
- ◆ Дўстликсиз, одамлар ўртасидаги ҳеч қандай муомала қадр-қимматга эга эмас.
- ◆ Ёмон одам, ўзига ҳеч қандай фойда келтирмаган ҳолда, бошқаларга зарар келтиради.
- ◆ Кимни бахтли, деб ҳисоблаш мумкин, деган саволга Сократ жавоб берди: «Кимда ҳалол фикр ва ўткир зеҳн бўлса, ўшани».
- ◆ Во ажабо, ҳайкалтарошлар тошга инсон қиёфасини бериш устида бош қотирадилар-у, бироқ, ўзларининг тошга ўхшаб қолишлари тўғрисида ўйламайдилар.
- ◆ Шу нарса ҳайратлантиради: ҳар қандай одам, қийинчиликсиз, қанча қўйи борлигини айтиб беради-ю, аммо, ҳар қандай киши ҳам қанча дўсти борлигини — уларнинг баҳосини айта олмайди.
- ◆ Мен яшаш учун тановул қиламан, бошқалар эса тановул қилиш учун яшайдилар.
- ◆ Айтишларича, Аполлодор Сократга, унинг ўлими олдидан, шу ҳолатга мосроқ қимматбаҳо кийим кийиб олишни таклиф қилган. «Нега? — сўради Сократ. — Яшашимга ярашган кийимим, унинг ичида ўлишимга ярашмас экан-да?»
- ◆ Кимнингдир: — «Афиналиклар сени ўлимга маҳкум этдилар Сократ», — деган гапини эшитиб, Сократ бунга хотиржам жавоб берди: «Уларни эса табиат ўлимга маҳкум этган».
- ◆ Хотини унга: — «Сен беайб ўлаяпсан», — деди; у эътироз билдирди: — «Сен айбдор бўлиб ўлишимни хоҳлармидинг?»
- ◆ Сократ суддаги ҳимоя нутқида ўзини сўнага, афиналикларни эса — каттакон ва олижаноб, аммо, семириб ва ялқовлашиб кетган ва шунинг учун ҳам қандайдир сўнанинг

уни уйғотиб, чоптиришига муҳтож, отга ўхшатади. Ушбу муқоясани қилар экан, у хулоса ясайди: «Мана, менимча, ушбу шаҳарга мени Худо куни билан ҳамма жойда елиб-югуриб, ҳар бирингизни уйғотишим, кўндиришим, тўхтовсиз танбеҳ беришим учун юборган. Бошқа бундай кишини топиш сизларга қийин бўлади, афиналиклар, сизлар мени асраб қолишингиз мумкин, агар менга ишонсангиз. Аммо, шундай ҳам бўлиши мумкин-ки, сизлар, Анитга қулоқ солиб, худди тўсатдан уйғониб кетиб, жаҳли чиққан кишилар каби, мени осонликча уриб ўлдирасиз. Шунда сиз ўзингизнинг бутун қолган умрингизни уйқуда ўтказасиз, агар Худо, ғамингизни еб, сизларга яна кимнидир юбормаса».

◆ Ким ўзини билса, унинг учун нима фойдали эканлигини билади, худди шунингдек, нимага қодир ва қодир эмаслигини аниқ тушунади. Биладиган нарсалари билан шуғулланиб, у ўз эҳтиёжларини қондиради ва бахтиёр яшайди, билмаган нарсаларига қўл урмай, хатоларга йўл қўймайди ва бахтсизликларни четлаб ўтади. Шу туфайли, у, шунингдек, бошқа одамларнинг баҳосини ҳам билади ва, уларга таяниб, фойда олади ва ўзини бебахтликлардан сақлайди.

◆ Бу менда болалиқдан бошланган. Ҳар гал мени амалга оширмақчи бўлган ниятимдан қайтарувчи овоз пайдо бўлади, бирон-бир нарсага эса ҳавас майлини туғдирмайди. Худди мана шу овоз менга давлат ишлари билан шуғулланишни тақиқлайди.

◆ Билимдан кучли ҳеч нарса йўқ. У ҳамиша, ҳамма лаззатлар ва ҳоказолардан ҳам устун келади.

◆ Ким оқил бўлса, ўша яхши ҳамдир.

◆ Ҳамма одамлар, мен ўйлайман, ихтиёрларидаги имкониятлардан танлаб, ўзлари учун ҳамма нарсадан фойдали, деб топган йўлни тутадилар. Шунинг учун ногўғри йўлни тутадиганларни мен ақлли ҳам, ахлоқли ҳам, деб ҳисобламайман.

◆ Саховатпешалик пулдан ҳосил бўлмайди, одамларда, айна саховатпешалиқдан, ҳам шахсий, ҳам ижтимоий ҳаётда, пул ва бошқа неъматлар пайдо бўладилар.

◆ – Мен, – деган Агафон, – сен билан баҳслаша олмайман, Сократ. Майли, сенингча бўла қолсин. – Йўқ, азизим Агафон, сен ҳақиқат билан баҳслаша олмайсан, Сократ билан баҳслашиш эса – мураккаб иш эмас.

◆ Мен ҳеч нимани билмаслигимни биламан.

♦ Файласуф донишманд билан нодон ўртасидаги оралик ўринни эгаллайди.

♦ Мен мана бу одамдан шунинг учун ақллироқманки, биз у билан, балки, бирон-бир дуруст ва керак нарсани билмаймиз, аммо, у, билмаса-да, ниманидир биламан, деб ўйлайди, мен эса – билмаган нарсамни биламан, деб чиранмайман.

♦ Фақат битта Худо бор, бу – билим, шунингдек, битта шайтон бор, бу – нодонлик.

♦ Адолат ва бошқа эзгуликлардан ажралган билим, бу – оқиллик эмас, балки, маккорликдир.

♦ Ёзувнинг ярамас хусусияти, дарҳақиқат, тасвирий санъат билан ўхшаш: у яратган нарсалар худди тирикдайлар, аммо, улардан бирон нарсани сўраб кўрчи – улугворона ва мағрурона сукут сақлайдилар. Ёзма асарлар ҳам худди шундайлар.

♦ Кунлардан бир кун Алкивиад Сократга уй қуриш учун катта ер майдонини таклиф этди; Сократ жавоб берди: «Агар менга шиппак керак бўлса, бунинг учун сен менга бутун бир ҳўкиз терисини таклиф қилсанг, мен бундай совгадан кулгили ҳолга тушиб қолмасмидим?»

♦ Кунлардан бир кун Ксантиппа (Сократнинг хотини) аввал Сократни уришибдида, кейин устидан сув қуйиб юборибди, «Мен ҳам айтгандим, – минғирлабди у, – Ксантиппадан аввал момақалдироқ, сўнг эса – ёмғир келади». Алкивиад унга Ксантиппанинг сўкишларига сира чидаб бўлмайди, деб уқтирибди. Сократ жавоб берибди: «Мен бунга, худди арава гилдирагининг доимий ғижирлашига каби, ўрганиб қолганман. Ахир, сен ғозларнинг ғақ-ғақиға чидайсан-ку?» – «Бироқ, мен ғозлардан дастурхонимга тухум ва жўжалар оламан-да», – дебди Алкивиад. «Ксантиппа менга болалар туғиб беради», – жавоб берибди Сократ.

♦ Сократ айтганки, жанжалкаш хотин, унинг учун, чавандозларга қайсар отлардай, зарур нарса: «Худди улар қайсар отларни енгиб, бошқаларини енгил бошқарганларидек, мен ҳам Ксантиппа орқали бошқа одамлар билан муомала қилишга ўрганаман».

♦ Уйланасанми ёки уйланмайсанми – барибир, пушаймон бўласан.

♦ Қани, гапир, мен сени кўрайин.

♦ Гўзаллик, бу – умри қисқа қиролича.

♦ Қуёшда битта камчилик бор: у ўзини ўзи кўра олмайди.

◆ Одамга қанчалик кам нарса керак бўлса, у худоларга шунчалик яқин.

◆ Ким дунёни силжитмоқни истаса, ўзини силжитиб кўрсин!

◆ Тарбия – қийин иш ва унинг шароитларини яхшилаш – ҳар бир инсоннинг муқаддас бурчларидан бири, негаки, ўзини ва яқинларини ўқимишли қилишдан муҳимроқ ҳеч нарса йўқ.

◆ Донолик – осмону ернинг подшосидир.

◆ Одамларга, сир сақлашга қараганда, тилда кўмир чўғини ушлаб туриш осонроқ.

◆ Яхши маслаҳатчи ҳар қандай бойликдан афзал.

◆ Никоҳ, агар тўғриси айтиладиган бўлса, бало, аммо, зарурий бало.

◆ Ҳеч нарсага қарамай, уйлан. Агар яхши хотин учраса, истисно бўласан, агар ёмони учраса – файласуф бўласан.

◆ Сўз қор қилмаганида, калтак ҳам ёрдам бермайди.

◆ Еврипид Сократга Гераклитнинг асарларини берди ва ундан ўз фикрини билдиришни сўради; у жавоб берди: «Менинг тушунганларим – ажойиб; тушунмаганларим ҳам, шубҳасиз, худди шундай».

ДЕМОКРИТ

ҚАДИМГИ ЮНОН ФАЙЛАСУФИ.

МИЛОДДАН АВВАЛГИ

460-360 ЙИЛЛАРДА ЯШАГАН:

- ◆ Ҳақиқат чуқур қудуқнинг тубида яширинган.
- ◆ Ё ҳеч нима ҳаққоний эмас, ё ҳаққонийлик бизга номаълум.
- ◆ Нарсаларнинг сабаби ҳақида сўрамоқ, бу — чексизликнинг ибтидосини ахтаришдан ўзга нарса эмас.
- ◆ Ҳеч нима тасодифан юз бермайди. Масалан, хазина топиб олишнинг сабаби — ер чопиш ёки дарахт ўтқазиш бўлиши мумкин.
- ◆ Кўп билишга эмас, кўп фикрлиликка интилмоқ лозим.
- ◆ Кўнгилдаги гапни айтиш — эркин руҳиятнинг хоссаси, аммо, бунинг учун номақбул пайтни танлаш — хавфли.
- ◆ Яхшилик адолатсизликни қилмасликда эмас, ҳатто, буни хоҳламасликда ҳамдир.
- ◆ Ким бошқалар устидан ҳукмронлик қиладиган бўлса, у, авваламбор, ўз устидан ҳукмронлик қилмоғи лозим.
- ◆ Кимнинг хоҳиш-истаклари кам бўлса, ўша — бойдир.
- ◆ Байрамларсиз ҳаёт, бу — ҳордиқ чиқарадиган маскани йўқ узоқ йўл.
- ◆ Фарзандлар ўстирмаслик керак, бу — панд берадиган иш: зеро, ютуқга кураш ва ташвишлар эвазига эришилади, омадсизлик юз бергандаги азоб-уқубатни ҳеч нима билан таққослаб бўлмайди.
- ◆ Гўзаллик ўрганиш ва катта тиришқоқлик йўли билан фаҳмланади, ярамаслик эса — ўз-ўзидан, меҳнатсиз ўзлаштирилади.
- ◆ Йўғидан қайғуга ботмайдиган, бориға шукр қиладиган киши — ақлли одам.
- ◆ Кўнгли хотиржам бўлишини хоҳлайдиган киши, ўзининг на шахсий, на жамоатчилик ҳаётида, кўп ишга киришмаслиги, у, нимаики қилмасин, қўлидан келмайдиган нарсаларга интилмаслиги лозим.
- ◆ Ҳалол-пок ва нопок одамлар нафақат нима қилаётганлари, балки, нимани хоҳлашлари билан ҳам билинадилар.

◆ Нафақат душманларни тор-мор қилаётган, балки, ўз ҳузур-ҳаловати устидан ҳукмронлик қилаётган одам ҳам мардир. Баъзилар шоҳ бўла туриб, айна пайтда, хотиннинг қулидирлар.

◆ Битта илмий исботни топиш мен учун бутун форс подшолигига эга бўлишдан афзал.

◆ Аҳмоқларнинг устози – сўз эмас, балки, бахтсизликдир.

◆ Бахт, бу – руҳнинг тетиклиги, фаровонлик, уйғунлик, мутаносиблик ва хотиржамлик.

◆ Ярамас одамлар, мушкул аҳволга тушиб қолганларида, худолар номига қасам ичадилар. Мушкул аҳволдан қутгилишлари биланоқ, қасамларини ёддан чиқарадилар.

◆ Сўз – ишнинг сояси.

◆ Донишманд – барча мавжуд нарсаларнинг ўлчови. Сезгилари ёрдамида, у – ҳиссий идрок қилинадиган нарсаларнинг, тафаккурининг ёрдамида эса – ақл билан англанадиган нарсаларнинг ўлчови.

◆ Ҳамма нарсада мўътадиллик гўзал: менга на ортиқчалик ёқади ва на етишмовчилик.

◆ Ҳаётга ҳеч ҳам ён бермаслик – бемулоҳазалилик белгиси.

◆ Яқинларининг бахтсизлигидан ҳузур қиладиганлар тушунмайдилар-ки, тақдир тақозоси барчанинг бошига тушиши мумкин.

◆ Ҳузур-ҳаловат ва ғам-ташвиш нимага интилмоқ кераклиги ҳамда нимадан қочиш лозимлиги тўғрисидаги қарорларнинг мезони бўлиб хизмат қиладилар.

◆ Керагидан ортиқчани хошлаш эр кишига эмас, балки, ёш болага хосдир.

◆ Доно кишига бутун Ер юзи очиқ. Зеро, яхши қалб учун бутун дунё ватандир.

◆ Доноликдан қуйидаги учта қобилият келиб чиқади: ажойиб қарорлар қабул қилиш, хатосиз сўзлаш ва керакли ишни бажариш.

◆ Мўътадиллик ҳаёт қувончларини кўпайтиради ва ҳузурни янада оширади.

◆ Довюрақлик – ишнинг ибтидоси, қулай фурсат эса – интиҳонинг соҳибидир.

◆ Мардлик тақдир зарбаларини арзимас нарсага айлантиради.

◆ Кўп бемаза нарсаларни гапираётган қандайдир бир кишини кўриб қолиб, Демокрит айтди: «Бу одамнинг кўлидан гапириш эмас, сукут сақлаш келмайди».

◆ Ҳеч нимага умид қилмаган ва ҳеч нимадан кўрқмайдиганни мен озод киши, деб ҳисоблайман.

◆ Ҳар қандай иш тури, ҳаракатсизликка қараганда, ёқимлироқ.

◆ Ҳамма нарсада нодон бўлмаслик учун, ҳамма нарсани билишга интилма.

◆ Хатонинг сабаби — яхшисини билмаслик.

◆ Дўстликни қариндош-уруғчилик алоқалари эмас, балки, манфаатларнинг умумийлиги яратади.

◆ Одамлар, табиатданга қараганда, машқлардан яхши бўладилар.

◆ Агар уларга ўқилмаса, на санъатга, на доноликка эришиб бўлмайди.

◆ Кўплаб билагонлар беақлдилар.

◆ Қонунлар уларга итоат этувчиларгагина ўзларининг ижобий томонларини намоён қиладилар.

◆ Кўпгина дўст бўлиб туюладиганлар, аслида, дўст эмаслар ва, аксинча, айрим дўст бўлиб туюлмайдиганлар, аслида, дўстдилар.

◆ Ҳеч кимни севмаган кишини ҳам, менга туюлишича, ҳеч ким севмайди.

◆ Кимга яхши куёв учраган бўлса, ўша ўғилга эга бўлибди, кимга ярамаси учраган бўлса — ўша қизини йўқотибди.

◆ Уят иш қилаётган, авваламбор, ўзидан уялмоғи зарур.

◆ Мен учун битта одам — бутун бир халқ.

АГАФОН

**ҚАДИМГИ ЮНОН ФАЙЛАСУФИ.
МИЛОДДАН АВВАЛГИ
448-380 ЙИЛЛАРДА ЯШАГАН:**

◆ Ақл бовар қилмайдиганнинг юз бериши бағоят эҳти-
молийдир.

АНТИСФЕН

КАДИМГИ ЮНОН ФАЙЛАСУФИ.

МИЛОДДАН АВВАЛГИ

444-366 ЙИЛЛАРДА ЯШАГАН:

♦ Қайси фан энг зарур, деган саволга Антисфен жавоб берди: «Кераксиз нарсаларни ёддан чиқариш фани».

♦ Фалсафа менга ўзим билан суҳбатлашиш маҳоратини берди.

♦ Давлат қачон яхши одамларни ёмон одамлардан фарқлай олмай қолса, ўшанда ҳалок бўлади.

♦ Ким бошқалардан кўрқса, у, ҳатто, бунини пайқамаса ҳам, қулдир.

♦ Мен беақллиликни лаззатланишдан афзалроқ кўрадим.

♦ Меҳнатдан олдинда эмас, балки, унинг ортидан келадиган лаззатларни истаса бўлади.

♦ Адолатли кишини туғишганингдан ҳам кўпроқ қадрла.

♦ Ким доноликка етишган бўлса, уни бегона нарса ва мулоҳазалар чалғитмасликлари учун, у илм-фан, китоблар билан қизиқмаслиги керак.

♦ Нега шогирдларингга қаттиққўлсан, деган саволга у жавоб берди: «Табиблар ҳам беморларга қаттиққўллар-ку».

♦ Кимдир Антисфенга айтди: «Сени кўплар мақтаётирлар». – «Мен, – сўради у, – нима ёмонлик қилибман?»

♦ Донишманд ҳеч нимага ва ҳеч кимга муҳтож эмас: зеро, бошқаларга тааллуқли нарсаларнинг ҳаммаси унга ҳам тааллуқли.

♦ Душманларингга беписанд бўлма: улар сенинг хатоларингни биринчи бўлиб пайқайдилар.

♦ Кунлардан бир кун Диоген ўзи билан ханжар олиб келди ва Антисфен: «Оҳ, ким мени азоб-уқубатлардан қутултиради?» - дея ҳайқирганида, у ханжарни унга кўрсатиб, айтди: «Мана ким қутқаради». – «Мен айтдимки: ҳаётдан эмас, балки, азоб-уқубатлардан», – деб эътироз билдирди Антисфен.

♦ Кунлардан бирида Платоннинг унинг ҳақида ёмон фикр билдираётганидан хабар топиб, у айтди: «Бу шоҳлар-

нинг қисмати: яхши ишларни қилиш ва ёмон гапларни эшитиш».

◆ Ё тушуниш учун ақл, ё ўзингни осигга арқон гаmlаш лозим.

◆ Хушомадгўйларнинг қўлига тушгандан кўра, қузғунларга насиб бўлмоқ афзалдир. Қузғунлар ўликларни ейдилар, хушомадгўйлар эса — тирикларни.

◆ Чиройли аёл — ҳамманинг бойлиги, хунук аёл — эрнинг жазоси.

◆ Маълум—машҳур эмаслик, меҳнат сингари, неъматдир.

◆ Ҳаммаслақларнинг биродарона яқинлиги ҳар қандай девордан мустаҳкамдир.

◆ Озгина яхши одамлар ичида кўпгина ярамас одамларга қарши жанг қилиш, кўпгина ярамас одамлар ичида озгина яхши одамларга қарши жанг қилишга қараганда, яхшироқ.

◆ Лаззатлардан меҳнатлардан олдин эмас, балки, улардан кейин ҳақли равишда фойдаланиш мумкин.

◆ Бундан уларнинг ўзлари миннатдор бўладиган аёллар билан яқинлашиш мумкин.

◆ Доно аёллардан, бунинг устига, чиройлиларидан, бола кўриш учун уйланади; у ишқий алоқалардан ҳам қочмайди, негаки, доногина кимнинг севилишга лойиқлигини билади.

АРИСТИПП

КАДИМГИ ЮНОН ФАЙЛАСУФИ.

МИЛОДДАН АВВАЛГИ

430-355 ЙИЛЛАРДА ЯШАГАН:

♦ Файласуфларнинг бошқа одамлардан устунлиги нимада, деган саволга Аристипп жавоб берди: «Агар барча қонунлар йўқ қилинсалар, фақат бизгина олдингидай яшайверамиз».

♦ Кунлардан бир кун Аристипп сабзавот артиб ўтирган Диогеннинг ёнидан ўтиб бораркан, у уни мазах қилиб, деди: — «Агар сен мана шу билан тирикчилик қила олганингда эди, мустабид ҳукмдорлар саройида малайлик қилмаган бўлардинг». — «Агар сен одамлар билан муомала қила билганингда эди, — жавоб берди Аристипп, — сабзавот артиб ўтирмаган бўлардинг».

♦ Дионисий (мустабид ҳукмдор) Аристиппга тупурганида, у бунга чидади. Кимдир бунинг учун уни койий бошлаганида эса, у айтди: «Балиқчилар миттигина балиқчани тутиш учун денгиз сувининг уларга сачрашига чидайдилар. Нима, каттакон балиқни тутишни хоҳласам, мен сўлакнинг сачрашига чидай олмайманми?»

♦ Кимдир файласуфларни ҳамиша бойлар эшиги олдида кўришни айтди: «Ахир, табиблар ҳам, — деди Аристипп, — бетоблар эшигига борадилар-ку. Бироқ, шундай бўлса-да, ҳар ким бетоб бўлишни эмас, балки, табиб бўлишни афзал кўради».

♦ Ўзининг кенг билимлари билан мақтанаётган кишига Аристипп айтди: «Одам кўп тановул қилишдан, овқатнинг зарур даражасидаги билангина қаноатланаётган кишига қараганда, соғломроқ бўлиб қолмайди: олим ҳам худди шундай. Кўп ўқиётган эмас, балки, фойда билан мутолаа қилаётган киши олимдир».

♦ Кунлардан бир кун Дионисий Аристиппдан бирон-бир фалсафий фикр билдиришни талаб қилди. «Кулгили, — деди Аристипп, — сен мендан қандай гапириш керак эканлигини ўрганаётгирсан-у, яна мени қачон гапириш кераклигига ҳам ўргатмоқчисан». Бундан жаҳли чиққан Дионисий Аристиппга дастурхон атрофидаги энг чекка жойга ўтиришни буюр-

ди. «Ушбу жойга қандай ҳурмат кўрсатаяпсан-а!» — деди Аристипп.

◆ Қашшоқ бўлиш, нодон бўлгандан яхшироқ: биринчиси — пулдан, иккинчиси — инсон қиёфасидан маҳрум.

◆ Фалсафа ҳар қандай киши билан гаплаша олиш қобилиятини берадиган фойдали нарсадир.

◆ Сўкинмоқ — сенинг ҳуқуқинг, эшитмаслик — менинг ҳуқуқим.

◆ Яхши қисмат лаззатлардан тийилишда эмас, балки, уларга бўйсинмаслик ва улар устидан ҳукмронлик қилишдир.

◆ Кунлардан бир кун Коринф томон кемада сузиб бораётган Аристипп тўсатдан бўронга дуч келади ва бундан ҳаддан ташқари кўрқувга тушади. Кимдир айтди: «Бизга — оддий кишиларга кўрқинчли эмас, сизлар — файласуфлар кўрқиб кетасизлар-а?» Аристипп унга жавоб берди: «Ҳар иккимиз ҳам ўз жонимиз хусусида хавотирланмоқдамиз, бироқ, бизнинг жонларимиз бир хил баҳога эга эмас-да».

◆ Кунлардан бир кун Аристипп Дионисий ҳузурида ўз дўстининг ёнини олди ва, бунинг уддасидан чиқа олмай, ҳукмдорнинг оёқларига йиқилди. Кимдир унинг устидан кула бошлаганида, Аристипп айтди: «Бунга мен эмас, балки, кулоқлари оёқларида ўсган Дионисий айбдор».

◆ Сократнинг издоши бўла туриб, шогирдларидан пул олишини Аристиппга таъна қилибдилар. «Бўлмасачи! — дебди у. Тўғри, Сократга нон ва май юборганларида, у бунинг энг кам қисмини олган, қолганини қайтариб юборган; ахир, унинг еб-ичиши хусусида Афинанинг энг яхши фуқаролари гамхўрлик қилганлар, менинг тирикчилигим ҳақида эса — фақат кулим Евтихид».

◆ Аристиппдан Сократ қандай жон берди, деб сўраганларида, у жавоб берди: «Оҳ, агар менга шундай ўлиш насиб қилганида эди!»

АРХИТ
ҚАДИМГИ ЮНОН ФАЙЛАСУФИ.
МИЛОДДАН АВВАЛГИ
428-355 ЙИЛЛАРДА ЯШАГАН:

◆ Биз нафақат ўзимиз учун, балки, ота-оналаримиз учун, Ватанимиз ва дўстларимиз учун туғилганмиз. Ҳа, шахсан ўзимиз учун ҳаётимизнинг арзимаган қисми қолади.

ПЛАТОН

ҚАДИМГИ ЮНОН ФАЙЛАСУФИ.
 МИЛОДДАН АВВАЛГИ
 428-347 ЙИЛЛАРДА ЯШАГАН:

◆ Инсон зоти, давлат лавозимларини ҳаққоний ва тўғри фикрловчи файласуфлар эгалламагунларигача ёки давлатлардаги ҳукмдорлар, қандайдир илоҳий ажримга кўра, чинакам файласуфларга айланмагунларигача, мусибатлардан халос бўла олмайди.

◆ Фарзандларга олтин эмас, балки, бениҳоя виждонликни васият қилмоқ керак.

◆ Биз, дарҳақиқат, ҳеч нимани билмаймиз.

◆ Қачонки, бировлар бундай, бошқалар эса ўзгача фикрласалар, ҳеч ҳам умумий фикр бўлмайди ва ҳар бир киши бошқадан, унинг фикрлаш тарзи боис, нафратланади.

◆ Агар мен атрофдагилардан биронтасини ярамасга чиқариб қўйсам, унда унинг менга ёмонлик қилиб қўйишидан чўчишимга тўғри келади.

◆ Модомики, қандайдир яхши ишни қилиш имконияти бор экан, ҳеч ким илгари қилганини такрорламайди. Ўздан паст кетиш, бу — нодонликдан ўзга нарса эмас, ўздан юқори-роқ бўлиш — доноликнинг ўзгинаси.

◆ Шоир, агар у чинакам шоир бўлишни истасагина, сафсатарни эмас, балки, афсоналарни яратмоғи лозим.

◆ Ўлимдан қўрқиш — ўзида йўқ доноликни бор, деб билишдан, яъни ўзинг билмаган нарсани биладигандай гердайишдан, бошқа нарса эмас. Ахир, ҳеч ким на ўлимнинг нима эканлигини, на, ҳатто, унинг одам учун энг буюк неъматлардан эмасмиканлигини билмайди-ю, аммо, ундан, унинг энг буюк ёвузликлардан эканлигини ҳеч шубҳасиз биладигандай, қўрқадилар. Бироқ, билмайдиган нарсангни биламан, деб ҳаёл қилишнинг ўзи — энг шармандали нодонлик эмасми?

◆ Батамом нодонлик асло қўрқинчли ва энг катта ёвузлик эмас; ёмон йўналтирилган кўпхбардорлилик ва кўпбилағонлик бундан-да каттароқ балони ташкил этадилар.

◆ Ҳар қандай саволга, агар у тўғри берилган бўлса, жавоб бериш мумкин.

◆ Фақат битта ҳақиқий пул бор, у – ақл. Ҳамма нарса-ни фақат унга айирбошлаш лозим: шу ҳолатдагина, мардлик ҳам, фаҳм-фаросатлилик ҳам, адолат ҳам, бир сўз билан айтганда – чинакам саховатпешалик қалбаки бўлмайдилар; чинакам саховатпешалик, унга ҳузур-ҳаловат, қўрқув ва бошқа, шунга ўхшаш, нарсалар ҳамроҳлик қиладиларми ёки йўқми, барибир, ақл билан боғланган.

◆ Яхши одам билан, унинг на ҳаётлик даврида, на вафотидан кейин, ҳеч қандай ёмонлик юз бермайди.

◆ Ҳар қандай қалб эзгуликка интилади ва унинг йўлида ҳамма нарсани қилади; қалб шундай бир нарса борлигини, сезса-да, бироқ, унга қийин ва бунинг нимадан иборат эканлигини тушунишга унинг кучи етмайди.

◆ Кўринишича, эзгулик ўрнига, ўз иродасига биноан, ёвузлик томон юриш инсон табиатига хос эмас; одамлар икки ёмонликдан бирини танлашга мажбур бўлганларида, ҳеч ким, шубҳасиз, каттасини танламайди, агар улардан кичигини танлаш имконияти мавжуд бўлса.

◆ Энг яхши нарса, бу – на уруш, на ўзаро низолар; дахшат, агар уларга эҳтиёж туғиладиган бўлса; тинчлик, бу – умумий дўстона муносабатлар.

◆ Ҳар қандай иш тўғрисида, у, ўз-ўзича, гўзал ҳам, хунук ҳам бўлмайди, деб айтиш мумкин. Агар иш чиройли ва тўғри бажарилса, у гўзал бўлади.

◆ Бахтли бўлишни истаган кишидан бунинг нима учунлигини сўрашга ҳожат йўқ.

◆ Нимаики йўқликдан борлиққа ўтишни келтириб чиқарса, бу – ижод.

◆ Ҳар қандай ҳаддан ташқарилик, бу об-ҳаво, ўсимлик ёки жисм ҳолатларида бўладими, одатда, тескари томонга кескин ўзгаришни келтириб чиқаради. Бу давлат тузумларида ҳам кам кузатилмайди.

◆ Агар пайдо бўладиган қарама-қаршиликлар бир-бирларини, нақ доирани тасвирлагандай, мунтазам мувозанатлаштирмаганларида, агар пайдо бўлиш тўғри чизиқ бўйлаб, фақат бир йўналишда ва ҳеч қачон ортга, тескари томонга қайтмасдан, юз берганида эди – ҳамма нарса, охир-оқибатда, бир хил қиёфа олган, бир хил хоссаларга эга бўлган ҳамда пайдо бўлиш тўхтаб қолган бўларди.

◆ Биз ўзимизга нотаниш нарсани излашга интилганимизда, номаълум нарсаларни топиш мумкин эмас ва бунга

хожат йўқ, деб ўйлайдиганлардан афзалроқ, мардонаворроқ ҳамда фаолроқ бўлган бўламиз.

- ◆ Бойлик асло кўр эмас, у — зийрак.
- ◆ Фалсафага ҳаддан ташқари берилиб кетиш зарарли.
- ◆ Худолар табиати тўғрисида гапириб, тингловчиларга ёқиш — уларга одамлар ҳақида гапириб, ёқишдан осонроқ.
- ◆ Ҳирс — ёвузликнинг тузоғи.
- ◆ Эзгулик деб аталувчи барча нарсалар беақл киши учун ёмондирлар.
- ◆ Мен кўп нарсаларда фалсафа билан шуғулланувчилардан устунман, бироқ, фақат ўз ақлимга қараб иш қилишнигина асосий хизматим сирасига киритаман.
- ◆ Фалсафа билан шуғулланинглари ва тагин ҳам ёшроқларни бунга унданглари.
- ◆ Чинакам файласуфлар — ҳақиқатни билишни севадиганлар.
- ◆ Файласуфларга ажабланишни ҳис этиш ҳосдир. Ажабланиш — фалсафанинг ибтидоси.
- ◆ Худолар зотига қўшилишга ҳеч кимга ижозат берилмаган, модомики, у фалсафа билан шуғулланмас экан.
- ◆ Худолар шундай ҳам доно эканликлари сабабли, худолардан ҳеч бири фалсафа билан шуғулланмайди ва доно бўлишни истамайди.
- ◆ На донолар, на нодонлар фалсафа билан шуғулланмайдилар. Унинг билан донолар ва нодонлар ўртасида турганлар шуғулланадилар.
- ◆ Фалсафа билан туғишгандек бўлиб кетмаган кишига на яхши қобилият, на хотира уни у билан яқинлаштириб қўя олмайди, зеро, фалсафа ўзи учун бегона қалбларда нишурмайди.
- ◆ Фалсафа, агар унинг билан мўътадил ва ёшлик даврида шуғулланилса, жозибали; бироқ, у билан керагидан ортиқча пайсалланиб қолингудек бўлса, бу ҳолда, у — киши учун ҳалокат.
- ◆ Агар киши ҳаққоний файласуф экан, унинг ташвишлари танага эмас, балки, деярли бутунлай, яъни ўз танасидан қанчалик чалғишнинг имкони бўлса, шу даражада, қалбига йўналтирилган бўлади.
- ◆ Бизнинг жонимиз туғилгунимизгача ҳам мавжуд бўлган.
- ◆ Марҳумнинг жони яшашда давом этади ва фикрлаш қобилиятига эга.

◆ Қалб ҳар гал тананинг айби билан адашади. Менга бу шубҳасиздай кўринади.

◆ Ким бу ҳаётни олий неъмат, деб билса, у уни бадном қилади.

◆ Муҳаббат, бу – севилмоқни иташ демак.

◆ Одамлар ўз мусибатларида тақдирни, худоларни ва ни-майки бўлса, ўшани айблашга мойилдирлар, бироқ, фақат ўзларини эмас.

◆ Ҳамма барча билан, ҳам ижтимоий, ҳам шахсий ҳаёт-да, шунингдек, ҳар бир кишининг ўзи ўзи билан уруш ҳола-тидадир.

◆ Ўзгалар бахти тўғрисида қайғуриб, биз ўзимизникини топамиз.

◆ Худо бизларнинг ўзимизда.

◆ Ким содиқликка ҳеч қачон қасам ичмаган бўлса, у уни ҳеч қачон бузмайди.

◆ Китоб – тилсиз муаллим.

◆ Яқин дўстлик ўзаро ўхшаш кишиларда бўлади.

◆ Қанча қул бўлса, шунча душман бор.

◆ Ҳар қандай никоҳга нисбатан битта маслаҳатга риоя этилсин: ҳар киши нафақат ўзи учун кўпроқ ёқимли, бал-ки, давлат учун фойдали никоҳ қурмоғи зарур.

◆ Бизлардан ҳеч биримиз ҳали ўлмайдиган бўлиб туғил-ганимиз йўқ, ва, агар бу бирон-бир киши билан юз берга-нида эди, у, бунинг кўпларга туюлганичалик, бахтли бўлмас-ди.

◆ Золим ҳукмдор пайдо бўлганида, у халқнинг одами сифатида намоён бўлади.

◆ Тарбия яхши одатларни ўзлаштиришдир.

◆ Вақт – абадиятнинг ҳаракатланувчи ўхшаши.

◆ Демократиядан мустабидчилик туғилади.

◆ Уят - кутилаётган шармандалик олдидаги қўрқув.

◆ Одам – пати йўқ, икки оёқли, тирноқлари текис мав-жудот.

ЭВБУЛИД

ҚАДИМГИ ЮНОН ФАЙЛАСУФИ. МИЛОДДАН
АВВАЛГИ IV АСРДА ЯШАГАН:

◆ Эвбулид Эпимениднинг гайримантиқий хулосасига ўз таърифини берган: «Мен ҳозир айтадиган фикр – ёлгон.»

ДИОГЕН

КАДИМГИ ЮНОН ФАЙЛАСУФИ.
МИЛОДДАН АВВАЛГИ
400-327 ЙИЛЛАРДА ЯШАГАН:

◆ Диогендан сўрадилар: «Қачон олам шод-хуррам ҳаёт кечиради?» «Қачонки унинг подшолари файласуфона фикр юритсалар, файласуфлари эса — подшолик қилсалар.»

◆ Куёш гўнг ташланган пастқамликларга ҳам нур сочади, аммо, бундан у булғаниб қолмайди.

◆ Македониялик Искандар, Коринфда, шаҳар яқинидаги Кранеон сарв ўрмонзориди, 70 ёшли Диоген билан суҳбатлашар экан, у, Искандар — буюк подшо эканлигини айтди. Диоген, очиқдан-очиқ сурбетларча бўлмаса-да, анчагина тортинмасдан, унга жавоб берди: «Мен эса — ит Диогенман.»

◆ Аблахни эмас, инсонни ахтараётирман. (Диоген, куппа-кундуз куни ёқилган чироқ билан ниманидир ташвиш ила қидираётганида, ундан нима қилаётганини сўраганларида шундай жавобни берган.)

◆ Бир куни Диоген: «Ҳой, одамлар!» — деб қичқирди. Халойиқ тўпланганда, у калтаги билан ўқталиб, деди: «Мен ахлатни эмас, одамларни чақирдим».

◆ Яхши яшаш учун ё ақлга, ё сиртмоққа эга бўлмоқ лозим.

◆ Бир куни у муҳим нарсалар хусусида муҳокама юритди, аммо, унга ҳеч ким қулоқ солмади; шунда у қушга ўхшаб чирқиллай бошлади; одамлар тўпланди ва у уларни, арзимаган нарсалар ортидан елиб-югуришлари, муҳим нарсалар юзасидан эса — тепса-тебранмасликларини айтиб, уялтирди.

◆ У ҳайрон бўлардики, тилшунослар Одиссейнинг мушкулотларини ўрганадилар-у, аммо, ўзлариникидан беҳабарлар; машшоқлар тор симларини созлайдилар-у, бироқ, ўз хулқларини созлай олмайдилар; риёзиётчилар Куёш ва Ойнинг ортидан кузатадилар, ўз оёқлари остидаги нарсаларни эса кўрмайдилар...

◆ Кимдир уни дабдабали хонадонга олиб келиб, тупуришга йўл қўймаганида, у йўталди ва, бундан-да ёмонроқ жой топмаганлигини айтиб, ҳамроҳининг юзига туфлади.

◆ Кимдир узундан-узоқ асарни ўқиркан, қоғознинг би-

тилмаган қисми — охири кўриниб қолганда, Диоген хитоб қилди: «Дўстлар, дадил бўлинглар: соҳил кўринди!»

♦ Қачон нонушта қилиш керак, деб сўраган одамга у жавоб қилди: «Агар бой бўлсанг — хоҳлаганингда, агар камбағал бўлсанг — имконият топганингда».

♦ Кимдир Диогенни, уни қувғин қилинганлиги учун, койиди. «Бадбахт, — жавоб берди у. — Ахир, дарбадарлик туфайли мен файласуф бўлиб етишдим».

♦ У ҳайкалдан хайр-садақа сўради; нима учун бундай қилаётганлиги тўғрисидаги саволга у айтди: «Ўзимни рад жавобларига ўргатиш учун».

♦ Нима учун одамлар гадойларга хайр-садақа берадилару, бироқ, файласуфларга бермайдилар, деган саволга у айтди: «Чунки, улар биладилар: ўзлари ҳам, эҳтимол, чўлоқ ёки кўр бўлиб қолишлари мумкин, бироқ, ҳеч қачон донишманд бўла олмайдилар».

♦ Фалсафа унга нима берди, деган саволга у жавоб берди: «Ҳеч бўлмаганда, тақдирнинг ҳар қандай тақозоларига тайёрликни».

♦ «Менинг фалсафа билан ишим йўқ», деган кишига у эътироз билдирди: «Агар яхши ҳаёт кечириш ҳақида ташвишланмасанг, сен нима учун яшаяпсан?»

♦ Македониялик Искандарнинг отаси, Македония подшоши Филиппнинг Коринфга уруш эълон қилиши муносабати билан барча унга норозилик билдиришга киришганида, Диоген ўзининг бочкасини у ёқдан бу ёқга гилдирата бошлади. Ундан сўрашибди: «Диоген, бу нимаси?» У жавоб берди: «Ҳозир ҳаммада ташвиш, демак, менга ҳам бекор туриш яхши эмас; бочкамдан бошқа ҳеч вақоим йўқ, шунинг учун уни гилдиратаётирман».

♦ **Диоген масалларидан бири:** — Сон-саноқсиз бойликларнинг соҳиби, — шошилмасдан бошлади Диоген, — ҳамма юртлардан, ҳамма халқлардан ва турли тилларда сўзлашади-ганлардан, ҳар қандай унвон, жинс ва ёшдагилардан иборат меҳмонларни базмга чақирди. Сахий мезбон меҳмонлар олдига мўл-кўл ноз-неъматлар кўйди ва уларнинг ҳар бири учун айни фойдали нарсаларни улашди. Таклиф этилганлар маза қилишди ва мезбонга миннатдорчилик билдиришди. Меҳмонлар орасидан, унга белгилангани кам бўлиб туюлган, биттаси топилди ва у кўшниларига тегишли нарсаларни, жумладан, заифлар ва касалмандлар ва, ҳатто, ёш бола-

ларни булардан бебахра қилаётганини ўйлаб ҳам кўрмасдан, тортиб ола бошлади. Ва у тортиб олган нарсаларни шоша-пиша оғзига, унинг ошқозони буларнинг ҳаммасини қайт қилиб юбормагунча, тика бошлади. Мана шундай, бойликларнинг саҳий соҳиби, бу — табиат, базмдаги меҳмонлар — жаҳондаги ҳамма одамлар ва халқлар, очкўз эса — ўзидан кучсизларнинг ҳақиға хиёнат қилувчи бойлардирлар.

♦ Ҳақиқат билан, худди оловнинг ёнидагидай, яшамоқ керак: куйиб қолмаслик учун — жуда яқин ҳам келмасдан, совуққотмаслик учун — узоқлашиб ҳам кетмасдан.

♦ Бир «сакровчи» кимса Диогенга деди:

— Эсиз, Диоген, сен, шундай чиниққанлигинг билан, ҳеч қачон Олимпия мусобақаларида иштирок этмадинг. Эҳтимол, биринчи ўринда бўлармидинг!

— Бироқ, мен Олимпия ўйинларидан ҳам муҳимроқ мусобақаларда иштирок этмоқдаман.

— Хўш, бу қайсиларда экан? — тушунмади «сакровчи».

Шунда, Диоген, таъна билан бошини чайқаб, деди:

— Сиз биласиз-ку: мен нуқсонлар билан курашиш мусобақасида иштирок этаман.

♦ Ўз устидан ғалаба қилиш фалсафанинг чўққисидир.

♦ Ҳамма нарсалар, худоларнинг измидадир; донолар — худоларнинг дўстлари; дўстларда ҳамма нарса умумий; демак, дунёдаги ҳамма нарсалар доноларга тааллуқли.

♦ Агар, сен бошқаларга берсанг, менга ҳам бер; агар йўқ бўлса, унда мендан бошла.

♦ Оталар ва болалар бир-бирларидан илтимос кутмасликлари керак, балки, улар зарур нарсаларни бир-бирларига жонкуярлик билан беришлари лозим. Бунинг устига, биринчилик отага дахлдор.

♦ Ўз ҳасадгўйларига азоб бериш, бу — яхши кайфиятда бўлиш.

♦ Лаганбардор — ўргатилган ҳайвонлардан энг хавфлиси.

♦ Бу дунёдан, худди базмдан каби, кетиш яхши; ташналиксиз, бироқ, маст ҳам бўлмасдан.

♦ Битта ифлос ҳаммом тўғрисида Диоген сўради: «Бу ерда ювинганлар кейин қаерда ювинмоғи керак?»

♦ Мен — дунё фуқаросиман.

♦ Олимпия ўйинларини тамоша қилиб қайтар экан, у ерда халқ кўпми, деб сўраганларида, Диоген жавоб берди: «Халқ кўп, одамлар эса кўп эмас».

ШАН ЯН

ҚАДИМГИ ХИТОЙЛИК ФАЙЛАСУФ.
МИЛОДДАН АВВАЛГИ
390-338 ЙИЛЛАРДА ЯШАГАН:

- ◆ Халқ оми бўлса, уни бошқариш осон бўлади.
- ◆ Агар билимлилик тақдирланса ва бунинг олди олинмаса, у кўпаяди, аммо, билимлилик кўпайганда, мамлакатни бошқариб бўлмай қолади, зеро, маккорлик пайдо бўлади. Қачон-ки билимлиликнинг олди олинса ва у тақдирланмаса, одамлар самимий ва содда бўладилар.
- ◆ Агар одамлар оми бўлсалар, уларни оғир меҳнатга мажбурлаш мумкин, агар ақлли бўлсалар; унда мажбурлаш қийин.
- ◆ Қачон халқ кучли бўлса – қўшин икки баробар кучсизроқ, қачон халқ заиф бўлса – қўшин икки баробар кучлироқ. Қачон халқ заиф бўлса – давлат қудратли, қачон давлат қудратли бўлса – халқ заиф. Шунинг учун ҳам ҳаққоний йўлдан бораётган давлат халқни кучсизлантиришга интилади.
- ◆ Оқил ҳукмдор доноликка эмас, балки, қонунга суянади. Агар у қонундан воз кечса ва билимлиликни афзал кўрса, унда халқ ўз ишини ташлайди ҳамда шон-шуҳрат пайига тушади.
- ◆ 100 киши битта қуённинг ортидан қуваётганида, улар буни, қуённи 100 қисмга ажратиб, бўлиб олиш истагидан келиб чиқиб эмас, балки, фақат ушбу қуёнга ҳеч ким ўз ҳуқуқини ўрнатмагани учун қиладилар. Ва, аксинча, агар бутун бозор қуён сотаётганлар билан тўлиб-тошган тақдирда ҳам, ўғри битта ҳам қуённи ўғирлашга ботинмайди, зеро, унга нисбатан мулк ҳуқуқи аллақачон ўрнатилган.
- ◆ Асилзодалиқ мартабалари ва маош билан тақдирлаш усули – мамлакат тириклиги ёки ҳалокатининг калити.
- ◆ Худди сув оқими ҳар томонга эмас, балки, фақат қуйига қараб интилганидек, одамлар ҳам фақат бойликка интиладилар. Шунинг учун ҳам, ҳамонки, бу уларга фойдадан дарак бераркан, улар ҳукмдор нима деса, ҳаммасини бажаришга тайёр бўладилар.
- ◆ Инсонпарвар бошқаларга нисбатан инсонпарвар бўлиши мумкин, бироқ, у одамларни инсонпарвар бўлишга маж-

бурлай олмайди; инсонпарвар бошқа одамларни севиши мумкин, бироқ, у одамларни бир-бирларини севишга мажбур этолмайди. Бундан шу нарса равшанки, Ёруғ дунёни яхши бошқаришга эришиш учун биргина инсонпарварлик ёки адолатнинг ўзи етарли эмас.

АРИСТОТЕЛЬ

ҚАДИМГИ ЮНОН ФАЙЛАСУФИ.

МИЛОДДАН АВВАЛГИ

384 - 322 ЙИЛЛАРДА ЯШАГАН:

- ◆ Барча фанлар, фалсафага қараганда, кўпроқ зарурдирлар, лекин, ундан яхшироқ биронта ҳам фан йўқ.
- ◆ Инсон фалсафа билан шуғулланмоғи керакми? Ё керак, ё керак эмас. Агар шуғулланмоғи керак бўлса, унда, айтганларидек, саволлар йўқ; ҳаммаси шундай ҳам тушунарли. Агар инсон фалсафа билан шуғулланмаслиги керак бўлса, унда у, ҳеч бўлмаганда, ушбу ҳолатни (яъни, «шуғулланмаслиги кераклигини») асослаш учун фалсафий фикр юритмоғи лозим. Хулоса оддий ва қатъий: инсон фалсафа билан, барибир, шуғулланмоғи керак.
- ◆ Фалсафа ажабланишдан бошланади.
- ◆ Айти бир ҳақиқат башариятда бир эмас, бениҳоя чексиз маротаба тугилади.
- ◆ «Ҳақиқатни излаш — ҳам осон, ҳам қийин, зеро, аниқки, ҳеч ким уни на бутунича фаҳмлай олади, на уни тамомила пайқамаслиги мумкин, лекин, ҳар ким бизнинг табиатни билишимизга оз-оздан кўшади-ки, ушбу барча далилларнинг мажмуидан улуғвор манзара юзага келади». (Аристотелнинг ушбу сўзлари Вашингтондаги Миллий Академия биносига ўйиб ёзилган).
- ◆ Платон - менга дўст, бироқ, ҳақиқат — ундан ҳам каттароқ дўст.
- ◆ Кема учун дарға, арава учун — аравакаш, қўшиқ учун — бошловчи, қўшин учун — саркарда ва давлат учун — қонун қандай вазифани бажарса, Худо олам учун худди шундай вазифани ўтайди.
- ◆ Меъёр ва мўътадилликка эришиш учун ҳамма нарса посангига муҳтож, зеро, моҳият ва ўзаро тўғри муносабат мана шундадир...
- ◆ Нимаки абадий бўлса, абадий ҳаракатни ўша келтириб чиқаради.
- ◆ Аристотель гапга, ҳавас қилгудай, усталиги билан ажралиб турган. Кимдир уни ғойибона сўкаётганини унга айтганларида, Аристотель деди: «У мени ғойибона урса ҳам майли».

♦ Нима тез эскиради, деган саволга Аристотель жавоб берди: «Миннатдорчилик».

♦ Фалсафадан у қандай фойда олганлиги ҳақидаги саволга Аристотель жавоб берди: «Бошқалар қонун олдидаги кўрқувдан қиладиган нарсаларни мен ихтиёрий қиладиган бўлдим».

♦ Шон-шуҳратга интилишда ҳам, ундан нари бўлишда ҳам номўтадилликдан қоч.

♦ Ҳар қандай киши газабланмоғи мумкин ва бу, пул бериш ҳамда уни сарф-харажат қилишдай, осон, аммо, буни кимга нисбатан ўринли бўлса, ўшанга, қай даражада ва қачон, нима ниятда ва талаб қилинган тарзда қилиш осон эмас ҳамда ҳар ким ҳам бунинг уддасидан чиқа олмайди.

♦ Насли жирканч кишини бахтли, деб аташ мумкинми?

♦ Адолат, бу – қалбнинг эришган хоссаси бўлиб, у туфайли одамлар адолатли хатти-ҳаракатларга қобилиятли бўладилар ва унинг туфайли адолатли ҳаракатлар қиладилар ҳамда адолатни хоҳлайдилар.

♦ Кўпҳокимиятлилик яхши эмас: битта ҳукмдор омон бўлсин.

♦ Ҳар қандай эзгулик икки қарама-қарши ҳолат ўртасидаги оралик жой.

♦ Ҳурматли кишининг ортидан кузатар эканлар, унинг ҳақида ишларига қараб ҳукм чиқарадилар, чунки, у қайси танловга амал қилган, деган масалани бошқача тарзда аниқлаш мумкин эмас. Агар одамнинг виждонини ва унинг гўзалликка интилишини бевосита илғаш мумкин бўлганда эди, унда уни, ишларисиз ҳам, яхши фазилатли ҳисоблаган бўлардилар.

♦ На камбағалликдан, на касалликлардан, на, умуман, ёмонхулқиликдан келиб чиқмайдиган ва одамнинг ўзига боғлиқ бўлмаган нарсалардан ваҳимага тушмаслик лозим.

♦ Камтарлик – уятсизлик ва тортинчоқлик орасидаги ўрталик.

♦ Шундай қилингики, фуқаролар сони 10000 кишидан ортиб кетмасин, акс ҳолда, улар оммавий йиғинга тўплана олмайдилар.

♦ Хоҳиш-истакларни енгган киши – қатъиятли. Ўзини боса оладиган кишигина дадил ва довуракдир.

♦ Бошида ўлим ҳақ бандалар бўлсак-да, биз ўткинчи нарсаларга тобе бўлмаслигимиз, айна пайтда, имконияти борича, умри боқийликка эришмоғимиз ва ўзимиздаги энг

яхши нарсаларга мувофиқ яшамоғимиз лозим.

- ◆ Ҳордиққа эришамиз деб, бўш вақтдан айриламиз, тинчликда яшаш учун уруш қиламиз.
- ◆ Виждон — яхши одамнинг ҳаққоний ҳаками.
- ◆ Эзгу ишларни, бундан машаққат чекмай ёки лаззатланмай, адо этиб бўлмайди.
- ◆ Ким илм-фанда олға кетиб, ахлоқда оқсаса, у, олдинга қараганда, кўпроқ орқага кетади.
- ◆ Кимнинг дўстлари бўлса, унинг дўсти йўқ.
- ◆ Тарбия — кексаликка энг яхши қўр-қут.
- ◆ Қурбонлик супаси ясалган тошлар бахтлидирлар, чунки, уларни ҳурматлайдилар, ҳолбуки, бошқаларини оёқ ости қиладилар.
- ◆ Инсон имкониятда ким бўлса, унинг ижоди буни рўёбга чиқаради.
- ◆ Яхши фазилатларга эга бўлиш учун билимнинг аҳамияти кам ёки асло йўқ.
- ◆ Ибтидо, бу — кўринишидан, бутун ишнинг ярмидан кўпи...
- ◆ Ҳар ким ўз асарини, унга жон кириб, у унинг ўзини сева олишига қараганда, кўпроқ яхши кўради.
- ◆ Жиддийлик кулги билан барбод бўлади, кулги — жиддийликдан.
- ◆ Кўҳна манбалар Аристотель ва унинг ёш шогирди — подшо Македониялик Искандар ҳаётидаги шундай бир воқеа ҳақида маълумот берадилар. Македониялик Искандар ўзининг Осийга қилган юриши пайтида ҳиндистонлик Филлидага уйланди ва унга берилиб кетиб, давлат ишларини ўз ҳолига ташлаб қўйди. Бу иштиёқнинг салтанат учун ҳалокатли эканлигини кўрган Аристотель Филлидадан Искандарни ташлаб кетишни илтимос қилади. Филлида бунга битта шарт билан рози бўлди: Аристотель «от» бўлиб, Филлидани ўз елкасига миндиради ва хонани айлантириб чиқади. Муаммони ўзгача ҳал этиш йўлини топмаган Аристотель ён беради... «Отчопди» авжига чиққан паллада хонага Искандар киради ва Филлидани файласуфнинг устига миниб ўтирган ҳолда кўради. Шунда, хижолатда қолган Аристотель Искандарга дейди: «Мана, кўраяпсанми, агар мендай кекса, кўпни кўрган киши билан шундай бемаъни қилиқларни қилар экан, у сени нимага айлантириб қўйишини тасаввур этишинг мумкин». Подшога ушбу сабоқ етарли бўлди.

кин». Подшога ушбу сабоқ етарли бўлди.

♦ Агар у ёки бу нарсанинг ҳам оқибатлари ёмон бўлса, унда, улардан ёмони камроқ даражада бўладигани афзалроқдир.

♦ Бир йил чиройли яшаш, кўп йил тўғри келганидай яшагандан афзалроқ.

♦ Хулқи ёмон одам, йиртқич ҳайвонга қараганда, эҳтимол, минг маротаба кўпроқ ёвузлик қилишга қодир.

♦ Ҳаёт ҳаракатни талаб қилади.

♦ Ким кам нарсани таҳлил қилса, осон ҳукм чиқаради.

♦ Донолик, бу — фанлардан энг аниғи.

♦ Дўст, бу — икки танада яшовчи, битта жон.

♦ Одам, ўз табиатига кўра, ижтимоий мавжудотдир.

♦ Платон — дўст, бироқ, ҳақиқат қадрлироқ.

♦ Ҳақиқатни қутқариш учун, ҳатто, азизинг ва яқинингдан воз кечиш, бу — бурч.

♦ Фарзандлар ўз тарбиялари учун уларга бурчли бўлган устозлар, ота-оналарга қараганда, ҳурматлироқдирлар: бирлари бизга фақат ҳаёт ато этадилар, бошқалари эса — яхши ҳаёт.

♦ Тўла комилликка эришган инсон барча ҳайвонлардан юқори; аммо, шу боисдан, агар қонунларсиз ва адолатсиз яшаётган бўлса, у барчасидан паст. Дарҳақиқат, қуролланган адолатсизликдан даҳшатлироқ ҳеч нима йўқ.

♦ Тирик ва ўлик одам ўртасида қандай фарқ бўлса, ўқимишли ва ўқимаган киши ўртасида ҳам ҳудди шундай фарқ бор.

♦ Ўқувчилар, муваффақият қозониш учун, орқадагиларни кутмасликлари ва олдиндагиларни қувиб етмоқлари керак.

♦ Аниқлик — нутқнинг асосий фазилати.

♦ Ҳазилни жиддий ишларни содир этиш учун қилмоқ керак.

♦ Китоб, агар унда муаллиф фақат нимани қилиш ва қандай қилиш керак эканлигини айтаётган бўлса, яхшидир.

♦ Золим ҳукмдорнинг хусусияти — барча қалби мағрур ва ҳур кишиларни суриб қўйиш.

♦ Кимнинг дўстлари бўлса, унинг дўсти йўқ.

♦ Ҳамманинг дўсти — ҳеч кимнинг дўсти.

♦ Оҳ, менинг дўстларим! Дунёда дўстлар йўқ!

♦ Ахлоқий одам ўз дўстлари ва ватани учун, ҳаттоки бунда агар унга ҳаётини йўқотишга тўғри келганда ҳам, кўп

нарсаларни қилади.

- ◆ ... Яхши одам ва дўст бўлиш — бари бир.
- ◆ Худди абадий яшашга шайлангандай хасис ва худди эртага ўлишга шайлангандай исрофгар одамлар бор.
- ◆ Май қадаҳи ва оғиз ўртасида кўп нарса юз бериши мумкин.
- ◆ Ҳамма нарсаларда фақат кулгили томонларни топиш одати майдақаш қалбнинг аниқ белгиси, негаки, кулгили нарса юзада ётади.
- ◆ Ичкиликка берилган аёллар ушбу муносабатда ўз она-ларига ўхшайдиган фарзандларни туғадилар.
- ◆ Ўлимнинг муқаррарлигини ҳамма билади, аммо, у яқин бўлмагани учун, ҳеч ким бу ҳақда ўйламайди.
- ◆ Ўзининг қуруқ маҳмадонагарчилиги билан Аристотельнинг жонига теккан бир эзма ундан сўради: «Мен сени чарчатиб қўймадимми?» Аристотель жавоб берди: «Йўқ, мен қулоқ солмадим».
- ◆ Золим ҳукмдорларнинг катта қисми, очигини айтганда, атоқли одамларга тўхмат қилиб, халқнинг ишончини қозонган сафсатабозлардан чиққан.
- ◆ Урушнинг мақсади тинчликдир.
- ◆ Иккита ёмондан кичикрогини танла.
- ◆ Инсон — сиёсий ҳайвон.
- ◆ Одат — иккинчи табиат.

ТЕОФРАСТ

ҚАДИМГИ ЮНОН ФАЙЛАСУФИ.
МИЛОДДАН АВВАЛГИ
372-287 ЙИЛЛАРДА ЯШАГАН:

◆ Ўзингдан ўзинг уял, шунда сени бошқа киши уялтирмайди.

◆ Манманлик, бу — иззат-икромга тубанларча интилиш.

◆ Энг қимматбаҳо йўқотиш, бу — вақт.

◆ Ким совға инъом этишни хоҳламас экан, у одамлар ичида яшаётганлигини унутмоғи лозим.

◆ Ҳар ким ўзини, бунинг учун бирон-бир мукофотга сазовор бўлиш илинжида эмас, балки, ўзи ўзига азиз эканлиги учун, яхши кўради. Агар буни дўстликка татбиқ этмасак, биз ҳеч қачон чинакам дўстни топа олмаймиз; ахир, ҳар ким учун дўст, бу - унинг иккинчи ўзи.

◆ Айтадиларки, шогирдлари уларга нимани васият қилишини ундан сўрадилар. Теофраст жавоб берди: «Кўплаб ҳаётий роҳатларнинг донғи фақат кўриниши бўйича шунақа бўлиб кетганлигини айтишдангина ўзга сизларга қиладиган ҳеч қандай васиятим йўқ. Яшай бошлашимиз заҳотиёқ, биз ўла бошлаймиз, шунинг учун ҳам шон-шуҳрат ортидан қувишдан бефойдароқ нарсанинг ўзи йўқ. Эсон-омон бўлинглар, менинг таълимотимни эса ўз ҳолига қўйинглар, зеро, у катта меҳнат талаб қилади ёки уни шараф билан ҳимоя қилингллар, шунда сизларга буюк шуҳрат келади. Ҳаётда, фойдали нарсаларга қараганда, пуч нарсалар кўп. Мен энди сизларга ўзларингни қандай тутишларинг тўғрисида ортиқча маслаҳат беролмайман. Нима қилиш кераклиги ва нимани қилмаслик кераклигини ўзларинг кўрингллар». Ва, шундай сўзлар билан, у, айтадиларки, жон берди.

МЭН-ЦЗИ

ҚАДИМГИ ХИТОЙЛИК ФАЙЛАСУФ.
МИЛОДДАН АВВАЛГИ 372-ЙИЛ АТРОФИДА
ТУФИЛИБ, 289-ЙИЛДА ВАФОТ ЭТГАН:

- ◆ Кишининг қўлидан ўзи ўрганмаган ишни қилиш келса, бу — яхши маҳорат, киши у тўғрида ўйламаганини билса, бу — яхши билим.
- ◆ Инсонпарварлик, бурч, хулқ қодалари, билим бизга ташқаридан берилмайди, балки, улар бизга ҳамиша хосдилар.
- ◆ Инсон табиатан яхши.
- ◆ Агар одам ёмонлик қилса, бунда унинг табиий сифатлари айбдор эмас.
- ◆ Ўлкалар ҳукмдорларининг учта бебаҳо нарсалари бор: ер, халқ ва бошқарув ишлари.
- ◆ Бошқарувни амалга ошириш қийин эмас — нуфузли хонадонларни ғазаблантириб бўлмайди.
- ◆ Ким ақл билан меҳнат қилса, у одамларни бошқаради; ким куч билан меҳнат қилса, у бошқарилишга лойиқ; кимни бошқарсалар, улар боқадилар; одамларни бошқарадиганлар одамлардан ризқланадилар.
- ◆ Ҳамма нарсаларнинг қоронғулиги менда тўла мужассам. Ўзимга боқиб, ҳаққониятни топиш — бундан-да катта қувонч борми?

ЧЖУАН-ЦЗИ

ҚАДИМГИ ХИТОЙЛИК ФАЙЛАСУФ. МИЛОДДАН АВВАЛГИ 369-ЙИЛДА ТУҒИЛИБ, 286-ЙИЛДА ВАФОТ ЭТГАН:

- ◆ Ҳақиқат изловчи зулмат ичра дайдийди.
- ◆ Бугунлай зулматда кўришни ва тамомила сокин жойда эшитишни ўрган. Зулматда нурни кўрасан, сокинликда уйғунликни эшитасан.
- ◆ Инсон табиатини тузатиб, тақдирни ўзгартириб бўлмайди.
- ◆ Вақт келди — Устоз таваллуд топди, кетишнинг фурсати етди — Устоз итоат этди.
- ◆ Агар ўз қисматига кўнилса ва муқаррарликка итоат этилса — сизларга қувонч ҳам, ғам-ғусса ҳам йўл топа олмайди; қадимда бу «сиртмоқдан қутулиш», деб аталган.
- ◆ Мана дўлана ва нок, апельсин дарахти ва наъматак. Мевалар етилиши биланоқ, уларни йиғиштирадилар, йиғаётиб — ҳақоратлайдилар: катта шохларни синдирадилар, кичкиналарини — юладилар. Фойдали эканликларидан бутун ҳаёт давомида улар азоб чекадилар ва эрта кунда, табиат уларга ажратган муддатни яшамай, нобуд бўладилар. Бу — ҳамма билан юз беради...
- ◆ Одамнинг қувноқ яшашига ҳалақит бериш, ундан тўқиш ва кийиниш, ерга ишлов бериш ҳамда ундан ризқланиш имкониятини тортиб олиш, уни саҳоватпешалик ва адолат аталмишлар билан безаш — доноларнинг жинояти мана шунда.
- ◆ Дунё расвогарчиликларга ботиб кетган, менинг у билан гаплашадиган гапим йўқ.
- ◆ Ким камардан илгакни ўғирласа, уни қатл қиладилар, салтанатни ўғирлаган эса ҳукмдор бўлади.
- ◆ Комил ахлоқий фазилатларга эга киши ҳеч нимага эришмайди; улкан одам ўзига тааллуқли эмас.

ПИРРОН

ҚАДИМГИ ЮНОН ФАЙЛАСУФИ.
МИЛОДДАН АВВАЛГИ
365-ЙИЛ АТРОФИДА ТУФИЛИБ,
275-ЙИЛДА ВАФОТ ЭТГАН:

- ◆ Донолик ва билим инсонларнинг иши эмас, уларни фақат худолардан ахтармоқ лозим.
- ◆ «Бу ундан ҳеч ҳам ортиқроқ эмас» – Пирроннинг фалсафий шиори ва тез-тез ишлатадиган матали.
- ◆ Ҳар бир сўзнинг муқобили бор.
- ◆ Кунлардан бир кун Пирронга ғаламис савол бердилар: «Нима, сен ўлмадингми, Пиррон?» Пирронга, ўз таълимотига мувофиқ, бундан-да яхшироқ ҳолларда қўллашга муносиб қатъият ила: «Билмайман», – деб жавоб беришдан бошқа чора қолмади.

ХУЙ ШИ
ҚАДИМГИ ХИТОЙЛИК ФАЙЛАСУФ.
МИЛОДДАН АВВАЛГИ
350-ЙИЛ АТРОФИДА ТУГИЛИБ,
260-ЙИЛДА ВАФОТ ЭТГАН:

- ◆ Ҳозиргина чўққига эришган Қуёш энди ботишга томон кетмоқда; ҳозиргина туғилган нарсалар энди ўлмоқдалар.
- ◆ Қўшилган ҳалқалар ажратилиши мумкин.
- ◆ Умумий меҳр-муҳаббатни ҳамма нарсаларга ёйиш керак, зеро, осмон ва ер — бир вужуд.
- ◆ Ин шаҳри бутун Ёруғ дунёни ўзига сиғдиради.

ЭПИКУР

ҚАДИМГИ ЮНОН ФАЙЛАСУФНИ.
МИЛОДДАН АВВАЛГИ
341-270 ЙИЛЛАРДА ЯШАГАН:

◆ Эпикур ўзининг тингловчиларидан бирига хатида ёзади: «Буни мен кўпларга эмас, сенга айтаётирман: ахир, биз бир-биримизга – етарли даврамиз».

◆ Оддий ҳаёт кечир.

◆ Ҳеч ким ўспиринликда фалсафани пайсалга солмасин ва кексаликда ундан чарчамасин. Ахир, ҳеч кимнинг қалб соғломлиги учун хом ёки пишиб ўтиб кетган бўлиши мумкин эмаску. Фалсафанинг ҳали фурсати етмади ёки у ўтиб кетди деяётган одам худди бахтнинг ҳали фурсати ё келмади, ё энди у йўқ деяётган кишига ўхшайди. Шунинг учун фалсафа кексага ҳам, ўспиринга ҳам зарур: биринчисига, қариган чоғида, ўтмишдан хурсанд бўлиб, бахт-саодатини яшнатиб туриш учун; иккинчисига, унинг навқирон ва, шунинг билан бирга, келажак олдида довюрак кекса бўлиши учун.

◆ Оломоннинг худоларини йўққа чиқараётган эмас, худоларга оломоннинг тасаввурларини татбиқ этувчи киши муртаддир.

◆ Фалсафий баҳсда мағлубиятга учраган шу муносабатда кўпроқ ютади-ки, у – билимларини кўпайтиради.

◆ Файласуфнинг, улардан инсон дарди даво топпаган, сўзлари пучдирлар. Худди инсон танасидан касалликларни қувиб чиқармаётган табобатдан ҳеч қандай фойда йўқлиги каби, инсон қалбидан дардларни ҳайдамаган фалсафа ҳам бефойдадир.

◆ Доно киши уйланмайди, бола ҳам орттирмайди.

◆ Доно кишигина, ўзи шеър битмаса-да, шеърят ва мусиқа тўғрисида тўғри ҳукм чиқара олади.

◆ Битта доно бошқасидан донороқ эмас.

◆ Ҳа, худолар мавжуддирлар, зеро, улар ҳақидаги билимлар – шак-шубҳасиз; аммо, улар оломон ўйлагандай эмаслар.

◆ Ҳар қандай лаззатнинг ибтидоси ва илдизи – қорин лаззатидир, ҳатто, донолик ва бошқалар ҳам бунга алоқадорлар.

◆ Ақлсизлик билан бахтли бўлгандан, ақл билан бебахт бўлган афзал.

- ◆ Ким ўтмишдаги бахтни ёд этмаса, у, бугуннинг ўзидаёқ, кексадир.
- ◆ Ҳамма мусибатлардан энг қўрқинчлиси — ўлимнинг бизга ҳеч қандай алоқаси йўқ, чунки, биз бор эканмиз, ўлим ҳали йўқ; у келганида, биз йўқ бўламиз.
- ◆ Керакли нарсаларни енгил, оғир нарсаларни — кераксиз қилиб қўйган доно табиатга ташаккур билдирамыз.
- ◆ Эркинлик — хоҳишларни чеклашнинг энг буюк меваси.
- ◆ Зарурият мусибатдир, аммо, зарурият билан яшашнинг ҳеч қандай зарурати йўқ.
- ◆ Ақлли, ахлоқли ҳамда адолатли ҳаёт кечирмасдан, ёқимли яшаб бўлмайди ва, аксинча, ёқимли яшамасдан, ақлли, ахлоқли ҳамда адолатли ҳаёт кечириб бўлмайди.
- ◆ Майда хизматлардан қочма: сени катта ишларга ҳам қодир, деб ўйлайдилар.
- ◆ Ўспиринни эмас, балки, яхши ҳаёт кечирган кекса кишини бахтли ҳисобламоқ лозим.
- ◆ Барча хоҳиш-истакларга шундай савол қўймоқ жоиз: хоҳиш-истакларим оқибатида, мен излаётган нарса амалга ошса, менга нима бўлади ва, агарда, у амалга ошмасачи?
- ◆ Ақли расолик — барча нарсаларнинг ибтидоси ва энг буюк неъмат. Шунинг учун ақли расолик, ҳатто, фалсафадан ҳам қадрлироқдир.
- ◆ Одамларга, ҳатто, ёмон бўлсалар ҳам, қонунлар зарурдирлар, зеро, улар бўлмасалар, одамлар бир-бирларини еб қўйган бўлардилар.
- ◆ Нафсониятга қараганда, ҳамиша кўпроқ ақлга эга бўлгин.
- ◆ Шаҳидларни кўтариш учунгина эгилгин.
- ◆ Ким қўрқинчли кўринса, унинг қўрқинчдан холи бўлиши мумкин эмас.
- ◆ Ҳамма машғулотларда мева, машаққат билан, уларнинг якунида келади, фалсафада эса билиш ва лаззат бир-бирларини ким ўзарга қувиб юрадилар. Ҳузур билишнинг ортидан юрмайди, билиш ва ҳузур бир вақтнинг ўзида мавжуд бўладилар.
- ◆ Ҳар доим кутубхонангда янги китобинг, ертўлангда — май тўла шишанг, боғингда — янги очилган гулинг бўлсин.
- ◆ Ҳар куннинг қадрига ет.
- ◆ Олтин тўшақда ҳаяжонда бўлгандан, шоли поҳолида қўрқмай ётган яхши.

- ◆ Адолатнинг буюк меваси – хотиржамлик.
- ◆ Агар худо одамларнинг дуоларига қулоқ солганда эди, ҳамма одамлар, бир-бирларига ёмонлик тилаб, ҳалок бўлган бўлардилар.

МОНИМ
ҚАДИМГИ ЮНОН ФАЙЛАСУФИ.
МИЛОДДАН АВВАЛГИ
IV-III АСРЛАРДА ЯШАГАН:

- ◆ Ҳамма нарса эътиқодга боғлиқ.

ЗЕНОН

КАДИМГИ ЮНОН ФАЙЛАСУФИ.
МИЛОДДАН АВВАЛГИ 336-264 ЙИЛЛАР
АТРОФИДА ЯШАГАН:

♦ Фалсафа турли мевалар билан тўла боққа ўхшайди: унда мантиқ – девор, физика – дарахт, этика – мевадирлар.

♦ Кунлардан бир кун Кратет Зеноннинг кийимидан маҳкам ушлаб, Стильпоннинг олдидан олиб кетмоқчи бўлди. «Йўқ, Кратет, файласуфларни қулоғидан тортишнинг ўзи кам: ишонтир ва олиб кет! – деди унга Зенон. Агар мени куч ишлатиб олиб кетсанг, танам ила сен билан бўламан, қалбим ила – Стильпон билан».

♦ Табиат билан иноқликда яшамоқ керак, бу – саҳоватпешалик билан иноқликда яшашнинг ўзгинасидир.

♦ Эркинлик, бу – донолар эришадиган ҳолат. Қолганларга эса у нотаниш.

♦ Вақт, бу – ҳаракатнинг масофаси.

♦ Кеккайишдан уятлироқ нарса йўқ.

♦ Фанларни эгаллашдаги энг номақбул нарса, бу – ўзига бино қўйиш, энг зарур нарса, бу – вақт.

♦ Дўст, бу – бизнинг иккинчи «мен»имиз.

♦ Ким яхши маслаҳатга ишонса, ўша одамлар ичида энг яхшисидир.

♦ Ким ўз ақли билан ўйлаб кўра олса, ўша яхши одамдир.

♦ Зенон ҳамма ёғи кўкариб кетган таниш қулни кўриб қолди: «Хулқ-атворингнинг изларини кўраётирман», – деди у унга.

♦ Маҳмадона болакайга Зенон айтди: «Бизнинг кўпроқ эшитишимиз ва камроқ гапиришимиз учун ҳам иккита қулогимиз ва битта оғзимиз бор».

♦ Зеноннинг ўтқир зеҳни ўзига хос чуқур бўлган:

Кимдир Полемон ваъда қилган нарсани эмас, бошқасини гапирётганидан шикоят қилди; Зенон сўради: «Нима, олдингиси кейингисига арзимайдими?»

♦ Файласуф ўз нутқини ақл билан безаб сўзламоғи лозим.

КЛЕАНФ
КАДИМГИ ЮНОН ФАЙЛАСУФИ.
МИЛОДДАН АВВАЛГИ
330-232 ЙИЛЛАРДА ЯШАГАН:

♦ «Юришни хоҳлаганни тақдир етаклайди, хоҳламаганни – судрайди», – деган иборанинг биринчи муаллифи.

АРКЕСИЛАЙ

ҚАДИМГИ ЮНОН ФАЙЛАСУФН.
МИЛОДДАН АВВАЛГИ
315-ЙИЛ АТРОФИДА ТУҒИЛИБ,
241-ЙИЛДА ВАФОТ ЭТГАН:

- ◆ Дунёда ҳеч нимани билиш мумкин эмас, ҳатто, билиш учун Сократ қолдирган нарсаларни ҳам.
- ◆ Наҳотки, файласуфнинг дастлабки ташвиши ҳамма-нинг ўз даврини билишлиги тўғрисида бўлмаса?

СЮН-ЦЗИ

ҚАДИМГИ ХИТОЙЛИК ФАЙЛАСУФ.
МИЛОДДАН АВВАЛГИ
313-235 ЙИЛЛАР АТРОФИДА ЯШАГАН:

◆ Ўтмишга сажда қилма, келажак ҳақида қайғурма, ташвишли фикрларга берилма! Мавриди келганда, ҳаракат қилмоқ лозим ...

◆ Инсон табиатан ёвуз ... Инсон бойишнинг туғма истаги билан дунёга келади ... Инсон ҳасадгўй бўлиб туғилади ... Инсон хушмуомала ва кўнгилчан бўлганида, бу унинг табиатига зиддир.

◆ Баркамол инсон туғилган пайтида ўзгалардан фарқ қилмайди. У бошқалардан бисотга таяна олиши билан фарқ қилади.

◆ Осмонни улуғлаш ва унинг ҳақида мулоҳаза юритиш ўрнига, бисотимизни орттира бориб, Осмонни ўзимизга бўйсундирганимиз яхши эмасми?

◆ Агар инсон қишлоқ хўжалиги билан ҳафсала ила шуғулланса ва мол-мулкини тежаса, Осмон уни қашшоқликка гирифтор қила олмайди.

◆ Одатда, одамлар уларнинг эс-хушлари саросимага тушганида, «кўркқанга қўша кўринганда» инс-жинслар мавжудлигига ишонадилар. Айни шу чоғда одам йўқ нарсани бордай қабул қилади.

◆ Барча табиий жисм ва мавжудотлардан фақат инсонгина билиш қобилияти ва бурч туйғусига эга, шунинг учун ҳам у — Ёруғ оламдаги энг қадрли зотдир.

◆ Инсон қувватлиликда ҳўкизга тенг кела олмайди, чопқирликда отдан ортда қолади, бироқ, у ҳўкизни ҳам, отни ҳам ўзига хизмат қилдиради. Бу нега шундай? Жавоб бераман: одамларнинг ўзаро кўмаклашиб яшаш қобилиятлари туфайли, айни пайтда, ҳўкиз ва от бундай қобилиятга эга эмаслар. Нима туфайли одамлар ўзаро кўмаклашиб яшай олишлари мумкин? Жавоб бераман: мажбуриятлар тақсимланиши туфайли. Мазкур тақсимланиш нима туфайли мумкин бўлади? Жавоб бераман: бурч туйғуси туфайли.

◆ Нарсаларни билиш қобилияти — инсоннинг туғма хосаси: билиниш имконияти — нарсаларнинг қонунияти.

◆ Нарсаларни билиш қобилиятига эга бўлиш — уларни фарқлай олиш демакдир.

◆ Қалб табиий туйғуларга ҳақиқатни ёлғондан фарқлашда ёрдам берганида, бу мулоҳаза деб аталади.

◆ Мэн-цзи айтган: «Инсон табиатан раҳмдил». Мен айтаманки, бу — нотўғри фикр.

◆ Қадим замонларда оқил кишилар инсоннинг табиатан ёвуз эканлигини кўриб, одамлар ортидан кузатиб юриш, маросимлар ҳамда бурч асосларини тушунтириш, одамларни тарбиялаш учун ҳукмдор ҳокимиятини яратганлар.

◆ Агар тақсимот баробар бўлса, унда ҳаммага етмайди; агар ҳокимият бараварлаштирилса, муштараклик мумкин бўлмай қолади; агар барча тенг бўлса, ҳеч кимни ишлашга мажбур этолмайсан. Бамисоли осмон ва ернинг мавжудлигидай, тепадагилар билан пастдагилар ўртасида ҳам фарқ бор.

◆ Олим ва ундан юқоридаги одамлар мавқеини маросимлар ҳамда мусиқа ёрдамида тартибга солиш лозим; агарда оддий кишилар, халқ тўғрисида гапириладиган бўлса, уларни қонунлар ёрдамида бошқармоқ керак.

◆ Ван-аждодлар билганларки, агар одамлар устидан турганлар, уларни бошқараётганлар келишган ва чиройли кийинган бўлмасалар, улар халқни бирлаштира олмайдилар ...

◆ Халққа наф кўриш имкониятини бутунлай бермаслик ва ундан фойдани тортиб олгандан кўра, аввал халққа наф кўриш имкониятини бермоқ ва ундан кейин фойданинг бир қисмини қайтариб олган афзал.

◆ Сўрайдилар: давлатни бошқаришни қандай амалга оширмоқ лозим? Жавоб бераман: доно ва қобилиятли кишиларни, уларнинг мавқеи ва келиб чиқишидан қатъий назар, лавозимларга кўтармоқ керак; ялқов ва ноқобил кишиларни зудлик билан лавозимлардан четлаштирмоқ зарур.

◆ Агар тўғри йўл танланадиган бўлса, халқни ўз интилишларида муштарак бўлишга мажбур этиш осон, аммо, бундай заруратни у билан биргаликда аниқлаш мумкин эмас.

◆ Чақалоқлар ҳамма ерда бир хил йиғлайдилар, улғайганларида — уларда хилма-хил одатлар ҳосил бўлади. Бу — тарбиянинг натижаси.

◆ Агар ортиқча шафқатсизлик қилсанг, муваффақиятсизликка учрайсан; агар ортиқча юмшоқлик қилсанг, ўзинг кишанбанд бўласан.

◆ Барча нарсалар ўзлари кабиларга интиладилар.

◆ Ким ишга бутунлай берилмаса, у ёрқин муваффақиятларга эришмайди.

◆ Бугун ҳаёт давомида, сўнгги нафасгача ўқимоқ керак. Ким ўқишни ташласа, у — ваҳшийдир.

◆ Баҳслашишни яхши кўрадиган киши билан тортиш-маслик керак.

◆ Ривоят қилинади: «Хукмдорни қайиқ билан муқояса қилиш мумкин, халқни — сув билан: сув қайиқни ўз устида элтиши мумкин, уни ағдариб ташлаши ҳам мумкин».

◆ Иш билан шуғулланиш, бу — одамлар ёқтирмайдиган нарса; мавқе ва ҳокимият, бу — улар яхши кўрадиган нарсалар.

◆ Текшириб бўлмайдиган сўзларга, аввал бўлмаган ҳаракатларга, илгари эшитилмаган фикрларга — буларнинг барчасига комил инсон эҳтиёткорлик билан қарайди.

◆ Одамлар айна бир хил нарсаларни яхши ва ёмон кўрадилар, бироқ, хоҳловчилар кўп-у нарсалар эса кам.

◆ Шундай ҳоллар бўладики, бошқариш усуллари ажойиб, мамлакатда эса нотинчлик; аммо, қадимдан то бизнинг кунларгача комил ҳукмдор даврида бундай бўлганлиги эшитилмаган.

◆ Қай йўсинда ҳукмдор қудратга, юрт хотиржамлиги ва шавкатига ҳамда заифлик, хавф-хатарлар ва шармандаликни четлаб ўтишга осон эришсин? Жавоб бераман: ўзига муносиб бош вазир (сян)ни танлашдан бошқа осон йўл йўқ!

◆ Таълим амалий ҳаракатларда ўз поёнига етади.

◆ Хатоларимни тўғри кўрсатган киши — менинг устозим; беҳато ҳаракатларимни тўғри қайд этган киши — менинг дўстим; менга хушомад қилувчи киши — менинг душманим.

◆ Билимларга тезда эга бўлишнинг доно устозга самимий муҳаббатли бўлишдан ўзга йўли йўқ.

◆ Фарзандларингнинг қандай эканлигини билмасанг, уларнинг дўстларига қара.

◆ Қонунларга таяниш ва, бунинг устига, уларнинг қоидаларини билиш — тотувликка фақат шундай эришиш мумкин.

◆ Ҳаддан ташқари солиқларни ундириш, бу — босқинчиликни келтириб чиқарувчи, душманни бойитувчи, давлатни ҳалокатга олиб келувчи йўл.

◆ Қачон халқнинг танқиди ва мақтовларига эътибор бермасалар ҳамда унинг хуш кўришини йўқотиш билан бамайлихотир кўниксалар, бу — мамлакатни бошқаришнинг нолайиқ йўлидир.

◆ Ҳатто, одам табиатан ажойиб хусусиятлар ва донолик соҳиби бўлса ҳам, барибир, унинг доно устози бўлмоғи ва у

унга эргашмоғи, у яхши одамларни ўзига дўст этиб танламоғи ҳамда улар билан яқин муносабатларга киришмоғи лозим.

КАРНЕАД

ҚАДИМГИ ЮНОН ФАЙЛАСУФИ. МИЛОДДАН АВВАЛГИ 212-129 ЙИЛЛАРДА ЯШАГАН:

- ◆ Ҳеч нарсани билиб бўлмайди.
- ◆ Шоҳларнинг фарзандлари от минишнигина чинакамига ўрганадилар, зеро, ҳар қандай бошқа машқларда, уларнинг биринчи бўлишлари учун, ҳамма улардан паст келади. Сарой хушомадгүйи бўлмаган от эса шоҳнинг ўғлини ўз устидан, бамисоли қандайдир бир ҳаммолнинг ўғлини каби, жўнгина улоқтириб ташлаши мумкин.

ЦИЦЕРОН

ҚАДИМГИ РИМЛИК СИЁСИЙ АРБОБ,
НОТИҚ ВА ФАЙЛАСУФ.
МИЛОДДАН АВВАЛГИ
106-43 ЙИЛЛАРДА ЯШАГАН:

- ◆ Яшамоқ – фикрлаш демак.
- ◆ Ақлдан устун ҳеч нарса йўқ.
- ◆ Ҳеч кимга мен қулларча итоат этмаганман, ҳеч кимга эргашмайман. Кўп нарсаларда мен буюк одамларнинг фикрларига ишонаман, нималардадир ўз фикрларимга ҳам суянаман.
- ◆ Яхши фалсафа: ҳамма нарсага эътироз билдирмоқ ва ҳеч нарса ҳақида аниқ фикр билдирмаслик.
- ◆ Шубҳали нарсаларни маъқуллашдан ўзини тиядиган файласуфлар доноларча иш тутадилар.
- ◆ Фалсафа жонни даволаш ҳақидаги фандир, бироқ, унинг ёрдами, тана касалликларига қарши кўмак каби, ташқаридан келмайди, – йўқ, ўзимизни даволаш учун бизнинг ўзимиз барча куч ва воситаларни ишга солмоғимиз шарт.
- ◆ Худоларнинг борлигига мен эътироз билдирмайман, аммо, ҳар қандай исботлашларга эътироз билдираман.
- ◆ Табиатга мувофиқ қилинадиган барча нарсалар яхши ҳисобланмоғи лозим.
- ◆ Инсоннинг ўзи оламни мушоҳада қилиш, фикрлаш ва унга мувофиқ ҳаракат қилиш учун тугилган. У сира комил эмас, у баркамолликнинг қандайдир қисмидир.
- ◆ Шуни қаттиқ ёдда тутгин: руҳнинг қудрати ва унинг, азоб-уқубатларга нафрат ҳамда менсимасликда алоҳида куч билан намоён бўладиган, мислсиз улуғворлиги, бу – дунёда мавжуд нарсалардан энг гўзалидир, агар у ошқора маъқулланишни ахтармаса ва ўзи ўзидан хузур олса, бундан-да гўзалроқдир.
- ◆ Ҳар бир нарсанинг чинакам моҳияти нимада эканлигини яхши тушунадиган, унинг тамойилини аниқ ва тезроқ ҳам топишга, ҳам тушунтиришга қобилиятли киши, ҳақли равишда, ҳамиша энг ақли ва энг доно ҳисобланади.
- ◆ Фалсафа ақл маданиятидир.
- ◆ Биз қандай бахтли бўлишимиз мумкин дейишдан ав-

вал, дастлаб, табиатнинг моҳияти нимада, биз кимлар эканлигимиз ҳақидаги саволларга жавоб бермоғимиз лозим.

◆ Ўткир ақлли ёки тўмтоқ, кучли ёки заиф бўлиб туғилиш бизга боғлиқ эмаслигини эътироф этаман. Бироқ, бундан, ҳатто, ўтирмақ ёки сайр қилмоқ ҳам бизнинг ихтиёримизда эмас, деб хулоса чиқарувчи киши нима ортидан нима келишини кўра олмайди.

◆ Бамисоли танамизнинг қисмларидан, қандай наф учун уларга эғалик қилишимизни билгунга қадар, фойдаланганимиздек, худди шундай, биз, фуқаролик жамиятини барпо этиш учун, табиатдан ўзаро боғланганмиз ва бирлаштирилганмиз. Агар иш бошқача бўлганда эди, унда на адолат, на яхшилик учун ўрин бўларди.

◆ Бизнинг ҳар қандай нарсалар тўғрисида нимани ўйлаётганимизни билишни хоҳлайдиганлар — керагидан ортиқча қизиқувчандирлар.

◆ Нимани эслашни хоҳламасам, шуни унута олмайман.

◆ Очкўз бўлмасликнинг ўзиёқ — бойликдир.

◆ Ёлгон ... ҳақиқат билан яқин кўшнидир.

◆ Эркин бўлиш учун биз қонунларнинг қули бўлмоғимиз лозим.

◆ Бизнинг файласуфларчи? Ўлимга нафрат ҳақида китоблар ёзаётиб, биронтаси ҳам уларга ўз номини битишни ёддан чиқармайди.

◆ Энди, аввалгидай бўлмай қолганингда, ҳаётдан кўнгил узолмасликка сенда сабаблар йўқ.

◆ Одамлар одамларга нажот инъом этган чоғларида, худоларга янада кўпроқ яқинлашадилар.

◆ Бизнинг қўлларимиз табиатдаги иккинчи табиатни яратётгандай.

◆ Агар туғилгунинггача юз берган воқеаларни билмасанг, мангу болакайлигингча қоласан.

◆ Ҳаётда ҳам, нутқда ҳам нимани ўринли эканлигини кўра олишдан қийинроқ нарса йўқ.

◆ Ноҳақ ишда тантана қилгандан, ҳақ ишда азият чекувчи бўлмоқ афзал.

◆ Ҳазилда мўътадил бўлмоқ даркор.

◆ Эҳтиёткорона ҳаракат қилиш, оқилона фикр юритишга қараганда, янада ҳам муҳимроқдир.

◆ Бошқа шоирни ўздан юқори қўйган шоир ҳеч қачон бўлган эмас.

- ◆ Аҳмоқлардан биронтасининг бахтли бўлиши мумкин эмас; бебахт бўлган доно йўқ.
- ◆ Кеча-ю кундуз сени ўлим кутаётганлигини ўйлашга тўғри келадиган ҳаётда қувонч бўлиши мумкинми?
- ◆ Дарҳақиқат, файласуфлардан қайсидир бири айтмаган яна қандай бемаъниликни айтиш мумкин!
- ◆ Уятли бўлмаган нарса, оломон уни мадҳ эта бошлаганида, уятли нарсага айланади.
- ◆ Агар бирон-бир ҳурматга лойиқ нарса бўлса, у бутун ҳаётнинг яхлитлигидир.
- ◆ Билимларнинг эҳтимолийлиги – мана инсон тафаккурининг ниҳояси.
- ◆ Дўстлик фақат яхши кишилар ўртасида бўлиши мумкин.
- ◆ Қоғоз ҳамма нарсага чидайд.
- ◆ Халқ фаровонлиги – олий қонун.
- ◆ Қаерда фақат қонуннинг ҳарфи ҳукмронлик қилса, энг кўп ҳуқуқсизлик ўша ерда.
- ◆ Овозларни ҳисобламайдилар, балки, баҳолайдилар.
- ◆ Нима эксанг, шуни ўрасан.
- ◆ Курол гапирганда, қонунларнинг уни ўчади.
- ◆ Индамасдан гапирмоқ.
- ◆ Бундан кимга наф?
- ◆ Оҳ, замонлар! Оҳ, феъ-я-атворлар!
- ◆ Ҳаёт қисқа, аммо, шуҳрат абадий бўлиши мумкин.
- ◆ Одам қандай бўлса, унинг нутқи ҳам шундай.
- ◆ Нотиқлик – ақлни ярақлатувчи нур.
- ◆ Ҳукумат – гапираётган қонун, қонун – сукутдаги ҳукумат.
- ◆ Доно бўлишнинг ўзи етарли эмас, ундан фойдалана билмоқ ҳам керак.
- ◆ Азоб-уқубатларни, улар ўтиб кетгандан кейин, эслаш ёқимли.
- ◆ Одат – иккинчи табиат.
- ◆ Меҳнат оғриқни босади.
- ◆ У аввалгидай эди, аммо, авалгидайлик, энди, унга ярашмасди.
- ◆ Гирций Цицерондан, Теренция билан ажралишгандан сўнг, унинг синглисига уйланиш нияти борми эканлигини сўраганда, Цицерон: «Мен ҳам хотиним, ҳам фалсафа хусу-

сида бир хил ғамхўрлик қила олмайман» дея, буни қатъий рад этди.

- ◆ Инсон, кўпинча, ўзи ўзига ёвуз душман.
- ◆ Чехра — қалб кўзгуси.
- ◆ Шоир бўлиб туғиладилар, нотик бўлиб етишадилар.
- ◆ Алоҳида сўзларга қараб эмас, балки, уларнинг умумий алоқаси бўйича ҳукм чиқар.
- ◆ Фақат ватангина барча учун азиз нарсаларни ўзида мужассам этади.
- ◆ Биринчи ўринда ватан ва ота-она, сўнг фарзандлар ҳамда оила, ундан кейин эса (бошқа) қариндошлар.
- ◆ Табиат ёлғизликни ёқтирмайди.
- ◆ Оламнинг танаси ажралмас яхлитликдир.
- ◆ Коинотдаги барча унсурлар ўзаро уйғунликда боғланганлар.
- ◆ Табиатдан бизга нарсаларнинг интиҳосини билиш ато этилмаган.
- ◆ Зарурат — даҳшатли қурол.
- ◆ Зарурат ҳордиқ билмайди.
- ◆ Нафақат мақсадга мувофиқ, балки, зарур ҳам.
- ◆ Табиат бизга доимий турар-жой эмас, балки, вақтинчалик кўнимгоҳ берган.
- ◆ Руҳ муқаррар юксакликка (орзуларга) интилади.
- ◆ Оҳ, алдоқчи инсоний умидлар!
- ◆ Бахтли ҳаётнинг моҳиятини мен бутунича руҳнинг кучида кўраман.
- ◆ Агар оғриқ азобли бўлса, у қисқадир, агар қисқа бўлмаса, азобли эмасдир.
- ◆ Тарихнинг биринчи қонуни — ҳар қандай ёлғондан кўрқиш, кейин эса — ҳеч қандай ҳақиқатдан кўрқмаслик.
- ◆ Физикга, яъни табиатнинг тадқиқотчиси ва синовчисига, ҳақиқатнинг далилларини одатлар томонидан асоратга солинган қалблардан излаш уят эмасми?
- ◆ Адолат барча фазилатлардан энг олийсидир.
- ◆ Адолатнинг иккита илк сабаби мавжуд: ҳеч кимга зиён етказмаслик ва жамиятга фойда келтириш.
- ◆ Адолатсизликка иккита усул билан эришилади: ёки зўравонлик билан, ёки алдаш билан.
- ◆ Агар одам уни ҳеч ким пора бериб сотиб олмаётгани учунгина ҳалол-пок бўлса, бунинг таҳсинга лойиқ жойи кам.
- ◆ Ким кўп алдаса, ҳалол-пок бўлиб кўринишга интилади.

- ◆ Ҳеч қачон биронта ҳам ақлли одам сотқин кишига ишонса бўлади, деб ҳисобламаган.
- ◆ Меҳнат ғам-ғуссаларга бепарво қилади.
- ◆ Мен ҳеч қачон бўш вақтларимдагичалик банд бўлмайман.
- ◆ Тарих — ўтмиш гувоҳи, ҳақиқат нури, жонли хотира, ҳаёт муаллими, мозий даракчиси.
- ◆ Фалсафани осмондан ерга туширмақ.
- ◆ Фалсафа — барча фанларнинг онаси.
- ◆ Фалсафа қалбнинг табобатидир.
- ◆ Сократнинг донолиги шунда бўлганки, у билмаган нарсаларини биламан, деб ўйламаган.
- ◆ Мен тўғри фикрни мана шу одамлар билан баҳам кўргандан, Платон билан бирга адашмоқни афзалроқ кўраман.
- ◆ Нодонликнинг илдизлари нақадар чуқур!
- ◆ Сўзнинг кучи билан омманинг диққатини ўзинга тортиш, уларни ром этиш, уларнинг иродасини хоҳлаган томонга йўналтириш ва уни истаган жойингдан қайтаришдан ажойиброқ нарсани билмайман.
- ◆ Худди ҳаётдагидай, сўзда ҳам ўринли нарсани кўра олишдан мураккаброқ нарса йўқ.
- ◆ Қисқалик — ҳам сенаторнинг, ҳам нотикнинг нутқи учун энг яхши тавсия.
- ◆ Қалам — яхши муаллим, ёзилган нутқ эндигина ҳаёлга келганидан яхшироқ.
- ◆ Марҳамат, умумий гапларни сузлашни бас қил.
- ◆ Китобсиз уй жонсиз танага ўхшайди.
- ◆ Қонунлар нуқсонларни барҳам топтирмақлари ва фазилатларни жорий этмоқлари зарур.
- ◆ Қонуннинг ҳаддан ташқари қаттиққўллиги — ҳаддан ташқари адолатсизлик.
- ◆ Ҳалол одам қозилик курсисига ўтириб, ўзининг шахсий майлларини унутади.
- ◆ Чиқарилган ҳукмлар учун пул олиш жиноятдир; оқлашиши учун пул олинган кишини жазога ҳукм қилиш янада жинояткоронадир.
- ◆ Адолат юзасидан айтиш мумкинки, бошлиқ сўзлаётган қонундир, қонун эса — тилсиз бошлиқ.
- ◆ Ҳазабнок гувоҳнинг гувоҳликларига таяниш мумкин эмас.

- ◆ Пулдорни жазолаб бўлмайди.
- ◆ Олий қонунийлик, бу — олий қонунсизлик.
- ◆ Қонунларни билиш уларнинг сўзларини ёддан билишда эмас, балки, уларнинг маъносини тушунишда.
- ◆ Халқ фаровонлиги — мана олий қонун.
- ◆ Қонун нимани қилиш лозимлигига амр қилади ва бунга қарши нарсаларни ман этади.
- ◆ Қароқчиларда ҳам ўз қонунлари бор.
- ◆ Қонунлар одамларнинг бахт-саодати учун ихтиро қилинганлар.
- ◆ Қози виждонининг кучи улкандир.
- ◆ Одил судловга ҳар кимнинг қилмишига ярашани раво кўриш сифатида қарамоқ лозим.
- ◆ Жиноят содир этишнинг катта васвасаси жазоланмай қолишга умидворликдадир.
- ◆ Жиноятчиликни улкан рағбатлантириш — жазосизлик.
- ◆ Қул бўлгандан кўра, ўлган яхши.
- ◆ Халқ олий ҳокимиятдан фойдаланадиган жамиятгина озодликнинг чинакам маконидир.
- ◆ Жуда соз, агар биз ўзимиз ўзимизни бошқара олсак.
- ◆ Сафсатабозликнинг энгилтаклиги билан чинакам демократик хислат ўртасида фарқ бор.
- ◆ Фазилат одамларни ҳимоя қилишдадир.
- ◆ Дўстликда ҳам, давлатчилик фаолиятида ҳам муғом-бирлик ва хушомад истисно этилмоқлари лозим.
- ◆ Ҳатто, агар уни дўстинг учун қилсанг ҳам, ноҳўя ишнинг ҳеч қандай кечирими йўқ.
- ◆ Энг адолатсиз тинчликни мен энг адолатли урушдан афзал кўрган бўлардим.
- ◆ Агар биз тинчликдан наф кўришни хоҳласак, жанг қилишга тўғри келади.
- ◆ Эришилган тинчлик кутилаётган ғалабадан яхшироқ ва ишончлироқ.
- ◆ Тинчлик ва битим мағлублар учун фойдали, ғолиблар учун фақат таҳсинкордир.
- ◆ Фақат битта ҳолатда биз дўстимизни ҳақорат қилишдан ҳеч ҳам кўрқмасак бўлади, бу унга ҳақиқатни айтиш ва шу йўсинда унга ўз содиқлигимизни кўрсатиш тўғрисида гап кетаётганида.
- ◆ Қанча минг одамлар босқинчилик билан шуғулланадилар, гарчи, бунинг учун ўлим жазоси жоиз бўлса ҳам!

-
- ◆ Хаста киши ҳали нафас олар экан, айтадиларки, умид ҳали бор.
 - ◆ Барча кексаликка етишни хоҳлайди, етишганида эса уни айбситади.
 - ◆ Ўлимни ҳеч ким четлаб ўтолмайди.
 - ◆ Ерости салтанатига йўл ҳамма ерда бир хил.
 - ◆ Марҳумларнинг ҳаёти тирикларнинг хотирасида давом этади.
 - ◆ Ўлим неъматлардан эмас, мусибатлардан узоқлаштиради.
 - ◆ Уларнинг сукути – кучли ҳайқириқ.
 - ◆ Ҳар бир кишига адашмоқ хос, аммо, адашишларда қайсарлик қилиш нодонгагина хос.
 - ◆ Қандайдир бир қариянинг хазинани қаерга кўмганлигини эсдан чиқарганлигини бирон марта ҳам эшитмаганман.
 - ◆ Биронта ҳам соғлом фикрли одам рақсга тушмайди.

ЛУКРЕЦИЙ КАР

ҚАДИМГИ РИМЛИК ФАЙЛАСУФ.

ҲИЛОДДАН АВВАЛГИ

99-55 ЙИЛЛАРДА ЯШАГАН:

- ◆ Вақт ўтиши билан нарсаларнинг аҳамияти ўзгаради.
- ◆ Руҳ қувончла кучлидир.
- ◆ Агар туйғулар ҳаққоний бўлмасалар, унда бизнинг бор ақлимиз ёлгон бўлиб чиқади.
- ◆ Ҳақиқий ўлимдан кейин сенинг иккинчинг бўлмайди.
- ◆ Жон тана билан бирга туғилади.
- ◆ Жонни, танани каби, даволаш мумкин.
- ◆ Жоннинг табиати номаълум.
- ◆ Бирон-бир нарса йўки, инсон ҳаёлотини унга журъат этолмасин.
- ◆ Танҳо ўзи вужудга келадиган ва ўсадиган бирон нарса йўқ.
- ◆ Ҳаётнинг ақлий негизини кашф қилган — худо бўлган.
- ◆ Сарик касалига дучор бўлган киши нимага назар солмасин, ҳамма нарса унга сарик бўлиб кўринади.
- ◆ Агар инсоннинг сўлаги илонга тегиб кетса, у ҳалок бўлади.
- ◆ Ҳукмдорлик қилгандан, итоат этган яхши.
- ◆ Умри қисқа сўзлар билан абадий нарсаларни ифодалагин.
- ◆ Тешик кўзани тўлдира олмайсан.
- ◆ Ишнинг ўзи ўзи учун гапирди.
- ◆ Одам ўлади, иши қолади.
- ◆ Муқаррар интиҳо бандалар бошида ҳақдир.
- ◆ Ўлмас ўлим.
- ◆ Ҳамма нарса ҳамма нарсага тўғри келмайди.

ГОРАЦИЙ

РИМЛИК ДОНИШМАНД, ШОИР.

МИЛОДДАН АВВАЛГИ

65-8 ЙИЛЛАРДА ЯШАГАН:

- ◆ Бойликнинг ортиши билан ташвишлар ҳам ортади.
- ◆ Ўрни келган жойда тентаклик ҳам лаззатли бўлади.
- ◆ Барчага маълум нарсаларни ўзича ифода этиш қийин.
- ◆ Ғазаб – қисқа муддатли беақллик.
- ◆ Бизга тўғрилаш имконияти берилмаган нарсаларга енгил бардош бериш мумкин.
- ◆ Ким кўп нарсага эришса, унга кўп нарса етишмайди.
- ◆ Ҳеч ким ўз қисматидан мамнун бўлмайди.
- ◆ Биз фақат гард ва қўланкамиз.
- ◆ Агар сенда яхшироғи бўлса, таклиф қил, агар бўлмаса – итоат қил.
- ◆ Ақлдан маҳрум куч ўзининг баҳайбатлигидан шундоқ-қина барбод бўлади.
- ◆ Нарсаларнинг баҳамжиҳатлигида ҳам зиддият мавжуддир.
- ◆ Ҳеч нимага ҳайрон бўлмаслик... бахтлилик ва шундай бўлиб қолишнинг деярли бирдан-бир воситаси мана шу.
- ◆ Арзимаган нарса билан бадавлат кишига яхши.
- ◆ Ҳар кимса ўзини қанчалик кўп тийса, худолар унга шунча кўп берадилар.
- ◆ Ҳеч нарсам бўлмагани ҳолда, мен, барибир, ҳеч нимани истамайдиганлар манзилига интиламан.
- ◆ Ақлли бўлишга журъат қилгинда, бошла! Ўз ҳаётини яхшилашни пайсалга солиб ўтирган киши дарё бўйида қачон унинг суви оқиб тугашини кутаётган гўл одамга ўхшайди; оққан дарё асрлар оша мангу оқаверади.
- ◆ Ватан учун жон бериш қувончли ва фахрлидир.
- ◆ Нимага биз ўзга қуёш иситадиган ерларни изламоғимиз керак?
- ◆ Ватанни тарк этиб, ким ўзидан қоча олиши мумкин?
- ◆ Олтин мўътадиллик.
- ◆ Барча муносабатларда бахтли ҳеч нима йўқ.
- ◆ Барча муносабатлардаги фаровонликнинг бўлиши мумкин эмас.

- ◆ Мени ҳалол одам деганларида, менга ёқади.
- ◆ Кимки ёқимлини фойдали билан қўшган бўлса, ўша умумий қўллаб-қувватланишга эришган.
- ◆ Фирт ҳақиқат.
- ◆ Ҳаётда ҳеч нима каттакон меҳнатсиз насиб бўлмайди.
- ◆ Урф-одатлар йўқ жойда беҳуда қонунлардан на фойда? Удумларсиз қуруқ қонунлар нимани англатадилар?
- ◆ Урф-одатларсиз қонунлар нимани билдирадилар, имонлиликсиз урф-одатлар нимани билдирадилар?
- ◆ Урушлар оналар томонидан лаънатланганлар.
- ◆ Агар қўшнинг ёнаётган бўлса, офат сенга ҳам таҳдид қилаётир.
- ◆ Вазиятга бўйсунушга эмас, балки, вазиятни бўйсундиришга уринаман.
- ◆ Ўрмонга ўтин олиб борма, эси йўқ.
- ◆ Кимки кишини, унинг иродасига зид тарзда, қутқарса, у қотилдан яхшироқ иш қилмаган бўлади.
- ◆ Ким маълум-машҳур бўлмай туғилган ва ўлган бўлса, у ҳам ёмон яшамади.
- ◆ Халқ хуштак чалиб, менга норозилик билдирмоқда, аммо, мен қарсак чалиб, ўзимни ўзим олқишламоқдаман.
- ◆ Иложини қилсанг, ҳалол, агар иложи бўлмаса, ҳар қандай усул билан бойигин.
- ◆ Ҳар кун сен учун охириги кун бўлиши мумкинлигини назарда тут.
- ◆ Ҳаммамиз бир жойга борамиз.
- ◆ Ўлим ундан қочгани ҳам тутади.
- ◆ Қандай муддат асарга аҳамиятлилик ато этишини бишлишни истардим.
- ◆ Ўртамиёна сатрлар шоирини одамлар ҳам, худолар ҳам, китоб пештахталари ҳам кечирмайдилар.
- ◆ Ҳеч нима барча нуқтаи назарлардан гўзал бўлиши мумкин эмас.
- ◆ Ҳасис ҳамиша муҳтождир.
- ◆ Ҳаммани битта қоронғи кеча кутади.

СЕНЕКА

ҚАДИМГИ РИМЛИК ФАЙЛАСУФ.
МИЛОДДАН АВВАЛГИ
4-ҲИЛ АТРОФИДА ТУҒИЛИБ,
МИЛОДИЙ 65-ҲИЛДА ВАФОТ ЭТГАН:

◆ Фалсафа муҳокама қилишни эмас, балки, бажаришни ўргатади. У ҳар бир кишининг унинг қонунларига биноан яшашини, ҳаётнинг сўздан айрича бўлмаслигини талаб қилади, у хулқдаги олачипорликка, номувофиқликка тоқат қила олмайди.

◆ Фалсафа бир вақтнинг ўзида ҳам шифобахш, ҳам ёқимлидир.

◆ Менинг ҳаётим таълимотимга номувофиқ эканлигини менга айтадилар. Платонни ҳам, Эпикурни ҳам, Зенонни ҳам ўз вақтида шунда айблаганлар. Барча файласуфлар ўзлари қандай яшаётганлари ҳақида эмас, балки, қандай яшаш лозимлиги тўғрисида гапирадилар. Мен ўз ҳақимда эмас, балки, яхши фазилатлар тўғрисида гапирмоқдан ва барчадаги, жумладан ўзимдаги, нуқсонлар билан курашмоқдан: иложини қилишим биланоқ, қандай лозим бўлса, шундай яшайман...

◆ Руҳ қуллигидан шармандалироқ қуллик йўқ.

◆ Ақл – илоҳий руҳнинг инсонлар танасига чўккан қисмидан ўзга нарса эмас.

◆ Одамлар орасида буюк қудратга эришганларнинг барчаси тушунсинларки, ҳатто Юпитернинг чақмоқлари бемаслаҳат юборилмайдилар: улар маслаҳатчиларни чақирсинлар, кўпчиликнинг фикрини мулоҳаза қилиб кўрсинлар, киритилган таклифларни чамаласинлар ва ажал зарбасини бериш учун ҳатто Юпитерга ҳам унинг ўзининг қарори етарли эмаслигини назарда тутсинлар.

◆ Сен илоҳийлик ва инсонийликни ўз ичига олганини кўраётган барча нарсалар – муштарак: биз – каттакон тананинг аъзоларимиз, холос. Бизни айни бир нарсадан яратган ва бизга бир хил қисматни белгилаган табиат – бизни биродарлар қилиб туққан.

◆ Жон, бу – инсон танасида бошпана топган Худо.

◆ Ҳақиқатнинг кўпчиликка тушунарли бўлиши учун инсоният тараққиёти ҳали унчалик барқ урган ҳолатда эмас.

Оломоннинг маъқуллаши — батамом номақбулликнинг иш-ботидир.

◆ Табиат бизни киришда ҳам, чиқишда ҳам тинтув қилади. Яланғоч келиб, яланғоч кетамиз. Бу ердан олиб келганингданда кўпроқ нарсани олиб кета олмайсан.

◆ ...Ахир, улар қуллар-ку? Ҳа, улар қулликда сенинг ўртоқларинг, агар ўйлаб кўрсанг, улар ҳам, биз ҳам тақдирнинг ҳукми остидамиз.

◆ Менга айтадилар: ахир, улар қуллар-ку. Ҳа, аммо, мана бу қул озод руҳга эга. Қани, менга кўрсатингчи, ким у ёки бу маънода қулликда эмас? Мана бу — шахвоний ҳирсинг, анави очкўзликнинг, манави — нафсониятнинг қули.

◆ Ҳаётнинг биринчи соати умрни бир соатга камайтирди.

◆ Тубида руҳ комиллиги ётган хотиржамликкина чинакамдир.

◆ Аскарларнинг итоатгўйлиги ёмонлашганини сезган буюк саркардалар уларни меҳнат билан тинчлантирадилар ва юришлар ила жиловда ушлайдилар. Ким машгул бўлса, унинг шумликка вақти бўлмайди ва, қиссадан ҳисса шуки, иш бекорчилик туғдирадиган нуқсонларга барҳам беради.

◆ Агар менга қулоқ солишни хоҳласанг, бир нарса ҳақида ўйла, яъни бир нарсага ҳозирлик кўр: ўлимни қаршила, вазият буни тақозо этганда эса уни яқинлаштиргин ҳам. Ахир, унинг бизга келиши ёки бизнинг унга боришимизнинг фарқи йўқ-ку.

◆ Ўлим бизнинг измимизда экан, биз ҳеч кимнинг измида эмасмиз.

◆ Жасорат хатарларни қўмсайди.

◆ Бизга ҳаётни берган дақиқа уни қисқартирди.

◆ Доимо иккиланишга қараганда, бир маротаба йиқи-лишни афзал кўрмаган киши йўқ.

◆ Ким ўзига дўст бўлса, у ҳаммага ҳам дўст.

◆ Шошқалоқлик — ўзи ўзига тўсиқ.

◆ Кўрилган тушни айтиб бериш учун уйғонмоқ лозим.

◆ Кам нарса билан қаноатланадиган ошқозон жуда кўп нарсалардан қутултиради.

◆ Ҳар қандай лаззат хавфни кучайтиради.

◆ Яхши иш учун унинг амалга ошиши мукофот бўлиб хизмат қилади.

◆ Одамларнинг ўзлари қуллик қисматиға ёпишиб оладилар.

- ◆ Ўлимнинг аломатлари унинг ўзидан-да кўпроқ кўрқитади.
- ◆ Ёшлиқдан ўқимоқ, кексалиқда – билимлардан ҳузур қилмоқ лозим.
- ◆ Ҳеч нимани ўрганмагандан кўра, ортиқчароқ ўрганган яхши.
- ◆ Ўргатаётиб, ўрганаман.
- ◆ Хафагарчиликдан қутулишнинг яхши воситаси – кечириш.
- ◆ Цезарга кўп нарсалар айна шунинг учун ҳам мумкин эмаски, унга ҳамма нарсага ижозат бор.
- ◆ Тилингдан кўра, кўпроқ қулоқларингдан фойдалан.
- ◆ Одам одам учун – муқаддас.
- ◆ Бошқаларга ниманидир айтишдан олдин, буни ўзингга айт.
- ◆ Агар ҳамманинг устидан ҳукмронлик қилишни хоҳласанг, ўзингнинг устингдан ҳукмронликни ақлга бер.
- ◆ Яшаш – курашмоқ демакдир.
- ◆ Улкан тақдир – улкан қулликдир.
- ◆ Бизнинг ҳар биримиз бошқа учун улкан томошагоҳдирмиз.
- ◆ Бойликка энг қисқа йўл – бойликка нафрат орқалидир.
- ◆ Ҳамма тўғри яшаётганлиги ҳақида эмас, балки, узоқ яшармиканлиги тўғрисида ғам ейди; ваҳоланки, тўғри яшаш, бу – ҳамманинг қўлидан келадиган иш, узоқ яшаш – ҳеч кимнинг қўлидан келмайди.
- ◆ Биз ўз устимиздан айна бир ҳукмни чиқармоғимиз керак: ёмонмиз, ёмон бўлганмиз ва ёмон бўламиз.
- ◆ Доно киши, уни бойлик ўраб олгандагина, ҳамма нарсадан кўпроқ камбағаллик тўғрисида ўйлайди.
- ◆ Баъзи ишларнинг улуғворлиги уларнинг ўлчамида эмас, балки, уларнинг нақадар ўз вақтидалигидадир.
- ◆ Бегона халқлар устидан ҳукмронлик мустаҳкам бўлмайди.
- ◆ Ақл заиф бўлиб қолган жойда, кўпроқ вақт ёрдам берган.
- ◆ Агар кейинги ўсиш бўлмаса, демак, завол яқин.
- ◆ Агар ҳеч нарсадан кўрқишни истамасангиз, ёдда тутингки, қатъиян ҳамма нарсадан кўрқмоқ лозим.
- ◆ Олтин жилов қирчангини йўрға қилиб қўймайди.
- ◆ Ёмон ҳосилдан кейин ҳам эқмоқ керак.

- ◆ Кўплар кимдан кўрқсалар, у ҳам кўплардан кўрқади.
- ◆ Ким нафратдан ортиқча кўрқса, бошқаришни уддалай олмайди.
- ◆ Биз кўп нарсаларга бунинг қийин эканлиги учун журъат этолмаймиз эмас; бу шунинг учун ҳам қийинки, биз унга журъат этолмаймиз.
- ◆ Айрим битилмаган қонунлар барча битилганлардан кучлироқдирлар.
- ◆ Бахт ҳеч қачон инсонни шунчалик юксакликка қўймаганки, токи, у бошқа одамларга муҳтожлик сезмасин.
- ◆ Буюк одамлар ҳақидаги хотира, биз учун, уларнинг жонли иштирокига қараганда, кам аҳамиятли эмас.
- ◆ Бемаъни одамларнинг танбеҳи — мақтовнинг ўзгинаси.
- ◆ Нуқсонлар устозларсиз ҳам ўзлаштириладилар.
- ◆ Ичкиликбозлик, бу — ихтиёрий ақлдан озиш.
- ◆ Ўлимдан сўнг ҳамма нарса тўхтайтиди, ҳатто, ўлимнинг ўзи ҳам.
- ◆ Ўлимигача ўзини билмаган, ҳаммага танилган, киши учун ўлим даҳшатлидир, оғирдир.
- ◆ Ватанни унинг улканлиги боис эмас, балки, ўзлариники эканлиги учун севадилар.
- ◆ Юмшоқ одам томонидан белгиланган жазо анча оғирроқ туюлади.
- ◆ Ҳар қандай ҳаёт эмас, балки, яхши ҳаёт — неъматдир.
- ◆ Одам қайси бандаргоҳ томон йўл олганини билмаса, унга биронта ҳам шамол ҳамроҳ бўла олмайди.
- ◆ Агар тўлақонли бўлса, ҳаёт узундир...
Уни вақт билан эмас, балки, ишлар билан ўлчайлик.
- ◆ Ҳаёт ҳам, масал каби, узунлиги эмас, балки, мазмуни билан баҳоланади.
- ◆ Узоқ эмас, балки, тўғри яшаганлигинг муҳимдир.
- ◆ Ердан юлдузларга томон осон йўл берилмаган.
- ◆ Ерни Коинот билан муқояса этиб, унинг бор-йўғи нуқта эканлигини биламиз.
- ◆ Ҳаёт театрдаги пьеса кабидир: унинг қанча давом этиши эмас, балки, қандай ўйналганлиги муҳимдир.
- ◆ Одам ҳали тирик экан, у ҳамма нарсага умид қилмоғи зарур.
- ◆ Улкан ишларни амалга оширмақча уринаётганларни ҳурматла, ҳатто, агар бу уларнинг қўлларидан келмаган бўлса ҳам.

- ◆ Улкан одамларни меҳнат озиклантиради.
- ◆ Одам ўз қобилиятларини, уларни меҳнатда татбиқ этиб-гина, билиши мумкин.
- ◆ Афсуски, биз ҳаёт учун эмас, балки, мактаб учун ўқий-миз.
- ◆ Фалсафанинг предметини яхшилик ва ёмонлик тўғри-сидаги илмгина ташкил этади.
- ◆ Фалсафа, қандайдир, қўшимча эмас, балки, асосий нарсадир.
- ◆ Билимдон кишига димоғдор ва беғараз бўлмаслик қийин.
- ◆ Нодонларнинг тузатишларини хотиржам эшитмоқ лозим.
- ◆ Одам ёлғиз адашмайди. Адашар экан, ҳар кимса ўз хатоларини атрофидагиларга тарқатади.
- ◆ Келинг, ўйлаган нарсамизни гапирайлик; гапираётган нарсамизни ўйлайлик; сўзларимиз ҳаёт билан ҳамнафас бўлсин.
- ◆ Кичик бўлақлар билан қалбга билинмай кирган нутқ катта фойда келтиради. Аввалдан битилган ва халқ олдида ўқиб берилган узундан-узоқ фикрларда бўлса, шовқин-сурон кўп, ишончлилик эса йўқ.
- ◆ Ким ийманиб сўраса, рад жавобини олишга талабгор бўлади.
- ◆ Китобларнинг ҳаддан ташқари кўплиги фикрларни тарқатиб юборади.
- ◆ Ҳуқуқларнинг тенглиги улардан барчанинг фойдаланиши мумкинлигида эмас, балки, уларнинг барчага тақдим этилганлигидадир.
- ◆ Қонун, уни билимсиз одамлар ҳам енгил эслаб қолишлари учун, қисқа бўлмоғи зарур.
- ◆ Бегуноҳни жазога ҳукм қилмоқ — ҳакамларнинг ўзларига чиқарилган ҳукмдир.
- ◆ Жиноятчиларга шафқат қилиб, ҳалол одамларга зиён етказадилар.
- ◆ Қонун тақиқламаган нарсани уят тақиқлайди.
- ◆ Айрим ёзилмаган қонунлар ёзилганлардан қаттиқроқ.
- ◆ Зарурат қонунларни синдиради.
- ◆ Қуллик кишанларини парчаламоқ.
- ◆ Хонадонимизга ташриф буюрган киши идишларимиздан эмас, балки, биздан ҳайратлансин.

- ◆ Тузалишнинг биринчи шарты – ўз айбига иқроп бўлиш.
- ◆ Қалбнинг улуғворлиги барча одамларнинг хусусияти бўлмоғи зарур.
- ◆ Бемулоҳаза мардлик – қўрқоқликнинг ўзига хос кўри-нишигина, холос.
- ◆ Яшаш – курашмоқ демак.
- ◆ Хизмат ҳақида уни кўрсатган эмас, балки, ундан нафланган сўзласин.
- ◆ Дунёда кўрнамак одамлар борлигидан сенинг газабинг қайнайди. Ўз виждонингдан сўрагинчи, сенга яхшилик қилганларнинг барчаси сени яхшиликни биладиган киши, деб топдилармикан.
- ◆ Нега инсон ўз нуқсонларига иқроп бўлмайди? Чунки, у ҳали-ҳануз уларга кўмилиб ётибди. Бу ухлаётган кишидан кўраётган тушини сўзлаб беришни талаб қилишнинг ўзгинаси.
- ◆ Айрим дорилар касалликнинг ўзидан хавфлироқдирлар.
- ◆ Узоқ умр кўрганлигининг фойдасини ёшидан бошқа исботи йўқ қариядан хунукроқ ҳеч нарса йўқ.
- ◆ Дононинг ўлими ўлим кўрқувисиз ўлимдир.
- ◆ Кексаликкача мен яхши яшаш тўғрисида ташвиш чекдим, кексаликда яхши ўлиш тўғрисида ташвиш чекмоқдаман.
- ◆ Кексалик – давоси йўқ дард.
- ◆ Биз кейинроқ ўлишни қиммат баҳолаймиз.
- ◆ Руҳнинг комиллигини қарзга ҳам, сотиб ҳам олиб бўлмайди, агар у сотилганида ҳам, барибир, ўйлайманки, харидор топилмаган бўлар эди.
- ◆ У нега улкан туюлади? Сен уни таглик билан бирга-ликда ўлчаётирсан.
- ◆ Ўлим нима? Ё интиҳо, ё кўчиб ўтиш. Мен йўқ бўлишдан кўрқмайман – ахир, бу, барибир, бутунлай йўқ бўлишдир; мен кўчиб ўтишдан кўрқмайман – ахир, ҳеч қаерда бундай тирбандликда бўлмайман.
- ◆ Вақт бизгача ҳам, биздан кейин ҳам бизники эмас. Сен бир нуқтага ташлангансан; уни чўзавер – бироқ, қачонгача?
- ◆ Газабга қарши энг яхши дори – кечиктириш.
- ◆ Ҳеч ким фақат ташқи сабаблардангина бебахт бўлмайди.
- ◆ Биз шундай яшаймизки, бизни тўсатдан кўриб қолиш – жиноят устида қўлга тушириш демак.

◆ Мевалар, улар тугаётганларида, биз учун ҳаммасидан ҳам мазалироқдирлар; болалик тугаганида, фарзандлар ҳаммасидан гўзалроқдирлар.

◆ Сен бетоблигинг учун ўлмайсан, балки, яшаётганинг учун ўласан.

◆ Ҳаёт — дағал нарса. Сен узоқ йўлга чиқдинг, — бинобарин, қаердадир тойиб ҳам кетасан, тепки ҳам ейсан, йиқиласан ҳам, чарчайсан ҳам, ва «қани ўлсайдим!», деб хитоб қиласан — ва, демак, алдайсан.

◆ Битта нарсада бизнинг ҳаётдан ўпкалашга ҳақимиз йўқ: у ҳеч кимни кеткизмай, ушлаб тургани йўқ.

◆ Ўлгандан кейин биз қаерда бўламиз? Туғилмаганлар қаерда ётган бўлсалар, ўша ерда.

◆ Ҳеч нимадан умид қилмаган киши тушкунликка ҳам тушмайди.

◆ Нафасни ростлашларга беписанд бўлмаслик лозим: вақтинчалик яхшиланиш оғир касалар учун соғлиқнинг ўрнини босади.

◆ Қўли ва оёқлари мақтанилаётган эмас, балки, унинг бутун қиёфаси айрим белгилари билан завқланишга йўл бераётган гўзалдир.

◆ Битта дуо билан бошқасини рад этамиз. Хоҳишларимиз бизда хоҳишлар билан ихтилофдадирлар.

◆ «Ўлим ҳақида ўйла!» — Ким шундай деса, у бизга эркинлик ҳақида ўйлашни амр қилмоқда. Ким ўлимни ўрганган бўлса, у қул бўлишни унутган. У ҳар қандай ҳокимиятдан юқори ва энди, шубҳасиз, ҳар қандай ҳокимиятдан ташқарида.

◆ Ҳар қандай кишининг ҳаёти эртанги кун билан банд. Одамлар яшамаётирлар, балки, яшашга ҳозирлик кўрмоқдалар.

◆ Ўлимни биз олдинда кўраемиз; унинг катта қисми бўлса, бизнинг ортимизда, — ахир, ҳаётнинг қанча йиллари ўтди, барчаси ўлимга тегишли.

◆ Худолар кимни жазоламоқчи бўлсалар, уни ўқитувчи қиладилар.

◆ Фалсафа номининг ўзи етарли нафрат уйғотади.

ПАВЕЛ

(ҲАҚИҚИЙ ИСМИ – САВЛ)
 НУДЕЯЛИК ФАЙЛАСУФ,
 НАСРОНИЙЛИК ҲАВОРИЙЛАРИДАН БИРИ.
 МИЛОДДАН АВВАЛГИ
 1-ЙИЛ АТРОФИДА ТУФИЛИБ,
 МИЛОДИЙ 67-ЙИЛДА ВАФОТ ЭТГАН:

◆ ...Қонун қаҳрни келтириб чиқаради, чунки, қонун бўлмаса, жиноятлар ҳам йўқ.

◆ Сабрдан – тажрибалилик, тажрибалиликдан – умид.

◆ Бир кишининг жинояти барча инсонларга таъна бўлганидай, бир кишининг ҳақлиги барча инсонлар ҳаётига оқловдир.

◆ Ёмонликка ёмонлик билан жавоб қайтарма, барча одамлар олдида яхшилик хусусида куйиб-пишма.

◆ Ҳар қайси одам олий ҳукмдорларга итоатгўй бўлсин; негаки, Худодан бўлмаган ҳокимият йўқ, мавжуд ҳокимиятлар Худодан. Зеро, бошлиқ Худонинг сенинг фойданга ишловчи хизматкоридир. Агар ёмонлик қилаётган бўлсанг, қўрққин, чунки, у бежиз қилич тақиб юрмайди: Худонинг ёмонлик қилувчилардан қасос олувчи хизматкоридир.

◆ Ҳар биримиз ўзимиз учун Худо олдида ҳисоб берамиз.

◆ Агарда қарнай ноаниқ овоз чиқарса, ким жангга ҳозирлик кўришга киришади?

◆ Қачонки мен заиф бўлсам, ўшанда кучлиман.

ЁҚУБ

ИУДЕЯЛИК ДОНИШМАНД,
НАСРОНИЙЛИК ҲАВОРИЙСИ,
ИСО МАСИҲНИНГ ШОГИРДИ ВА ИЗДОШИ.
МИЛОДИЙ 1-АСРДА ЯШАГАН:

♦ ...Ким Каломни эшитиб, уни бажармаса, ўз чеҳрасининг табиий белгиларига кўзгуда қараётган кишига ўхшайди: у ўзига қаради-да, нари кетди – ва, бир зумдаёқ, ўзининг қандай эканлигини унутди.

♦ Худо эътиқоди бут бўлишга ва Уни яхши кўрадиганлар учун У ваъда қилган Салтанатнинг ворислигига дунёнинг камбағалларини танламаганмикан?

♦ Ким қандайдир бир нарсада гуноҳ қилса, у ҳамма нарсада айбдор бўлади.

♦ Агар кимки эътиқодим бор-у ишларим йўқ деса, бундан нима фойда, биродарларим? Ушбу эътиқод уни қутқара олиши мумкинми?

♦ ...Ҳар қандай йиртқичлар ва қушлар, судралиб юрувчилар ва денгиз ҳайвонларининг табиати бўйсундирилади ва одамнинг табиати билан бўйсундирилади, тилни эса одамлардан ҳеч кими бўйсундира олмайди; у - тўхтатиб бўлмайдиган ёвузлик; унинг турган-битгани – ажал уруғи. Унинг билан Худога шукр қиламиз ва унинг билан Худонинг ўзига ўхшатиб яратилган инсонларни лаънатлаймиз; бир оғизнинг ўзидан шукроналик ва лаънат чиқади. Бундай, биродарларим, бўлмаслиги лозим. Бир булоқнинг кўзидан чучук ва аччиқ сувнинг оқиши мумкинми?

♦ Сиз эртага нима бўлишини билмайдиганларсизлар: зеро, сизларнинг ҳаётингиз нима? Озгина вақтга пайдо бўлиб, сўнгра эса йўқоладиган буг.

ДЕМОНАКТ

КАДИМГИ РИМЛИК ФАЙЛАСУФ. МИЛОДИЙ 1-АСРДА ЯШАГАН:

◆ Дўстингдан билган сирни, у билан душман бўлиб қолганингдан кейин, ошкор қилма. Сен душманингга эмас, дўстликка зарба берасан.

◆ Ҳеч нимадан умидвор бўлмаган ва ҳеч нимадан кўрқмайдиган кишини мен ҳур одам, деб ҳисоблайман.

◆ Қонунлар, яхши одамлар учун ҳам, ёмон одамлар учун ҳам, бефойдадирлар. Биринчилари қонунларга муҳтож эмаслар, иккинчилари қонунлар туфайли яхши бўлиб қолмайдилар.

◆ Тилингга қараганда, кўпроқ кулоқларингдан фойдалан.

ПЛУТАРХ

ҚАДИМГИ ЮНОНИСТОНЛИК ЁЗУВЧИ,
ТАРИХЧИ ВА ФАЙЛАСУФ.
МИЛОДИЙ 46-127 ЙИЛЛАР
АТРОФИДА ЯШАГАН:

- ◆ Уруш – ёвузлик; уни катта адолатсизликлар ва зўравонлик ёрдамида олиб борадилар, бироқ, виждонли одамлар учун урушда ҳам баъзи қонунлар бор. Агар у берадиган фойда пасткашлик ва жиноятлар йўли билан кўлга киритиладиган бўлса, ғалаба ортидан қувиш мумкин эмас. Буюк саркарда урушни бошқалар томонидан бурчга ҳиёнат қилиш эвазига эмас, балки, ўз жасоратига умид қилган ҳолда олиб бормоғи лозим.
- ◆ Кимга ҳокимият ишонилган бўлса, уларнинг хулқида намоён бўладиган кичик қусурлар ҳам катта бўлиб кўринадилар.
- ◆ Ким фаровонликда бўлишни хоҳласа, у муҳтожликда яшашни ўрганмоғи лозим.
- ◆ Энг қойилмақом ишларда яхши фазилат ёки ахлоқсизлик ҳамини ҳам кўзга ташланавермайди, бироқ, кўпинча, қандайдир бир бўлмағур қилиқ, сўз ёки ҳазил одамнинг қиёфасини, уларда ўн минглаб кишилар ҳалок бўладиган жангларга қараганда ҳам, яхшироқ намоён этади.
- ◆ Ҳамдардлик – ўзганинг бахтсизлиги хусусидаги қайғу, ҳасад – бошқанинг бахти хусусидаги алам.
- ◆ Ичиқоралик – ўзганинг қайғусидан ҳузур қилиш.
- ◆ Биронта ҳам айтилган сўз, кўплаб айтилмаган сўзларчалик, фойда келтирмаган.
- ◆ Ҳар бир имо-ишорамни такрорловчи дўстга муҳтож эмасман: буни менинг соям анчагина яхши бажаради.
- ◆ Кимлар мақтовга иштиёқманд бўлсалар, уларнинг хизматлари оздир.
- ◆ Иззат-икромлар феъл-атворларни ўзгартирадилар, аммо, яхши томонга – камдан кам.
- ◆ Инсондан ваҳшийроқ, ўзида ярамас эҳтирослар ва ҳукмронликни мужассам этган, йиртқич йўқ.
- ◆ Бойлар ва шоҳлар фойласуфларга эҳтиром кўрсатиб, ҳам уларга, ҳам ўзларига ҳурмат билдирадилар, аммо, фай

ласуфлар, бойлар олдида хушомадгўйлик қилиб, уларнинг шуҳратини оширмайдилар, балки, ўзларини бадном қиладилар.

◆ Ҳар қандай адашиш ҳалокатли, аммо, қаердаки унга эҳтирос аралашса, у икки карра ҳалокатлироқдир.

◆ Юнонларда ақллилар гапирадилар, аҳмоқлар ишни ҳал қиладилар.

◆ Катта хавф олдида ва қийин вазиятларда, оломон, одадан, ақлга мувофиқ нарсалардан эмас, балки, қандайдир унга зид нарсалардан нажот кутади.

◆ Худо, бу — довжурок учун умид, кўрқоқ учун оқлов эмас.

◆ Фикримча, кўрсликнинг ҳам, журъатсизликнинг ҳам манбаи битта — билимсизлик.

◆ Сен галаба қила оласан, аммо, галабадан фойдалана олмайсан.

◆ Зарур нарсага эҳтиёж билан бирга ва унинг ортидан ортиқчалikka иштиёқ келади.

◆ Яхши яшаш — жамоа ҳаёти билан яшаш демак.

◆ Шеърят — сўзлаётган тасвирий санъат, тасвирий санъат — сукутдаги назм.

◆ Агар ўлмасак, қирилиб кетардик.

◆ Ҳақиқат енгилмасдир, агар уни айта билсалар.

◆ Тўхтовсиз ўрганиб, мен кексаликка келаман.

◆ Юксак донолик, бу — фалсафий фикр юритиб, сафсатобозга ўхшамаслик ва ҳазил билан жиддий мақсадга эришмоқ.

◆ Сиёсий арбобнинг нутқи ёшларга хос жўшқин ҳам, дабдабакор, нафис ва залворли сўзлар ўрминини тўқиётган, нотикларнинг нутқи каби, тамошавий ҳам бўлмаслиги керак. Унинг асосини ҳалол очиқлик, чинакам қадр-қиммат, ватанпарварларча самимият, эҳтиёткорлик, оқилона этибор ва ғамхўрлик ташкил этмоғи лозим. Тўғри, сиёсий нотиклик санъати, суддаги нутқга қараганда, уларни мўтадил ва ўринли ишлатиш тингловчиларга алоҳида таъсир этадиган, панд-насихатларга, тарихий ўхшатишларга, тўқималарга ва ўхшатма ибораларга анчагина кўпроқ йўл қўяди.

◆ Голиблар мағлублардан ширинроқ ухлайдилар.

◆ Ҳатто, ҳамма нарсаси билан таваккал қилсада, ким катта ва олижаноб ишларни амалга оширса — ўша яхши одамдир.

- ◆ Чироқ ўчирилганда, барча аёллар гўзалдирлар.
- ◆ Тиббиёт бизни узоқроқ ва азоблироқ ўлишга мажбур этади.

ЭПИКТЕТ

ҚАДИМГИ РИМЛИК ДОНИШМАНД.
МИЛОДИЙ 50-ЙИЛ АТРОФИДА ТУҒИЛИБ,
135-ЙИЛДА ВАФОТ ЭТГАН:

◆ Одамларни нарсалар эмас, балки, улар ҳақидаги та-саввурлар қийнайдилар.

◆ Бил ва ёдда тут, агар инсон бебахт бўлса, бунда унинг ўзи шунинг учун айбдорки, Худо барча одамларни бахтсиз бўлиш учун эмас, балки, бахтиёр бўлиш учун яратган.

◆ Бизнинг ҳодисаларни бошқара олмаслигимизни, балки, уларга мослашмоғимиз лозимлигини ҳамшиша ёдда тут-моқ керак.

◆ Файласуфнинг мактаби, бу – шифохонанинг ўзгина-си бўлиб, сиз уни қувноқ кайфиятда эмас, балки, оғриқни ҳис этган ҳолда тарк этмоғингиз лозим.

◆ Ҳақоратлаётган, бу – сени қаттиқ сўқаётган ёки, ҳатто, ураётган киши эмас, балки, сенинг, бунда қандайдир алам борлиги хусусидаги, ноҳолис фикрингизга эканлигини ёдда тут.

◆ Киши ўзи қодир бўлмаган нарсани хоҳласа ва ўзи қочиб кутула олмайдиган нарсадан нафратланса, демак, унда истаклар жойида эмас; у, бамисоли, ошқозон ёки жигар касалига чалинган кишилардек, хоҳиш-истаклар дардига мубтало бўлган.

◆ Агар кишининг қўлида болта ёки дутор кўраётган бўлсанг, уни дурадгор ёки мусиқачи дейиш мумкинмикан? Худди шунингдек, агар киши доно сўзларни гапираётган бўлса, уни донишманд дейиш мумкин эмас.

◆ Галаба сенга боғлиқ бўлмаган бирон-бир жангга ки-ришмасанг, енгилмас бўлишинг мумкин.

◆ Ўзингни асло файласуф деб атамагин...

◆ Нодонлар билан донолик қоидалари тўғрисида муло-ҳаза юритма, бироқ, агар сен ушбуларни мукамал уққан бўлсанг, уларни ўз ишларингда кўрсат.

◆ На фойдани, на зарарни ўзига ўзидан эмас, балки, уларни ташқи нарсалардан кутиш нодоннинг ҳолати ва хусу-сиятидир. Ҳар қандай фойда ва ҳар қандай зарарни фақат ўзидан кутиш файласуфнинг ҳолати ва хусусиятидир.

◆ Агар сен ўглингни ёки хотинингни севсанг, унутма, бошида ўлим ҳақ кишиларни севаётирсан. Шундай қилиб, улар бандаликни бажо келтирганларида, сен қаттиқ хафа бўлмайсан.

◆ Чидагин ва тийилгин.

◆ Агар сени шоҳ ўғил қилиб олганида эди, манманлигинг чегара билмаган бўларди. Нечун сен Худонинг ўғли эканлигингни англашдан фахрланмайсан?

◆ Император Адриан нима учун Венерани яланғоч тарзда тасвирлайдилар, деб Эпиктетдан сўради. «Бу шунинг учунки, — деди донишманд, — у ундан лаззат ахтарувчилар ҳафсаласини пир қилади».

◆ Агар кимдир ёлғиз бўлса, бу, шунинг билан, унинг ёлғиз эканлигини билдирмайди, шунингдек, агар кимдир оломон ичида бўлса, бу унинг ёлғиз эмас эканлигини англамайди.

◆ Қисқа, аммо, ҳалол-пок ҳаётни ҳамиша узоқ, аммо, шармандали ҳаётдан афзал кўр.

◆ Оддий одамлар билан назариялар тўғрисида камроқ гапир, кўпроқ эса — уларга мувофиқ иш тут.

◆ Барча яратилган нарсалардан энг ажойиби — ажойиб тарбия олган одамдир.

◆ Агар холис ҳакам бўлишни истасанг, қораловчига эмас, ишнинг ўзига қара.

◆ Одам қаерда қаршилиқ кўрсатиб турса, унинг қамоқхонаси ўша ердадир.

◆ Отанинг қаттиққўллиги — ажойиб доривор: унда, аччиққа қараганда, ширинлик кўпроқ.

◆ Нимани қилиш ножоиз бўлса, уни, ҳатто, фикрда ҳам қилма.

◆ Ҳасад — бахтлиларнинг душмани.

НАГАРЖУНА

ҚАДИМГИ ҲИНДИСТОНЛИК ФАЙЛАСУФ. МИЛОДИЙ 113-213 ЙИЛЛАР АТРОФИДА ЯШАГАН:

◆ Бу дунёда шу куннинг хотиржамлиги ва яхши келажакка интилиш бир бирларига зиддирлар.

◆ Фойдали нарса ҳақида билиб, шу заҳотиёқ, ҳатто, агар бу ёқимсиз бўлса ҳам, уни ўзлаштиришга кириш. Худди шунингдек, фозил киши, соғайиб кетиш учун, аччиқ дорини ичади.

◆ Ўлим измидагилар шамол йўлидаги чироққа ўхшайдилар.

◆ Ҳақиқат, бу – фақат бошқалар учун яратиладиган эзгулик ва, аксинча, нима ёмон бўлса, у – ёлгон.

◆ Ўзгаларга фойда – сахийлик ва ахлоқийлик туфайли, ўзинга фойда – сабр-тоқат ва қатъиятликдан.

МАРК АВРЕЛИЙ

ҚАДИМГИ РИМЛИК ФАЙЛАСУФ,
АНТОНИНЛАР СУЛОЛАСИГА
МАНСУЪ ИМПЕРАТОР.

МИЛОДИЙ 121-180 ЙИЛЛАРДА ЯШАГАН:

- ◆ Ўзинга қайрил.
- ◆ Барча нарсалар ўзгаришга маҳкум. Сенинг ўзинг ҳам доимо бошқа ҳолатга ўтиш ва қисман ўлиш жараёнидасан. Бутун дунё ҳам шундай.
- ◆ Барча нарсалар бир-бири билан чирмашиб кетган, ҳамма ерда илоҳий алоқадорлик, бутун борлиққа бегона бирон-бир нарсани топиш ҳам даргумон. Зеро, барча нарсалар умумий тартиб билан бирлаштирилган ва муштарак оламни безашга хизмат қиладилар.
- ◆ Инсон ҳаётининг муддати – лаҳза; унинг моҳияти – мангу оқим; сезги – ғира-шира; бутун тананинг тузилиши – омонат; жон – беқарор; тақдир – жумбоқ; шуҳрат – шубҳали. Бир сўз билан, танага дахлдор барча нарсалар оқимга, жонга дахлдорлар – тушга ва тугунга ўхшайдилар. Ҳаёт – кураш ва ғурбатдаги жаҳонгашталиқ; ўлимдан кейинги шуҳрат – унутилиш.
- ◆ Энг муҳими, инсоннинг ўз ўлимини, ўзи ташкил топган унсурларнинг оддий бузилиши сифатида, итоаткорона кутиши. Ахир, ўлим, бу – табиатга мувофиқ, нимаики табиатга мувофиқ бўлса, у ножўя бўлмайди.
- ◆ Ҳамма нарса эътиқодга асосланган, у сенинг ўзинга боғлиқ. Шунинг учун, хоҳлаганингда, эътиқодни йўқот – ва, қояни айланиб ўтган денгизчидай, осойишталик, теп-текис сатҳ ва сокин бандаргоҳни топасан.
- ◆ Ким шу кунни кўрган бўлса, у барча, мангу чексизлик мобайнида юз берган, бениҳоя вақт давомида юз берадиган, нарсаларни ҳам кўрган, негаки, ҳаммаси бир хил ва ўхшаш.
- ◆ Шу кунда бўладиган нарсаларнинг қай даражада аввал ҳам бўлганлигини доимо эсингда тут; худди шунинг ўзини келажакда ҳам бўлишини ёдда тут, сен ўз тажрибанг ёки, масалан: Адрианнинг бутун сарой аҳли, Антониннинг ҳам бутун сарой аҳли, Филипп, Александр, Крезларнинг ҳам

бутун сарой аҳллари каби, эски даврлар тарихидан билган фожеа ва тамошаларни ҳам кўз олдинга келтир. Ахир, бу бир хиллик ҳамиша бўлган, фақат ҳар хил қиёфаларда ижро этилган.

♦ Сен билан нимаики юз бермасин – у азалдан белгилаб қўйилган. Сабабларнинг аввал бошдан уланиб кетиши сенинг ушбу ҳодиса билан яшашингни боғлаган.

♦ Майли, қуйидаги икки нарса, ҳамиша назарда тутилиши лозим бўлган, энг ишончли асос бўлсин: биринчиси – нарсалар жонга дахлдор эмаслар, улар ундан четда, беҳаракат турадилар, бизнинг қийинчиликларимиз эса фақат ўзимизнинг ички тасаввурларимиздан келиб чиқадилар. Иккинчисига келганда, бу – сен кўраётган нарсаларнинг бир зумда ўзгариши, уларнинг тезда йўқ бўлиши. Сенинг ўзинг ҳам қанчадан-қанча ўзгаришларга аллақачон гувоҳ бўлгансан – булар ҳақида доимо ўйла. Олам – ўзгариш, ҳаёт – идрок.

♦ Ўз ичинга боқ.

♦ Одамлар бир-бирлари учун яшайдилар.

♦ Ҳамма нарсани шундай қилиш, ҳамма нарса тўғрисида шундай гапириш ҳамда фикрлаш керакки, гўё, ҳар бир лаҳзанинг сен учун охиригиси бўлиши мумкин эканидай. Энг узун ҳаёт энг қисқа ҳаётдан фарқ қилмайди. Ахир, айни пайт барча учун барабар, демакки, талафотлар ҳам тенг – ва улар бор-йўғи бир лаҳзага жамланади. Ҳеч ким на ўтмишдан, на келажакдан маҳрум бўлади. Зеро, ким мендан йўқ нарсани тортиб олиши мумкин?

♦ Аммо, нима ҳақиқат йўлига олиб чиқиши мумкин? Фалсафадан ўзга ҳеч нима ...

♦ Сен ўзингни фақат ҳозирги дамгача яшаган, энди эса ўлган, деб тасаввур қилгинда, ҳаётингнинг қутилгандан ортиб қолган вақтини табиатга мувофиқ ўтказ. Ўтмишга нигоҳ ташла: давлатлар ҳозиргача қанчадан-қанча тўнтаришларни бошдан кечирмадилар! Келажакни ҳам башорат қилиш мумкин. Ахир, у тамомила ўшандай ва ҳозирда юз бераётган нарсалар маромидан ташқари чиқмайди. Шунинг учун ҳам сен инсон ҳаётини қирқ йил ёки ўн минг йиллар давомида кузатасанми, фарқи йўқ. Зеро, сен янги нимани кўрасан?

♦ Ҳаётда юз бераётган нимадандир ажабланидиган киши нақадар кулгили ва нодон.

♦ Сендан ҳозир табиат нимани талаб қилса, шуни қил, Платоннинг республикасини рўёбга чиқараман, деб умидвор бўлма ва, олдинга томон қўйилган, ҳатто, битта қадамдан ҳурсанд бўл – ҳамда ушбу ютуқни арзимас, деб ҳисоблама.

Одамларнинг фикрлаш тарзини ким ўзгартира олиши мумкин? Бундай ўзгаришсиз эса, қуллик, оҳ-воҳ қилиш ва мунофиқона итоатгўйликдан ўзга, нима бўлиши мумкин?

◆ Инсон қандай бўлиши ҳақида вайсайвермасдан, инсон бўлиш вақти ҳам келди.

◆ Душмандан ўч олишнинг ҳақиқий усули — унга ўхшамаслик.

◆ Иродасизликнинг энг жирканч кўриниши, бу — кишининг ўзига кўнгилчанлиги.

◆ Сенинг ишларинг, ёшинг бир жойга борганда, уларни қандай эслашни хоҳласанг, шундай бўлсинлар.

◆ Ҳаётнинг вазифаси кўпчиликнинг томонида бўлиш эмас, балки, ўзинг англаётган ички қонунга мувофиқ яшаш-дадир.

◆ Агар сен одамларнинг фикрлари ва манфаатлари қайси манбадан оқиб келаётганлигини билганингда эди, уларнинг қўллаб-қувватлашлари ва мақтовларини истамай қолардинг.

◆ Худолар ёки ҳукмронмаслар, ёки бўлмаса — ҳукмронлар. Агар улар ҳукмрон бўлмасалар, унда нега уларга ибодат қиласан? Агар улар ҳукмрон бўлсалар, унда, ниманидир борлиги ёки йўқлиги ҳақидагига қараганда, ҳеч нимадан кўрқмаслик, ҳеч нимани хоҳламаслик, ҳеч нимадан қайғуга тушмаслик тўғрисида ибодат қилиш яхшироқ эмасми?

◆ Илоҳийлик билан фикрлашмай ҳеч қандай инсонийликни яхши адо этолмайсан ва, аксинча.

◆ Одам ўзини қанчалик кўп яхши кўрса, у бегона фикрга шунча кўп тобедир.

◆ Фейл-атворнинг комиллиги ҳар бир кунни ҳаётдаги сўнгги кундай ўтказишда ифодаланади.

МИНУЦИЙ
НАСРОНИЙ ФАЙЛАСУФ.
ТУФИЛГАН ЙИЛИ НОМАЪЛУМ,
210-ЙИЛ АТРОФИДА ВАФОТ ЭТГАН:

♦ Худони билмаганларнинг, худосизлар ва нопоклар сифатида, адолатона жазоланишларига фақат даҳрийлар шубҳаланишлари мумкин, зеро, Парвардигори Падарни ва Тангрини билмаслик, уни ҳақоратлаш каби, жиноятдир.

ТЕРТУЛЛИАН

ҚАДИМГИ ЛОТИН ФАЙЛАСУФИ.
120-ЙИЛ АТРОФИДА ТУГИЛИБ,
220-ЙИЛДАН КЕЙИН ВАФОТ ЭТГАН:

- ◆ Файласуфлар даъво қиладиларки, улар изламоқдалар; демак, улар ҳали топмаганлар.
- ◆ Тил, бу – тишлар панжарасили лаблар қафасига қамалган йиртқич.
- ◆ Бу ҳаётда, мумкин қадар тезроқ ўлим топишдан ўзга, қалбимизга яқинроқ ҳеч нарса йўқ.
- ◆ Ким жаннатга киришни хоҳласа, жаннатга хос ҳамма нарсадан кечмоғи лозим.
- ◆ Ҳаққоний, зеро, бемаъни.

ТЕОФИЛ

НАСРОНИЙ ФАЙЛАСУФ, МЕСОПОТАМИЯЛИК. 185-253 ЙИЛЛАРДА ЯШАГАН:

◆ Худди ердаги подшони ҳамма ҳам кўрмаса-да, бироқ, қонунларидан, фармонларидан, кўшинларидан ва суратларидан уни барча билганидай, биз ҳам, агар Худони билмоқни хоҳласак, Уни Унинг ишларидан танимоғимиз лозим.

◆ ... Агар деҳқон – ерга, денгиз сайёҳи – кемага, бемор – табибга ишонса, унда нечун ҳар биримиз Худога ишонмаслигимиз мумкин?

ОРИГЕН

НАСРОНИЙ ФАЙЛАСУФ, ИСКАНДАРНЯЛИК.
185-ЙИЛДА ТУФИЛИБ,
253-ЙИЛ АТРОФИДА ВАФОТ ЭТГАН:

- ◆ Одам нимани ҳамма нарсадан юқори қўйса, шу унинг худосидир.
- ◆ Худо гуноҳкорни ҳеч қачон гуноҳ қилганлиги учун жазоламайди. У уни тавба қилмаганлиги учун жазолайди.

СЕКСТ ЭМПИРИК
ЮНОН ФАЙЛАСУФИ.
200-ЙИЛДА ТУҒИЛИБ,
250-ЙИЛ АТРОФИДА ВАФОТ ЭТГАН:

♦ Қимматбаҳо нарсалар тўлиб-тошган уйда кўплар кечаси олтин ахтараётганлигини тасаввур қилинг. Бундай вазиятда, ҳар бир киши олтинни топдим, деб ўйлаган бўларди, аммо, уни, ҳақиқатда, топганида ҳам, буни аниқ билмаган бўларди. Файласуфлар ҳам, ҳақиқатни излаш учун, бу дунёга, каттакон уйга сингари, кирадилар; агар, ҳатто, улар уни топганларида ҳам, барибир, улар унга эришдиларми ёки йўқми, буни била олмаган бўлардилар.

ПЛОТИН

ЮНОН ФАЙЛАСУФИ.
203-ЙИЛ АТРОФИДА ТУРИЛИБ,
270-ЙИЛДА ВАФОТ ЭТГАН:

- ◆ Ўзимизни билганимизда биз гўзалмиз, шундай билимга эга бўлмаганимизда эса – хунукмиз.
- ◆ Жон ўзи билан ниманидир олмасдан, сизни тарк этмайди.

II қисм.
ЎРТА АСРЛАР

ГРИГОРИЙ, НАЗИАНЗАЛИК

ГРИГОРИЙ, НАЗИАНЗАЛИК

НАСРОНИЙ ФАЙЛАСУФ.

330-390 ЙИЛЛАР АТРОФИДА ЯШАГАН:

♦ Бизнинг оталаримиз ва устозларимиз ҳамиша ўйлаган нарсаларини эмас, балки, шароит ва эҳтиёжлар уларнинг даҳанларига солган нарсаларни гапирганлар.

БУЮК ВАСИЛИЙ
ЮНОН ИЛОҲИЁТЧИСИ, МУТАФАККИР.
330-379 ЙИЛЛАРДА ЯШАГАН:

◆ Ёвузлик эзгуликдан маҳрумликдир. Кўз яратилган, ожизлик эса кўзни йўқотишнинг оқибатидир.

◆ Эзгу иш ҳеч қачон зое кетмайди. Боодаблиликни эккан дўстликнинг роҳатини кўради; эзгуликни ёйган муҳаббат ҳосилини йиғади; Худонинг, миннатдор қалбларга сочилган, марҳамати ҳеч қачон бесамар бўлмайди, миннатдорлик ҳам, одатда, мукофот олиб келади.

◆ Сен омборингда сақлаётган ғалла очларга тегишли; сандиғингдаги тўн яланғочларга тегишли; сен ерга кўмиб қўйган олтин камбағалга тегишли.

ЮЛИАН

РИМЛИК ФАЙЛАСУФ, ИМПЕРАТОР.
332-363 ЙИЛЛАРДА ЯШАГАН:

♦ Жумбоқ қанчалик кўп ғайримантиқий ва ғалати бўлса, бунинг билан, демакки, у кўпроқ унда айтилган нарсага эмас, балки, унда яширинган нарсага ишониш зарурати ҳақида гувоҳлик беради.

ГРИГОРИЙ, НИСАЛИК

ЮНОН ФАЙЛАСУФИ.

335-394 ЙИЛЛАР АТРОФИДА ЯШАГАН:

♦ Худо ҳақида айтмоқчиман-у, бироқ, изҳор этиб бўлмайдиган нарсани қайси сўзлар билан айтайин?

АМВРОСИЙ

ИТАЛИЯЛИК ИЛОХИЁТЧИ, МУТАФАККИР.

340-ЙИЛ АТРОФИДА ТУГИЛИБ,

397-ЙИЛДА ВАФОТ ЭТГАН:

- ◆ Одам ақлдир.

ИЕРОНИМ ЕВСЕВИЙ
ИЛОҲИЁТЧИ, ФАЙЛАСУФ.
340-ЙИЛ АТРОФИДА ТУҒИЛИБ,
420-ЙИЛДА ВАФОТ ЭТГАН:

◆ Ўз уйимиздаги бало ҳақида ҳам барчадан кейин эшитамиз; фарзандларимиз ва хотинларимизнинг нуқсонлари тўғрисида эса, улар ҳақида барча қўшнилар бақир-чақир қилиб юрганларида ҳам, билмаймиз.

АВГУСТИН АВРЕЛИЙ

ФАЙЛАСУФ, КАТОЛИК ЧЕРКОВИНИНГ
 НУФУЗЛИ ТАРҒИБОТЧИСИ ВА СИЁСАТЧИСИ.
 354-430 ЙИЛЛАРДА ЯШАГАН:

♦ Одамлар гамга қанчалик ботсалар, шунчалик азоб-уқубат тортадилар.

♦ Ўлим – унинг ортидан ниманинг келиши туфайлигина ёвуз.

♦ Жонларнинг таналар билан боғланиш усули одам учун ниҳоятда ҳайрон қоларли ва асло тушунарсиз, ҳолбуки, бу айни одамнинг ўзгинасидир.

♦ Баъзан, жазоловчи раҳмдилликнинг бўлгани каби, асраб-авайловчи бераҳмлик ҳам бўлади.

♦ Баркамоллик инсоннинг ўзини нотакомил эканлиги тўғрисидаги билимидир.

♦ Барча инсоний мусибатлар бизнинг фойдаланиш лозим бўлган нарсалардан лаззатланишимиз ва лаззатланиш лозим бўлган нарсалардан фойдаланишимиз боис юз берадилар.

♦ Иродамиз ҳамиша қўлимизда, бироқ, у ҳамиша ҳам эзгу эмас.

♦ Одамнинг калласига ниманинг келиши унинг измида эмас.

♦ Ўзга томон ҳам эшитилмоғи лозим. (Судда ишни ҳолисона кўриб чиқишнинг, Августин томонидан киритилган, асосий тамойили).

♦ Тубсиз улкан чуқурлик, бу – одамнинг ўзи, унинг туйғулари ва қалбининг ҳаракатларига қараганда, сочлари толаларини санаш осонроқ.

♦ Абадият мазасидан татибгина, ўткинчи нарсага иштиёқдан воз кечиш мумкин.

♦ Ёмонлик деб, одам амалга ошираётган нарса ҳам, у чидаб ўтирган нарса ҳам аталади. Биринчиси – гуноҳ, иккинчиси – жазо ... Одам ўзи хоҳлаган ёмонликни қилади ва ўзи хоҳламаган ёмонликка дучор бўлади.

♦ Агар ёмонлик бўлмаса, унда ёмонликдан қўрқувнинг ўзи ҳам ёмонликдир.

♦ Оппа-ойдин, одамнинг эътиборини тортмайдиган,

хақиқат, кишини, у бун киной орқали кўрганида, ўзига мафтун этади.

◆ Фалсафада ўтказиладигандан бошқа бирон-бир бахтиёр ҳаётнинг бўлиши мумкин эмас.

◆ Ўзининг меъёрини билган, яъни донолик фазилатига эга, ҳар кимса — бахтиёр.

◆ Ҳамма бахтиёр бўлишни хоҳлайди, аммо, бу ҳамма-нинг қўлидан келмайди.

◆ Ажойиб от ҳаммага ёқади, бироқ, негадир, ажойиб от бўлишни хоҳлайдиганлар мутлақо йўқ.

◆ Узил-кесил мулоҳазаларни гапирманг!

◆ Доно бўлиш ушбу дунё учун ўлмоқни англатади.

◆ Тушуниш учун инонгин.

◆ Сени мадҳ этганларида, ўзингдан нафратлан. Ким сен орқали ҳаракат қилаётган бўлса, сенинг тимсолингда ўша мадҳ этилади.

◆ Англаёлмасак, инонайлик.

◆ Агар мен гапирётган нарсаларни тушунмаётган бўлсанг ва буларнинг ҳаққонийлигига шубҳалансанг, ҳеч бўлмаганда, бунда ўз шубҳангга шубҳаланмаётганлигингга эътибор қил.

◆ Биз ҳаётни унинг ўзи боис эмас, балки, билиш ту-файли севамиз.

◆ Аристотелнинг барча тушунчаларини ўрганиш менга бирон-бир фойда келтирдими? Йўқ. Бу, ҳатто, зарарли бўлди.

◆ Ўйлайманки, ҳақиқатни ягона Худогина билади ва, эҳтимол, инсоннинг руҳи танани, яъни ушбу қоронғи зиндонни, тарк этганида билиб олади.

◆ Адолатсиз салтанат қароқчилар макони эмасмикан?

◆ Фаҳмлашга тегишли барча нарсалар тўғрисида биз, ҳеч бўлмаганда, уларни ҳаққоний ёки ёлғон эканлигини била-миз, демакки, ҳеч нимани билмаймиз эмас.

◆ Биз еру осмоннинг яшаш муддатини билмаймиз, аммо, 3 кўшув 7 ҳамиша 10 бўлишини биламиз.

◆ Одамнинг ўзи кишилар яратадиган барча мўъжизалардан энг каттасидир.

◆ Инонмоқ учун фаҳмла.

◆ Одам, туғилиши биланоқ, ўла бошлайди... аниқроғи, у, бир вақтнинг ўзида, яшайди ва ўлади.

◆ Мен буйруқ берувчиларга эмас, балки, ўргатувчиларга кўпроқ ишониш кераклигига иқрор бўлдим.

♦ Худди сокинлик ҳар қандай шовқиннинг, яланғочлик — кийим-бошнинг, хасталик — соғлиқнинг, қоронғулик — ёруғликнинг йўқлигиданлиги каби, ёвузлик ҳам, ўз-ўзидан мавжуд бўлмай, балки, эзгуликнинг йўқлигидандир.

♦ Мутлақо йўқ нарсани ҳеч ким ҳеч қачон сева олмайди.

♦ Нима учун қалбнинг Худога хиёнати, аёлнинг эрга хиёнатига қараганда, кичикроқ жиноят экан?

♦ Олам яратилгунга қадар, вақт мавжуд бўлмаган. Яратилиш баъзи ҳаракатни келтириб чиқарди; вақт — ушбу ҳаракатнинг лаҳзалари ва оламнинг ўзгаришидан иборат.

♦ Дарвеш Августиндан сўрадилар: — Мўъжизалар борми? — Бор, — деди у. — Қуёшнинг чиқиши чинакам мўъжизадир.

♦ Барча ўзга ишларда биз эҳтимолийлик билан дуч келамиз, аммо, имон хусусида гап кетганда, ҳар қандай «бўлиши мумкин», деган нарсага ўрин қолмайди.

♦ Заруратда — муштараклик, шубҳалиликда — эркинлик, ҳамма нарсада — муҳаббат.

♦ Узоқ яшашда улкан хизмат йўқ, ҳатто, мангу ҳаёт кечиришда ҳам; аммо, эзгу ҳаёт кечираётганнинг хизмати улкандир.

♦ Худо барча таърифлардан юқори.

♦ Доноликнинг ўзи эмас, балки, доноликни севиш фалсафа, деб аталади.

♦ Черковдан ташқарида нажот йўқ.

СЭН-ЧЖАО
ХНТОЙЛИК ФАЙЛАСУФ.
384-414 ЙИЛЛАРДА ЯШАГАН:

◆ Нарсалар фақат ҳозир мавжуддирлар, улар ўтмишда бўлмаганлар. Қиш қишдир, у баҳор бўла олмайди.

БОЭЦИЙ

РИМЛИК ФАЙЛАСУФ, СИЁСИЙ АРБОБ.
480-ЙИЛ АТРОФИДА ТУФИЛИБ,
524-ЙИЛДА ВАФОТ ЭТГАН:

- ♦ Тақдирнинг барча тақозоларида, энг катта бахтсизлик, бу – ўтмишда бахтли бўлиш.
- ♦ Азалдан маълум ушбу саволни қайтадан бериш адолатдан эмасми: «Агар Худо бор бўлса, ёвузлик қаердан? Ва, агар Худо йўқ бўлса, яхшилик қаердан?»
- ♦ Бузуқлик бежазо қолмайди, чунки, бузуқ бўлишнинг ўзиёқ, жазодир.
- ♦ Имкони бор жойда, ишончни ақл билан боғла.
- ♦ Ҳеч бир киши, агар у риёзий амалиётга мутлақо ёт бўлса, илоҳий нарсалар ҳақидаги тушунчаларни англаёлмайди.
- ♦ Сен эркин руҳга бирон-бир нарсани буюра оласанми?

ДАВИД АНАХТ (ЕНГИЛМАС)

АРМАН ФАЙЛАСУФИ.

V-VI АСРАДАРДА ЯШАГАН:

◆ Подшо авом билан бевосита гаплашиб, ўзини булғамаслиги, балки, бунинг учун ҳокимларни тайинлашидай... фалсафа ҳам санъатларни олдинга чиқаради, улар ёрдамида уларнинг мавзуларини ўрганади... Фалсафа, фанлар орқали, уларнинг мавзуларини ўрганиш учун, уларни олдинга чиқаради...

◆ Фалсафанинг инсон қалбини кўркамлаштириш ва бешаш учун мавжудлигини билиш зарур.

◆ Фалсафа ёмонликдан қочишдан ўзга нарса эмас.

◆ Мен кўп нарса биладиганни, шунингдек, кўп нарса тўғрисида фикр-мулоҳаза юритадиганни эмас, балки, ҳалол-пок ва бенуқсон ҳаёт тарзи юритаётганни файласуф, деб атайман.

АЛ-ФАРАЗДАҚ

(АСЛ ИСМИ ВА ШАРИФИ – ҲАММОМ ИБН
ҒОЛИБ) АРАБ МУТАФАККИРИ.

641-732 ЙИЛЛАР АТРОФИДА ЯШАГАН:

◆ Кўкат умид қилган эдики, бўй чўзиб улғайганида,
унга яхши бўлади, бироқ, кейинчалик, ўз оғирлигини кўта-
ра олмай, кайфияти тушиб кетди.

АЛ-АШЪАРИЙ
АРАБ МУСУЛМОН ИЛОҲИЁТЧИСИ,
ФАЙЛАСУФ.
873-935 ЙИЛЛАРДА ЯШАГАН:

♦ Билим кимдаки бор бўлса, у ундан билишни талаб қилувчидир.

УМАР ИБН АЛ-ХАТТОБ

АРАБ МУТАФАККИРИ.

Х-ХІ АСРЛАРДА ЯШАГАН:

- ◆ Ҳамма ишлар – ниятларга яраша.
- ◆ Бой бўламанми ёки камбағал, менга барибир, негаки, мен учун қай бири яши эканлигини билмайман.

АЛ-ХУСРИЙ

АРАБ МУТАФАККИРИ.
ТУГИЛГАН ЙИЛИ НОМАЪЛУМ,
1061-ЙИЛДА ВАФОТ ЭТГАН:

◆ Қалба туғиладиган сўзлар қалбларга етиб борадилар, тилда туғиладиган сўзлар эса қулоқдан нарига ўтмайдилар.

◆ Ёлғончи одам ўғридай, фақат ўғри бисотингни ўғирлайди, ёлғончи эса – ақлингни.

◆ Ўлим, бу – сенга отилган ўқ, ҳаёт эса – у сенга етиб боргунча ўтадиган лаҳза.

АНСЕЛЬМ, КЕНТЕРБЕРИЛИК
ИТАЛИЯЛИК ИЛОҲИЁТЧИ, ФАЙЛАСУФ.
1033-1109 ЙИЛЛАРДА ЯШАГАН:

◆ Мен тушуниш учун ишонаман, бироқ, кейин узил-кесил ишониш учун тушунишга ҳаракат қилмайман.

◆ Худонинг мавжуд эмаслигини ҳаёлга келтириб бўлмаслик ҳолатининг ўзи Унинг хусусиятларидан бирини ташкил этади.

◆ Ким ўзини паст тутса, у Худонинг олдида иззатдадир; ким ўзига ёқмаса, у Худога ёқади. Парвардигорнинг нигоҳида улкан бўлиб кўриниш учун ҳам ўз кўзларингда арзимас бўлиб кўрин; сен одамлар фикрида қанча одми бўлсанг, Худо сени шунчалик кўп қадрлайди.

◆ Сизга фақат зарбалар билангина олтин ёки қумуш паррақлардан нозик ҳайкалчани яратишга чиранган ҳунармандни учратишга тўғри келганми? Менимча, йўқ. Аслида, бу қандай юз беради? Керакли қиёфани ясар экан, уста гоҳ ўзининг қуроли билан япроқни аста сиқади ва уради, гоҳ моҳирона эркалатиш билан уни силлиқлайди ва текислайди. Ўқувчиларни тарбияловчилар ҳам худди шундай қилмоқлари лозим.

◆ Мен агар ишонмасам, тушунмаслигимга ҳам инонаман.

◆ Модомики, ҳар бир фаросатли руҳ учун, Парвардигор, Сенинг ҳамма нарсаларга қараганда кўпроқ даражада, мавжуд эканлигинг шундоққина ўз-ўзидан тушунарли бўлгани ҳолда, нечун беақл ўз қалбиди: «Худо йўқ», деди? Нечун, агар, бу унинг тентаклиги ва беақллигидан бўлмаса?

СУ ДУН-ПО

(АСА ИСМИ ВА ШАРИФИ – СУ ШИ) –
ХИТОЙЛИК МУТАФАККИР, ШОИР.
1037-1101 ЙИЛЛАРДА ЯШАГАН:

◆ **Ўрганиб бўлмади:** олижанобликка; истеъдодга; ақлли-
ликка; дадилликка; қатъиятлиликка; яхши иштаҳага.

◆ **Қайтариб бўлмади:** айтилган сўзни; ютқазилган пул-
ларни; майдан мажруҳ бўлган соғлиқни; нарса совға қилиш
тўғрисидаги, оғиздан чиқиб кетган, ваъдани.

АБУ ХОМИД АЛ-ФАЗЗОЛИЙ

**ЭРОНЛИК МУСУЛМОН ИЛОҲИЁТЧИСИ,
ФАЙЛАСУФ. 1058-1111 ЙИЛЛАРДА
ЯШАГАН:**

- ◆ Барча файласуфларда, улар кўплаб тоифалардан қай бирига тааллуқли бўлмасинлар, битта ягона тамға – ишонмаслик ва даҳрийлик тамғаси ётади.
- ◆ Инсоннинг бахти – ўзини Худога бағишлаши ва қурбон қилишида.
- ◆ Худони билишдан аввал, ўзни билмоқ лозим.
- ◆ Билиш мумкин бўлганни билмаслик – билмоқ демак.
- ◆ Кўрган нарсангни қабул эт, эшитганингни унут; Қуёш чиққанида, у бизни Зухални мушоҳада қилишдан халос этади.
- ◆ Билим, унинг соҳибига муносиб тарзда ҳаракат қилиш қобилиятини берадиган, хусусиятдир.
- ◆ Шогирд, устоз билими даражасига эришмагунига қадар, ўз устозини чинакамига билмайди.

ПЪЕР АБЕЛЯР

ФРАНЦУЗ ИЛОҶИЁТЧИСИ ВА ФАЙЛАСУФИ.
1079-1142 ЙИЛЛАРДА ЯШАГАН:

- ◆ Кўп нарсалар тўғрисида, гапирганга қараганда, дадил-роқ ёзиш мумкин.
- ◆ Олдиндан тушуниб олинмаган нарсага ишонч комил қилиш мумкин эмас.
- ◆ Шубҳаланиб, биз тадқиқотга келамиз, тадқиқ этиб, ҳақиқатга эришамиз.
- ◆ Ҳар қандай фалсафий муҳокамада обрў энг кейинги ўринга қўйилади ёки у бутунлай эътиборга олинмайди.
- ◆ Ёшликдаги гуноҳларимизни кексаликда ювишга тўғри келади.

РОЖЕР БЭЖОН

ИНГЛИЗ ФАЙЛАСУФИ ВА ТАБИАТШУНОСИ.
1214-ЙИЛ АТРОФИДА ТУГИЛИБ,
1294-ЙИЛДА ВАФОТ ЭТГАН:

- ◆ Тажрибада тасдиқланган.
- ◆ Инсоний ихтироларда ҳеч нима мукамал эмас ...
- ◆ Баён этиш аниқ-равшан бўлмоғи лозим; бу тажриба-сиз бўла олмайди; бизнинг қўлимизда билишнинг учта во-ситаси бор: обрў, тафаккур ва тажриба. Одиллиги исботлан-маган обрўнинг аҳамияти йўқ: у ўргатмайди, у фақат рози-ликни талаб қилади. Тафаккур қилганда, биз, одатда, чин далилни ёлғондан, хулосани тажрибада текшириб, фарқлай-миз. Тажрибавий фан бошқа фанларнинг хулосаларини си-найди ва текширади, у табиат сирларини ўз кучи билан тадқиқ этади.
- ◆ Фалсафанинг барча қисмларидан, дастлаб, риёзиёт кашф этилган, зеро, у инсон зоти пайдо бўлиши биланоқ, Нуҳ замонидан ҳам олдинроқ, биринчи бўлиб, яратилган.
- ◆ Агар биз бошқа фанларда шубҳасиз аниқликка ва бе-хато ҳақиқатга келмоқчи бўлсак, унда, ҳар қандай билим-нинг негизларини риёзиётдан бошламоғимиз зарур.
- ◆ Доноликнинг муҳим сирлари, бизнинг замонимизда, тўғри услубнинг етишмовчилиги боис, олимлар тўдасига но-маълум бўлиб қолмоқда.
- ◆ Тажрибалар ўтказиш маҳорати барча мушоҳадавий би-лимлар ва санъатлардан юқори туради, ҳатто, бу илм барча фанларнинг маликасидир.
- ◆ Сезгидан ақлга томон билиш усули одамларда туғма бўлади, демак-ки, агар сезгилар бўлмасалар, фанлар ҳам йўқ.
- ◆ Ҳақиқатга эришишнинг тўртта жиддий тўсиқлари мав-жуддирлар. Улар барчага ва ҳар бир фозил кишига ҳалақит берадилар ҳамда чинакам оқилликка эришишга аранг йўл берадилар. Чунончи: арзимас ва нолойиқ обрўнинг ибрати, одатларнинг барқарорлиги, билимсиз оломоннинг фикри ва ўз нодонлигини юзаки донолик билан ниқоблаш.
- ◆ Осондан қийин томон йўл биз учун табиий ...
- ◆ Нарсаларни билишнинг йўли икки ёқлама: биттаси — фалсафий тажриба, бошқаси — илоҳий илҳомланиш орқали.

- ◆ Тажрибавий фан – мушоҳадавий фанларнинг султони.
- ◆ Нодонлик давом этар экан, инсон ёвузликка қарши чора топа олмайди.

ФОМА, АКУИНОЛИК

ИТАЛЬЯН ФАЙЛАСУФИ, КАТОЛИК
 ЧЕРКОВИНИНГ ЙИРИК ИЛОҲИЁТЧИСИ.
 1225-1274 ЙИЛЛАРДА ЯШАГАН:

- ◆ Имон масалаларида ҳар қандай кампир барча файласуфлардан кўпроқ билади, негаки, қайси кампир жоннинг боқийлигини билмайди?
- ◆ Илоҳиёт бошқа фанларга, уларни ўзига нисбатан юқорироқ деб, эргашмайди, бироқ, уларга, ўз хизматкорларига каби, таянади.
- ◆ Бизнинг ақлимизнинг нариги дунёга муносабати, бамисоли, бойўғли кўзларининг Куёшга муносабати кабилар.
- ◆ Одам танлаш эркинлигига эга, негаки, акс ҳолда, маслаҳатлар, ўғитлар, панд-насихатлар, ажр ва жазолар маъносиз бўлиб қолардилар.
- ◆ Ҳали билинмаган нарсани хоҳлаш мумкин эмас.
- ◆ Адолатсиз бошқарув кўпгина шахслар томонидан амалга оширилганида, буни демократия, деб аташади; кенг омма, ўз кучи ва сон жиҳатдан устунлиги туфайли, бойларни бўйсундирганидагина, халқ ҳукмронлиги қарор топиши мумкин. Шунда бутун халқ ягона мустабид ҳукмдорга айланади.
- ◆ Номукаммаллик мукаммалликдан олдин бўлади.
- ◆ Адолат руҳининг хусусияти. Одамлар унга таяниб, ҳар бир кишининг ҳақиға ярашгуликни бажо келтиришга садоқат ва субут билан интиладилар.
- ◆ Дўстларнинг алоқалари инсоний бахт учун зарурат эмас, чунки, одам Худога ўзининг бутун тўла-тўқис камолотига эга.
- ◆ Бахтиёрлик ва Худо – айна бир нарса.
- ◆ Табиатда илоҳиётнинг қиёфаси эмас, балки, изларигина бўладилар. Излар кимнингдир ўтганлигини кўрсатадилар холос, аммо, унинг сифатлари ҳақида тушунча бермайдилар. Худонинг қиёфаси фақат ақлли жонзотларда, инсонда бўлади.
- ◆ Эзгулик, бу – ҳамма хоҳлайдиган нарса.

АБУ-АЛ-ФАРАЖ

СУРНЯЛИК ЁЗУВЧИ, ОЛИМ.
1226-1286 ЙИЛЛАРДА ЯШАГАН:

- ◆ Беақллиликка нисбатан кўнгилчан бўлиш ҳар бир ақлли кишига хосдир.
- ◆ Яхши мақтов, бу — сен унга ҳеч қандай яхшилик қилмаган кишидан чиқаётганидир.

УИЛЬЯМ, ОККАМЛИК

ИНГЛИЗ ФАЙЛАСУФИ.

1281-ЙИЛ АТРОФИДА ТУФИЛИБ,

1349-ЙИЛДА ВАФОТ ЭТГАН:

◆ Айни одамлар ҳокимиятни яратдилар; айни халқ уни
ихтиёр этди; айни у уни инъом қилди.

ХУАН МАНУЭЛЬ

ИСПАН МУТАФАККИРИ.

1282-1348 ЙИЛЛАРДА ЯШАГАН:

◆ Одам эга бўлиши мумкин бўлган энг яхши нарса, бу — билим. Кўплар ниманинг: билмоқ ёки эга бўлмоқ, қўлидан келмоқ ёки қўлида бор бўлмоқнинг яхши эканлигига шубҳа билдирадилар. Ишонч билан айтиш мумкинки, ушбу шубҳани ечиш ниҳоятда оддий. Ахир, қўлдан келишнинг қўлда борини асраши, қўлда борининг эса қўлдан келишни бермаслиги ҳақиқат-ку.

◆ Шармандалик билан муҳтожликда кун кечиргандан кўра, ор-номус ва мартабани ҳимоя қилиб, ўлган афзал.

◆ Ҳамма нарса одамнинг ўзига боғлиқ: унинг ўзи қандай бўлса, сўзлари ва кишилар ўртасидаги мавқеи ҳам худди шундай.

◆ Буюк салтанатларни нафақат жанг майдонларида, балки, фуқароларнинг қалбларида ҳам йўқотадилар ва қўлга киритадилар.

◆ Ким одамларни ўзига эзгу ишлар билан эмас, балки, зўравонлик туфайли бўйсундирса, у уларнинг дилини ўзга хўжайинни ихтиёр этишга мажбурлайди.

◆ Тангрининг иродасига ишониб ва у ҳамма нарсани эзгуликка йўналтиради, деб ҳисоблаб, қўлни қовуштириб ўтириш Парвардигорнинг сабр-тоқатини синаш демакдир. Инсонга шахсий ақл берилган, ва у қаердаки ўзини қутқара билса, у буни қила бериши лозим.

◆ Ўзингизнинг дўстингиз ҳисоблайдиган киши томонидан алданишдан қўрқинг. Ишонинг, унинг барча сўзлари битта мақсадга эга — сизнинг унга қандай муносабатда эканлигингизни билиш. У билан шундай гаплашишга ҳаракат қилинги, токи у сизнинг ихлосмандлигингизга ишонсин ва кўрсинки, сиз унинг нарсаларидан биронтасини қўлга киритишга интилмаётирсиз. Агар ушбу икки шартга риоя қилинмаса, ҳеч кимга дўстининг меҳрини узоқ вақт сақлаб қолиш насиб этмайди.

◆ Адолатсиз хўжайиннинг мурувватидан фойдалангандан кўра, ундан нарироқ бўлган маъқул.

◆ Майда-чуйдаларда ўринли сўзлар яхшидирлар, муҳим нарсаларда эса ўринли ва фойдали ишлар қимматга эгадирлар.

◆ Бунга қандай сабаб бўлмасин, ўз зотингга ўхшамаслик оғир.

◆ Ўйлайдиларки, ақл ва жасорат бир-бирлари билан ўхшашдирлар, аслида эса — улар бир нарсанинг ўзи.

◆ Кўтарилиш қанча юқори бўлса, йиқилиш шунчалик ваҳимали.

◆ Инсоннинг энг яхши бўлаги — дил, бу — унинг энг ёмон бўлаги ҳам.

◆ Ақлли аҳмоққа тоқат қилади; аммо, аҳмоқ ақллига тоқат қилмайди; аксинча, у уни ҳар қанақасига сиқиштиради.

◆ Ким ҳақиқатан шоҳ бўлса, у шоҳлик қилади; ким кўриниши бўйича шоҳ бўлса, унинг устидан бошқалар шоҳлик қиладилар.

◆ Ким охирини ўйламаса, бошидаёқ янглишади.

◆ Ким сенинг ёрдамингда ўз душманига зарба берса, ишонки, унинг ёрдамида сенга зарба беради.

◆ Муҳим ишларда маслаҳатчига эга бўлмоқ зарур.

◆ Ҳақиқий қудрат улкан билимларга муҳтож бўлади.

КАБИР

ҲИНДИСТОНЛИК МУТАФАККИР. 1440-1518 ЙИЛЛАРДА ЯШАГАН:

◆ ... Барҳақ Худо ибодатхонада эмас, балки, инсоннинг дилидадир.

◆ Гумон бутун оламни ўз қомига тортди, аммо, ҳеч ким гумонни маҳв этмади.

◆ Мен Парвардигор билан танишдим – У менинг барча қайғуларимни қувиб юборди.

◆ Ким Худони қанчалик билган бўлса, у шунчалик фойда олди.

◆ Менинг жоним Худо билан боғланди, Худонинг жони эса менинг жоним билан боғланди. Худди шундай, туз сувда эрийди, сув эса тузда йўқ бўлиб кетади.

◆ Парвардигори оламнинг оби ҳаётидан тотдим ва чарчоқларим тарқади. Пиширилган тувакни энди кулолчилик чархига қўймадилар.

◆ Барча Танҳодан келиб чиққан, аммо, Танҳо барчадан келиб чиққан эмас.

◆ Агар жонинг биргина Парвардигорга содиқ бўлса, у халоскорга эга бўлади. Бирданига иккита найни чалмоқчи бўлган киши мағлубликка лойиқ.

◆ Чиройли танангга қараб, керилма. Сен у билан тез орада, худди илон ўзининг эски пўсти билан каби, хайрлашасан.

◆ Дабдабали уйингга қараб, кибрланма. Яқинда ер қаърида ётасан, устингдан ўтлар ўсиб чиқади.

◆ Бу олам сиртидан гўзал, ичидан эса пуч пахта гулига ўхшайди. Унинг ёлғонларига учма. Ҳаёт учун сенга кўп нарса берилмаган.

◆ Бегона аёлни севмоқ – саримсоқ емоқнинг ўзи. Буни ҳар қанча беркитганингга қарамай, охир-оқибатда, ҳиди билинади.

◆ Олтин ва аёллар – нақ оловнинг алангасига ўхшайдилар, уларга боқсанг – тананг қизийди, тегсанг – куясан.

◆ Гўзал аёлга қараганда, қозиқ афзал; камдан-камлар ундан қутула оладилар. Темир, оловда куяр экан, аста-секин кулга айланади; худди шундай, ҳатто, қатъий иродали эр-каклар аёл билан алоқадан ҳалок бўладилар.

◆ Агар дўст танлаётган бўлсанг, дўстларни ўз қавмингдан бўлиши ҳақида ўйла.

◆ Тошга мих қоқма, лойдан қилинган идишдан тешик ясама.

◆ Худди ер уни тепишларидан азият чекканидай, ўрмон болтанинг зарбидан жафо тортганидай, Парвардигори оламининг бандаси ҳам фиқ-фасодлардан жабр тортади.

◆ Ўзингда худбинликни енгганигда, Парвардигорни учратасан, агар Парвардигорни унутсанг — ҳаммасини йўқотасан. Муҳаббат тарихини таърифлашга тиллар ожиз — айтилганга ҳеч ким ишонмайди.

◆ Сувдаги кўпик — бизнинг ҳаётимиз шунақа. Бир куни биз, тонгдаги юлдузлар каби, йўқоламиз.

◆ Дарвеш қопини орқалаб, йўлдан борарди, олдинда эса уни ўлим кутарди — ҳаётда барчаси пуч.

◆ Одам қанчалик бепарво яшаса, ўлим шунчалик қаттиқ кулади.

◆ Туҳматчини ёнингда тут, унга ҳовлингдан кулба қуриб бер. Ахир, у сенинг феъл-атворингни ўзининг бўҳтонлари билан, совунсиз ва сувсиз, тозалайди. Туҳматчини қувма, унга меҳр ва ҳурмат билан муносабатда бўл.

◆ Ўзингни мақтама ва бошқаларни камситма. Сенинг суякларингнинг қайси дарахт остида тупроққа айланиши номаълум.

◆ Ёмғир томчилаб, тошнинг устига қуйилди. Устига сеппилган ёмғирдан тупроқ майдаланди ва сув билан қўшилиб кетди, тош эса қандай мустаҳкам бўлса, шундайлигича қолди.

◆ Агар илонга сут ичирилса, унда сут ҳам заҳарга айланади.

ЭРАЗМ, РОТТЕРДАМЛИК

(АСЛ ИСМИ ВА ШАРИФИ – ГЕРТ ГЕРТСЕН)
НИДЕРЛАНДИЯЛИК ДОНИШМАНД.
1469-1536 ЙИЛЛАРДА ЯШАГАН:

◆ Рухий шижоатинг сенга амр қилганларнинг барчасини, ҳатто, улар тўғри бўлганларида ҳам, гумон остида сақла.

◆ Ҳеч кимни ҳақоратламасдан ҳақиқатни гапириш маҳорати фақат тентакларгагина тухфа этилган.

◆ Ўз устидан қозонилган ғалабадан жасоратлироқ ҳеч нарса йўқ.

◆ Ҳар бир инсон ўз хулқида унинг қалбида, эътиқод ёрдамида, нима чуқур ниш урган бўлса, ўшаларни намоён қилади.

◆ Ғазабингни сочаётиб, мақтовга сазовор бўлишни хоҳлайсанми? Унда ғазабингни инсонга эмас, балки, иллатга соч.

◆ Кўп билиш ва севмагандан, оз билиш ва кўп севиш яхши.

◆ Дунё мунофиқларга тўла.

◆ Одамларнинг кўпчилиги ақлсиздирлар ва ҳар ким ўз фойдасига жиннилик қилади.

◆ Кишилиқ жамиятида ҳамма нарса эси пастлар томонидан ва эси пастлар ўртасида қилинади.

◆ Урушни бошлаш осон, тугатиш эса қийин.

◆ Нодонлик — такаббурликнинг онаси, фозиллик эса камтарликни туғади.

◆ Ҳақиқий обрў-эътибор, бу — бойлик учун эмас, балки, саховатпешалик учун мукофотдир.

◆ Инсоний ҳаётда ҳамма нарса шу қадар ноаниқ ва шу қадар мураккабки, бу ерда ҳеч нимани билиб бўлмайди, чоғи.

◆ Омад кам мулоҳазали, бироқ, жасур: «Бошга тушганини кўз кўрар», деган нақлни такрорлашга ўрганиб қолганларни севади. Донолик эса одамларни журъатсиз қилиб қўяди, шунинг учун ҳам ҳар қадамда қашшоқликда, очликда яшаётган ... менсимаслик ва нафратгагина дучор донишмандларни кўрасан. Тентакларга бўлса, пуллар оқиб келадилар, улар давлат бошқаруви жиловини ушлаб олганлар ва, умуман, ҳар қанақасига гуллаб-яшнайдилар.

◆ Ҳар қандай нарса икки қиёфага эга, ва бу қиёфаларнинг бири бошқаси билан сира ўхшаш эмас. Ташқаридан – гўёки, ўлим, ичига қараганингда эса – ҳаётни кўрасан, ва аксинча, ҳаёт остида ўлим яширинади, гўзаллик остида – бадбашаралик, мўл-кўлчилик остида – аянчли қашшоқлик, шармандалик остида – шон-шухрат, олимлик остида – нодонлик, қудрат остида – мажруҳлик, олижаноблик остида – пасткашлик, қувноқлик остида – қайғу.

◆ Ҳатто, энг ёмон қисматда ҳам бахтли ўзгаришлар учун имконият бор.

◆ Агар янги дўстлар орттирсанг, эскиларини унутма.

◆ Одамларни ҳеч нима нопок виждон каби безовта қилмайди.

◆ Иродали кишига ҳеч қандай қийин нарса йўқ.

◆ Нафислик биргина санъатларда эмас, балки, барча инсоний ишларда зарурдир.

◆ Яширин истъелод обрў яратмайди.

◆ Кутубхонам қаерда бўлса, менинг ватаним ўша ердир.

◆ Пул борлигида мен китоблар, пул бўлмаганида эса – кийим-кечак ва озиқ-овқат харид қилдим.

НИККОЛО МАКНАВЕЛЛИ

ИТАЛЬЯН ФАЙЛАСУФИ, СИЁСИЙ
МУТАФАККИР, ТАРИХЧИ ВА ЁЗУВЧИ.

1469-1527 ЙИЛЛАРДА ЯШАГАН:

♦ Яхши ибратлар яхши тарбиядан ҳосил бўладилар, яхши тарбия – яхши қонунлардан, яхши қонунлар эса кўпчилик томонидан ўйламасдан қораланадиган ихтилофлардан туғилдилар.

♦ Одамларнинг кўпчилик қисми, уларнинг иззат-нафси ва мол-мулкига тегилмагунча, ҳаётдан мамнун.

♦ Одамлар ҳар қандай қийин тадбирнинг душманидилар.

♦ Яхши маслаҳатлар, уларни ким бермасин, ҳукмдорларнинг донолигидан туғилади, ҳукмдорларнинг донолиги эса яхши маслаҳатлардан туғилмайди.

♦ Одамларнинг кўпчилик қисми кўринишга қараб фикр юритадилар, чунки, кўрмоқ ҳаммага, қўл билан тегиб кўрмоқ эса – озчиликка берилган. Ҳар бир киши сени кўринишдан қандай эканлигингни билади, аслида сенинг қандай эканлигинг озчиликка маълум, ва ортида давлат турган кўпчиликнинг фикрига мана шу озчилик эътироз билдиришга журъат қила олмайди.

♦ Одамлар, табиатан, шундайларки, ўзларига яхшилик қилганларга қараганда, уларнинг ўзлари яхшилик қилган кишиларга кўпроқ боғланиб қоладилар.

♦ Журъатсиз ҳукмдорлар яқиндаги хавфдан қутулиш учун, одатда, аралашмасликни маъқул кўрадилар ва бу, одатда, уларни ҳалокатта олиб келади.

♦ Инсон ҳозиргача унинг ошиғини ҳамшиша олчи қилиб келган йўлдан қайтишга ўзини мажбурлай олмайди.

♦ Муайян ҳаёт тарзига ўрганган одамлар уни ўзгартиришни ёқтирмайдилар, хусусан, ёвузлик билан юзма-юз тўқнашмагунларигача...

♦ Одамларнинг қандай яшаётганликлари ва қандай яшамоқликлари лозим эканлиги ўртасидаги масофа шунчалик улканки, ким мавжудликни лозимлик юзасидан рад этса, ўзига, фойдага қараганда, кўпроқ зарар етказди, чунки, у, ҳаётнинг ҳамма ҳолатларида эзгуликка риоя этишни хоҳлаб,

эзгуликка бегона кўлаб одамлар билан тўқнашади ва муқаррар нобуд бўлади.

◆ Урушга чап бериш ниятида ножўя ишларга йўл қўйиб бўлмайди, негаки, урушга чап беролмайсан, ундаги устунликни эса йўқотасан.

◆ Яхши ишлар билан ҳам, худди ёмон ишлар билан каби, ўзингга душманлик орттиришинг мумкин.

◆ Одамлар, уларни зарурат эзгуликка мажбурламагунча, ҳамиша ёмондирлар.

◆ Эски тартиботларни янгилари билан алмаштиришни ташкил этишдан қийинроқ, олиб боришдан хавфлироқ, муваффақиятидан эса шубҳалироқ иш йўқ. Кимки бундай ташаббус билан чиқмасин, уни, эски тартиботлар кимга фойдали бўлса, ана шуларнинг душманларча муносабати ва кимга янгилари фойдали бўлса, уларнинг совуқ муносабати кутади. Бундай совуқ муносабат қонунлар унинг томонида бўлган ганим олдидаги қўрқув билан, қисман эса — ҳали ижобий тажриба билан мустаҳкамланмаган янгиликка, дарҳақиқат, ишонмайдиган одамларнинг гумонсираши билан изоҳланади. Эскилик ихлосмандлари ҳаракат қилиш имкониятини кўрганларида, дарғазаблик билан ҳужум қиладилар, янгилик тарафдорлари эса, ланж мудофаада бўладилар.

◆ Гарчи, янги тартиботлар одамлар онгини ўзгартирсалар ҳам, ўзгараётган тартиботларда эскиларидан мумкин қадар кўпроқ сақланиб қолинишига ҳаракат қилмоқ лозим.

◆ Кўлидан қиличбозлик қилиш келмаган киши тажрибали қиличбозни гангитиб қўяди.

◆ Умумий маслаҳат — ҳар бир киши учун қоида — қалб амридан келиб чиқмоқ ва дадил ҳаракат қилмоқдан бошқа, ҳеч кимга маслаҳат бермаслик ва ҳеч кимнинг маслаҳатларидан фойдаланмаслик керак.

◆ Дунёдаги барча нарсалар ҳамма замонларда қадимги даврлар билан ўзига мос равишда ўхшашдирлар. Зеро, уларни ҳамиша бир хил, муқаррарлик билан айна бир хил натижага олиб келувчи, иштиёқли одамлар яратадилар. Бу эса бўлажак нарсаларни ўтмишдагилар воситасида билиб олишни енгиллаштиради.

◆ Ўйлашимча, тақдир бизнинг хатти-ҳаракатларимизнинг ярмини идора қилади, қолган ярмини ёки қарийб шунчасини бошқаришни бизнинг ўзимизга ҳавола этади, деб ҳисобламоқ ҳаққонийдир.

- ◆ Сенинг ўзингга ва сенинг жасоратингга боғлиқ ҳимогина яхши, ишончли, барқарордир.
- ◆ Мақсад воситаларни оқлайди.
- ◆ Ким ҳокимиятни сақламоқни хоҳласа, ёвузликни ишга солмоғи лозим.
- ◆ Ҳар қандай вазиятларда саховатпешаликни хоҳлаган кишига саховатпеша бўлмаган кўпчилик орасида ҳалок бўлишгигина қолади.
- ◆ Бизнинг замонимизда энди равшанки, диёнат тўғрисида кам қайғурган ва маккорлик билан одамлар миясини гангитиб кўйишнинг уддасидан чиққан ҳукмдорлар, охиروقибатда, ўз ҳалол-поклигига суянганларни маҳв этганлар.
- ◆ Одамлар ёмонлик қилишга мойиллар.
- ◆ Аччиқ таъм сезишнинг зардасини қайнатгани, ширинликнинг эса меъдага текканидай, яхшилик ҳам одамларни зериктириб қўяди.
- ◆ Модомики, замонлар ва феъл-атворлар ўзгарувчан эканлар, ким замонага пешвоз чиқса, ҳамма ниятлар амалга ошади, ва у — бахтиёр; аксинча, ким замона ва вазиятлардан четлашса, у бебахтдир.
- ◆ Ҳукмдор мақтовни йўқ қилмоқчи бўлганида, ўзига нафрат уйғотиш хавфини туғдиради.
- ◆ Бироқ, топилса агар шундайин бир аҳмоқ,
Чирик том тагида ғайбдан кутувчи паноҳ.
Ўзга том топишни ўйламайин, у,
Ушбу том остига кўмилгайин, у.
- ◆ Майли, тақдир мени янчиб ташласин, кўраман, унга уят бўлмасмикан.
- ◆ Ҳалол-поклигим ва садоқатимнинг гувоҳи — қашшоқлигим.
- ◆ Кимки янги мурувватлар бу дунёнинг катталарини эскигиналарни нутишга мажбур этадилар, деб ўйласа, адашади.
- ◆ Халқнинг моҳиятини англаш учун ҳукмдор бўлмоқ лозим, ҳукмдорлар табиатини тушуниш учун эса халқга мансуб бўлмоқ зарур.
- ◆ Ким тақдирнинг марҳаматига кам суянган бўлса, у ҳокимиятда кўпроқ турди.
- ◆ Тажрибанинг кўрсатишича, фитналар кўп бўлган, бироқ, ўнгидан келганлари кам.
- ◆ Ҳукмдорнинг ақли хусусида, авваламбор, у кимларни ўзига яқинлаштираётганига қараб ҳукм чиқарадилар.

♦ Душман билан икки усулда курашиш мумкин: биринчидан, қонунлар билан, иккинчидан, куч билан. Биринчи усул инсонга хос, иккинчиси – ҳайвонга.

♦ Одамлар янги ҳукмдорнинг яхши бўлишига ишониб, бажонидил эскисига қарши кўғариладилар, аммо, алданганликларига тез орада тажрибада иқрор бўладилар, негаки, янги ҳукмдор ҳамisha эскисидан ёмон бўлади.

♦ Пул эвазига бериладиган, аммо, қалбнинг улуғворлиги ва олижаноблик билан эришилмайдиган, дўстликни сотиб олиш мумкин, бироқ, уни сақлаб туриш мумкин эмас.

♦ Аслзодаларнинг даъволарини, ҳеч кимнинг иззат-нафсига тегмасдан, виждонан қондириш мумкин эмас, аммо, халқнинг талабларини қондириш мумкин, чунки, халқнинг мақсади, аслзодаларникига қараганда, ҳалол-покроқ: аслзодалар халқни эзишни хоҳлайдилар, халқ эса эзилишни истамайди.

♦ Ҳукмдор ўзига халқни танлашда эркин эмас, аммо, амалдорларни танлашда эркин, негаки, жазолаш ва авф этиш, яқинлаштириш ва ғазабга дучор қилиш – унинг ҳуқуқи.

♦ Муҳаббат кўрқув билан яхши қовушмайди.

♦ Ҳукмдор учун ҳамма яхши фазилатларга эга бўлиш зарурати йўқ, аммо, уларга эгадай бўлиб кўринишнинг бевосита зарурати бор.

♦ Раҳмдилликни суиистеъмол қилишдан эҳтиёт бўлмоқ керак.

♦ Ҳар қандай ўзгариш бошқа ўзгаришларга йўл очади.

МИШЕЛЬ МОНТЕНЬ

ФРАНЦУЗ ФАЙЛАСУФИ.

1533–1592 ЙИЛЛАРДА ЯШАГАН:

- ◆ Мен нимани биламан, ўзи?
- ◆ Мен ўзимни ўзим ўрганаман ...
- ◆ Дунёдаги барча донолик ва барча фикр-мулоҳазалар, пировард натижада, бизни ўлимдан қўрқмасликка ўргатишдан иборат.
- ◆ Агар нодонликдан қутулмоқчи бўлсанг, нодон эканлигингга иқрор бўлмоғинг лозим.
- ◆ Ҳар қандай фалсафанинг ибтидосида ажабланиш ётади, тадқиқот унинг ривожини, билмаслик эса ниҳоясидир.
- ◆ Мен фанни севаман, аммо, уни илоҳийлаштирмайман.
- ◆ Табиатда ҳеч нима бефойда эмас, ҳатто, бефойдалиكنинг ўзи ҳам.
- ◆ Одам барча бошқа тирик мавжудотлардан юқори ҳам ва паст ҳам эмас.
- ◆ Хоқонлар ва этикдўзларнинг жонлари бир хилда бичилган.
- ◆ Дунё – доимий тебранишдан ўзга нарса эмас... Барқарорлиكنинг ўзи ҳам анча секинлашган тебранишдан ўзга нарса эмас.
- ◆ Биз отни эгар-жабдуғи учун эмас, балки, кучи ва чопқирлиги учун мақтаймиз. Нега, шунинг каби, биз одамга унга хос нарсалар юзасидан баҳо бермаймиз? У дабдабали ҳаёт кечиради. Унда ажойиб кошона бор, у фалондақа обрўга, фалон қадар даромадга эга: аммо, бунинг барчаси — унинг ўзида эмас, балки, унинг ихтиёрида. Сиз ҳеч нимани кўрмасдан сотиб олмайсиз. Ўзингизга от харид қилаётиб, сиз ундан жанговар аслаҳаларни ечиб оласиз ва уни табиий кўринишида кўздан кечирасиз. Нима учун одамни баҳолаётиб, сиз ҳамма ниқобларга ўралган киши тўғрисида фикр юритасиз?
- ◆ Давлат тузумини лиқиллатиб, уни заифлаштирувчилар, у емирилаётганда, кўпинча, биринчи бўлиб ҳалок бўладилар. Нотинчликларнинг мевалари ҳеч қачон уларни келтириб чиқарганларга насиб этмайди; улар фақат кўзгайдилар ва сувни лойқалатадилар, балиқни эса бошқалар тутадилар.
- ◆ Қонунлар адолатли эканликлари туфайли эмас, бал-

ки, улар қонунлар эканликлари учунгина умумий ҳурмат-эътиборга сазовордирлар.

◆ Муҳаббат – биздан ўзини олиб қочаётган нарсага эҳтиросли майлдир.

◆ Тўхтовсиз яхши кайфият доноликнинг энг яхши исботидир.

◆ Мен инсонни (ва айни гўзаллик кўпроқ ато этилган жинсни) фикран мутлақо яланғоч тасаввур этганимда, унинг нуқсонлари ва камчиликларини, табиий нотақомилликларини тасаввур қилганимда, бизда, ҳар қандай бошқа ҳайвонга қараганда, танамизни ёпиб юришга кўпроқ асос борлигига дуч келаман.

◆ Ақлли одам, агар ўзини сақлаган бўлса, ҳеч нима йўқотмаган.

◆ Дунёда энг буюк нарса – ўзига тааллуқли бўла олиш.

◆ Ўлимни олдиндан сезиб, бундан роҳатланмоқ – озодликни олдиндан сезиб, ундан роҳатланмоқдир. Ким ўлишга ўрганган бўлса, у қулларча хизмат қилишни унутган.

◆ Одамлар ҳеч нимага, энг кам билган нарсаларига ишонганчалик, қаттиқ инонмайдилар.

◆ Нимаики демасинлар, ҳаттоки, эзгу ишнинг ҳам пировард мақсади – роҳатланиш.

◆ Ўзича, ҳаёт – на эзгулик, на ёвузлик: ҳаёт, уни нимага айлантиришларига қараб, ҳам эзгуликнинг ва ҳам ёвузликнинг омборидир.

◆ Агар муҳтожликда яшаш ёмон бўлса, унда муҳтожликда яшашга ҳеч қандай зарурат йўқ.

◆ Қўрқоқлик – бераҳмлиқнинг онаси.

◆ Тақдир муваффақияти унинг мутлақ ўзига боғлиқ ташаббусларгагина хайрихоҳдир.

◆ Гўзаллик, у ўринли бўлмаганида, гўзаллигини йўқотади.

◆ Одам кимни тасвирлашга қўл урмасин, у ҳамиша, шу билан бирга, ўзини ҳам намоёиш этади.

◆ Ўзини ўзи табиий моҳиятида муносиб намоён эта олиш комиллик белгиси ва деярли илоҳий сифатдир. Биз ўз моҳиятимизни англашни хоҳламай, нима биландир ўзгача бўлишга интиламиз, ва нимага чинакамига қобилиятли эканлигимизни билмасдан, ўзимизнинг табиий чегараларимиздан чиқамиз. Бизга ёғочоёқларда туришга ҳожат йўқ, негаки, ёғочоёқларда ҳам ўз оёқларининг ёрдамида ҳаракат қилмоқ керак. Ва,

ҳатто, Ер юзидаги тахтлардан энг юқоридагисида ҳам биз ўз орқамиз билан ўтираемиз.

◆ Ҳеч ким ўзининг барча пулларини бошқаларга улашмайди, ўзининг вақти ва ҳаётини эса ҳар ким улашади; биз унда шунчалик исрофгар бўлган ва бундаги хасисликдан фойдалироқ ҳамда таҳсинлироқ ҳеч нима йўқ.

◆ Минглаб йўллар мақсаддан чалғиштирадилар ва ягона биттасигина унга элтади.

◆ ... Хоҳлаганларига эриша олмай, ўзлари эришганларни хоҳлагандай қилиб кўрсатдилар.

◆ Олдиндан белгиланган мақсадга эга бўлмаган кўнгил ўзини ҳалокатга маҳкум қилади, негаки, айтганларидай, кимки ҳамма жойда экан, демак, у ҳеч қаерда йўқ.

◆ Билимга интилишдан табиийроқ интилиш йўқ.

◆ Агар ўзганинг илми билан билимдон бўлиш мумкин бўлса, биз ўз донолигимиз билангина донишманд бўлишимиз мумкин.

◆ Нарсаларни билишимиздан на ҳожат, модомики, биз бундан осойишталик ва ҳаловатимизни йўқотар эканмиз.

◆ Биз яратган энг яхши нарса — ақлга мувофиқ яшаш.

◆ Шундай ҳам бўладики, мен ўзим билан зиддиятга киришаман, аммо, ҳеч қачон ҳақиқат билан зиддиятга киришмайман.

◆ Агар менга яна бир марта яшаш насиб этганида, қандай яшаган бўлсам, шундай яшаган бўлардим; мен ўтмишдан афсусланмайман ва келажақдан ваҳимага тушмайман.

◆ Умрнинг ўлчови унинг узунлигида эмас, балки, сизнинг ундан қандай фойдаланганингизда.

◆ Мен, умрим давомида, билимга ҳаддан ташқари ташналиклари уларни мутлақо эси паст қилиб қўйган, кўпларни кўрганман.

◆ Ақлни бошқаларнинг ақли билан чархлаш ва сайқаллаштириш жуда фойдали.

◆ Ҳужум билан шаҳарни олиш, элчилар юбориш, халқ устидан ҳукмронлик қилиш — буларнинг ҳаммаси ажойиб ишлар. Кулиш, севиш ва ўз оиланг билан мулойим муомала қилиш, булар — қандайдир танқисроқ, мураккаброқ ҳамда атрофдагилар учун кам сезиларлироқдир.

◆ Қариялар ўлим ҳақида ўйламасинлар: яхшиси, томорқадаги жўяқларни дурустроқ юмшатиш ҳақида жон куйдирсинлар.

◆ Бизнинг сўзамоллигимизга кўпроқ тезкорлик ва кўқ-қисданлилик хос бўлиб кўринса-да, ақлимизга – пухталики ва сусткашлик хосдир.

◆ Калламда кўп фикрлар бор, аммо, чиройли сўзлаш қобилиятим йўқлигидан, уларни ифода этолмайман, деб ишонтирмоқчи бўладиганлар – ўзларини тушунишни ўрганмаганлардирлар.

◆ Очиқча сўзлаш, май ва севги-муҳаббат каби, шундай-ин очиқликка чорлайди.

◆ Ҳаётимиз – фикрларимиз қандайлигининг чинакам кўзгусидир.

◆ Ниманики ўйлаётган бўлсанг, доим уни гапириш ҳеч ҳам талаб қилинмайди, бу – бемаънилик бўлур эди, аммо, ниманики гапирсанг, буларнинг барчаси сенинг фикрларингга мос бўлмоғи лозим, акс ҳолда, бу – ашаддий алдамчилик.

◆ Баҳсдаги қайсарлик ва ҳаддан ташқари қизиққонлик беақллиликнинг ниҳоятда ишончли белгиси.

◆ Эси йўқ одам билан ҳалол ва самимий баҳс юритишнинг имкони йўқ.

◆ Мен қанчалик журъат этсам, ҳақиқатни шунчалик гапираяпман; ёшим улғайган сари, буни қилишга камроқ журъат этаётирман.

◆ Дўстликда, унинг ўзидан бошқа, ҳеч қандай ният ва мулоҳаза йўқ.

◆ Кимга мен ўзимга тааллуқли барча нарсаларда ўзимга қараганда ҳам кўпроқ ишонишим мумкин бўлса, ўша – ҳақиқий дўст.

◆ Мен ор-номус ва эркинликка ҳурматда ўстирилаётган ёш қалбни тарбия қилишдаги ҳар қандай зўравонликни қоралайман. Шафқатсизлик ва мажбурлашда, қандайдир, қулликдай нарса бор, ва мен нимани ақл ёрдамида, эҳтиёткорлик ва маҳорат билан қилиш мумкин бўлмаса, унга куч билан эришиб бўлмайди, деган хулосага келаман.

◆ Барча, бизни офатлар ва кўнгилсизликлардан асрашга қодир, воситалар, уларнинг нопок бўлмасликлари шарти билан, фақат жоизгина бўлмай, ҳар қанақа таҳсинга ҳам лойиқдирлар.

◆ Кутулиш мумкин бўлмаган нарсани бошдан кечира билмоқ керак.

◆ Ўзига ҳурматнинг етишмаслигидан, ўзига ортиқча ҳурматдан қанча бўлса, ўшанча нуксонлар келиб чиқади.

♦ Чинакам обрў-эътибор дарё кабидир: у қанча чуқур бўлса, шунча кам шовқин чиқаради.

♦ Камгаплик ва камтарлик – суҳбат учун жуда фойдали хислатлар.

♦ Нафратомуз сукутдан таҳқирловчироқ жавоб йўқ.

♦ Душмандан ҳам сабоқ олиш мумкин.

♦ Қўрқув гоҳ оёқларга қанот беради, гоҳ уларни ерга кишанлаб қўяди.

♦ Ким қийналишдан қўрқса, у ҳозирнинг ўзидаёқ қўрқувдан қийналаётир.

♦ Табиб ўз беморини даволашга киришар экан, у буни бемор учун мулойимлик, қувноқлик ва ёқимлилиқ билан бажармоғи лозим; ва ҳеч қачон бадқовоқ табиб ўз касб-корида муваффақият қозона олмайди.

♦ Ҳайвон боқадиганлар, жониворларнинг уларга хизмат қилишларига қараганда, кўпроқ ҳайвонларга хизмат қилишларини тан олишлари лозим.

♦ Агар мен бошқалардан иқтибос келтирсам, бу – ўз фикримни яхшироқ ифода этишим учунгинадир.

♦ Рўпарангизда қайғу ва умидсизлик бор экан, демак, бу ерда фалсафадан ном-нишон ҳам йўқ.

ПЬЕР БРАНТОМ ДЕ БУРДЕЙ

ФРАНЦУЗ ЁЗУВЧИСИ.

1540-ЙИЛДА ТУФИЛГАН,

ВАФОТ ЭТГАН ЙИЛИ НОМАЪЛУМ:

♦ Дунёда гўзал аёлдан ажойibroқ бирон-бир нарса борми?!

МИГЕЛЬ ДЕ СЕРВАНТЕС СААВЕДРА

ИСПАН ЁЗУВЧИСИ.

1547-1616 ЙИЛЛАРДА ЯШАГАН:

- ◆ Улкан одамлар улкан эзгуликка қодирдирлар.
- ◆ Ўйламай сўзлаш – мўлжалга олмай, ўқ отишнинг ўзи.
- ◆ Юракдаги доғдан юздаги қизиллик афзал.
- ◆ Севги ҳар қандай қисматга зарба беради.
- ◆ Отанинг хизматлари ўғилга ёйилмайди.

ЖОРДАНО БРУНО

ИТАЛЬЯН ФАЙЛАСУФИ ВА ТАБИАТШУНОСИ. 1548-1600 ЙИЛЛАРДА ЯШАГАН:

- ◆ Менга айтадиларки, мен ўз фикрларим билан дунёни остин-устун қилиб ташлашни хоҳлар эмишман. Наҳотки, остин-устун қилинган дунёни остин-устун қилиш ёмон бўлса?
- ◆ Коинот бутунича марказдир. Коинотнинг маркази ҳамма жойда ва ҳамма нарсада.
- ◆ Чексиз ерлар, чексиз қуёшлар, чексиз тўлқинлар мавжуддирлар.
- ◆ Дунёлар ҳам туғиладилар ва ўладилар, шу боисдан, уларнинг абадий бўлишларининг имконияти йўқ, ҳамонки, улар ўзгарар эканлар, демак, ўзлари ҳам ўзгарувчан қисмлардан ташкил топганлар.
- ◆ Ахир, бизнинг идрокимиз учун тушунарлилардан ўзгача мавжудотларнинг, ўзгача ақл кўринишларининг, гўё, бўлиши мумкин эмас, деб ҳисоблаш беақллик ва бемаъниликдир.
- ◆ Кучли заҳарларда — яхши шифобахш дориворлар.
- ◆ Биронта ҳам нарса — у нималарки бўлиши мумкин бўлса, уларнинг барчасининг тимсоли эмас.
- ◆ Ким фалсафа билан шуғулланишни хоҳласа, у бошидаёқ ҳамма нарсаларга шубҳа билан қарамоғи лозим.
- ◆ Инсоннинг Ердаги ҳаёти уруш ҳолатидан ўзга нарса эмас! У ялқовларнинг пасткашлигини енгмоғи, сурбетчиликни жиловламоғи, ғанимлар зарбаларининг олдини оломоғи зарур.
- ◆ Ўрганилмаган нарсаларга таъриф бериш — ножоиз; ўзганинг ақли билан ўйлаш — паст кетмоқ; таслим бўлиш — сотқинлик, хушомадгўйлик ва инсоний хурликка номуносибдир; удум бўйича ишониш — беақллик; оломоннинг фикрига — кўшилиш беҳуда, худди доноларнинг сони беақлларнинг чексиз сонидан кўпроқ ёки унга тенг бўлиши ёхуд, ҳеч бўлмаганда, унга яқин келиши керакдай.
- ◆ Номуносиб ва разилона зафардан муносиб ва қаҳрамона ўлим афзал.
- ◆ Бир юз йилликдаги ўлим барча келгуси асрларга ҳаёт бахш этади.

◆ Ерда чиройли ҳаёт кечиришни истаган одамлар бир овоздан айтадилар: «Мана мен илгарилаб кетдим ва ёлғизликда қолдим».

◆ Меҳнат билан енгиб чиқиш мумкин бўлмаган бирон-бир нарса йўқ.

◆ Санъат табиатнинг камчиликларини тўлдиради.

◆ Тошни томчининг кучи эмас, балки, ғайрати тешади.

◆ Одатда, фаҳм-фаросат етишмайдиганлар кўп нарсани, бутунлай ақлдан озганлар бўлса, ҳамма нарсани биламиз, деб ўйлайдилар.

◆ Илм-фан инсон руҳини ботир қилишнинг энг яхши йўлидир.

◆ Ҳақиқатга интилиш – ботирга муносиб ягона машғулоти.

◆ Билишга интилаётган ирода ҳеч қачон тугалланган иш билан қаноатланмайди.

◆ Ҳақиқат ҳақиқатни инкор этмайди.

◆ Бир ҳақиқат бошқасини ойдинлаштиради.

III қисм.
МАЪРИФАТПАРВАРЛИК
ДАВРИДАН
XX АСР БОШЛАРИГАЧА

ФРЭНСИС БЭЖОН

ИНГЛИЗ ФАЙЛАСУФИ, ДАВЛАТ АРБОБИ.
1561-1626 ЙИЛЛАРДА ЯШАГАН:

- ◆ Мен ҳукм чиқарувчининг эмас, балки, «ишора қилувчининг» хизматини бажо келтираман.
- ◆ Фақат оламнинг ўз овозини ҳаммадан аниқроқ ифода-лаётган ва, ўздан ниманидир қўшмасдан, фақат уни так-рорлаб ҳамда инъикос эттириб, худди оламнинг амри билан битилгандай фалсафани ҳаққоний, деб атайман.
- ◆ Нотўғри йўлдаги кучанишлар хатоликларни кўпайти-ради.
- ◆ Худо бизнинг қуруқ хаёлларимиз орзуларини олам-нинг тимсоли қилиб кўрсатишимизга йўл қўймайди.
- ◆ Ким худоларни инкор этса, инсон зоти олижанобли-гини инкор қилади.
- ◆ Биз таклиф қилаётган нарсаларни тушунтириш усули-ни топиш осон эмас. Зеро, янгининг ўзини эски билан ўхша-тиш орқали тушунилади.
- ◆ Муаллифларга ҳам сажда қилиш ва ҳам улардан ўтиб кетиш даргумон. Бу ерда, бизнинг олдимизда, сувнинг ўзи оқиб тушган сатҳдан юқорироққа кўтарила олмаслигига ўхшаш ҳолат кузатилади.
- ◆ Табиатни, унинг қонунларига итоат этибгина, забт қиладилар.
- ◆ Ҳеч ким нарсанинг табиатини унинг ўздан муваффа-қият билан топа олмайди — қидириш янада умумийроқгача кенгайтирилмоғи лозим.
- ◆ Сизгининг ўзи заифдир ва адашади...
- ◆ Ўз ҳолига ташлаб қўйилган инсоний ақл ишончга лойиқ эмас...
- ◆ Қўлнинг ўзи ва ўз ҳолига ташлаб қўйилган ақл катта кучга эга эмаслар. Иш қуроллар билан бажарилади.
- ◆ Ҳақиқат — Нуфузнинг эмас, балки, Вақтнинг фар-занди.
- ◆ Инсон — Табиатнинг хизматкори ва шарҳловчиси.
- ◆ Билимнинг ўзи кучдир.
- ◆ Тасодиф, баъзан, кашфиётлар қилади, аммо, у йил-ларни эмас, балки, асрларни талаб этади.
- ◆ Фан воқеликнинг инъикосидан ўзга нарса эмас.

♦ Шарпаларнинг, одамлар ақл-хушини қамал қилувчи, тўртга кўриниши бор:

1. Зот Шарпалари.

Уларнинг замини инсоннинг табиатида, одамларнинг зо-тидадир. Одамнинг сезгиси Нарсаларнинг ўлчовидир, дейиш нотўғри. Худди шуни одамнинг, нарсаларни қийшайган кўри-нишда акс эттириб, ўзини нотекис кўзгу сифатида тутувчи, ақли хусусида ҳам айтиш мумкин.

2. Фор Шарпалари.

Булар алоҳида кишининг хатоларидан иборат. Ахир, биз-нинг ҳар биримизда, ўзимизнинг, Платон тасвирлаган, та-биат нурини бузувчи ва ўзгартирувчи, горимиз бор.

3. Бозор Шарпалари.

Булар одамларнинг ўзаро боғланганликлари ва уюшмала-ридан келиб чиқадилар. Одамларни нутқ бирлашатиради. Шу боис, сўзларнинг ёмон ва бемаъни боғланиши, ҳайрон қолар-ли тарзда, ақлни чулғаб олади. Сўз ақлга, ҳаммасини қориш-тириб ва одамларни қуруқ ҳамда чексиз баҳсларга етаклаб, нақ зўравонлик қилади.

4. Тамошагоҳ Шарпалари.

Улар одамларга фалсафанинг турли ақидаларидан, шу-нингдек, нотўғри қонунлар ва далиллардан кирганлар. Қанча фалсафий тизимлар ихтиро қилинган бўлса, шунча, уйдир-ма ва сунъий оламларни тасвирловчи, кулгили саҳна асарла-ри қўйилган ҳамда ўйналган.

♦ Сафсатабозликни рад этиш тўғрисидаги таълимот умумэтироф этилган мантиқ учун нимани англатса, Шар-палар тўғрисидаги таълимот ҳам табиатни талқин қилишда шуни англатади.

♦ Ҳақиқат ва фойдалилик – бир нарса. Амалиёт – ҳақиқат-нинг гарови.

♦ Улкан нарсаларнинг кичик нарсаларни билиш учун нима беришига қараганда, кичик ва арзимас нарсаларнинг улкан нарсаларни билиш учун бизга кўпроқ нарса бериши тез-тез кузатилиб туради.

♦ Дилидагини айтиб, унга ичидагини ёриши мумкин бўлган дўсти йўқ кишилар ўз қалбларининг зулмкорлари-дирлар.

♦ Ҳазаб ва қўрқувгина зўравонликни қўллашга мажбур-лайдилар.

♦ Ким душманга раҳм қилса, ўзига бераҳмдир.

- ◆ Раҳмдиллик ҳаддан ташқари бўлмайди.
- ◆ Кишининг феъл-атворида шунақанги, ҳатто, кучсиз бир ҳис-туйғу йўқки, токи, у ўлим қўрқинчини енга олмасин. Қасос – ўлимдан устун келади; севги-муҳаббат ундан жирканади; ор-номус уни хоҳлайди; қайғу ундан паноҳ излайди; қўрқув уни олдиндан пайқайди.
- ◆ Ташқи вазиятларнинг инсон бахтига кўмак беришини инкор этиб бўлмайди. Лекин, инсоннинг тақдири, асосан, унинг қўлидадир.
- ◆ Фаровон ҳаёт инсоннинг нуқсонларини ошкор этади, мусибатлар эса унинг фазилатларини номоён қиладилар.
- ◆ Одам қанча кам билса, унда гумонлар шунча кўп бўлади.
- ◆ Умумий келишув – ақл ишларидаги энг ноҳўя аломат.
- ◆ Ўқиш кишини билимдон, суҳбат – топқир, ёзиш одади эса – интизомли қилади.
- ◆ Ҳалол ва инсофли одам, агар унинг ўзи, аввал ёвузликнинг барча яширин ва чуқур илдишларини ўрганмаса, бузуқ ҳамда ярамас одамларни ҳеч қачон ва ҳеч қанақасига тўғрилай ҳамда қайта тарбиялай олмайди. Ахир, бузуқ ва виждонсиз кишилар шунга астойдил ишонадиларки, ҳалоллик ва инсофлик фақат одамларнинг қандайдир тажрибасизликлари ва анойиликлари ҳамда уларнинг турли ваъзхон ва панд-насихатчиларга ишонишлари туфайлигина мавжуддирлар.
- ◆ Одамнинг табиатида бошқаларни севишга яширин мойиллик ва интилиш мавжуд...
- ◆ Кўплар, ўз бойликлари эвазига ҳамма нарсани сотиб олишимиз мумкин, деб ўйлаб, авваламбор, ўзларини сотганлар.
- ◆ Ҳар қандай мажбурий чора ёмонликни келтириб чиқаради.
- ◆ Ҳайвонларнинг умрбоқийлиги – наслда, инсонники бўлса – машҳурликда, хизматларда ва ишларда.
- ◆ Одамларнинг нопок виждонига тил теккизмоқ жуда хавфли...
- ◆ Адолатсизликнинг учта манбаи мавжуд: зулмининг ўзи, қонун номи билан ниқобланган, ёмон ниятдаги ҳийла ва қонунни ўзининг шафқатсизлиги.
- ◆ Ким, ихтилофларнинг сабабларини муҳокама этмас

дан, тинчлик ўрнатишга уринса, у, кўпроқ, одамларни, уларни чинакам ва адолатли битимга келтиришдан кўра, келишувнинг тотли истиқболи билан алдайди.

◆ Урушнинг барча сабаблари орасида, халқ унинг зулми остида ҳолдан тойган ва азоб-уқубат чекаётган, золимона ҳукмронликни ағдариб ташлаш истаги энг кўп мақулланишга лойиқ.

◆ Ҳеч нимани хоҳламайдиган ва ҳамма нарсадан хавфсиз райдиган киши ғарибдир; ахир, ҳокими мутлақларнинг одатдаги қисмати худди шундай-да.

◆ Чумолининг ўзи — оқил мавжудот, бироқ, боғда ёки томорқада у зарарли. Ҳаддан ташқари нафсониятли одамлар ҳам жамиятга худди шундай зарар келтирадилар. Нафсоният ва ижтимоий бурч ўртасидаги оқил оралиқни танла...

◆ Шубҳасиз, жамиятга энг кўп фойда келтирган энг яхши ташаббуслар уйланмаган ва бефарзанд одамлардан чиққан...

◆ Юзаки фалсафа инсон ақлини даҳрийликка оғдиради, фалсафанинг теранликлари бўлса, одамларнинг ақлини динга йўналтиради.

◆ Жиндак гўл бўлиш ва ўта виждонли бўлмасликка қараганда омадироқ иккита хусусиятнинг бўлиши мумкин эмас.

◆ Пул — худди гўнг каби: агар сочиб юборилмаса, ундан наф кам бўлади.

◆ Гўзал чеҳра — товушсиз тавсиядир.

◆ Миллатнинг даҳоси, ақл-заковати ва руҳи унинг мақолларида кўринади.

◆ Ўғирлаш имконияти ўғрини яратади.

◆ Дўстим ўзини мендан кўра кўпроқ яхши кўрса, моҳиятан, бунинг нимаси ёмон?

◆ Дўстлар — вақт ўғрилари.

◆ Инсон чиндан ҳам маймунга ўхшайди: у қанча юқорига чиқса, ўз орқасини шунча кўп кўрсатади.

◆ Ҳар қандай, ёлғизликни яхши кўрувчи, кимса, ё — ваҳший ҳайвон, ё — Тангри таоло.

◆ Толе бетоқатларга беҳад кўп нарсаларни сотади, шуларни у сабрлиларга тортиқ қилади.

◆ Сукут — тентақларнинг саховати.

◆ Учта нарса миллатни буюк ва фаровон қилади: серҳосил тупроқ, фаол саноат ва одамлар ҳамда савдо-сотиқ молларини жойдан-жойга силжишининг осонлиги.

◆ Сир сақлай олувчи кўп эътирофларни эшитади; зеро,

оғзи бўш ва ғийбатчи одамга ким ҳам дилидагини очиқ айтарди

- ◆ Ким ўз ишинигина билса, ҳасад учун кам озуқа топади.
- ◆ Дамдузлик — заифларнинг бошпанаси.
- ◆ Уятдан қизариш — фазилатлар тимсоли.
- ◆ Дўстлик қувончларни икки баробарга кўпайтиради ва қайғуларни яримга қисқартиради.
- ◆ Ким ўзига қийин вазифани қўйишга қодир кишилар орасида фахрий ўринни эгаллашга интилса, бу жамият учун ҳамиша яхши; кимда-ким югурдаклар ичида ягона сиймо бўлишни ният қилса, у ўз даври учун шарманда кишидир.
- ◆ Оилавий манфаатлар, деярли ҳамиша, ижтимоий манфаатларни нобуд қиладилар.
- ◆ Фарзандлар меҳнатга қувонч бахш этадилар, аммо, муваффақиятсизликлар, улар боис, дилни оғритадиганроқ бўлиб туюладилар; фарзандлар туфайли ҳаёт ёқимлироқ, ўлим эса — кўрқинчсизроқ бўлиб туюлади.
- ◆ Ўтмишдошингнинг хотирасига адолатли ва ҳурматли бўл, зеро, акс ҳолда, ушбу қарзни, балким, сендан кейин қайтардилар.
- ◆ Эркак киши унинг қандай гапираётганини эшитаётган ҳар бир аёлга, аллақачон, ярим-ёрти ошиқдир.
- ◆ Умид — яхши нонушта, аммо, кечқурун учун ёмон овқат.
- ◆ Бидъатлардан қутулишга уриниш — бидъат.
- ◆ Муқаддас Китоб бизга душманларни кечиршни амр қилади, аммо, унда дўстлар ҳақида ҳеч нима дейилмаган.
- ◆ Ақлли одам имкониятларни, топишга қараганда, кўпроқ яратади.

ЯКОВ БҒМЕ

НЕМИС ФАЙЛАСУФИ.

1575-1624 ЙИЛЛАРДА ЯШАГАН:

◆ Барча сир-синаатларни ўзига жо этган китоб, бу — одамнинг ўзидир; унинг ўзи барча моҳиятлар китобидир, чунки, у илоҳийлик тимсоли, унда улкан сир-синаот мужассамлашган.

◆ Қарама-қаршиликсиз ҳеч нима намоён бўлмайди; агар кўзгунинг бир томони қорамтир бўлмаса, унда бирон-бир тасвир кўринмайди. Демак, зиддият тенгликнинг кўринишидир.

◆ Ҳар бири ҳақиқат менинг қўлимда, деб ўйлади, ҳолбуки, у, ҳанузгача, улардан бирдай яширинлигича қолаверди.

ГАЛИЛЕО ГАЛИЛЕЙ

ИТАЛЬЯН РИЁЗИЁТЧИСИ,
ТАБИАТШУНОСИ ВА ФАЙЛАСУФИ.
1564-1642 ЙИЛЛАРДА ЯШАГАН:

◆ Коинот чеклими ёки чексизми? Бу ҳали-ҳанузгача ечилмаган масала ва, мен ўйлайманки, инсоний илм уни ҳеч қачон еча олмайди.

◆ Улкан масалалар тўғрисида, ҳеч қандай ҳақиқатга эришмай, узоқ баҳслашгандан кўра, битта ҳақиқатни, арзимаган нарсаларда бўлса ҳам, топишни афзал кўраман.

◆ Фалсафа, кўзларимиз олдида ястанган, каттакон китобда битилган. Бироқ, китобни, у ёзилган тилни билмай ва унинг ҳарфларини фарқламай, тушуниш мумкин эмас. У бўлса, риёзиёт тилида битилган, унинг ҳарфлари эса — учбурчаклар, тўртбурчаклар, доиралар, шарлар, конуслар, пирамидалар ва бошқа геометрик шакллар бўлиб, инсон ақли, уларсиз, ундаги бирон сўзни тушунолмайди...

◆ Муқаддас китобнинг бирон-бир ибораси, табиатнинг ҳар қандай ҳодисаси эга бўлганидақа, мажбурловчилик кучига эга эмас.

◆ Инсон ақли Худонинг ижодидир, шу билан бирга, энг ажойибларидан биттаси.

◆ Табиат тўралар, ҳоқонлар ва подшоларнинг ҳукмлари ва фармонлари устидан кулади ва у, уларнинг талабларига кўра, ўз қонунларини зигирча ҳам ўзгартирмаган бўларди.

◆ Мантиқ фалсафада фойдаланиладиган асбобдир; асбобни ясашда ундан бирон-бир садо чиқариш қўлдан келмасдан, қандай ҳам зўр уста бўлиш мумкин, шундайин, мантиқдан қандай фойдаланиш лозимлигини билмасдан, қандай қилиб, улкан мантиқшунос бўлиш мумкин.

◆ Нима, очиқ исботталаб хулосалар хусусида гап кетаётган мунозараларда, ҳеч нима билан боғланмаган, бутунлай бошқа сабабга кўра ёзилган ва рақибнинг оғзига уришнинг ягона мақсади билан келтириляётган, иқтибос билан сўзлашларни эшитишга қараганда, шармандалироқ бўлиши мумкин? Бироқ, сиз, шундай тарзда ўрганишни давом эттирмоқни хоҳлар экансиз, унда файласуф унвонидан

воз кечинг ва, яхшиси, тарихчилар ёки қуруқ ёдлаш докторлари, деб номланинг: ахир, фалсафа билан ҳеч қачон шуғулланмаган киши файласуфликнинг фахрли номини ўзлаштириб олса, яхши эмас.

ХУН ЦЗИЧЕН

ХИТОЙЛИК ДОНИШМАНД.
XVI-XVII АСРЛАРДА ЯШАГАН:

◆ Модомики, сен ишонч-эйтибор эгаси экансан, ҳатто, қабих одамни ҳам алдама.

◆ Модомики, сенда устунликлар бор экан, бошқа одамларнинг нуқсонларини очма.

◆ Ахлатли жойда ҳаёт гиж-гиж қайнайди. Жуда тоза сувда балиқ бўлмайди. Инсон дунёнинг қабихликларидан чўчимаслиги ва бенуқсон хулқ ибратларига кўр-кўрона эргашмаслиги лозим.

◆ Қадимгилар беғаразлиликни улкан фазилат ҳисоблаганлар. Кимки унга эга бўлса, бутун олам устидан юқори кўтарилади.

◆ Одам, яхшилик қилиб, бунинг ҳақида кишиларнинг библишларига тиришса, у ёмонликни келтириб чиқаради.

◆ Одамлар олдидаги хизматлар ҳақида эсламаслик керак. Бошқалар олдидаги айбларни эсда тутмаслик мумкин эмас. Ўзгаларнинг мурувватларини эсдан чиқармаслик лозим. Сизга етказилган дилсиёҳликларни эсдан чиқармаслик мумкин эмас.

◆ Чақалоқ дунёга келаётганида, туғаётган аёлнинг ҳаёти хавф остида. Агар сен кўп пул жамғарган бўлсанг, сенинг уйингга ўғрилар киришининг эҳтимоли катта. Хафагарчилик олиб келмайдиган хурсандчилик йўқ. Хурсандчиликдан дарак бермайдиган бахтсизлик ҳам йўқ: камбағаллик – сабр-қаноатга, касаллик – соғлиқ тўғрисида қайғуришга ўргатади. Мана, нима учун ҳақиқатга эришган инсон хурсандчиликни хафагарчиликдан ажратмайди, аммо, бунисини ҳам, унисини ҳам эсдан чиқаради.

◆ Ярим очилган гулларни томоша қилиш – ёқимли, бир қадаҳ майдан енгил кайф қилиш – роҳат. Тўкилаётган гулларга ва ҳаддан ошиб кетган ичкиликбозликка қараб эса – ноқулайлик ҳис этасан. Барча, ниҳоясига етган ва қиёмига етказилган, нарсаларга сергак муносабатда бўлмаслик мумкин эмас.

◆ Сенинг юрагинг, уни пичоқ билан кесиш ёки локлаб ялтиратиш хавф солмайдиган, қуриган дарахтга ўхшаган бўлсин.

◆ Олдинга бир қадам қўйиб, ўйла, чекина олармикансан.

Шунда, шохлари деворга қисилиб қолган, сузонғич кўчқорнинг қисматини четлаб ўтасан. Бирон-бир ишни бошлашдан аввал, чамала, уни яқунлай олармикансан. Шунда йўлбарсни миниб йўл босмоқчи бўлган кишига ўхшаб қолмайсан.

◆ Вақтнинг узун-қисқалиги бизнинг кайфиятимизга боғлиқ. Маконнинг катта-кичиклиги бизнинг онгимиз билан боғланган. Шунинг учун, жон безовта бўлмаганида - бир кун минглаб асрларга тенгдир, ниятлар катта бўлганларида эса — зиғирдайгина кулбача ўзида бутун оламини жо этиши мумкин.

◆ Қачонлардир бир одам айтган: «Кетмоқчимисан — имир-силамай, кетгин. Агар вақтни кутилса, у ҳеч қачон келмайди». Нақ ажойиб фикр!

◆ Лаблар — ақлнинг дарвозалари. Агар уларни очиб қўйилса, ақл ташқарига чиқиб кетади.

◆ Бошқалар тўғрисида муҳокама юритганингда, уларнинг ноўрин хатти-ҳаракатидан беайбликни ахтар. Шунда одамларда иноқлик бўлади.

◆ Аччиқ устида ваъдалар берма. Мастликда жаҳл қилма. Хурсандчиликдан ҳаяжонланганингда, режалар тузма. Чарчоқликда олдинда турган ишлар ҳақида ўйлама.

◆ Батамом серобчиликда яшаётган киши лиммо-лим тўлдирилган қосага ўхшайди: ундан сув тўкилай-тўкилай дейди. Унга ортиқча бир томчи ҳам қўрқинчи. Ким ортиқчаликларга боғиб кетган бўлса, у, йиқилай-йиқилай, деб турган, чирик дарахтга ўхшайди. Унга озгина туртки ҳам хавфли.

◆ Кўнгилчанлик — феъл-атворнинг аъло даражадаги фазилати. Аммо, агар бунда унинг меъёрига риоя қилинмаса, у хушомадгўйликка айланиб кетади ва одамни лаганбардор қилиб қўяди.

◆ Ким ўзганинг қувончи гаштини суришга интилса, ўзига нафрат кўзгатади.

ТОМАС ГОБЕС

ИНГЛИЗ ФАЙЛАСУФИ.

1588-1679 ЙИЛЛАРДА ЯШАГАН:

◆ Мен шубҳа қилмайман-ки, агар учбурчакнинг учта бурчаги тенг томонли тўртбурчакнинг иккита бурчагига тенг эканлиги тўғрисидаги ҳақиқат кимнингдир ҳокимиятга эгаллик ҳуқуқига ёки ҳокимиятдагиларнинг манфаатларига зид келганида эди, унда, бу манфаатлари мазкур ҳақиқат томонидан ранжитилганларнинг ихтиёрида бўлганлиги боис, геометрия таълимоти, мабодо, рад этилмаган тақдирда ҳам, геометрияга оид барча китобларни ёқиб юбориш билан, сиқиб чиқарилган бўларди.

◆ Агар геометрик аксиомалар одамларнинг манфаатларига тегиб кетганларида эди, улар рад этилган бўлардилар.

◆ Фалсафанинг асоси – геометрия ва физика.

◆ Инсоннинг биронта ҳам хатти-ҳаракати тўғрисида, бу қанчалик тўсатдан юз бермасин, у ўйламасдан қилинган, деб айтиш мумкин эмас. Чунки, фараз қилинадикки, бу одам, ўзининг бутун олдинги ҳаёти давомида, шу хилдаги хатти-ҳаракатни қилиши керакми ёки йўқмиди ҳақида ўйлаш учун етарли вақтга эга бўлган.

◆ Севги инсоннинг, унинг ўзига тортаётган кишига нисбатан, эҳтиёжлари хусусидаги тасаввурларидир.

◆ Гўзаллик – бахт ато қилинишига ваъда.

◆ Фалсафа – сабаблар ҳақидаги ёки «нима учун?» тўғрисидаги фан.

◆ Ҳис-туйғулар «нима?» деган саволга жавоб берадилар.

◆ Билим кучга томон йўлгинадир.

◆ Мабодо, кимдир, бошқаларга қараганда, ҳайратланувчанликка мойил бўлса, у ёки кам билимга эга, ёинки, унинг ақли, бошқаларга қараганда, ўткирроқ.

◆ Диннинг табиий сабаби – келажак хусусидаги ташвиш.

◆ Сўзлашишнинг табиий ибтидоси – одамлар ўзбошимчилигининг натижаси.

◆ Ишончлилик нуқтаи назаридан олинган далиллар нимани билим, нимани эса илм бўлишини белгилайдилар.

◆ Ўзни асраш барча неъматлардан энг улугдир. Негаки, табиат ҳаммани ўзига яхшиликни хоҳлайдиган қилиб яратган.

далиқдир...

◆ Адашиш уятли эмас, негаки, бу ҳамма кишиларга хос. Бироқ олимга, ҳаддан кўп адашиш ярашмайди, чунки, бу унинг қисматига зиддир.

◆ Ҳар қандай маънавий ҳузур ва қувонч шундаки, одам ўзига ўхшаганлар жамоасида, ўзини бошқалар билан таққослаб, ўз кўзи ўнгида улгайиши мумкин.

◆ Табиат одамларни жисмоний ва ақлий қобилиятлар жиҳатидан тенг қилиб яратган.

◆ Одамнинг табиатида урушнинг учта асосий сабаблари мавжуд: рақобатчилик, ишончсизлик ва шон-шуҳратга ташналик.

◆ Халқ – азамат йигит, аммо, қитмир.

◆ Одамлар, уларнинг барчасини қўрқувда ушлаб турувчи, умумий ҳокимиятсиз яшар эканлар, улар уруш деб ата-лувчи ҳолатда бўладилар, ва айни ҳамманинг барчага қарши уруши ҳолатида.

◆ Фақат давлатда фазилатлар ва нуқсонларни ўлчаш учун умумий миқёс мавжуд бўлади. Ҳар бир давлатнинг қонунларигина худди шундай миқёс бўлиб хизмат қиладилар.

◆ Давлатнинг хусусиятларини билиш учун, авваламбор, одамларнинг майллари, жазавалари ва феъл-атворларини ўрганмоқ зарур.

◆ Олий ҳокимият унда кенг қўламдаги йиғинга тааллуқли бўлган ҳар қандай давлат уруш ва тинчлик ҳамда қонунларни тузиш масаларида шундай ҳолатда бўладики, худди олий ҳокимият гўдакнинг қўлида эканидай...

...Гўдакнинг васийга ёки ҳомийга, унинг шахси ва ҳокимиятининг қўриқловчисига муҳтож бўлганидай, худди шунингдек, олий йиғин ҳам (катта давлатларда) катта хавф-хатарлар ва нотинчликлар пайтида ҳукмдорга, ёки ўз ҳокимиятининг қўриқчисига муҳтож бўлади.

◆ Олий ҳукмдорнинг ҳокимияти давлатда мутлақ бўлмоғи лозим.

◆ Давлат яхлит шахс бўлиб, одамларнинг катта кўпчилиги, ўзаро шартнома йўли билан, унинг хатти-ҳаракатлари учун ўзларини масъул қилганларки, токи мазкур шахс уларнинг осойишталиги учун уларни барчасининг куч ва воситаларини, ўзи хоҳлагандай, ишга сола олсин.

◆ Мен ўз юкимни ўзим тортаман ва ҳасадларга шикоят йўлини тутмайман, балки, яхшиси, танлаган йўлимдан олға бориб, ҳасадгўйлардан қасдимни оламан.

ПЬЕР ГАССЕНДИ

ФРАНЦУЗ ФАЙЛАСУФИ.

1592-1655 ЙИЛЛАРДА ЯШАГАН:

- ◆ Ўз ақлини у ёки бу одамнинг обрўйига бўйсундириш – ох, файласуфга бу қандай номуносиб!
- ◆ Агар инсон барча, Худонинг ўзигина билиши мумкин бўлган, нарсаларни билганида эди, унда инсон билан Худо ўртасидаги фарқ қаерда қоларди?
- ◆ Нима учун, агар кўз кўрса, қулоқ эшитса ва одамнинг қобилиятларидан ҳар бири ўз вазифасини олдиндан ўргатилмай бажарса, нима учун ақлнинг ўзи фикрлай олмас, ҳақиқатни излаб, топа билмас ва унинг ўзининг вазифаси нимадалиги тўғрисида муҳокама юритолмас экан, деган фикр менинг каламга тез-тез келиб турарди.
- ◆ Таажжуб, одамлар фалсафа билан шуғуллана ва ҳақиқатни, ҳаттоки, нарсаларнинг табиатини тадқиқ эта бошлаганларидан бери, бирон бир одам у ёқда турсин, бирон-бир халқ ёки фалсафий мактаб ҳам топилмадики, у ҳақиқатни топган ва уни очган бўлсин.
- ◆ Шу кунгача ҳам кўплаб донишмандлар ва файласуфлардан баҳслардан бошқа ҳеч нарса қолмади.
- ◆ Нодонлик кишини, унинг қўлида юзта панжанинг йўқлигига қараганда, кўпроқ шарманда қилмайди. Юзта панжага табиий заруратнинг бўлмаганидай, нарсаларнинг сирли табиатини билишга ҳам бундай зарурат йўқдай, чамаси.
- ◆ Ҳақиқат юзасидан, хусусан, ўзимни уни билишга қодир эмаслигимни ҳис этиб, ҳеч нима гапирмайман.
- ◆ Мабодо, биз ҳақиқатан ниманидир билсак, буни риёзиётни ўрганиш туфайли биламиз.
- ◆ Э, воҳ, фалсафада, айти маъно хусусида мангу баҳс бўлмаслиги учун, сўзлар тўғрисида қандай жон куйдирмоқ лозим.
- ◆ Кимнинг доно эканлиги тўғрисида ҳукм чиқариш учун унинг ўзи айниқса доно бўлмоғи зарур.

РЕНЕ ДЕКАРТ

ФРАНЦУЗ ФАЙЛАСУФИ,
РИЎЗИЁТЧИСИ, ТАБИАТШУНОСИ.
1596-1650 ЙИЛЛАРДА ЯШАГАН:

◆ Менга модда ҳамда ҳаракатни беринг, ва мен сизга бундан Коинотни барпо қиламан.

◆ Бутун фалсафа худди бир дарахтга ўхшаган бўлиб, унинг илдизи – метафизика, танаси – физика, шохлари – учта асосий: тиббиёт, механика, этикага жамланувчи, барча бошқа фанлар. Худди меваларни дарахтнинг илдизи ва унинг танасидан эмас, балки, шохларининг учидан йиғганларидай, фалсафанинг ўзига хос фойдалилиги ҳам унинг, пировардида ўрганилиши мумкин бўлган, қисмларига боғлиқ.

◆ Агар биз Платон ва Аристотелнинг ҳар бир сўзини ўқиганимизда ҳам, барибир, ўз фикрларимизга амин бўлмай, фалсафада бир қадам ҳам олга боса олмасдик; бизнинг билимимиз эмас, балки, фақат тарихий бохабарлигимиз бойиган бўларди.

◆ Фалсафа билан ҳаммадан кўпроқ шуғулланадиган одамлар, кўпинча, ўзини ушбу машғулотга бағишламаганларга қараганда, камроқ донодирлар ва ўз ақл-фаросатларидан у қадар тўғри фойдаланмайдилар.

◆ Қадимгилар сабоқ берган нарсалар шунчалик арзимас ва уларнинг аксарияти эҳтимолдан шунчалик узоқки, менинг, улар юрган йўллардан узоқлашмай, ҳақиқатга яқинлашишдан умидим йўқ.

◆ Фалсафа кўп асрлар давомида ажойиб ақл-заковат эгалари томонидан тадқиқ қилинган ва, шунга қарамасдан, у баҳс талаб этмайдиган, демак, шубҳали бўлмаган, биронта ҳам бандга эга эмас.

◆ Доноларнинг гапларини унча ҳам кўп сонли бўлмаган умумий қоидаларга жамлаш мумкин.

◆ Улкан фикрларни, файласуфларнинг ишларига қараганда, шоирларнинг асарларида тез-тез учраши ажабтовур бўлиб кўриниши мумкин. Бу шунинг учунки, шоирлар ҳаёдан туғилувчи илҳомдан таъсирланиб ёзадилар. Билимларнинг куртаклари бизда, чақмоқтошдаги олов сингари, бўладилар. Файласуфлар уларни ақл ёрдамида ўстирадилар, шоирлар бўлса,

уларни хаёл воситасида ёндирадилар, шундай бўлгач, улар тезроқ алангаланадилар.

◆ Мен хулқий бузуқликларни, билиш учун, тананинг касалликларига қараганда, осонроқ бўлмаган, руҳнинг касаллиги, деб атайман, чунки, кўпинча, биз ўз танамиз соғлигининг ҳолати тўғрисида ўзимизга ҳисоб берамиз, аммо, ақлимизга нисбатан — ҳеч қачон.

◆ Хилватни катта шаҳарлардан ахтармоқ лозим.

◆ Онгли ва ўз қадрини ҳис этадиганлар бошқаларнинг улардан ақллироқ, ўқимишлироқ ёки чиройлироқ эканликларидан кўрқмайдилар.

◆ Шу қадар узоқдаги бирон-бир нарса йўқки, унга эришиб бўлмасин, на шундай бирон сир борки, уни очиш мумкин бўлмасин.

◆ Тақдирга қараганда, кўпроқ ўз устингдан галаба қилишга ва, дунёдаги тартиботлардан кўра, кўпроқ ўз хоҳиш-истакларингни ўзгартиришга ҳамиша интиъл.

◆ Мен мактабдаёқ билиб олдимки, бирон бир файласуф томонидан ҳали айтилмаган, шу қадар ўзига хос ва эҳтимолдан узоқ ҳеч нимани ихтиро қилиш мумкин эмас.

◆ Ҳамма жойда мустақилликни сақлаб қолиш мумкин: яшаётган жой эмас, балки, ўзини, қатъиятлилиқ етишмагани ҳолда, кўрсатишга ташналик бир одамни бошқанинг олдида эгиб қўяди.

◆ Фақат бефаҳм ва беақл одамлар, табиатан, ажабланишга қодир бўлмасаларда, бироқ, бунга қодирлик ҳамиша ҳам маънавий истъедодлилиқ даражаси билан қўлни қўлга бериб одимлайвермайди.

◆ Иккита инсоний эҳтирослар — «севги-муҳаббат» ва «нафратдан» айна «севги-муҳаббат»нинг ҳаддан ташқарилликка кўпроқ мойиллиги бўлади.

◆ Эркинлик ва бўш вақт... Бу икки нарсага шундай беками-кўст эгаман ва уларни шу даражада қадрлайманки, уларни мендан сотиб олишга қодир бойликка эга подшо дунёда йўқ.

◆ Декарт ҳайвонларни анатомик тадқиқ этиш билан берилиб шуғулланган. Ташриф буюрувчилардан бирининг ундан китобларини кўрсатишни илтимос қилгани маълум. Декарт қўшни хонанинг эшигини очиб, сўйилган бузоқнинг танасига ишора қилган-да ва айтган: «Мана менинг кутубхонам».

- ♦ Мен фикрлаётирман, демак, яшаяпман.
- ♦ Овозларнинг кўплиги ҳақиқат фойдасига рад этиб бўлмайдиган далил эмас, кашфиётнинг таъсирига тушадиганларга шу боисдан ҳам осон эмаски, бундай ҳақиқатларга, кўпроқ, бутун бир халқ эмас, балки, алоҳида одам тўқнаш келади.
- ♦ Ақл — алангаланиб, ўзи совуқлигича қоладиган, ёндирувчи шиша.
- ♦ Яхши ақлга эга бўлишнинг ўзи кам, асосийси — уни яхши қўллай билмоқ.
- ♦ Бошқа асрларнинг ёзувчилари билан суҳбатлашиш — саёҳатдай нарса.
- ♦ Ҳасадгўйликдай, одамларнинг бахт-саодати учун зарарли, биронта ҳам иллат йўқ, негаки, уни юқтирганлар нафақат ўзларини қайғуга соладилар, шунингдек, бошқаларнинг қувончини хиралаштирадилар.
- ♦ Агар ақлингизнинг тўғри ишлашини хоҳласангиз, унда ўз танангизни кузатинг.
- ♦ Тап тортмаслик — умидсиз қўрқув.
- ♦ Сўзларни тўғри аниқланг, ва сиз дунёни англашилмовчиликларнинг ярмидан қутқарасиз.

БАЛТАСАР ГРАСИАН

ИСПАН ФАЙЛАСУФИ.

1601-1658 ЙИЛЛАРДА ЯШАГАН:

- ◆ Хаёт – ўйин.
- ◆ Одамлар – муғомбирдирлар.
- ◆ Афти хунук, ишлари ярамас.
- ◆ Ёлғизликда донишманд бўлгандан, ҳамма билан бирга нодон бўлган афзал.
- ◆ Табиат ва маданият – барча фазилатлар савлат тўкиб турган, иккита ўзак.
- ◆ Бемулоҳаза ақл – икки карра беақллилик.
- ◆ Доно ҳаммани қадрлайди, негаки, ҳар кимда яхши нарсани кўради.
- ◆ Энг яхши ўч олиш – ёддан чиқариш, у душманни унинг бўлмағурлигининг хокига дафн қилади.
- ◆ Арзимаган мақсадларга қўлланилган юксак ақл нафратга лойиқ!
- ◆ ... Ҳар ким ўзининг, ҳатто, ёрқин қисматидан хафа, бироқ, ўзининг, ҳатто, ниҳоятда хира ақлидан мамнун.
- ◆ Хоҳлаган нарсага етишишнинг яхши усули – бепи-сандлик: ниманидир ахтарганингда, ҳеч қанақасига топа олмайсан, унинг тўғрисида ўйлашни унутишинг биланоқ, ўзи қўлингга келади.
- ◆ Жуда тўйиб кетиш лаззатланишга зарарлидир.
- ◆ Йўл ноаниқ бўлганида, доно ва эҳтиёткор одамларнинг этагини тут – улар, эртами-кечми, қулай чорани топадилар.
- ◆ Йигирма ёшда ҳиссиёт, ўттизда – истъедод, қирқда – ақл ҳукмронлик қилади.
- ◆ Гап кираётганингда оломоннинг сени олқишлашида эмас, – ҳар ким кўнгилдагидай кира олади, – бироқ, сенинг кетаётганинг хусусида афсуслансинлар. Бахт кетувчиларга камдан-кам ёр бўлади: у шодиёна кутиб олади ва бепарво кузатиб қолади.
- ◆ Осон ишга бамисоли қийин ишга, қийин ишга эса – худди осон ишга каби киришгин.
- ◆ Агар қирқ ёшдан кейин Гиппократга соғлиқ тўғрисида мурожаат қилиш бемаънилик бўлса, мулоҳазали бўлиш хусусида Сенекага мурожаат қилиш – ундан ҳам бемаънироқдир.
- ◆ Ўрта-миёна киши, гайрат билан, гайратсиз истъедодга

қараганда, кўпроққа эришади. Шухрат меҳнат эвазига харид қилинади; осон эришилган нарса, паст баҳоланади.

◆ Баъзи киши ишни қилиб қўяди, кейин эса ўйлайди – гўёки, муваффақиятни эмас, балки, важ ахтараётгандай.

◆ Фақат энингга ёйилиб, ўрта-миёналикдан ташқарига чиқа олмайсан. Ҳар томонга интилувчи одамларнинг кулфати шундаки, улар ҳамма нарсани билишга интилиб, ҳеч нимани пухта билмайдилар.

◆ Ўта ақлли бўлма – яхшиси, мулоҳазали бўл. Керагидан кўп билиш – назокат билан ажралиб туриш демак, қаерда нозиклик бўлса, ўша ердан йиртилади, умумқабул қилинган нарсалар ишончлироқдир.

◆ Якка ўзинг барчага ёқадиган нарсаларни қоралама. Кўри-ниб турибдики, бунда нимадир яхши, модомики, у ҳаммага ёқаётган экан, гарчи, буни тушунтириб бўлмаса ҳам, барча роҳатланмоқда, Файриодатий фикр ёқимсиз, ҳолбуки, хато эканми – кулгили; у, қораланаётган нарсага қараганда, сенинг калтабин ақлингни шарманда қилади; ўзингнинг аҳмоқона дидинг билан ёлғизлиниб қоласан.

◆ Бизнинг замонамизда – инсон бир ғаройиб нарса.

◆ Кўпчилик юраётган йўл шубҳалидир.

◆ Миш-миш гаплар – ҳақиқат учун орқа эшик ва ёлгон учун – катта эшик.

◆ Тамошабинлар, ўйинчига қараганда, кўпроқ нарсани кўрадилар.

◆ Ҳар қанақа давом қилиш – тараққиёт дегани эмас.

◆ Билимлар, агар улар ҳаётий бўлмасалар, нимага кераклар? Бизнинг давримизда ҳаётни билиш – у чинакам билим демакдир.

◆ Мен ҳеч қачон ҳамма кетаётган томонга юрмайман... Ҳеч ким кирмайдиган жойга киришни хоҳлайман... Инсон бўлишни истайман.

◆ Инсоннинг ҳаёти – инсоннинг макрлари билан курашдир.

◆ **МУЛОҲАЗАЛИЛИК ИЛМИ:**

- Сенга эҳтиёж ҳис этсинлар, бу – сенинг биринчи кундалик қонданг бўлсин.

- Юқоридагилар устидан ғалаба қилишдан қоч.

- Усулларни ўзгартир.

- Ҳаддан ташқари умидлардан бошлама.

- Ўз камчиликларини, уларни фазилатларга айлантириб,

яшириш санъати айниқса зарур.

- Ҳар кимга калит топ.
- Ўзингни четга ола бил.
- Омадли ўйинни вақтида тутат.
- Фикрларда озчилик билан бўлгин, сўзда — кўпчилик билан.

- Ақл билан иш қиладиган жасур бўл.
- Кутишни бил.
- Ўзингни тий.
- Билгин: устулик биринчи бўлишликда.
- Рад эта бил.
- Қатъиятли бўл.
- Ғойиб бўлишни ўрган.
- Ҳар кимга мослаш.
- Янгилаш.
- Ўжарлик қилма.
- Ўзингда майда пала-партишчиликларга йўл қўй.
- Муомалада бағрикенг бўл.
- Қуёшинг ботишини кутма.
- Рақобатчиликка суқилма.
- Ҳеч қачон ўз ҳақингда гапирма.
- Замона билан баҳслашмай яша.
- Беақллилик қилган беақл эмас, балки, беақллик қилиб, уни яширмаган беақл.

- Аралашмаслик санъати.
- Ўзинг хоҳлагандай яқунлаш учун, бегона усулда бошла.
- Ҳар қандай ишда, модомики, кам билсанг, синалган йўлни тут.

ФРАНСУА ЛАРОШФУКО

ФРАНЦУЗ ФАЙЛАСУФИ.

1613-1680 ЙИЛЛАРДА ЯШАГАН:

- ◆ Дунёни тақдир ва инжиқлик бошқаради.
- ◆ Фалсафа ўтмиш ва келажак гам-гуссалари устидан голиб келади, бироқ, шу куннинг гам-гуссалари фалсафа устидан голиб келадилар.
- ◆ На Қуёшга, на ўлимга тик боқиб бўлмайди.
- ◆ Ақл айрим пайтларда бизга беақллиликларни дадил қилиш учун хизмат қилади.
- ◆ Чинакам сўзамоллик, бу — барча керак нарсаларни айта била олиш, бироқ, керагидан кўпини эмас.
- ◆ Деярли барча одамлар майда-чуйда хизматларнинг ҳақини тўлайдилар, кўплар анча-мунча аҳамиятлилари учун миннатдор бўладилар, аммо, биронта ҳам киши катта илтифот учун ташаккур билдиришни ҳаёлига ҳам келтирмайди.
- ◆ Ким майда-чуйдада серғайрат бўлса, у, одатда, улкан нарсаларга ноқобил бўлиб қолади.
- ◆ Файласуфларнинг бойликка нафрати адолатсиз, уларни ҳаётий неъматлар билан муносиб тақдирламаган, қисматдан ўч олишдай эзгу хоҳиш-истакдан келиб чиққан; у камбағалликнинг таҳқирлашларидан қутқарувчи яширин восита ва ҳурмат-эҳтиромга, одатда, бойлик орқали элтувчи, айланма йўл бўлган.
- ◆ Барча ўз хотирасидан шикоят қилади, аммо, ҳеч ким ўз ақлидан шикоят қилмайди.
- ◆ Одамлар, кўпинча, бежазо ёмонлик қилиш имкониятига эга бўлиш учун яхшилик қиладилар.
- ◆ Ҳақиқатнинг самарбахшлиги унинг сиртдан кўринишининг ғирт зарарлилигичалик эмас.
- ◆ Кўпчилик одамлардаги адолатга муҳаббат, бу — ноҳақликка дучор бўлишдан қўрқув, холос.
- ◆ ...Қаҳрамонлар оддий одамлардан кўпроқ шуҳратпараслик билангина фарқ қиладилар.
- ◆ Агар одамлар бир-бирларини лақиллатмаганларида эди, улар жамиятда яшай олмас эдилар.
- ◆ Бошқаларсиз эплай олишим мумкин, деб ўйлаган киши қаттиқ адашади; бироқ, бошқалар менсиз эплай олмайдилар, деб ўйлаган киши янада қаттиқроқ адашади.

- ◆ Чинакам севги — арвоҳга ўхшайди: барча унинг ҳақида гапирди, аммо, уни кўрганлар кам.
- ◆ Мақтовдан ўзини олиб қочиш, бу уни қайтаришни илтимос қилиш.
- ◆ Одамларнинг бизни бошқаришларига ҳалақит беришга қараганда, уларни бошқаришимиз осонроқ.
- ◆ Баъзи одамлар кўшиқчаларга ўхшайдилар: улар тезда урфдан чиқадилар.
- ◆ Ҳамиша барчадан ақллироқ бўлиш истагидан бемаънироқ ҳеч нима йўқ.
- ◆ Шоҳларни уларда йўқ фазилатлар учун мақташ — уларни бежазо ҳақорат қилиш демак.
- ◆ Кишининг ақли ва қалби, худди унинг нутқидай, у тугилган мамлакатнинг аломатларини сақлайди.
- ◆ Биз ўзимизни қанчалик шармандаю-шармисор қилмайлик, бизда, деярли ҳамиша, ўзимизнинг яхши номимизни тиклаш имконияти бор.
- ◆ Битта одамни хусусан билишдан кўра, одамларни умуман билиш осонроқ.
- ◆ Фанимларимизнинг биз ҳақимиздаги фикрлари, ўзимизникига қараганда, ҳақиқатга яқинроқ.
- ◆ Раҳми келтириш ёки қойил қолдириш хоҳиш-истаги — мана шулар, кўпинча, очиқ кўнгиллигимизнинг асосини ташкил қиладилар.
- ◆ Агар ҳамма айб битта томонда бўлганида эди, одамларнинг жанжаллари бундай узоқ чўзилмаган бўлардилар.
- ◆ Одам ҳеч қачон, унга туюлганидай, бебахт ёки, ўзи хоҳлаганидай, бахтли бўла олмайди.
- ◆ Агар ўз сиримизни ўзимиз сақлай олмасак, уни кимнингдир сақлашини қандай талаб қилишимиз мумкин?
- ◆ Ҳатто, энг ақли одамлар ҳам аҳамиятсиз нарсалардагина ақллилар; салмоқли ишларда, одатда, ақл уларга хиёнат қилади.
- ◆ Қироллар одамларни, тангани каби, зарб қиладилар: улар одамларга ҳаёлларига келган нархни белгилайдилар, ва ҳамма бу одамларни уларнинг чинакам қиймати эмас, балки, белгиланган нархи бўйича қабул қилишга мажбур.
- ◆ Модомики, кимдир бизга яхшилик қилар экан, биз унинг томонидан етказиладиган ёмонликка тоқат қилишга мажбурмиз.

◆ Доно, камга қаноат қилиб, бахтлидир, нодонга ҳаммаси кам; мана, нима учун барча одамлар бебахтлар.

◆ Майдакаш одамлар арзимаган нарсаларга хафа бўлади-лар; бағрикенг одамлар ҳамма нарсени пайқайдилар ва ҳеч нимага хафа бўлмайдилар.

◆ Ташқаридан берилган яхши маслаҳатдан фойдалана билиш учун, баъзан, ўзига ўзи яхши маслаҳат бера олишдан кам бўлмаган ақл талаб қилинади.

◆ Ақлимиз, танамизга қараганда, танбалроқдир.

◆ Қайсарлик ақлимизнинг чекланганлигидан туғилади: биз савиямиз даражасидан ташқарига чиқадиган нарсаларга ишонвермаймиз.

◆ Калтабин одамлар уларнинг тушунчаларидан ташқаридаги барча нарсаларни қоралайдилар.

◆ Макр – калтабин ақл белгиси.

◆ Айни сукут сақлаш уятли бўлганида, гапириш ҳамма нарсадан қийин.

◆ Агар шуҳратпарастлик уларни мажбур қилмаса, одамлар бажонидил сукут сақлайдилар.

◆ Хушомад – бизнинг шуҳратпарастлигимиз туфайлигина муомалада юрган, сохта пул.

◆ Одамларга, баъзан, туюладики, гўё улар хушомадни ёқтирмайдилар, аслида эса уларга унинг у ёки бу шаклигина ёқимсиздир.

◆ Китобларни эмас, балки, одамларни ўрганиш фойдалироқ.

◆ Бағрикенглик ҳамма нарсага эга бўлиш учун ҳеч нимани писанд қилмайди.

◆ Олий жасорат одамлар кўплаб гувоҳлар иштирокидагина журъат қила оладиган ишни ёлғизликда амалга оширишдадир.

◆ Яқинимиздагининг бебахтлигига чидашга бизда ҳаммиса куч етади.

◆ Одамлар, ўзларини, гўё, уларга ҳар қандай нозу карашма бегонадай қилиб кўрсатганларида, мақтанадилар.

◆ Биз ҳеч нимани, маслаҳатлар каби, сахийлик билан улашмаймиз.

◆ Макр билан суистеъмолчилик қилиш ақлнинг чекланганлигидан далолат беради; бир жойдаги яланғоч ерини беркитишга уринган киши, муқаррар равишда, ўзини бошқа жойи билан фош қилади.

- ◆ Алданишнинг энг ишончли усули — ўзини бошқалардан маккорроқ, деб билиш.
- ◆ Кўрсатилган хизмат учун орани очиқ қилишдаги ҳаддан ташқари шошқалоқлик — яхшилиқни билмасликдай нарса.
- ◆ Кўз-кўз қилинадиган оддийлик — учига чиққан мунофиқлик.
- ◆ Биз ҳамиша бизга мафтун бўлганларни севамиз, аммо, ўзимиз мафтун бўлганларни ҳамиша ҳам севавермаймиз.
- ◆ Яхшилиқни билмайдиганга хизмат қилиш — ҳеч гап эмас, бироқ, пасткашнинг хизматидан фойдаланиш — катта бахтсизлик.
- ◆ Нафратга лойиқ кишигина ундан кўрқади.
- ◆ Ҳамма нарсаларда биз билан рози кишиларнигина ақли расолар деймиз.
- ◆ Кимлар билан зерикиш мумкин бўлмаса, ана шулар билан деярли ҳамиша бизга зерикарли.
- ◆ Суҳбатларга ақл эмас, балки, ўзаро ишонч ҳаммадан кўпроқ жон киргизади.
- ◆ Ҳамма бошқаларни пайқаб олишни яхши кўради, аммо, ҳеч ким пайқаб олинишни ёқтирмайди.
- ◆ Биз дўстларимизнинг, бизга тегиб кетмайдиган, нуқсонларини бажонидил кечирамиз.
- ◆ Чинакам севги қанчалик кам учрамасин, чинакам дўстлик ундан ҳам камроқ учрайди.
- ◆ Ўта ашаддий нафрат бизни биз ёмон кўрганлардан пастга қўяди.
- ◆ Феъл-атворнинг бўшлиғи, бу — тузатиб бўлмайдиган, танҳо нуқсон.
- ◆ Қаттиқ феъл-атворли кишиларгина чинакам юмшоқ бўла оладилар; қолганларда эса юмшоқликдай туюладиган феъл-атвор бўлиб, бу — кўпинча, осон газабга айланувчи, заифлик.
- ◆ Ёшларга туюладики, улар, гўё, табиийдирлар, аслида эса улар тарбиясиз ва дағалдирлар.
- ◆ Табиийликка ҳеч нима, табиий бўлиб кўринишни исташдек, ҳалақит бермайди.
- ◆ Одоб — жамиятнинг барча қонунларидан энг оддийси ва энг қадрлиси.
- ◆ Фаразгўйлик бировларни кўр қилиб қўяди, бошқаларнинг эса кўзини очади.

- ◆ Тақдир бизнинг ақлимиз тўғрилай олмайдиган нуқсонларимизни тўғрилайди.
- ◆ Айрим одамларга уларнинг нуқсонлари ярашади, бошқаларга эса, ҳатто, фазилатлар ярашмайди.
- ◆ Сервиқорлилик — тананинг, ақл нуқсонларини яшириш учун ихтиро қилган, эришиб бўлмас найранги.
- ◆ Кўплар ҳаётий неъматлардан нафратландилар, бироқ, деярли ҳеч ким уларни баҳам кўришга қодир эмас.
- ◆ Ҳасадгўй бўлмаган одамлар, беғаразларга қараганда ҳам, камроқ учрайдилар.
- ◆ Ҳеч ким бошқаларни дангасалардай шошилтирмайдилар: ўз танбалликларини қаноатлантириб, улар ғайратли бўлиб кўринмоқчи бўладилар.
- ◆ Баъзи танбеҳлар мақтовдай янграйдилар, бироқ, баъзи мақтовлар фиқ-фужурдан ёмондирлар.
- ◆ Улкан одамларнинг шон-шухрати ҳамиша уни қўлга киритиш усуллари билан ўлчанмоғи лозим.
- ◆ Бизни қандай мақтовларга кўмиб юбормасинлар, уларда ўзимиз учун ҳеч қандай янгилик топмаймиз.
- ◆ Бизни мақташлари учунгина ўзимизни сўкамиз.
- ◆ Энг довюрак ва энг ақлли одамлар, булар — ҳар қандай яхши баҳоналар билан, ўлим ҳақида ўйламасликка интилувчилардир.

ЖАН-БАТИСТ ПОКЛЕН (МОЛЬЕР)

ФРАНЦУЗ ДРАМАТУРГИ,
ТЕАТР АРБОБИ ВА АКТЁРИ.
1622-1673 ЙИЛЛАРДА ЯШАГАН:

- ◆ Ҳақгўйлик айб эмас.
- ◆ Эзгулик бўҳтонлар билан курашда заифдир.
- ◆ Китобий доноликдан тентак икки карра тўмтоқроқ.
- ◆ Грамматика, ҳатто, шоҳларга ҳам амр қилади.
- ◆ Аёллар уларга сарф-харажат қилинишини ҳаммасидан кўпроқ севадилар.
- ◆ Гўзал аёл ўзига ҳамма нарсани эп кўрмоғи мумкин, гўзал аёлнинг ҳамма гуноҳини кечирिश мумкин.
- ◆ Нимаики демасинлар, одамда, ҳеч қанақа олимлар тушунтириб бера олмайдиган қандайдир бир гайриоддий нарса мавжуд.
- ◆ Тентакдаги билимдонлик — ҳаммасидан чидаб бўлмайдигани.
- ◆ Ким севгини билмабди, демак, у дунёга келмабди.
- ◆ Модомики, бошқа чора қолмаган экан, энди, хушомад қилаётган эмас, балки, унга хушомад қилишларини истаётган айбдор.
- ◆ Ким барчага дўст бўлса, уни дўстим ҳисобламайман.
- ◆ Ҳасадгўйлар ўладилар, аммо, ҳасад — ҳеч қачон.
- ◆ Мақтов билан яшай олмайсан. Мақтовнинг ўзи одамга кам, унга арзийдиганроқ нарсани бер; тақдирлашнинг энг яхши усули — қўлингизга ниманидир қистиришлари.
- ◆ Тиббиёт — инсониятнинг улкан хатоларидан бири.
- ◆ Тана қартайганида, ахлоқ мустаҳкамланади.
- ◆ Ярамас ҳаёт ярамас ўлимга олиб келади.
- ◆ Севги — барча мангу нарсалардан энг қисқа давом этадигани.

БЛЕЗ ПАСКАЛЬ

ФРАНЦУЗ РИЪЗНЕТЧИСИ, ФИЗИГИ, ФАЙЛАСУФИ ВА ЁЗУВЧИСИ.

1623-1662 ЙИЛЛАРДА ЯШАГАН:

- ◆ Инсоннинг табиати ҳамиша олға қараб боришдадир...
- ◆ ...Дунёнинг ҳамма қисмлари ўзаро шундай боғланиш муносабатидаки, бирини бошқасисиз ва бутунсиз билиш мумкин эмас, деб ўйлайман.
- ◆ ...Агар кимнидир гўзаллиги учун севсалар, айни унинг ўзини севадилар, деб айтиш мумкинми? Йўқ, негаки, агар чечак кишини омон қолдириб, ундаги гўзалликни ўлдирса, у, унинг билан бирга, ушбу одамга бўлган севгини ҳам ўлдиради... Шундай қилиб, биз одамни эмас, балки, унинг хусусиятларини яхши кўрамиз. Мартаба ва лавозимлари учун ҳурмат қилинишни талаб этувчиларни масхараламайлик, негаки, биз инсонни, ҳамиша, унинг, қисқа муддат давомида эгал қилишга олган, хусусиятлари боис, ёқтирамыз.
- ◆ Шунчаки ва хотиржам яшаш энг фалсафий иш бўлган бўларди.
- ◆ Фалсафанинг устидан кулиш, бу — дарҳақиқат, фалсафа билан шуғулланиш.
- ◆ Худони ақл эмас, балки, қалб ҳис этади. Имон дегани мана шу.
- ◆ Беқарорлик, зерикиш, безовталиқ — мана инсоний турмушнинг шарт-шароитлари.
- ◆ Кимки дунёнинг беҳудалигини кўрмас экан, унинг ўзи беҳудадир.
- ◆ Чинакам ва танҳо эзгулик ўзини ўзи ёмон кўришликда.
- ◆ ...Биз Худонигина севмоғимиз ва ўзимизнигина ёмон кўрмоғимиз лозим.
- ◆ Одамларнинг сизнинг фазилатларингизга ишонишларини хоҳлайсизми? Улар билан мақтанманг.
- ◆ Нега одамлар кўпчиликка эргашадилар? Унинг ҳақлиги учунми? Йўқ, зўрлиги учун.
- ◆ Кўнгилдаги асарни яқунлаётибгина, уни нимадан бошлашимиз лозим бўлганлигини тушунамыз.
- ◆ Ўзининг аянчли аҳволини англар экан, одам улкандир.

Дарахт ўзининг ночорлигини англамайди. Шундай қилиб, му-
сибат чекмоқ — ўзининг мушкул аҳволини англамоқ, бироқ,
бу англаш — улуғворлик белгиси ...

◆ Кимки, фигон чекиб, ҳақиқатни излаётган бўлса, мен
шулар билангина биргаман.

◆ Ўз ҳаётининг маъносини билмаганларнинг ҳолига вой.

◆ Бутун инсоний ахлоқнинг жон абадийми ёки йўқ, де-
ган масаланинг ечимига боғлиқ эканлиги шак-шубҳасиз. Ҳол-
буки, файласуфлар, ахлоқ тўғрисида фикр юритар эканлар,
ушбу масалани улоқтириб ташлайдилар. Улар унга ажратилган
умрни қандай яхши ўтказиш тўғрисида баҳс юритадилар.

◆ Бизнинг ақлимизга ишониш хос, иродамизга эса — хо-
ҳиш-истак; уларда, мабодо, эътиқод ва ихтиёр этиш учун
муносиб буюмлар бўлмаса, улар номуносиб нарсаларга таш-
ланадилар.

◆ Ҳақиқат нимада эканлигини биладиган, аммо, уларга
фойдаси теккунча унинг тарафдори бўлиб, кейин эса ундан
четлашувчи одамлар разилдирлар.

◆ Кучга таянмаган адолат — заифликнинг нақ ўзгинаси,
адолатга таянмаган куч эса — золимлик. Демак, адолатни куч
билан мувофиқлаштирмак ва бунинг учун адолатнинг кучли,
кучнинг эса адолатли бўлишига эришмоқ лозим.

◆ Иккита зид ҳол: ақлни йўққа чиқариш, ақлнинг эъти-
роф этиш.

◆ Тасодифий кашфиётларни етук ақл-заковат эгалариги-
на қиладилар.

◆ Ҳеч нима ақлга, уни ўзининг ўзига ишончсизлигидай,
мувофиқ эмас.

◆ Бизнинг бутун фазилатимиз — фикрлаш қобилиятида.
Биз уларда ҳеч нима бўлмаган макон ва замон эмас, балки,
фикргина бизни юксалтириши мумкин. Муносиб фикрлашга
уринайлик: ахлоқийлик негизи — мана шунда.

◆ Ақл амри, ҳар қандай ҳукмдорнинг буйруғига қараган-
да, анча кўпроқ қатъийдир: ҳукмдорнинг амрига итоат эт-
маслик кишини бебахт, ақл амрига итоат этмаслик эса — аҳмоқ
қилиб қўяди.

◆ Киши қанчалик ақлли бўлса, шунча кўп ўзига хос одам-
ларни кўради. Ўрта-миёна шахс кишилар ўртасидаги фарқни
кўрмайди.

◆ Ҳамма каби сўзланг, бироқ, ўзингизча ўйланг.

◆ Энг ёрқин нутқ ҳам, агар уни чўзиб юборилса, жонга

◆ Энг ёркин нутқ ҳам, агар уни чўзиб юборилса, жонга тегади.

◆ Бу нимадан — оқсоқ киши бизнинг газабимизни кўзгатмайди, ақлий оқсоқланувчи эса — газабимизни кўзгатади? Шунданки, оқсоқ киши бизнинг тўғри юраётганимизни тушунади, ақлий оқсоқланувчи эса — ўзини эмас, балки, бизни оқсоқланадилар, деб ҳисоблайди.

◆ Одамлар беақллар, ва бу шундайин умумий қоидаки, унга мувофиқ, беақл бўлмасликнинг ўзи ўзига хос беақллик бўлган булар эди.

◆ Сўзамоллик, бу — фикрнинг сурати.

◆ Сукут — инсоний азоб-уқубатларнинг улканларидан; авлиёлар ҳеч қачон сукут сақламаганлар.

◆ Сизнинг ҳақингизда яхши гапиришларини хоҳлайсизми? Ўз ҳақингизда яхши гапирманг.

◆ Бизни ҳурмат қилишларини ҳис этибоқ, бахтиёр бўламиз.

◆ Хушхулқиликнинг барча қоидалари аллақачонлардан бери маълумдирлар, озгина нарса етишмайди — улардан фойдаланиш маҳорати.

◆ Бизнинг камчиликларимизни кўрсатувчилардан миннатдор бўлмоғимиз даркор.

◆ Нуқсонларни ҳеч нима, ҳаддан ташқари кўнгилчанликдай, мақтамайди.

◆ Қизиқувчанлик — беҳудаликнинг ўзи; одамлар, кўпинча, кейинчалик унинг билан мақтаниб юриш учун билим эгаллашга интиладилар.

◆ Бизни бизларсиз яратган Худо, бизни бизларсиз қутқара олмайди.

ТЕРЕСА ДЕ ХЕСУС
ИСПАН МУТАФАККИРИ.
XVII АСРДА ЯШАГАН:

- ◆ Ўлмаганимдан ўлаётибман.

ЖОН ДРАЙДЕН
ИНГЛИЗ ЁЗУВЧИСИ.
1631-1700 ЙИЛЛАРДА ЯШАГАН:

- ◆ Яхши ифодаланган фикр барча тилларда оқилона жанглайди.
- ◆ Сабр-тоқатли кишининг қазабидан қўрқ.

ЖОН ЛОКК

ИНГЛИЗ ФАЙЛАСУФИ.

1632-1704 ЙИЛЛАРДА ЯШАГАН:

- ◆ Бутун инсоният эътироф этган ҳақиқатлар йўқ.
- ◆ Мен ҳақиқатни излаётирман ва, у қачонки ҳамда қаердан келмасин, мен ҳамиша ундан хурсандман.
- ◆ Айрим нарсаларни билиб бўлмаслигидан келиб чиқиб, ҳар қандай билимни инкор этмайлик.
- ◆ Илм-фанни ўргатиш яхши маънавий қобилияти бор кишилардаги фазилатларни ривожлантиришга кўмаклашади; бундай қобилиятларга эга бўлмаган кишиларни у янада аҳмоқроқ ва ярамасроқ қилиб қўяди, холос.
- ◆ Одамларнинг ишлари – уларнинг фикрларининг энг яхши таржимонлари. (Айтишларича, мазкур пурҳикмат ибора Локкнинг сеvimли матали бўлган).
- ◆ Мардлик – барча қолган фазилатларнинг соқчиси ва таянчи ...
- ◆ Биз дуч келадиган одамларнинг ўнтадан тўққизтаси, қандай бўлсалар, тарбия туфайли, худди шундай – яхши ёки ёмон, фойдали ёки зарарли бўладилар.
- ◆ Ёмон тарбияли кишида жасорат – қўполликка, билимдонлик – майдакашликка, сўзамоллик – масхарабозликка, оддийлик – дағалликка, кўнгилчанлик – хушомадгўйликка айланади.
- ◆ Бу ҳаётда бирон-бир киши табиатан бахтли бўлиши мумкинми? – Йўқ, бўла олмайди.
- ◆ Эҳтимоллик билимнинг етишмовчилигини тўлдиради.
- ◆ Бизнинг барчамиз – атрофимиздаги нарсалардан рангланувчи, ўзига хос буқаламунлармиз.
- ◆ Ўз мулкидан осойишта ва бехатар фойдаланишга интилиш одамларни жамиятга киришларининг асосий мақсадидир, мазкур жамиятда ўрнатилган қонунлар эса бунинг асосий қуроли ва воситаси бўлиб хизмат қиладилар.
- ◆ Фазилатни кўпроқ туғма эканлиги учун эмас, балки, фойдалилиги боис маъқуллайдилар.
- ◆ Камроқ қонунлар яратинглар, бироқ, уларга риоя этилишини кузатинглар.
- ◆ Бутун халқнинг фаровонлиги болаларнинг тўғри тарбияланишига боғлиқ.

◆ Ахлоқий қоидалар исботталабдирлар, демак, улар туғма эмаслар.

◆ Нутқ сўзлаётганнинг сўзини бўлишдан ортиқроқ қўполлик йўқ.

◆ Мантиқ тафаккурнинг анатомиясидир.

◆ Бола яхши кўрмаган кишининг уни жазолашга ҳақи йўқ.

◆ Раҳбарга, ўргатишга қараганда, буйруқ бериш осонроқ.

БАРУХ СПИНОЗА

ГОЛЛАНД ФАЙЛАСУФИ.

1632-1677 ЙИЛЛАРДА ЯШАГАН:

- ◆ Ҳар қандай таъриф чеклашдир.
- ◆ Худо бизга чекланган ақл ва чексиз иродани берди, бироқ, у бизни нима мақсадда яратганини билмаймиз.
- ◆ Қалблар қурол билан эмас,* балки, меҳр-муҳаббат ва олижаноблик билан забт этиладилар.
- ◆ Ҳеч ким ҳасадга, ўзини ўзи ерга урувчилардек, мойил бўлмайди.
- ◆ Кўркув руҳнинг заифлиги оқибатида вужудга келади.
- ◆ Тушунмоқ – муросанинг ибтидоси.
- ◆ Одамга одамдан фойдалироқ ҳеч нима йўқ.
- ◆ Одам билан унинг қуллиги ҳақида эмас, балки, эркинлиги тўғрисида суҳбатлашиш яхшироқ.
- ◆ Кимки ҳамма нарсани қонунлар билан бошқаришни хоҳлар экан, у иллатларни, уларни бартараф этишга қараганда, кўпроқ кўзгатади.
- ◆ Йиғлаш эмас, қулиш эмас, нафратланиш эмас, балки, тушунмоқ!
- ◆ Худонинг иродасига мурожаат қилмагунигизгача, одамлар сабабларнинг сабаблари ҳақида сўрашдан тўхтамайдилар...
- ◆ Ҳамма нарсага абадият нуқтаи назаридан қара.
- ◆ Инсоннинг чинакам бахт-саодати ва ҳузур-ҳаловати фақат донолик ҳамда ҳақиқатни билишда.
- ◆ Хоҳиш-истакда одамнинг моҳияти ифодаланади.
- ◆ Билимсизлик – баҳона эмас. Нодонлик – далил эмас.
- ◆ Агар ҳаётнинг сизга кулиб боқишини истасангиз, аввал унга ўзингизнинг яхши кайфиятингизни инъом этинг.
- ◆ Павелнинг Петр ҳақидаги сўзлари, бизга, Петрга қараганда, кўпроқ Павел тўғрисида гапирадилар.
- ◆ Ажойиблик қийиндир.

ИСААК НЬЮТОН
ИНГЛИЗ РИЎЗИЁТЧИСИ,
ФАЛАКИЁТЧИСИ,
ФИЗИГИ ВА ИЛОҲИЁТЧИСИ.
1643-1727 ЙИЛЛАРДА ЯШАГАН:

- ◆ Даҳо — маълум йўналишда жамланган фикрнинг матонатидир.
- ◆ Агар мен бошқалардан узоқни кўрган бўлсам, бу — паҳлавонларнинг елкасида турганлигим учундир.

ЖАН ЛАБРЮЙЕР

ФРАНЦУЗ МУТАФЛАККИРИ.

1645-1696 ЙИЛЛАРДА ЯШАГАН:

- ◆ Худонинг йўқ эканлигини исбот қилиб бўлмаслиги мени Унинг бор эканлигига ишонтиради.
- ◆ Модда қандай қилиб инсондаги фикрлаш негизи бўлиши мумкин, модомики, мазкур негизнинг ўзи инсон ғайримоддийлигининг исботи экан?
- ◆ Ҳаммаси аллақачон айтилган, ва биз кечикиб туғилдик, негаки, одамлар етти минг йилдан зиёдроқ вақтдан бери яшайдилар ҳамда фикр қиладилар. Инсоний феъл-атворлар устидан доно ва ажойиб кузатувларнинг ҳосили олинган, ва бизга қадимги файласуфлар ҳамда замондошларимиздан энг донолари қолдирган бошоқларни теришгина қолган.
- ◆ Ҳой, кеккайган ва ўзига бино қўйган одам! Ҳеч бўлмаганда, оёгинг билан босиб олган ва сен ундан жирканаётган қуртни ярата олгинчи.
- ◆ Одамларнинг юқори кўтарилишларининг сабаби қаерда? Чуқур ақлдами, мислсиз истейдоддами ёки фалакнинг гардишидами?
- ◆ Файласуф бўлиш — яхши, файласуф номини олиш — унча ҳам фойдали эмас. Бирон-бир кишини файласуф, деб аташни ҳаёлингизга келтирманг: бу сўз бизда, сал бўлмаса, ҳақоратли ҳисобланади, ва бу, одамлар ўз қарашларини ўзгартириб, унга илк, кўтаринки маъносини қайтармагунлари ҳамда уни муносиб ҳурматта сазовор этмагунларигача, шундай бўлиб қолади.
- ◆ Улкан сиёсатчи бўлишга ташна эмас кишини мен ундан юқорига қўяман, зеро, у ҳар куни шунга имон келтирадими, бу дунё унга куч сарф қилишга арзимади.
- ◆ Одамларни уларни эгаллаб туришнинг ҳаёт учун таҳликаси бор, бироқ, ҳаётни асрашдан умид қилса бўладиган мансабларга қўйинглари: инсон шон-шухратни ҳам, ҳаётни ҳам яхши кўради.
- ◆ Ишлар ва одамлар тўғрисида гапирилаётган сўзларнинг нақ тескариси, кўпинча, улар ҳақидаги чин ҳақиқатдир.
- ◆ Бу дунёнинг зўравонлари тўғрисида сукут сақлаган яхши: улар ҳақида яхши гапириш — деярли ҳамиша уларга хушомад қилиш демак; улар ҳақида ёмон гапириш — улар

нинг тирикликларида хавфли, марҳумликларида эса — разиллик.

♦ Халқни ғалаён қамраб олганида, осойишталикни қандай қилиб тиклашни ҳеч ким айта олмайди; у тинчлантирилганида, унинг хотиржамлигини нима буза олишини ҳеч ким билмайди.

♦ Кўпинча, одамлар катта баландликлардан айна уларни бунга эришувига кўмак берган нуқсонлар туфайли қулайдилар.

♦ «Ҳаётдаги энг яхши нарса, — агар унда чиндан ҳам нимадир яхши нарса бўлса, бу — осойишталик, хилват ва ўзингга ўзинг хўжайин бўла олишинг мумкин бўлган жой». Н. подшоҳ ғазабига учраганида шундай деб ўйлади: илтифот кўриши биланоқ, у ушбу фикрларни унутди.

♦ Бир қадар вақт давомида ғаламислик билан шуғулланган одам, энди, бусиз яшай олмайди: унга ҳамма қолган нарсалар зерикарли бўлиб кўринади.

♦ Ғаламислик учун ақл керак, бироқ, у кўп бўлганида одам ғаламислик ва ҳийла-найранглардан шунчалик юқори турадики, у, энди, ҳеч ҳам улар даражасига тушмайди; бундай ҳолда, у ютуқ ва шон-шухратга бошқача йўллар билан боради.

♦ Яқин кишисининг ёмон феъл-атворида тоқат қила олмайдиган кишининг феъл-атвори жуда ҳам яхши эмас: муомалада олтиннинг ҳам, танга-чақанинг ҳам талаб қилинишини унутмайлик.

♦ Сирнинг ошқор этилишида ҳамиша уни бошқага ишонган киши айбдор.

♦ Одам иккитагина йўл билан юқорига кўтарилиши мумкин — ўз устамонлиги ёки ўзганинг аҳмоқлиги ёрдамида.

♦ Саройда бизнинг юқорига кўтарилишимизга кўмак беришга ноқобил одамдан нафратлироқ ва номуносиброқ киши борми? Тушунмайман, бу ерда кўринишга у қандай журъат этади?

♦ Наҳотки, аёлларни ўз эрларини севишга мажбур этувчи дорини ихтиро қилиш мумкин эмас?

♦ Бировдан тўла ҳурсанд бўлиш қанчалик қийин!

♦ Беғараз нарсаларгина олижанобдирлар.

♦ Ақли йўқ кишига ҳамма, биргаликда олинган, одамларнинг ақли ёрдам бера олмайди: кўзи ожизга бегона кўзнинг ўтқирлигидан наф йўқ.

♦ Одамларнинг яқинларига нисбатан бераҳмликлари, оқибатсизликлари, такаббурликлари, худбинликлари ва лоқайдликларидан нафратланишга ҳожат борми? Улар шундай туғилганлар, уларнинг табиатлари шундай, ва бунга чидамаслик — нега тош пастга қулайди ва аланга юқорига интилади, деб ғазабланишдай нарса.

♦ Қанчадан-қанча ажойиб, ноёб истъедодга эга одамлар, ўзларига эътиборни қарата олмай, бандаликни адо этдилар! Улардан қанчаси бизнинг орамизда яшайдилар, дунё эса улар ҳақида лом-лим демайди ва ҳеч қачон гапирмайди.

♦ Ўзига машҳур ном яратишга уринувчи одам беоқибат хунарни танлабди: унинг ҳаёти охирлаб қолмоқда, иш эса энди бошланди.

♦ Бахтли дақиқаларни кутмасдан қулиб қолайлик, — акс ҳолда, бирон марта ҳам қулмасдан ўлиб кетишга таваккал қилган бўламиз.

♦ Бизнинг барча мусибатларимиз ёлғиз бўла олиш имкониятининг йўқлигидан келиб чиқади.

♦ Ҳеч кимга сажда қилмаслик ва ҳеч кимдан сажда кутмаслик — мана, шод-хуррам ҳаёт, олтин аср, инсоннинг табиий ҳолати!

♦ Ҳаёт қисқадир, агар уни, у бизга қувонч бахш этгандagina, бу номга лойиқ, деб ҳисобласак; ёқимли ўтказилган онларни бир-бутун қилиб йиғар эканмиз, биз узоқ йилларни атиги бир неча ойга киритган бўламиз.

♦ Бошқа бахтсизликлар олдида бахтли бўлиш қандайдир бир уятли.

♦ Нодонлик — ихтиёрий ва одамдан ҳеч қандай меҳнат талаб қилмайдиган ҳолат; шунинг учун минг-минглаб нодонлар мавжуд.

♦ Эсиз, ўз хатоларимиз сабоқларидан фойдаланиш учун умримиз нақадар қисқа.

♦ Палаги тоза ёки тарбия кўрган кишигина сир сақлай олади.

♦ Жазоланган жинойтчи — барча ярамаслар учун ибрат; ноҳақ жазога ҳукм қилинган, бу — барча ҳалол кишиларнинг виждони масаласи.

♦ Агар камбағаллик — жинойтларнинг онаси бўлса, калтабин ақл — уларнинг отасидир.

♦ Золим подшонинг фуқароларида ватан бўлмайди. Унинг ҳақидаги фикр ғаразғўйлик, шухратпарастлик, тиз чўкиб сажда

қилиш билан сиқиб чиқарилган.

◆ Хизмат учун миннатдорчилик бизга яхшилик қилган кишига нисбатан дўстона ихлосимизнинг талай қисмини ўзи билан олиб кетади.

◆ Дунёда миннатдорчиликнинг ортиқчалигидан гўзалроқ ортиқчалик йўқ.

◆ Ишонч — дўстликнинг биринчи шарт.

◆ Ким ўзини унча ҳам айёр эмаслигига ишонтира олса, у унча ҳам гўл эмас.

◆ Дунё ўзларини, одатта кўра, атрофидагилар билан таққослаб, афзалликни ўзларига берадиган ва тегишли тарзда иш қиладиган одамлар томонидан эгалланган.

◆ Агар юқорига кўтарилиб бегоналашмаса, сиз ўзингизга содиқ дўст топгансиз.

◆ Эркак киши бегона сирни, ўзиникига қараганда, ишончлироқ сақлайди, аёл киши эса ўз сирини, бегона сирга қараганда, яхшироқ сақлайди.

◆ Аёл кишининг қачон туғилганини сўрашдан кўра, чолдан унинг қачон ўлишини сўраш осонроқ.

◆ Ёмон кўрган кишининг билан яшагандан, яхши кўрган кишинингни соғиниб яшаш анча енгил.

◆ Вақт дўстликни мустақкамлайди, бироқ, севгини заифлаштиради.

◆ Қайната куёвни хуш кўрмайди, келинни ёқтиради; қайнана куёвни хуш кўради, келинни ёқтирмайди; дунёда ҳамма нарса мувозанатлашади.

◆ Ҳар қандай энг майда, энг арзимас, энг кўз илғамас хатти-ҳаракатларимиздаёқ бизнинг бутун феъл-атворимиз намоеън бўлади: тентак, ақлли одамга қараганда, бошқача киради ҳам, чиқади ҳам, ўтиради ҳам, ўрнидан туради ҳам, сукут сақлайди ҳам, ҳаракатланади ҳам.

◆ Бошқалар учун илтимос қилувчи киши, ҳақиқатни излаётган киши сифатида, ўзига ишонч билан ҳамиша тўлибтошган бўлади; ўзи учун ниманидир сўрар ёки хиралик билан қўлга киритишга ҳаракат қилар экан, у, ўзига марҳамат тилаб, ялинаётган кишидай, хижолат чекади ва уялади.

◆ Кўрслик, кўполлик, дағаллик, булар — ҳатто, ақлли одамлар ҳам улардан баъзан халос бўлмаган нуқсонлардир.

◆ Агар сиз ҳеч кимни мақтамайдиган, ҳар кимга танбеҳ берадиган ва ҳеч кимдан хурсанд бўлмайдиган одамларга диққат билан разм солсангиз, мана шуларнинг ўзлари улардан

ҳеч ким мамнун бўлмаган одамлар эканлигини биласиз.

♦ Дунёда гўл одамлар камроқ бўлсайдилар, шунда муғомбир ва олғир деб аталувчилар ҳам камроқ бўлардилар.

♦ Ҳар қандай мақтовни менсимасдан рад этарканмиз, биз ўзига хос қўполлик намоён қиламиз: агар мақтов, арзийдиган нарсани самимий мақтаётган, муносиб кишидан чиқаётган бўлса, бунинг учун биз миннатдорчилик билдирмоғимиз лозим.

♦ Болаларда на ўтмиш, на келажак бор, бироқ, биздан, катта ёшдагилардан, фарқли ўлароқ, улар шу кундан фойдалана биладилар.

♦ Биз кексаликка етишишдан умид қиламиз, аммо, қариб қолишдан қўрқамиз.

♦ Улкан нарсалар бизни ажаблантирадилар, арзимаслари – ихлосимизни қайтарадилар, одат эса унисига ҳам, бунисига ҳам кўниктиради.

♦ Агар бировлар ўлиб, бошқалар ўлмаганларида эди, ўлиш жуда ҳам алам қилган бўларди.

♦ Биз улкан одамларга қанча яқин бўлсак, уларнинг атиги одамгина эканликларини шунча аниқ кўрамиз. Улар ўз хизматкорларига камдан-кам улкан бўлиб кўринадилар.

♦ Ўлимнинг муқаррарлиги қисман шу билан юмшайдики, унинг бизни қачон қувиб етишини билмаймиз; бу ноаниқликда чексизликдан ва биз абадият деб атайдиган нарсадан нимадир бор.

ПЬЕР БЕЙЛЬ**ФРАНЦУЗ ФАЙЛАСУФИ.****1647-1706 ЙИЛЛАРДА ЯШАГАН:**

♦ Инсон – ақли мавжудот ... аммо, шуниси ҳам аниқки, у деярли ҳеч қачон ўз нуқтаи назарига мувофиқ иш кўрмайди.

♦ Иқтибосни аниқ келтириш маҳорати – туюлишига қараганда, хийла кўпроқ ноёб истъедод.

♦ Афсус, одамлар ўзлари қўшиладиган фикрни танлаётганларида, уларнинг мияларида нима юз бераётганини кўра олмаймиз.

♦ Асрдан асрга, авлоддан авлодга ўтадиган қараш, гўёки, бутунлай ёлгон бўлиши мумкин эмас деювчи нуқтаи назар, – гирт пуч хаёл... Бир неча фалсафий ақл эгаларидан ташқари, ҳеч ким ҳамма гапираётган нарсанинг тўғрилигини текшириб кўришни ўйламайди ҳам-ку.

БЕРНАР ЛЕ БОВЬЕ ФОНТЕНЕЛЬ

ФРАНЦУЗ ЁЗУВЧИСИ,

НАМ-ФАН ТАРҒИБОТЧИСИ.

1657-1757 ЙИЛЛАРДА ЯШАГАН:

- ◆ Одам ўзини севишга камдан-кам мажбур эта олиши мумкин, бироқ, ўзини ҳурмат қилишга ҳамиша мажбур қила олади.
- ◆ Гўзал аёл кўз учун - жаннат, қалб учун – дўзах, чўнтак учун эса – ғоратдир.
- ◆ Куч билан мақтаниш – ҳўкизни елкада кўтариб юриш – унинг ўзидай бўлмоқ демакдир.
- ◆ Маърифатли ақл барча аввалги асрларнинг ақллари-дан ташкил топади.
- ◆ Муҳаббат – туйғуларимиздан энг субҳидамгисидир.
- ◆ Ҳамма одамлар адашадилар, бироқ, улкан одамлар адашганликларини тан оладилар.

ДАНИЕЛЬ ДЕФО

ИНГЛИЗ ЁЗУВЧИСИ, СИЁСИЙ АРБОБ.
1660-ЙИЛ АТРОФИДА ТУҒИЛГАН,
1731-ЙИЛДА ВАФОТ ЭТГАН:

- ◆ Очлик, ҳатто, шерларни итоатгүй қилиб қўяди.
- ◆ Жисмоний хасталик танани заифлаштирганидай, қўрқув – қалбни заифлаштирадиган дарддир.
- ◆ Ақлли бўлишнинг кечи йўқ.
- ◆ Шайтонни алдаш гуноҳ эмас.
- ◆ Инсоний доноликнинг энг юқори даражаси, бу – ша-роитга мослашиш ва, ташқи хавф-хатарларга қарамасдан, хотиржамликни сақлаш маҳорати.
- ◆ Агар яхшилаб ахтарилса, ҳар қайси ҳолатда тинчланти-рувчи нимадир топилади.
- ◆ Йўқчилигимиз юзасидан қиладиган барча ноаларимиз боримизга шукроналикнинг камлигидан келиб чиқадилар.
- ◆ Биров учун паноҳ бўладиган нарса, бошқани нобуд қиладди.

ЖОНАТАН СВИФТ

ИНГЛИЗ ХАЖВЧИ-ЁЗУВЧИСИ.
1667-1745 ЙИЛЛАРДА ЯШАГАН:

♦ Одамни у ўралашиб юрган даврага қараб билиш мумкин бўлганидек, унинг тўғрисида оғзидан чиқаётган гапларига қараб ҳам ҳукм чиқариш мумкин.

♦ Дунёда чинакам даҳо пайдо бўлганида, буни, ҳеч бўлмаганда, шундан билса бўладики, барча қовоқбошлар унга қарши курашда бирлашадилар.

♦ Доно, ёлғиз бўлган чоғида, ҳеч ҳам ёлғиз эмас.

♦ Ҳазилга тез-тез берилиш – бошқанинг айби учун ўзидан ўзи ўч олиш демакдир.

♦ Китоблар – ақлнинг фарзандлари.

♦ Жуда озчиликкина ҳозирги кун билан яшайди. Кўпчилик кейинроқ яшашга тайёргарлик кўради.

♦ Тухмат, одатда, муносиб одамларга зарбалар беради, қуртлар ҳам энг яхши меваларга ҳужум қилишни афзал кўрадилар.

♦ Ҳажв – унга қараётган ҳар бир киши унда ўзиникидан бошқа ҳар кимнинг қиёфасини кўраётган, ўзига хос кўзгу.

♦ Биз бир-биримизни ёмон кўриш учун етарлича диндор-миз, аммо, бир-биримизни яхши кўриш учун етарлича диндор эмасмиз.

♦ Дунёда, ўзгарувчанликдан бошқа, ҳеч қандай доимийлик йўқ.

♦ Ажойиб сўзлар! Қизиқ, сиз уларни қаердан ўғирладингиз?

АНТОНИ ШЕФТСБЕРИ

ИНГЛИЗ ФАЙЛАСУФИ.

1671-1713 ЙИЛЛАРДА ЯШАГАН:

♦ Мен ҳамма нарсани ёпиқчасига ёки, ўз устимдан кулиб, бежирим ёхуд, «турли-туман нарсалар ҳақида» шаклидаги, билвосита гапиришни қоида қилиб олдим.

♦ Доноларнинг айтишларича, Табиат лахтакларни шунчалик яхши боғлаганки, биттаси бошқасига ўтади ва бу сезилмайди.

♦ Агар одамлар ўз нуқсонлари тўғрисидаги гапларга чидасалар, бу – уларнинг тузалаётганликларининг энг яхши белгисидир.

♦ Инсоний соғлом фикрлиликни ва дунёда ақллиликни сақлаб қолишнинг бирдан-бир йўли - ўткир ақлга эркинлик бериш. Аммо, қаерда ҳажв учун эркинлик тортиб олинган бўлса, ўша ерда ўткир ақл ҳеч қачон эркин бўла олмайди.

♦ Агар одамларга баъзи нарсалар тўғрисида жиддий гапириш тақиқлаб қўйилса, улар ушбу нарсалар тўғрисида кинояли гапирадилар. Агар уларга бу нарсалар тўғрисида гапириш умуман тақиқлаб қўйилса ёки агар улар ҳақиқатда ҳам бундай гаплар учун хавф-хатарни сезиб қолсалар, унда улар икки қарра ниқобланадилар, махфийлик кийимига бурканадилар ва шундай гапирадиларки, уларга зиён етказишга мойил бўлганлар учун уларни тушунтириш ёки аниқ изоҳлаш қийин бўлади. Ва мана шунда ҳажв урфга киради ва ҳаддидан ошиб кетади. Тазйиқ руҳияти киноя руҳиятини туғдирди, эркинликнинг йўқлиги эса чинакам феъл-атворларнинг йўқлиги, нафис ҳажв ва ҳазил-мутойиба кайфиятининг бузилганлиги учун жавобгардир.

♦ Тазйиқ қанчалик кўп бўлса, ҳажв шунчалик кескин. Қулик қанчалик даҳшатли бўлса, у шунчалик муғомбирона.

♦ Бу дунёдаги энг қийини, – ўзинг ўзингнинг жиддий танқидчинг, ва ўзингнинг ўзинг билан мулоқотингда синалган суҳбатдошинг бўлмасдан, – яхши фикр қиладиган киши бўлишидир.

♦ ... Оқиллик ва раҳмдиллик бизнинг ўзимиздан бошланмоғи лозим, дейилиши мутлақо адолатлидир.

♦ Мавжуд нарсалардан энг ваҳшийси – урушнинг энг боғир қалбларнинг ишқибозлиги бўлганлигини тасаввур этиш ғалати.

♦ Ҳаммаси ажойиб, ҳаммаси муҳаббатга лойиқ, ҳаммаси хурсанд қилади ва қувонтиради – ҳаммаси, инсон ва унинг, унчалик такомиллашмаган бўлиб туюлаётган, ҳаётини шароитларидан ташқари.

♦ Қаҳрамонлик ва инсонпарварлик – деярли айни бир нарса.

ЖОРЖ БЕРКЛИ

ИНГЛИЗ ФАЙЛАСУФИ.

1685-1753 ЙИЛЛАРДА ЯШАГАН:

- ◆ Яшаш – идрок қилинмоқ демақдир.
- ◆ Савол: Абадий ҳақиқатлар нима бўладилар?
Жавоб: Улар йўқоладилар.

АЛЕКСАНДР ПОП

ИНГЛИЗ ШОИРИ.

1688-1744 ЙИЛЛАРДА ЯШАГАН:

- ◆ Ўзидан завқланаётган одамнинг кўзидан каттароқ қилиб кўрсатадиган микроскоп йўқ.
- ◆ Ҳар бир одамда ақл қанчалик етишмаса, унда худди шунча манманлик бор.
- ◆ Барча тентаклар кимнидир устидан кулмасдан туролмайдилар.
- ◆ Ҳар бир киши бошқа одамдан фарқ қилади ва кундан-кунга — ўзи ўзидан.
- ◆ Сўзлар япроқларга ўхшайдилар: жуда кўп барг чиқарадиган дарахт жуда кам мева беради.
- ◆ Ёлгон сўзлаётган киши ўз вазифасининг мушкуллиги ҳақида ўзига ҳисоб бермайди, негаки, биринчи ёлгонни сақлаб қолиш учун унга яна йигирма маротаба ёлгон гапириш керак бўлади.
- ◆ Бир умр бизга ҳамроҳлик қилган умид ўлим чоғида ҳам бизни тарк этмайди.
- ◆ Ярамас одамга юмшоқ ва майин сўз билан таъсир ўтказишга интилиш, бу — тош палахсасини устара билан тарашлашга уринишнинг ўзгинасидир.
- ◆ Кўплаб одамлар эшитиш учун эмас, балки, гапириш мақсадида давра излайдилар.
- ◆ Сукут тентакларнинг усти ялтироқлиги ва дононинг устомонлигидир.
- ◆ Энг жиддий одамлар кўпроқ ишонувчандирлар.
- ◆ Адашмоқ — инсоний хусусият, кечирмоқ — илоҳий.
- ◆ Қарашларимиз соатларимизга ўхшайди: улар ҳар хил вақтни кўрсатадилар, бироқ, ҳар ким фақат ўзиникига ишонади.
- ◆ Партиявийлик, бу — кўпчиликнинг озчилик манфаати йўлида ақдан озишидир.
- ◆ Халойиқ — аҳмоқ.

ШАРЛЬ МОНТЕСКЬЕ

ФРАНЦУЗ ФАЙЛАСУФИ.

1689-1755 ЙИЛЛАРДА ЯШАГАН:

♦ Одамларни жуда кўп нарсалар бошқарадилар — иқлим, дин, қонунлар, бошқарув тамойиллари, ўтмиш ибрати, феъл-атворлар, урф-одатлар; буларнинг ҳаммасининг натижаси сифатида халқнинг умумий руҳи юзага келади.

♦ Дунёни тақдир бошқармайди. Ишлари аниқ режа билан бошқарилганида бешикаст яқунланган, аммо, бошқача тарзда ҳаракат қила бошлаганларида тўхтовсиз мағлубиятга учрайверган римликлар бунга мисол бўла оладилар.

♦ Одамлар бундан фойда чиқарганликлари ва ўз эсон-омончиликларини бошқаларнинг эсон-омончиликларидан афзал кўрганликлари учун адолатсизлик қиладилар.

♦ Ҳокимият соҳибларининг сони қанча кам бўлса, уларнинг қудрати шунча катта ва хавфсизлиги шунча оздир.

♦ Мустабид давлатда ҳар бир золим ҳукмдор, айни пайтда, қул ҳамдир.

♦ Дарёлар денгизга қуйилишга интиладилар; ҳокими мутлақлик мустабидчиликда сингиб кетишга интилади.

♦ Инсон табиати мустабид бошқарувга қарши доимо бош кўтаради.

♦ Айни қонунлар ёрдамида шундай қилмоқ керакки, токи бойлик ҳам, камбағаллик каби, оғир бўлсин.

♦ Ҳокимият миқёсининг бепоёнлиги — мустабидчилик бошқарувининг замини.

♦ Республика, ўз табиатига кўра, катта бўлмаган ҳудудни талаб қилади, акс ҳолда, у йиқилади.

♦ Республика учун *фазилат*, ҳокими мутлақлик учун эса — *ор-номус* керак бўлганидай, мустабид ҳукумат учун *қўрқув* лозим. Фазилатларга у муҳтож эмас, ор-номус унга хавфли бўлган бўлур эди.

♦ Сиёсий эркинлик мутлақо нимани хоҳласа, шуни қилишда эмас. Давлатда, яъни қонунлар мавжуд жамиятда, эркинлик хоҳланган нарсани қила олишнинг имкониятига эга бўлишда ва хоҳланмаган нарсани қилишга мажбур этилмаслигидагинадир.

♦ Ҳар бир давлатда уч турдаги ҳокимият мавжуд: қонунчилик ҳокимияти, ижроия ҳокимияти ва суд ҳокимияти.

♦ Асрлар тажрибасидан маълумки, ҳокимиятта эга ҳар қандай одам уни суиистеъмол қилишга мойил, ва у мазкур йўналишда, охирги нуқтага етмагунча, кетаверади.

♦ Ҳар қандай катталик, ҳар қандай куч, ҳар қандай ҳокимият нисбийдир.

♦ Ҳатто, керагидан ортиқча ақл ҳам ҳамиша мақбул эмас ва одамлар, доимо, ҳаддан ташқариликка қараганда, мўтадилликка яхшироқ мослашадилар.

♦ Диннинг кучи, асосан, унга бўлган эътиқоднинг, инсоний қонунларнинг кучи эса — улар олдидаги қўрқув устига қурилган.

♦ Луизиана ёввойилари дарахтлардан мева узмоқчи бўлганларида, улар дарахтни тагидан кесадилар ва меваларни юладилар. Мустабид ҳукмронлик шунақа.

♦ Бургундия қироли Гундобад жинойт содир этган ўғрининг бу ҳақда хабар бермаган хотини ёки ўғлини қулликда ишлатилишига қарор қилди. Мазкур қонун моҳиятан зиддийдир. Хотин эрининг айбловчиси бўлиши мумкинми? Ўғил отанинг айбловчисига айланиши мумкинми? Битта жинойий ҳаракатни жазолаш учун у бошқасини, янада жинойийроғини буюрди.

♦ Тинчликда яшамоқ лозим — инсоннинг дастлабки табиий қонуни шундай.

♦ Фарзандларга ватанга муҳаббатни сингдиришнинг энг яхши воситаси шундаки, ушбу муҳаббат оталарнинг ўзларида бўлмоғи лозим.

♦ Қонунларнинг шафқатсизлиги уларга риоя қилинишига тўсқинлик қилади.

♦ Биттагина одамни бахтиёр қилиш учун қанча нарсалар керак!

♦ Менинг касалим шундаки, мен китоблар ёзаман, ёзиб эса — улардан хижолат чекаман.

♦ Аёлга умрбод муҳаббат ҳақида қасам ичиш, доимо соғсаломат ёки ҳамиша бахтиёр бўламан дейишдек, бемаъниликдир.

♦ Албатта, пулсизлик ниҳоятда ҳориқтирадиган нарса, бироқ, биз ўзимизни нимададир чекламоғимиз лозимку.

♦ Ҳамма, ҳатто, ватанга даҳлдор нарсаларда ҳам ҳақгўй бўлиш керак. Ҳар бир фуқаро ватан учун жон фидо қилишга бурчли, аммо, ҳеч қачон ватанни деб ёлғон гапиришга уни мажбурлаш мумкин эмас.

- ◆ Бир кишига нисбатан йўл қўйилган адолатсизлик ҳамма учун таҳдиддир.
- ◆ Ҳеч бўлмаса, андаккина билиш учун, кўп ўқимоқ керак.
- ◆ Табиат инсоний бемаъниликларнинг ўткинчи бўлишининг ғамини доноларча еб қўйган, китоблар эса уларни абалдийлаштирадилар. Аҳмоқ ўз замондошларининг жонига текканлиги билан кифояланса ҳам бўларди, бироқ, у келгуси авлодларни ҳам ранжитишни хоҳлайди, авлодлар унинг дунёда яшаганлигидан бохабар бўлишларини, ва унинг аҳмоқ эканлигини мангу ёддан чиқармасликларини истайди.
- ◆ Нотиқлар етишмаган чуқурликни узунлик билан тўлдирадилар.
- ◆ Баъзан, сукут ҳар қандай сўзлардан ҳам ифодалироқ бўлади.
- ◆ Қонунлар барча учун бир хил маъно касб этмоқлари лозим.
- ◆ Инсон ўзгармас қонунлар билан бошқарилади; ақл ато қилинган мавжудот сифатида у Худо жорий этган қонунларни доимо бузади, ва ўзи жорий қилганларини ўзгартиради.
- ◆ Ҳар қандай тартибсизликнинг сабаблари мағзини чақинг ва сиз кўрасизки, у жазонинг бўшлигидан эмас, балки, жиноятларнинг бежазолигидан келиб чиқаётир.
- ◆ Эркинлик қонунлар ижозат берган ҳамма нарсани қилиш ҳуқуқидир. Агар фуқаро ушбу қонунлар тақиқлаган нарсаларни қила олганида эди, унда унинг эркинлиги бўлмаган бўларди, чунки, худди шунинг ўзини бошқа фуқаролар ҳам қилган бўлардилар.
- ◆ Фуқаро учун сиёсий эркинлик – ўзининг хавфсиз эканлигига бўлган ишончга асосланган, руҳий осойишталикдир.
- ◆ Энг бешафқат золимона ҳукмронлик, бу – қонунийлик паноҳида ва адолат байроғи остида юз берадигани.
- ◆ Демократия тамойили нафақат тенглик руҳи йўқотилганида, у, шунингдек, жуда ошириб юборилиб, ҳар бир киши унинг ўзи сайлаган ҳукмдор билан тенг бўлишни хоҳлаганида ҳам бузилади.
- ◆ Улкан ишларни уйдлаш учун буюк даҳо бўлиш керак эмас; одамлардан юқори эмас, улар билан бирга бўлмоқ лозим.
- ◆ Аёл учун гўзал бўлишнинг биттагина, мафтункор бўлишнинг эса юз мингта имконияти мавжуд.

-
- ♦ Инсоннинг ҳали жуда ёшлиги ва ҳаддан ташқари кексалиги ўртасидаги вақт қанчалик оз.
 - ♦ Бефойда қонунлар зарур қонунларни заифлаштирадилар.
 - ♦ Солиқлар ишида халқнинг нимани бера олиши эмас, балки, унинг нимани ҳамиша бера олиши эътиборга олинмоғи лозим.
 - ♦ Молиячилар давлатни, худди арқон дорга осилган кининидек, кўтариб турадилар.
 - ♦ Кейинчалик яхши қул бўлиш учун бошидан ёмон фуқаро бўлиш лозим.

ВОЛЬТЕР

(АСЛ ИСМИ–ШАРИФИ –
 ФРАНСУА–МАРИ АРУЭ).
 ФРАНЦУЗ ФАЙЛАСУФИ.

1694-1778 ЙИЛЛАРДА ЯШАГАН:

♦ Кимда ўз ёшининг руҳи бўлмаса, у ушбу ёшнинг қайғуси билан яшайди.

♦ Биз бу дунёни қандай учратган бўлсак, уни шундай бе-маъни ва ёмон ҳолатда қолдирамиз.

♦ «Некбинлик нима?» – «Эвоҳ, бу – деди Кандид, – ҳамма нарса аслида ёмон бўлган пайтда, ҳамма нарса яхши, деб айтиш ишғиёқи».

♦ – Шунингдек, мен биламан, – деди Кандид, – боғингни парвариш қилишинг керак...

– Баҳслашмасдан ишлайлик, – деди Мартэн, – ҳаётни чидаसा бўладиган қилишнинг танҳо воситаси шудир.

♦ Мен шубҳаланишнигина биламан.

♦ ... Ҳар қандай яратилганлик яратувчи ҳақида гувоҳлик беради.

♦ ... Биз мия ёрдамида, оёқлар ёрдамида юрганимиздек, фикр қиламиз.

♦ Нима учун Паскаль ўзининг «Фикрлар»ида бизнинг ҳаётимиздан қайғулар ва мусибатлар занжирини ясайди? Ёруғ оламни қамоқхона ва барча одамларни маҳкум этилган жиноятчилар, деб тасаввур қилиш, бу – одамовининг фикри; мангу ўйин-кулгига жой бор, деб ўйлаш, бу – хаёлпарастнинг нотўғри фикри; ер, одамлар, ҳайвонлар, Тангрининг тартиботига кўра, қандай бўлишлари лозим бўлса, улар худди шундайлар, деб билиш – дононинг аломати.

♦ Мен чинакам файласуфларни бамисоли илоҳийлик ҳаворийлари, деб биламан. Бундай ҳаворийлар турли тоифадаги одамлар учун кераклар. Черков қошидаги бошланғич мактабнинг катехизис (диний ақидаларнинг савол-жавоб тарзидаги баёни – таржимон) ўқитувчиси болаларга Худо бор, дейди; Ньютон буни оқилларга исбот қилади.

♦ Хурофот – инсон ақлининг энг даҳшатли душмани.

♦ Мутаассибликдан нафратланувчи янги авлод вояга етмоқда. Файласуфлар раҳбарлик қиладиган кун келади. Ақл салтанати ҳозирланмоқда.

♦ Мен бу дунёнинг, мақсади — ҳақиқат, деб аталувчи фалсафий тошни ахтариш бўлган, узоқ ўлкаларини зиёрат қилишга қирқ йилга яқин вақт сарфладим. Қадимги дунёнинг барча ихлосмандлари билан маслаҳатлашдим; Эпикур ва Августин, Платон ва Мальбранш билан, аммо, қашшоқлигимча қолдим.

♦ Худони билиш учун унинг ўзи бўлмоқ лозим.

♦ Илм-фан муваффақияти — вақт ва ақл жасоратининг иши.

♦ Санъаткор тўғрисида унинг ўз устидан эътироф этадиган қонунларга қараб ҳукм чиқаринг.

♦ Шундай жиноятлар ва мусибатлар даркорки, токи улар яхши одамларнинг қисмати бўлсинлар.

♦ Кулгига айланган нарсанинг хавfli бўлиши мумкин эмас.

♦ Агар авом мулоҳаза юрита бошласа — ҳаммаси барбод бўлди!

♦ Ижтимоий тенглик, бу — ҳам энг табиий, ҳам энг хом-хаёл гоё. Бизнинг бебахт сайёрамиздаги жамиятда яшаётган одамлар иккита — буйруқ берадиган бойларга ва хизмат қиладиган камбағалларга бўлинмаслиги мумкин эмас.

♦ Ҳалол-пок одамни тазйиқ остига олиш мумкин, аммо, бадном қилиб бўлмайди.

♦ Мен қаерда бўлсам, жаннат ўша ерда.

♦ Ёмонлик қилишнинг қулай фурсати кунига юз маротаба туғилади, яхшилик қилишнинг қулай фурсати эса — йилига бир маротабагина ...

♦ Дунёда биз икки лаҳза яшаймиз — бирини ақлга берайлик.

♦ Ҳаққонийлик ва гўзаллик барча замонлар ҳамда халқларда бир хил.

♦ Ҳамиша роҳатланмоқ — бутунлай роҳатланмаслик демак.

♦ Бизга панд-насиҳат қиладилар: борингизга қаноат қилинг, яхшироғини истаманг, ҳавасларингизни жиловланг, безовта руҳингизни тийинг. Булар ажойиб ўтитлар, аммо, агар биз уларга ҳамиша эргашганимизда эди, ҳозиргача чўчкаёнроқ билан овқатланган ва очиқ ҳавода ухлаган бўлардик.

♦ Мен ҳануз ҳаётни севаман. Бу бемаъни заифлик, эҳтимол, бизнинг энг таҳликали нуқсонларимиздан бири бўлса, ажаб эмас: ахир, устингдан улоқтириб ташлашни хоҳлаган

юкни узлуксиз кўтариб юришдан, ўз ҳаётидан ваҳимага тушиш ва уни чўзишдан бемаънироқ истакнинг бўлиши мумкин эмас.

◆ Одатий бўлиб қолган нарсалар паст баҳоланадилар.

◆ Эҳтирослар, бу – кеманинг елканларини учирадиган, шамоллардир. Баъзан, улар уни чўктирадилар, аммо, у уларсиз суза олмасди. Дунёда ҳамма нарса хавфли ва ҳамма нарса зарур.

◆ Одамлар ўта хоҳлаган нарсаларига енгил ишонадилар.

◆ Барча замонларда, ва барча мамлакатларда, ва барча тасвирларда ярамасликлар гиж-гиж, яхшиликлар эса – камдан-кам учрайди. Ҳар қанақа касбда ҳамма энг номуносиб нарсалар айниқса беор гавдаланади.

◆ Табиий нарсагина гўзалдир.

◆ Ҳажв ҳеч кимни тuzатмайди, балки, тентакларни газаблантиради, ва улар янада ёвузлашадилар.

◆ Гўзаллик, у ноўрин бўлганида, гўзаллигини йўқотади.

◆ Агар ҳар қандай фикрлашнинг манбаи – бой ва етук хотира бўлса, ўзига керагидан ортиқча юк олган хотира унинг учун ҳалокатлидир. Дарҳақиқат, ўз калласини номлар ва сонлар билан лиқ тўлдириб олган киши қиёфаларни яратиш учун зарур бўлган захирага эга эмас. Фойда ва ҳийла-найранг билан машғул одамларнинг фикрлашлари, одатда, бесамардир.

◆ Меҳнат инсонни учта асосий мушкулот – зерикиш, ёмон хулқ ва муҳтожликдан халос этади.

◆ Файласуфлар, уларни тазйиқ этаётган итлардан беркиниб олиш учун, иккита ёки учта каталак кулбага эга бўлишлари лозим.

◆ Мен Сизнинг фикрингизга қўшилмаслигим мумкин, аммо, Сизнинг уни айта олиш ҳуқуқингиз учун жонимни қурбон қилишга тайёрман.

◆ Ватан, бу – қалбни тутқун этган диёрдир.

◆ Агар Худо бўлмаганида эди, уни ўйлаб чиқармоқ керак эди.

◆ Яхшилардан яхшиси бўлган бу дунёда ҳамма нарса яхшиликкадир.

◆ Киши ҳақида, унинг жавобларига қараганда, кўпроқ саволларига қараб ҳукм чиқар.

◆ Фойдаланишлар, аммо, сунистеъмом қилмашлар – доноликнинг қондаси шундай. На тийилиш, на ортиқчалик бахтиёр қилмайдилар.

- ♦ Дангасалар ҳамиша ўрта-миёна кишилар бўладилар.
- ♦ Мангуликка арзимас юк билан равона бўладилар.
- ♦ Ватанимга муҳаббатим мени ажнабийларнинг ютуқларини менсимасликка мажбур этмайди. Аксинча, ватанимни қанчалик кўпроқ севсам, мамлакатимни унинг заминидан қазиб олинмаган дурдоналар билан шунчалик кўпроқ бойитишга интиламан.
- ♦ Тирикларга хайрихоҳлик билан муносабатда бўлмоқ лозим, мархумлар тўғрисида фақат ҳақиқатни гапирмоқ керак.
- ♦ Кўз ёшлари, бу – унсиз сўзлар.
- ♦ Яшамоқ – меҳнат қилмоқ демек. Меҳнат инсоннинг ҳаётидир.
- ♦ Иш фикр учун эмас, балки, фикр иш учун яратилган.
- ♦ Далиллар ва асарларнинг кўплиги шу қадар тез ўсмоқдаки, яқин келажақда буларнинг ҳаммасини кўчирма ҳамда луғатларга киритишга тўғри келади.
- ♦ У нодон киши бўлса керакки, унга берилган ҳамма саволларга жавоб бераётган экан.
- ♦ Назариялар сичқонларга ўхшайдилар: тўққизта тешикдан ўтадилар ва ўнинчисида ушланиб қоладилар.
- ♦ Одамлар кам фикрлайдилар; чалакам-чатти ўқийдилар, шошиб ҳукм чиқарадилар ва мулоҳазаларни, худди муомаладаги тангани қабул қилгандай, қабул қиладилар.
- ♦ Кўп тил билиш – битта қулф учун кўпгина калитларга эга бўлиш демек.
- ♦ Тил яна шунинг учун ҳам катта аҳамиятга эгаки, унинг ёрдамида биз ўз фикрларимизни яширишимиз мумкин.
- ♦ Хатоларни кавлаштириб, балким, ҳақиқатни очишга сарф қилиш жоиз бўлган вақтни йўқотадилар.
- ♦ Фазилат ва нуқсон, яхшилик ва ёмонлик – барча мамлакатларда мазкур ҳодисанинг жамият учун фойдали ёки зарarli эканлиги билан белгиланадилар.
- ♦ Давлатда қонунларнинг кўплиги – табиблар сонининг кўплигидай нарса: касаллик белгиси ва ношудлик.
- ♦ Эркинлик фақат қонунларга тобе бўлишдир.
- ♦ Фақат заифлар жиноят содир қиладилар: кучли ва бахтли кишига унинг кераги йўқ.
- ♦ Ҳеч қачон йигирмата каттакон жилдлар инқилоб қилмайдилар, уни йигирма су (ўша пайтдаги Франция пул бирлиги – таржимон) турадиган митти чўнтак китобчалари амалга оширадилар.

♦ Қатъиятлилик ақлнинг жасоратидир, у маърифий дилликни тақозо этади. Қайсарлик, аксинча, ақлни йўқотганликни тақозо қилади.

♦ Улкан ишлар учун толмас доимийлик зарур.

♦ Агар одамлар узундан-узоқ баҳслашсалар, бу баҳслашिलाётган нарсанинг уларнинг ўзи учун ҳам аниқ эмаслигини исботлайди.

♦ Бу дунёнинг барча иззат-икроми битта яхши дўстга арзитайди.

♦ Муҳаббат — барча эҳтирослардан энг кучлисидир, чунки, у бир вақтнинг ўзида ақлингни, қалбингни ва вужудингни забт этади.

♦ Бениҳоя кичик одамлар бениҳоя улкан мағрурликка эгалар.

♦ Соғайишга умид — соғайишнинг ярми.

♦ Кексалик аҳмоқ учун — оғир юк, нодон учун — қиш, илм-фан кишиси учун — олтин ўрим фасли.

♦ Жоннинг ўлмаслиги ақидаси энг овунтирувчи ва, аини пайтда, энг кўп даҳшатга солувчи ғоядир.

♦ Давлатни қутқариш учун битта улкан одам етарлидир.

♦ Мен ғалаба туфайли бойиган биронта ҳам халқни билмайман.

♦ Қизалоқлар ҳис этишга, ўғил болалар фикрлашни ўрганишларига қараганда, тезроқ ўрганадилар.

♦ Қўрқаманки, курраи замин — Коинотнинг жинниҳонаси.

♦ Бир эркакнинг бир аёлни севиб қолиши — дунёни у қандай бўлса, шундай бўлишлиги учун етарли бўлди.

♦ Қироллар ўз вазирларининг ишлари хусусида гўсхўр эрлар ўз хотинларининг кирдикорлари ҳақида билганларидан кўпроқ билмайдилар.

♦ Эркакларнинг барча мулоҳазалари аёлнинг битта ҳис-туйғусига арзитайди.

♦ Ҳўла, ўзингни ўзгартириш қанчалик қийин, ва сенинг бошқаларни ўзгартиришининг имкониятларини қанчалик ҳеч нимага арзимаслигини тушунасан.

♦ У буюк ватанпарвар, инсонпарвар киши, ҳақиқий дўст эди, — агар, албатта, унинг ўлганлиги рост бўлса.

♦ Фозил ҳукуматнинг бўлиши мумкин эмас, чунки, одамлар ҳирсидирлар; улар ҳирсли бўлмаганларида эди, ҳукуматга эҳтиёж қолмаган бўларди.

-
- ◆ Ҳукумат адашаётганида, ҳақ бўлиш хатарли.
 - ◆ Тенгсизлик эмас, тобелик оғир.
 - ◆ Ажралиш, эҳтимол, никоҳ қанча қадимий бўлса, деярли шунча эскидир. Гарчи, ўйлашимча, бир-икки ҳафталик никоҳ қадимийроқдир.
 - ◆ Луғат, бу – алифбо тартибидаги Коинотдир.
 - ◆ Муқаддас Рим империяси аталмиш давлат тузилмаси на муқаддас, на Рим давлати, на империя бўлган эмас.
 - ◆ Қачон эшитувчи гапирувчини тушунмаса, гапирувчи эса у нимани назарда тутаётганлигини билмаса, бу – фалсафадир.

ЖЕЙМС ТОМСОН
ИНГЛИЗ ШОИРИ.
1700-1748 ЙИЛЛАРДА ЯШАГАН:

- ♦ Ва нарсалар умумий алоқасин,
Очиб осонликла қиламиз якун:
Юборсакчи туртиб биз гар биронта гулни,
Безовта қилурмиз самодаги юлдузни.

БЕНЖАМИН ФРАНКЛИН
АМЕРИКАЛИК МУТАФАККИР,
ДАВЛАТ АРБОБИ, ОЛИМ.
1706-1790 ЙИЛЛАРДА ЯШАГАН:

- ♦ Қонунлар сиёсатда ахлоқийликсиз нима ҳам қила олишлари мумкин?
- ♦ Фалсафадаги юксалишимиз нақадар кам!
- ♦ Агар одамлар динга эга бўла туриб шунчалик ожиз бўлсалар, улар ундан маҳрум бўлиб қолганларида нима қиладилар?
- ♦ Исога ва Сократга эргашинглр!
- ♦ Тажриба – жуда қимматбаҳо сабоқтоҳ, бироқ, агар тентаклар учун ўзга мактаб бўлмаса, нима ҳам қилиш мумкин?
- ♦ Ўзингдаги биринчи истакни тийиш, кейинчалик уларнинг барчасини қондиришга қараганда, осонроқ.
- ♦ Ўз хархашаларинг билан маслаҳатлашишдан бурун ўз ҳамёнинг билан маслаҳатлаш.
- ♦ Кўлқоп кийган мушук сичқон тутмайди.
- ♦ Ишлатиладиган калит ҳамиша ярқирайди.
- ♦ Бугунги бир кун эртанги икки кундан қимматлироқ.
- ♦ Агар сенинг кўнглингни топишларини истасанг, ўзингнинг уддангдан ўзинг чиқ.
- ♦ Ҳамма билан хушмуомала, кўпчилик билан дилкаш, айримлар билан бетакалтуф бўл.
- ♦ Ялқовлик зангта ўхшайди: у, тез-тез ишлатилиб эскирганига қараганда, тезроқ кемиради.
- ♦ Кўриш осон; олдиндан кўра билиш қийин.
- ♦ Ўзини оқлашга уста киши яна бирон-бир бошқа нарсада камдан-кам уста бўлади.
- ♦ Омилкор кўзлар, иккала кўлдан кўра, кўпроқ нарсанинг уддасидан чиқадилар.
- ♦ Ходимларни ўз ҳолига ташлаб қўйиш – ҳамёнингни уларга очик ташлаб қўйиш демак.
- ♦ Уч маротаба кўчиш битта ёнгинга баробар.
- ♦ Барча файласуфлар – ўз панд-насиҳатларида доно ва ўз феъл-атворларида аҳмоқдирлар.
- ♦ ... Ёшим улғайгани сари ўз нуқтаи назаримни шубҳа остига олишга ва ўзгаларнинг мулоҳазаларини катта эътибор билан тинглашга кўпроқ мойил бўлаётирман.

♦ Тентакнинг ҳиқилдоғидан бўғиб олиш — беадаблик, аммо, уни давом этишига йўл қўйиб бериш — шафқатсизликдан ўзга нарса эмас.

♦ Сирни уч киши сақлаши мумкин, агар улардан иккитаси бандаликни адо этган бўлса.

♦ Дарёларда ва ёмон ҳукуматларда энг енгил нарсалар тепада сузиб юрадилар.

♦ Ҳеч бир нопок нарса чинакам хайрли бўла олмайди.

♦ Ўз оёғида турган деҳқон — тиз чўкиб турган асилзодадан бағоят юқори.

♦ Бекорчилар банд одамнинг уйига камдан-кам ташриф буюрадилар — қайнаётган хурмачага пашшалар қўнмайдилар.

♦ Ўз ишингни ўзинг мажбур эт; унинг сени мажбур этишни кутма.

♦ Тажрибалилик, бу — сабоқлари қимматбаҳо мактаб, аммо, бу — унда ўқиса арзийдиган, ягона сабоқгоҳдир.

♦ Чинакам шон-шараф, бу — ҳар қандай шароитларда ҳам кўпчилик одамлар учун фойдали ишни қилиш аҳдидир.

♦ Завқ — нодонлик фарзанди.

♦ Итоаткорлик боланинг биринчи сабоғи бўлсин. Сен нимани хоҳласанг, унда унинг иккинчи сабоғи ўша бўлиши мумкин.

♦ Одам еган нарсаси билан эмас, балки, ҳазм қилган нарсаси билан яшайди. Бу қоида, баданга каби, ақлга нисбатан ҳам адолатлидир.

♦ Эркин халқлар ўз эркинликларини толмасдан ва астойдил сергаклик билан қўриқламоқлари зарур.

♦ Эркинликни хавфсизлик йўлида қурбон қилган на эркинликка, на хавфсизликка лойиқ эмас.

♦ Чидашга тоқатли нимани хоҳласа, ўшанга эришишга қодир.

♦ Яхши ухлашни хоҳласанг, тўшакка ўзинг билан пок виждонни ол.

♦ Бойлик, асосан, иккита нарсага боғлиқ: меҳнатсеварлик ва мўътадилликка, бошқача айтганда — на вақтингни, на пулингни йўқотма, ва унисидан ҳам, бунисидан ҳам жуда яхши фойдалан.

♦ Ишгирок этмаётганлар доимо айбдор бўлиб қоладилар; ишгирок этувчилар ҳаминша ўзларини оқлаш имкониятига эгалар.

♦ Ининг дўст бўлмаслиги мумкин, аммо, дўст — ҳаминша

ининг.

- ◆ Душманнинг кичкинаси бўлмайди.
- ◆ Муҳаббатсиз никоҳ никоҳсиз муҳаббатни келтириб чиқаради.
- ◆ Мен ҳеч ким ҳақида ёмон гапирмайман, аммо, ҳар бир киши ҳақида нимаки яхши нарсаларни билсам, шуларни гапирман.
- ◆ Бузуқчилик Бойлик билан нонушта, Камбағаллик билан тушлик, Қашшоқлик билан кечки овқат қилади ва Шармандалик билан ухлайди.
- ◆ Ғазабнинг ҳамиша сабаблари бўлади, бироқ, у ҳамиша ҳам жиддий асосларга эга бўлавермайди.
- ◆ Ғазабдан бошланган нарса, уят билан тугайди.
- ◆ Одам, баъзан, пули кўп бўлганига қараганда, пули кам бўлганида сахий; эҳтимол, уни бутунлай пули йўқ экан, деб ўйламасликлари учундир...
- ◆ Одамлар овқат пиширишни ўрганганларидан бери, табиат талаб қиладиганидан кўра, икки маротаба кўп истеъмол қиладилар.
- ◆ Фарзандларингни сукут сақлашга ўргат. Сўзлашни уларнинг ўзлари ўрганиб оладилар.
- ◆ Юмшоқ қонунларга камдан-кам бўйсундилар, бешафқатлари — камдан-кам ижро этилади.
- ◆ Савдо-сотик ҳали бирон-бир халқни хонавайрон қилган эмас.
- ◆ Бу дунёда фақат ўлим ва солиқлар муқаррардирлар.
- ◆ Ўз роҳатимиз учун тамадди қиламиз, бошқаларнинг роҳати учун — кийинамиз.
- ◆ Бугунги ишни эртага қўйма.
- ◆ Бўйдоқ — нотакомил мавжудот, у иккинчи ярми йўқ қайчига ўхшайди.
- ◆ Одам қурол ишлаб чиқарувчи маҳлудир.

ДАВИД ЮМ

ИНГЛИЗ ФАЙЛАСУФИ.

1711-1776 ЙИЛЛАРДА ЯШАГАН:

- ◆ Файласуф бўл, аммо, фалсафага берилсангда, инсон-лигингча қолгин.
- ◆ Табиат қонун-қоидалардан ҳаминча кучлироқ.
- ◆ Ўз ҳақида узоқ гапирадиган кишига манманликни чет-лаб ўтиш қийин.
- ◆ Агар довжораклик ва иззатталаблик меҳрибонлик билан изга солиб турилмаса, улар кишидан фақат золим ёки безорини келтириб чиқарадилар.
- ◆ Маданий-маърифий миллат ўз файласуфини танлашда осон янглишиши мумкин ...
- ◆ ... Худбинлик ... адолатпарварлик қоидаларини вужудга келтиради ва у уларга рия қилинишининг биринчи сабабидир.
- ◆ Ҳеч нима, биз, дарҳақиқат, қимматбаҳо сифатларга эга бўлган ҳолатлардагидек, ўз қадримизни англашдан кўпроқ мақтовга лойиқ бўла олмайди.
- ◆ Ҳаётимизда ақл эмас, балки, одатлар раҳнамодир.
- ◆ Одамлар ўз табиатларини ўзгартиришга қодир эмаслар.
- ◆ Мен бир қисмнинг бошқа қисм учун, агар уларни катта масофа ажратиб турган бўлса, қоидалар яратиши билан келишиш ниятида эмасман.
- ◆ Авваламбор, менинг фалсафий таълимотим мени маҳкум этаётган умидсиз ёлғизлик мени даҳшат ва саросимага солмоқда.
- ◆ Диндорлик мўъжизаворликка иштиёқмандлик билан бирлашганида, ҳар қандай соғлом фикр барҳам топади ва одамларнинг шохидликлари ўзининг ҳар қандай нуфузини йўқотади.
- ◆ Биринчи маротаба ишлатилган жойда барча томонидан рад этилган ҳикоя шу ердан минг чақирим масофа нарида ишонарли ҳисобланади.
- ◆ Тўйларга тааллуқли миш-мишлардан осонроқ туғилдиган ва тезроқ тарқаладиган миш-мишлар йўқ.

ЖАН-ЖАК РУССО

ФРАНЦУЗ ЁЗУВЧИСИ ВА ФАЙЛАСУФИ. 1712-
1778 ЙИЛЛАРДА ЯШАГАН:

- ◆ Улкан ҳодисаларгина улкан одамларни яратадилар.
- ◆ Биров юз ёшга кириб ўлса-да, аслида, туғилганидаёқ ўлган.
- ◆ Ҳаёт ўзича ҳеч нарса эмас; унинг баҳоси ундан фойдаланилишига боғлиқ.
- ◆ Бу қандай содир бўлади билмайман-у, бироқ, фирибгарлик кўпроқ айни рўйхатлар ва ҳисоб юритиш китоблари кенг урф бўлган ишларда юз беришлигини яхши биламан.
- ◆ Оқил қонун чиқарувчи ишни қонунларни яратишдан эмас, балки, уларни мазкур жамият учун яроқлилигини ўрганишдан бошлайди.
- ◆ Ҳур халқлар! «Эркинликни қўлга киритиш мумкин, аммо, унга қайтадан эришиб бўлмайди», – деган қондани унутманг.
- ◆ Одамлар, инсоний бўлинглар! Бу сизнинг биринчи бурчингиз. Барча ҳолатлар, барча ёшдагилар, инсонга бегона бўлмаган барча нарсалар учун шундай бўлинглар.
- ◆ ... Маъшуқага муҳаббатдан юз маротаба жўшқин ва ёқимли бўлган ватанга муҳаббатни ҳам фақат тотиб кўрганингда биласан.
- ◆ Яшамок, бу – нафас олиш эмас, ҳаракат қилмоқ демак.
- ◆ Ҳамма замонларда ўз асри, ўз мамлакати ва ўз жамиятининг қарашларига бўйсунуш пешонасига битилган одамлар бўладилар. Бугун биров ўзини ҳурфикрли ва файласуф қилиб кўрсатмоқда; ушбу сабаб боис, у, албатта, Лига (Иттифоқ) давридаги мутаассиб бўлган бўлур эди.
- ◆ Адашишга минглаб йўллар элтадилар, ҳақиқатта – фақат биттаси олиб боради.
- ◆ Мен, ўз туғма фаҳмлашимга биноан, ҳақиқат томонини қабул қилдим, ва, мен нимагаки эришмайин, битта мукофот мени тарк этмайди – мен уни қалбимнинг тубидан топанман.
- ◆ Менинг ишим – ҳақиқатни айтиш, аммо, унга ишонишга мажбур этишда эмас.
- ◆ Ҳақорат – ноҳақларнинг далиллари.

♦ Тийилиш ва меҳнат — мана инсоннинг иккита ҳақиқий табиблари: меҳнат унинг ишгаҳасини очади, тийилиш эса унинг суиистеъмом қилинишига тўсқинлик қилади.

♦ Адолатсизликни кўриш ва чурқ этмаслик, бу — унда иштирок этмоқ демак.

♦ Ҳалол-пок кишининг виждонли кўзи муттаҳамларни ҳамisha хавотирлантиради.

♦ Одамлар табиатан ялқовдирлар; бироқ, меҳнатга жўшқин интилиш, бу — обод жамиятнинг биринчи меваси; ва агар халқ тагин ялқовлик ва лоқайдлик ҳолатига тушиб қолса, бу, яна бир карра, меҳнатга энди у арзийдиган нархни тўламаётган худди шу жамиятни ўзининг адолатсизлигидан келиб чиқади.

♦ Барча ижтимоий ҳолатлар ичида тақдир ва одамларга энг боғлиқ бўлмагани — ҳунармандлар аҳволи.

♦ Инсоннинг тарбияси у туғилган пайтдан бошланади; у ҳали гапирмайди, ҳали қулоқ солмайди, аммо, ўрганаётир. Тажриба таълимдан олдин келади.

♦ Ҳар қандай бекорчи фуқаро — ўғридир.

♦ Одамлар қанча кам билсалар, уларга билимлари шунча кенг бўлиб туюлади.

♦ Илк тарбия ҳаммасидан муҳимроқ, ва бу илк тарбия, шубҳасиз, аёлларга тааллуқли.

♦ Яхши тарбиянинг фазилатлари ҳақида кўплар фикр юри-тадилар. Ундан мен талаб қилишни хоҳлаган биринчи нарса, — у кўплаб бошқаларини ҳам тақозо қилади, бу — сотқин киши бўлмаслик.

♦ Бир соатлик иш бир кунлик тушунтиришдан кўпроқ нарсага ўргатади, негаки, агар мен болани устахонада машғул этсам, унинг қўллари миясининг фойдасига ишлайдилар: ўзини ҳунарманд ҳисоблаган ҳолда, у файласуф бўлиб етишади.

♦ Одамдан, уни инсон қилиб етиштиришдан олдин, файласуфни етиштириш бутунлай шарт эмас.

♦ Эркинликсиз ватаннинг, фазилатларсиз эркинликнинг, фуқароларсиз фазилатларнинг бўлиши мумкин эмас. Агар фуқароларни тарбияласангиз сизда ҳамма нарса бўлади; сизда бусиз, ҳамма давлатдаги ҳукмдорлардан бошлаб, ҳамма но-чор қулларгина бўладилар.

♦ Ҳаётнинг илк дақиқаларидан бошлаб, яшашга муносиб бўлишга ўрганмоқ лозим.

♦ Билимсизликнинг ҳеч қачон ёмонлик қилмаслигини ёдда тутинг; фақат янглишмоқгина ҳалокатлидир. Одамлар билимсизликлари туфайли эмас, балки, ўзларига, биламиз деб, бино қўйганликлари учун янглишадилар.

♦ Китоб ўқишни сунистеъмол қилиш илми ҳалок қилади. Китоб ўқишга ҳаддан ташқари берилиб кетиш ўзига бино қўйган нодонларнигина вужудга келтиради.

♦ Эҳтирослар қанчалик жазавали бўлсалар, уларни тийиб туриш учун қонунлар шунчалик зарурдирлар.

♦ Куч ҳуқуқни яратмайди, ва одамлар фақат қонуний ҳокимиятга итоат этишга мажбурлар.

♦ «Қуллик» ва «ҳуқуқ» сўзлари бир-бирларига зиддирлар; улар бир-бирларини истисно этадилар. «Мен сен билан тўла сенинг ҳисобингдан ва тўла менинг фойдамга битим тузаман, менга қанча лозим бўлса, унга шунча риоя қиламан, ва унга сен ҳам, бу менга қанча мақбул бўлса, риоя қиласан», — деган сўзлар, уларда одам билан одамнинг ёки халқнинг муносабатлари назарда тутилганлигидан қатъий назар, ҳамиша ҳеч қандай маънога эга бўлмайдилар.

♦ Қонунлар, бу — фуқаролар уюшувининг шартигинадирлар. Қонунга итоат этувчи халқ унинг ижодкори ҳам бўлмоғи лозим: уюшмага кираётганларгагина яшаш шартларини белгилаш жоиздир.

♦ Дабдабазликни, унга қарши қонунлар билан жиловлагандан кўра, унинг олдини, вужудга келишига йўл қўймайлиган бошқарув ёрдамида, олган афзал.

♦ Жамият муштараклигига путур етказадиган барча нарсалар ҳеч нимага ярамайдилар; одамнинг ўзини ўзи билан зиддият ҳолатига қўювчи барча қондалар ҳеч нимага арзимайдилар.

♦ Кишини ирода эркинлигидан маҳрум этиш — унинг ҳаракатларини ҳар қандай ахлоқийликдан маҳрум этиш демак.

♦ Қулликда туғилган ҳар қандай одам қуллик учун туғилади; ҳеч нима бундан тўғрироқ бўлмайди. Кишанларда қуллар ҳамма нарсани, озод бўлиш истагига, йўқотадилар.

♦ Ҳар қандай ҳокимият — Худодан, мен буни эътироф қиламан; бироқ, ҳар қандай ҳасталиклар ҳам Ундан-ку: бу табибни чақириш тақиқланган деганими?

♦ Одамлар ҳамиша ўз фаровонликларига интиладилар, ammo, уни нимада эканлигини ҳамиша ҳам кўравермайдилар.

♦ Агар мазкур атамани унинг аниқ маъносида олинса, чи-

накам демократия ҳеч қачон бўлмаган, ва ҳеч қачон бўлмайди. Кўпчиликнинг бошқариши ва озчиликнинг бошқарилиши нарсаларнинг табиий тартибига зиддир. Халқнинг, жамият ишлари билан машғул бўлиб, ўзининг бутун вақтини мажлисларда ўтказишини тасаввур этиш қийин, ва бунинг учун қандай бўлмасин ҳайъатларни, бошқарув шаклининг ҳам ўзгаришига йўл қўймаслик мақсадида, таъсис этмаслигининг мумкин эмаслигини кўриш осон ...

♦ Жамиятта хизмат қилишнинг фуқаролар учун асосий иш бўлмай қолиши ва улар унга, шахсан ўзлари эмас, балки, ҳамёнлари билан хизмат қилишни афзалроқ кўра бошлашлари заҳотиёқ, — энди давлат бузилиб кетишга яқин.

♦ Агар худолардан ташкил топган халқ бўлганида эди, у ўзини демократик тарзда бошқарган бўларди. Аммо, бундай баркамол бошқарув одамларга тўғри келмайди.

♦ Халқ ўзининг барча ҳуқуқларини қандайдир бир сайлаб қўйиладиган идорага буткул ва тамомила топшириб қўйиши учун мазкур идора фақат фаришталардан ташкил топган бўлмоғи лозим. Уларда ҳам, одамларни бошқаришга киришишлари биланоқ, тирноқлар ва шохлар ўсиб чиқадилар.

♦ Забт этиш осон, бошқариш қийин.

♦ Пул ҳукмронлик қиладиган барча ерларда халқ ўз тинчлигини сақлаш учун берган пуллар, ҳамиша, унинг ўзини асоратта солишга қурол бўлиб хизмат қилмоқдалар; бутун у ўз ихтиёри билан тўлаётган пуллар ҳам эртага уни яна пул тўлашга мажбур этиш учун фойдаланилмоқда.

♦ Зўравонликка асосланган ҳамма ҳукуматлар кулгили зиддият ҳолатига тушиб қоладилар: халқларни заифлик ҳолатида ушлаб туришни истаб, ҳукуматларнинг ўзлари, шунга қарамай, уларнинг ёрдамида кучли бўлишни хоҳлайдилар.

♦ Ҳар қанақа турдаги имтиёзлар айрим, уларга сазовор, шахсларга фойдалидир, ва уни бераётган миллатга оғир юк бўлиб тушади.

♦ Қонунчилик ҳокимияти — давлатнинг юраги, ижроия ҳокимияти — унинг мияси.

♦ Сотқин қалам остидан ҳеч қандай қудратли, ҳеч қандай улкан нарсанинг чиқиши мумкин эмас.

♦ Менга уларнинг ёрдамида халқнинг феъл-атворига таъсир этиш мумкин бўлган фақат учта қурол маълум: қонун кучи, ижтимоий фикр ҳокимияти ва лаззатнинг мафтункорлиги.

♦ Оддий халқ билан унинг тилида эмас, балки, ўзининг тилида сўзлашишни хоҳлаган донолар ҳеч қачон унга тушунарли бўла олмайдилар. Бироқ, ҳар хил турдаги кўплаб тушунчалар борки, уларни халқ тилига ўтириб бўлмайди

♦ Агар барчанинг манфаатларини туташтирадиган нуқталар бўлмаганларида эди, ҳеч қандай жамият тўғрисида гап бўлиши ҳам мумкин бўлмасди.

♦ Аёллар салтанати, бу — меҳр, нозиклик ва сабр-тоқат подшолигидир.

♦ Аёлнинг энг биринчи ва муҳим фазилати — беозорлик.

♦ Эракка киши инсон қалби тўғрисида аёл кишидан яхшироқ фалсафий фикр юритади, аммо, аёл эраклар қалбидagini ундан яхшироқ ўқийди.

♦ Агар болалардаги шўхликни ўлдирсангиз, сиз ҳеч қачон доноларни етиштира олмайсиз.

♦ Болаликни болаликда вояга етказинг.

♦ Ҳар қандай қаҳр-ғазаб заифликдан келиб чиқади.

♦ Мақтов кимга ёқса, уни бузади.

♦ Ҳар бир ёш ўзининг алоҳида мойилликларига эга, аммо, одам ҳамisha қандай бўлса, шундайлигича қолади. Ўн ёшда у — ширинликлар шайдолиги, йигирмада — жазманлик, ўттизда — лаззатланиш, қирқда — шухратпарастлик, элликда — хасислик измида.

♦ Сизни ютиб юборишларига тўсқинлик қила олмасангиз, ҳеч бўлмаганда, сизни ҳазм қилиб юборишларига йўл қўйманг.

ДЕНИ ДИДРО

ФРАНЦУЗ ФАЙЛАСУФИ.

1713-1784 ЙИЛЛАРДА ЯШАГАН:

♦ Ҳақиқат учун, кўпчилик бўлмасда, бироқ, унинг муносиб кишилар томонидан қабул қилиниши — етарли зафардир: барчага матлуб бўлмоқ — унинг қисмати эмас.

♦ Фалсафага томон биринчи қадам — ишонмаслик.

♦ Ҳақиқат нима? Бизнинг фикр-мулоҳазаларимизнинг ҳодисаларга мос келиши.

♦ Наҳотки сизни тинглаётган киши, сўзловчига қараганда, яхшироқ қобилиятларга эга бўлса? Зинҳор бундай эмас. Шунинг учун ҳам бутун бир катта шаҳарда сизнинг сўзларингизни кунига икки мартаба тушунишлари ҳам даргумон.

♦ Ким бизлар каби оми бўлса, ўша ақлидир.

♦ Агар курраи заминда ҳамма нарса ажойиб бўлганида эди, унда ҳеч қандай ажойиб нарса бўлмаган бўлур эди.

♦ Баъзи одамларга ҳақиқатни изҳор этиш, бу — бойўғли уясига ёруғлик нурини юборгандай гап. Ёруғлик бойўғлилар кўзини хиралаштиради, ва улар шовқин кўтардилар. Агар одамлар ўқимаганликлари учунгина нодон бўлганларида эди, уларни, балким, ҳали билимли қилиш мумкин бўларди; аммо, бундай эмас, уларнинг жоҳилликларида одабийлик мавжуд. [...] Беихтиёр янглишаётган одамнинг эсини киритиб қўйиш мумкин; бироқ, соғлом фикрга қарши соқчилик қилаётган кишига қайси томондан ҳужум қилиш мумкин?

♦ Ҳаққонийлик, агар даҳолик хислатларига эга бўлсанг, уларни пайқаш мумкин бўлган жозибадорлик фазилатларидан маҳрум эмас.

♦ Даҳолар кам ўқийдилар, кўп ишларни қиладилар ва ўзларини яратадилар.

♦ Даҳоларни ўта ёқтирмайдиган кимсалар... ўзларини янада даҳороқ, деб ҳисоблайдилар.

♦ Эснатадиган китоблар ҳеч кимга зиён етказмайдилар.

♦ Яхшиларни тақдирлаб, биз бу билан ёмонларни жазолаймиз.

♦ Фалсафани оммабоп қилишга интилмоқ лозим. Агар фалсафанинг равнақ топишини истасак, халқни файласуфлар даражасига яқинлаштирамиз.

♦ Кучли жонли тасаввурга эга ёзувчилар учун ҳар қандай тил умуман қашшоқдир.

♦ Бахт ва бебахтлик бир-бировларига зулмат ва ёруғлик каби муносабатда бўлмайдилар; бирови бошқасининг шунчаки йўқлиги эмас.

♦ Биз деярли ҳеч нимани билмаймиз. Бироқ, муаллифлари ниманидир биламиз дейдиган қанча асарлар битилган!

♦ Ҳама нарса фойдалилик билан белгиланади.

♦ Яхлитлилик ғоясисиз фалсафа йўқ.

♦ Нима учун *нимадир мавжуд*, деган савол, — фалсафа таклиф этувчи барча масалалардан энг қийини; бунга ваҳийгина жавоб бериши мумкин.

♦ Агар сизни олдин нима пайдо бўлган — тухумми ёки товуқми, деган савол доводиратиб қўйса, демак, сиз ҳайвонлар ҳозир қандай бўлсалар, улар ҳаминша шундай бўлган, деб гумон қиласиз. Қандай беақлик!

♦ Истеъдодлар — оқсуяклик эмаски, улар авлоддан авлодга ўтсалар.

♦ Доимо ёдда тутгинки, табиат Худо эмас, инсон — машина эмас, фараз — далил эмас.

♦ Одам жамиятда яшаш учун яратилган...

♦ ... Агар сен менга қараганда оқил ва яхши ота бўлсанг, сен ўз ўғлингни ёшлиқдан у ўз ҳаётининг соҳиби эканлигига ўргатасан, токи у унга ҳаёт берган киши устидан шикоят қилмасин.

♦ Ёмон одамларнинг ҳаёти хавотирларга тўла.

♦ Нарсаларнинг энг яхши тартиботи — унда менинг бўлишим кўзда тутилганидир, ва унда мен бўлмаган дунёлардан энг яхшисини жин урсин.

♦ Агар мақсад бўлмаса, ҳеч нима қилмайсан, агар мақсад арзимас бўлса, ҳеч қанақа улкан ишнинг удласидан ҳам чиқа олмайсан.

♦ Ўзимиздан кейин олдингига қараганда кўпроқ билим ва бахт қолдиришга уриниш, олган меросимизни яхшилаш ва кўпайтириш — мана нималар устида биз меҳнат қилмоғимиз лозим.

♦ Чириш мармар остидами ёки тупроқ остида — барибир чириш.

♦ Ким кўплаб кишиларга бахт инъом этса, ўша энг бахтли одамдир.

♦ Ҳақиқат танқидни ёқтиради, ундан у фақат ютади;

ёлгон танқидни ёқтирмайди, негаки, у ундан ютқизади.

♦ Самимийлик – ҳақиқатнинг онаси ва виждонли кишининг пешлавләҳасидир.

♦ Чуқур фикрлар, бу – ақлга, уларни ҳеч нима билан суғуриб бўлмайдиган қилиб, қоқилган темир михлардир.

♦ Даҳолар ўзлари мансуб халқларнинг ифтихорини ташкил этадилар; эртами ёки кечми уларга ҳайкаллар ўрнатадилар ва уларда инсон зотининг валинеъматларини кўрадилар.

♦ Ўқимай қўйганларида, одамлар фикрламай қўядилар.

♦ Қаерда мўъжизаларга ишонсалар, улар ўша ердалар, ва уларга қанча кўп ишонсалар, шунча кўп юз берадилар.

♦ Қаерда пайдо бўлмагин, одамлар ҳамиша сендан тўмтоқроқ эмас бўлиб кўринадилар.

♦ Икки турдаги қонунлар мавжуд: бирлари – сўзсиз адолатли ва умумий аҳамиятга эга, бошқалари эса – одамларнинг омилиги ёки замона зайли туфайли эътироф этилган, беъманидирлар. Кейингилари уларни бузишда айбдорларни фақат ўткинчи – вақти келиб, суллар ва халқлар зиммасига умрбод тушадиган, бадномлик билан чулғаб оладилар. Эндиликда, ким шарманда – Сократми ёки уни заҳар ичишга мажбур этган судьями?

♦ Хун тўлашлик бу дунёда муқаррар нарса. Иккита бош прокурор бор: бири – эшигингиз олдида туриб, жамиятга қарши хатти-ҳаракатлар учун жазо берадигани, бошқаси – табиатнинг ўзи. Қонунлардан қочган барча қусурлар унга маълумдирлар.

♦ Бекорга қўрқоқ ботир бўлиш учун кўкрагига уради; унга аввалдан эга бўлмоқ ва у кимларда бўлса, ўшалар билан муомалада уни фақат мустаҳкамламоқ лозим.

♦ Инсонпарвар кишининг барча хатти-ҳаракатларида сезилиб турадиган ва ёмон одамда бўлмайдиган ахлоқий назокат бор.

♦ Чинакам бахтиёрлик барча одамларнинг бир-бирларига муҳтожликларида эканлиги ва сизнинг ўзингизга ўхшайдиганлардан, худди улар сиздан каби, ёрдам кутишингиз, наҳотки, сизга номаълум?

♦ Унинг иштирокида дўсти ҳақида ҳақоратомуз фикр билдирилишига йўл қўйган кишини биз кўрқоқ, деб ҳисоблаймиз.

♦ Таъсир қилиш учун таъсирланган бўлиш шарт эмас.

♦ Агар дўстимнинг хавф-хатарда қолиши мени ўзимнинг

хавф-хатаримни унутишга мажбур этмаса, менинг дўстлигим ўта эҳтиёткоронадир.

◆ Эркалар аёлга ҳурматсизлик қилганларида, бу деярли ҳамиша шунини кўрсатадики, аёл улар билан ўз муомаласида биринчи бўлиб ҳаддан ошган.

◆ Аёллар хушомадкорона ёлғонни бир ютишда ичадилар, аччиқ ҳақиқатни эса — томчилаб.

◆ Муҳаббат, кўпинча, ақлли кишининг ақлини олади ва кимда ақл йўқ бўлса, унга ақл беради.

◆ Ота-оналар ўз фарзандларини уларни бузадиган хавотирли ва кўнгилчан меҳр билан севадилар. Диққат-эътиборли ва осойишта, уларни виждонли қилувчи, бошқача муҳаббат ҳам бор. Отанинг чинакам муҳаббати худди шундай.

◆ Ҳаддан ташқари ҳиссиётлилиқ ўрта-миёна актёрларни яратади; ўртача ҳиссиётлилиқ кўплаб ёмон актёрларни беради, ва унинг йўқлигигина улкан актёрларни етиштиради.

◆ Ўзимизни яна бир бор севиш баҳонасида ўзгаларнинг муҳаббатига эришмоқчи бўламиз.

◆ У ҳамма йўлларда иккинчи.

◆ Театрга кўз ёшларини кўриш учун эмас, балки, уларни тўктирадиган сўзларни эшитиш учун келадилар.

◆ Актёрнинг фараз қилиши учун, иложи борича, кам нарса қолдирган — улкан муаллифдир.

ЛЮК ВОВЕНАРГ

ФРАНЦУЗ МУТАФАККИРИ, ЁЗУВЧИ.
1715-1747 ЙИЛЛАРДА ЯШАГАН:

♦ Одамларга таъсир кўрсатиш – бойликдан қимматлироқ.

♦ Мана, нима учун ҳам файласуфларни бажонидил ўқимайдилар: улар бизга таниш нарсалар ҳақида жуда кам гапирадилар.

♦ Ким худди ўлмайдигандай яшаса, ўшагина улкан ишларга қодир.

♦ Кишида кучли, аммо, бир-бирига зид эҳтирослар қанчалик кўп бўлса, у нимадаки бўлмасин, ўшанда биринчи бўлишга шунчалик кам қодир.

♦ Иззатталаблик – истеъдодлилиқнинг, жасурлик – доноликнинг, эҳтирослар – ақлнинг, ақл эса – билимнинг аломати ёки аксинча, чунки, вазият ва шароитларга кўра, ҳар қандай ҳодиса – ё яхши, ё ёмон, ё фойдали, ё бефойда.

♦ Гоҳида, одамларга, ҳатто, уларнинг самимийлигига ўзлари ишонмайдиган мақтовлар ҳам ёқадилар.

♦ Ўлим ҳақидаги фикр хиёнаткорона: унинг асирига айланиб, биз яшашни унутиб қўямиз.

♦ Сўзамолликни билимдан афзалроқ кўрса бўлади.

♦ Инсон бошқа - ўзига ўхшаган кишиларда юксак вазифаларни адо этиш қобилиятларини унчалик баҳолайвермайди. Буни уддасидан муваффақият билан чиққан марҳумнинг хизматларини эътироф этиш, – биз қодир бўлган нарса мана шу, холос.

♦ Тентаклар, одамларнинг ўйлаганларига қараганда, оз: одамлар, ҳақиқатан, бир-бирларини тушунмайдилар.

♦ Қасосини олгандан сўнг, биз унутишимиз мумкин бўлмаган хафагарчилик йўқ.

♦ Сиёсат билан қанчалик зўр шуғулланмагин, ҳукмдорлар ўртасидаги шартномалардан зерикарли ва чарчатадиганроқ ўқишни топишинг даргумон.

♦ Шухратнараст кишилар – ёмон дипломатлардирлар: улар сукут сақлай олмайдилар.

♦ Биздан кейингилар, эҳтимол, биздан кўп биладилар ва ўзларини ақллироқ ҳисоблайдилар, бироқ, улар бахтлироқ ва донороқ бўлармиканлар? Наҳотки, шунчалик кўп

биладиган бизнинг ўзимиз, шунчалик кам билган оталаримиздан яхшироқмиз?

♦ Дангал айтишга журъат қиламан: ақл – файласуф, шуҳратпарастлик – қахрамон қилса, саховатгина – доно қилади.

♦ Умумқабул қилинган нарсаларни масхара қилмаслик лозим. Бу – унинг ҳимоячиларини фақат ғазаблантиради, бироқ, уларни ҳеч ҳам довдиратиб қўймайди.

♦ Агар, ҳатто, ўз тажрибамиз бизга шунча кам сабоқ берар экан, энг яхши маслаҳатларнинг фойдаси нечоғлик кам.

♦ Чорасизлик – хатоларимиздан улканидир.

♦ Ақл бизни кайфият таъсири остида амалга ошираётган бемаъниликлардан қутқармайди.

♦ Одам қанчалик ақлли бўлса, у тушуниб бўлмайдиган бемулоҳазаликларга шунча кўп мойил бўлади.

♦ Кўплаб мардонавор ниятларни, уларни ўта журъатсиз ижро этиш туфайли, амалга ошириб бўлмаган.

♦ Истеъдодли одамнинг ўз манфаатига риоя этиши тен-тақларни ҳамиша таажжублантиради.

♦ Умид – барча ҳаётий неъматлардан энг фойдалиси ёки энг ҳалокатлиси.

♦ Мардлик – бевафо тақдирдаги машъалдир. Бу тўғри-микан?

♦ Улкан файласуфлар – тафаккур оламининг даҳоларидирлар.

♦ На азалдан маълум ҳақиқатни такрорлашдан, агар уни муваффақиятли баён этиш туфайли тушунарли бўлишга эришилган бўлса, на уни, биринчисини аниқлаштириб, исботнинг янги ҳалқасини ташкил этадиган, бошқа ҳақиқат билан қўшишдан қўрқмаслик айни нарсаларни таққослаш ва уларнинг алоқаларини билиш маҳоратидадир: қадимги муаллифларнинг кашфиётлари, уларнинг ўзларига қараганда, ушбу кашфиётларни фойдали қилганларга кўпроқ тааллуқлидир.

♦ Ёвузликнинг, баъзан, муқаррарлигини эътироф этишга тўғри келади: ҳарбий хизматдан қочишларнинг олдини олиш учун одамни, карнай ва дўмбиралар наъраси остида, отиб ташлайдилар, ва бундай ваҳшийликни четлаб ўтиб бўлмайди.

♦ Севги худбинликдан кучлироқ: аёлни, ҳатто, у сиздан нафратланганда ҳам, севиш мумкин.

♦ Агар пурҳикмат ибора изохга муҳтож бўлса, демак, у кўнглидагидек чиқмаган.

♦ Баъзилар табиий ҳодисаларнинг негизида битта асос ва битта умумий сабаб ётади, деб ўйлайдилар, аммо, бу ундай эмас: менга, мен эса эркин мавжудотман, Коинотнинг манзарасини ўзгартириб юбориш учун қорда нафас олишнинг ўзи етарли. Табиатнинг ҳукмронлигини ўз тантиқлиги билан йўққа чиқарадиган беҳисоб арбобчалар гиж-гиж бўлиб ётган Ерда у ягона қонун билан бошқарилади, деб ўйлаш – қандайин овунтирувчи хатолик.

♦ Битта ҳам фазилатга эга бўлмаслик, ҳеч қандай камчиликка эга бўлмаслик каби, мумкин эмас.

♦ Улкан нарсаларга журъат этиб, яхши номингни муқаррар таҳлика остига қўясан.

♦ Янгиллик – даҳонинг ягона шубҳасиз аломати.

♦ Агар қандайдир янгилликнинг ўзини тутиб олиши қийинчилик билан юз берса, бу унга заруратнинг йўқлигини билдиради.

♦ Давлат учун зарур ўзгаришлар, одатда, кимнингдир иродасига боғлиқ бўлмаган ҳолда юз берадилар.

♦ Ақл фақат шижоат билан улканлик чўққиларига парвоз қилиши мумкин.

♦ Лабрюйер, балким, ўта улкан файласуф бўлмасада, аммо, улкан санъаткор бўлган; герцог де Ларошфуко, санъаткор эмас, аммо, файласуф бўлган.

♦ Локк ўта мавҳум ёки ноаниқ, баъзан эса кам тушунарли ҳам, бироқ, улкан файласуф бўлган.

♦ Ёқимли бўлиш санъати, бу – алдай билиш маҳорати.

♦ Ким ҳамма нарсага чидай билса, у ҳамма нарсага журъат этиши мумкин.

♦ Айрим ҳақоратларни, ўзингни бадном қилмасдан, индамай ютиб юборган яхши.

♦ Менинг ёшгина хизматкорим бор эди. Бир куни, саёҳат қилаётиб, кечки овқатни бир танишим билан бирга қилдим, ва менинг хизматкорим танишимнинг жуда ақлли одам эканлигини айтди. Мен ундан одамнинг ақли ҳақида қайси аломатларга кўра фикр юритишини сўрадим.

– Ақлли одам доим ҳақиқатни гапирди.

– Яъни, ҳеч кимни алдамайдими?

– Йўқ, тақсир, ўзини ўзи алдамайди.

Мен шу заҳотиёқ бирон-бир доно яхшироқ жавоб бера олмас эди, деб хулоса қилдим.

♦ Юқори лавозим, баъзан, яна истеъдодга ҳам эга бўлиш заруратидан халос этади.

♦ Улкан қироллар, саркардалар, сиёсатчилар, ажойиб ёзувчилар – буларнинг барчаси одамлар; бизни ҳанг-манг қиладиган дабдабали сифатлашлар ушбу таърифга ҳеч нима қўша олмайди.

♦ Ёвузликка қарши курашишга отланишдан олдин, чамалаб кўринг, сиз уни келтириб чиқарган сабабларни барта-раф этишга қодирмисиз?

♦ Барча одамлар самимий бўлиб туғилдилар, лекин, ёлғончи бўлиб ўладилар.

♦ Кўрқув ва умид одамни ҳар нарсага ишонтириши мумкин.

♦ Инсоний бўлмасдан, адолатли бўлиш мумкин эмас.

♦ Раҳмдиллик адолатлиликдан афзалроқ.

♦ Ялқовлар ҳамиша нимадир қилмоқчи бўладилар.

♦ Бировнинг гапига кўра йўл тутиб, улкан ишларни амалга ошириш камдан-кам кишиларга насиб бўлган.

♦ Ким улкан мақсадларни рўёбга чиқаришга қодир бўлма-са, у улкан ниятлардан нафратланади.

♦ Яхши номдан фойдалироқ ҳеч нима йўқ, ва фазилатдан ўзга ҳеч нарса уни бундай мустаҳкам қилиб ярата олмайди.

♦ Ким ўз ҳалол-поклиги учун тўлов талаб қилса, у кўпроқ ўз ор-номусини сотади.

♦ Ор-номус савдоси бойитмайди.

♦ Майли, одамлар ўз зарарларига ҳар қандай хатоликларга йўл қўяверсинлар, фақат улар энг ярамас тажовуз – ўзга иродага тобеликни четлаб ўта олсинлар.

♦ Ёлғон фикрни аниқ ифода эт, ва у ўзини ўзи рад этади.

♦ Файласуфларнинг ҳазили шунчалик мўътадилки, уни жиддий фикрлашдан ажрата олмайсан.

♦ Шундай одамлар борки, улар фақат ёзувчидан хато топиш учун мутолаа қиладилар.

♦ Эски ҳақиқатларни севишга мажбур этадиган китоб – энг янги ва энг ўзига хос китобдир.

♦ Ким қонундан ҳам қаттиққўлроқ бўлса, ўша золим ҳукмдордир.

♦ Одамлардан кўрқиш – мана қонунларга муҳаббатнинг сарчашмаси.

♦ Қуллик одамни, у кишанларини сева бошлагунига қадар, хўлаб бўлади.

♦ Баъзан, аллақачон тузилган партиядо ҳукмронликни аста-секин қўлга киритишга урингандан кўра, янги партиядо тузган осонроқ.

♦ Негизида ақл билан иш қилиш далиллари ётган партиядо йўқ қилиш ҳаммасидан ҳам осонроқ.

♦ Бизнинг қобилиятларимиздан ишончлироқ ҳомийларимиз йўқ.

♦ Сизнинг қизиқишларингизга кириб, ўзиникилар ҳақида гапирмайдиган кишининг эътибори ва ишончига суянманг.

♦ ... Барча роҳатларимиз билан биз одамлардан миннатдормиз, бошқалари ҳисобга кирмайди.

♦ Бир кишини бошқариш, баъзи вақтда, бутун халқни бошқаришдан қийинроқ.

♦ Аҳмоқ одамлар ақллиларни ҳеч қачон тушунмайдилар.

♦ Афтидан, одам, табиатан, мустақил яшашга қодир эмас.

♦ Муаллифни танқид қилиш осон, аммо, уни баҳолаш — ҳаммасидан қийин.

♦ Одамнинг биздан ҳурмат қилишга арзийдиган нарсани топа олмаганини ҳис этишимиз биланоқ, — биз ҳам уни деярли ёмон кўра бошлаймиз.

♦ Барча ва ҳамма нарсалар тўғрисида фақат яхши нарсаларни гапириш — ёмон ва майда сиёсатдир.

♦ Одамлар, одатда, ўзларининг яқинларини уларга яхшиликни иташ баҳонасида азоблайдилар.

♦ Агар одам юксак ва мардонавор қалб билан туғилган бўлса, агар у меҳнаткаш, мағрур, иззатталаб, лаганбардорликдан нарида, унинг ақли эса чуқур ва пинҳоний бўлса, мен дадил айта оламанки, унда катта амалдорлар уни сезмасликлари учун зарур ҳамма нарса мавжуд: улар, ким билан золимона муносабатда бўла олмасалар, ўшалардан, бошқаларга қараганда, кўпроқ қўрқадилар.

♦ Ютуқ дўстларни кам яратади.

♦ Муҳаббат жўшқинлиги — инсон зотининг илк ижодкори.

♦ Фарзандларнинг ота-оналарга нисбатан нонқўрлиги, бу — энг ярамас, аммо, шунинг билан бирга, ҳам энг оддий, ҳам энг азалий кўрнамакликдир.

♦ Ҳасад исботсиз айблайди ва ҳукм чиқаради, у нуқсон-

ларни кўпайтиради, арзимаган хатоларга жарангдор номлар беради; унинг тили заҳар, бўрттириш ва адолатсизлик билан тўлиб-тошган.

♦ Ҳамиша ўзига хос бўлишга чиранадиган одамдан соғлом фикр чиқиши камдан-кам юз беради.

♦ Урушлар чиқимлари баҳслашув маблағларидан ортиб кетадиган судлашув жанжалларига ўхшайдилар.

♦ Севимли аёлни йўқотишдан аламли ва қисқа муддатлироқ йўқотиш йўқ.

♦ Тиниб-тинчимайдиган фаолият, эҳтиёткорликка қараганда, тезроқ бойликка олиб келади.

♦ Биз барчанинг ҳурмат-эътиборини, агарда унга муносиб эканлигимизни қатъий билганимизда эди, хиралик билан кутмас эдик.

♦ Барча адолатсиз нарсалар, агар улар бизга тўғридан-тўғри фойда келтирмасалар, бизни ҳақорат қиладилар.

♦ Аниқлик — фалсафанинг илтифоти.

ЛЕЖЕ МАРИ ДЕШАН

ФРАНЦУЗ ФАЙЛАСУФИ.

1716-1774 ЙИЛЛАРДА ЯШАГАН:

♦ Ҳақиқатни мен чин кўнгилдан изладим, уни шубҳасиз топдим ... Агар сиз менга қўшилмасангиз, демак, сиз мени тушунмабсиз.

♦ Менинг хулосаларимнинг баъзи қисмини ҳамма ерда топиш мумкин, бошқасини – айрим файласуфлардагина топиш мумкин, учинчисини – ҳеч қаердан топиб бўлмайди.

♦ Терслик ёки қарама-қаршилиқлар бир бутунни ташкил этадилар. Уларнинг бирлиги – орилиқдир.

♦ Иккита мутлақо бир хил жисм ҳеч қачон бўлган эмас.

СКОВОРОДА ГРИГОРИЙ САВВИЧ

УКРАИН ДОНИШМАНДИ, МУТАФАККИР.

1722-1794 ЙИЛЛАРДА ЯШАГАН:

♦ Дунё мени илинтирмоқчи бўлди, аммо, тута олмади.
♦ Агар суюкли ватанимга ҳеч нимада хизмат қила олмасам, ҳеч бўлмаганда, бутун кучим билан ҳеч кимга зарар етказмасликка ҳаракат қиламан.

♦ Ҳаёт нима? Бу — жаҳонгашталиқ: қаерга, нима учун кетаётганлигини билмасдан, ўзига йўл солиш.

♦ Агар осмонни, ерни ва денгизларни ўлчамоқни иста-сак, авваламбор, ўзимизни ўлчамоғимиз зарур.

♦ Ўзингга энг керакли нарсаларни сен ўзингдан топасан. Эҳтимол, ичингга қарарсан: ичингдан ўзингга дўст қидириб топасан.

♦ Чинакам инсон ва Худо бир нарса.

♦ Ҳаётнинг муқаддаслиги фақат ишларда.

♦ Ўзни билиш жуда ҳам оз иш эмас.

♦ Ҳамма илмларнинг уруғи одамнинг ичида яширинган, уларнинг махфий сарчашмаси шу ерда.

♦ Гўзалликни кўрмасдан, юрак сева олмайди.

♦ Хоҳиш — очкўз жаҳаннам!

♦ Оловга тегиб кетмаса, пичан ёнмайди.

♦ Нодонлар дунёда қарор топтиришга беҳуда уринаётган баробар тенгликдан бемаънироқ нима ҳам бўлиши мумкин.

♦ Билиш эмас, балки, ўрганиб кетиш қийин.

♦ Агар кимда-ким ўрага ёки сувли жарга тушиб кетса, қийинчиликлар тўғрисида эмас, балки, қутулиш ҳақида ўйламоғи лозим.

♦ Ким ташвишларни ёқтирмаса, шунчаки ва фақирона яшашни ўрганмоғи керак.

♦ Кўшлар ўзларининг қўлларидан келмайдиган нарсаларга ишона олмайдилар.

♦ Кераклилик қийин эмас, қийинчилик керак эмас.

♦ Ҳақиқатнинг сўзлари оддий.

♦ Энг қийин фанларни билган, аммо, эзгу қалбга эга бўлмаган одамдан зарарлироқ нарса бўлиши мумкинми? У ўзининг барча билимларини ёвузликка қўллайди.

♦ Сенинг нуқсонларинг ва камчиликларингни кўриб, уларни оқлайдиган ёки, ҳатто, маъқуллайдиган одамлардан

қоч. Бундай кишилар – ёки хушомадгўйлар, ёки қўрқоқлар, ёки шунчаки тентаклар. Улардан ҳеч қандай кулфат ёки бахтсизликда ёрдам кутма.

- ◆ Ичкиликбозликда на ақл, на фазилат бор.
- ◆ Билмаган эмас, балки, билишни хоҳламаган аҳмоқдир.
- ◆ Минглаб тентакларга қараганда, битта ақлли ва кўнгли очиқ одамнинг муҳаббати ва эҳтиромини қозониш афзал.

ПОЛЬ ГОЛЬБАХ

ФРАНЦУЗ ФАЙЛАСУФИ.

1723-1789 ЙИЛЛАРДА ЯШАГАН:

- ◆ Одам табиатдан воз кечганлиги учунгина бебахтдир.
- ◆ Тажриба томонидан бошқариладиган тафаккур инсон зотини узоқ вақт жафо тортириб келган хурофотларни уларнинг сарчашмаларида ахийри тор-мор қилмоғи лозим.
- ◆ Ҳамма ерда золим ҳукмдорлар ва коҳинлар (мажусийлар руҳонийлари) халқларга ясаётган оғир занжирлар аини гумроҳлигимиз туфайлидир. Табиат томонидан ўз бахт-саодати йўлида эркин меҳнат қилиш учун яратилган халқларни деярли барча мамлакатларда дучор этилган қуллик аини гумроҳлигимиздандир.
- ◆ Ёлгон ва адолатсизлик – жамият душманлари фойдасигагинадир. Ҳақиқат – барча ақлли одамларнинг дўсти. Ҳақиқат – бахт-саодатнинг онаси.
- ◆ Табиатта худди каттакон устахонага каби қарайлик.
- ◆ Табиат ҳамма нарсаларнинг сабаби; у ўзи туфайли мавжуд; у мангу яшайди ва ҳаракат қилади.
- ◆ Одам табиатнинг ҳосиласидир.
- ◆ Эркинлик одам учун унинг ўз ичида жойлашган заруратдан ўзга нарса эмас.
- ◆ Одамга ҳамма нарсани билиш имконияти берилмаган: унга ўзининг келиб чиқишини билиш, нарсаларнинг моҳиятини англаш ва бирламчи сабабларни тушуниб етиш имконияти берилмаган.
- ◆ Одамларнинг табиий тенгсизлиги уларнинг мулкий тенглигини ҳам мумкин эмас қилиб қўяди. Кучи ва ақли, тadbиркорлиги ва табиатининг фаоллиги бўйича тенг бўлмаган мавжудотларнинг мулкани умумий қилишга уриниш беҳуда бўлган бўлур эди
- ◆ Куч билан ўрнатилган ҳукумат куч билан ушлаб турилади.
- ◆ Табиатнинг режасига мувофиқ муайян заминлар ажойиб мевалар берадилар, аини пайтда, бошқалари фақат машаққатлар гулдирадилар, тиканли ўсимликлар, хавfli кўкатлар етиштирадилар. Бу одамларга нисбатан ҳам тўғридир.
- ◆ Бу дунёнинг энг йирик воқеалари негизида ётган майллар тафаккур нигоҳида арзимас нарса бўлиб кўрина-

дилар. Ахлоқ тўғрисидаги баҳслар, болаларча истаклар, жанжаллар, қандайдир вазир ёки хонимнинг ёмон кайфияти, элчининг сурбетлиги, қароқчининг қўполлиги, нотўғри тушунилган сўз – мамлакатда уруш оловини ёқиш учун шунинг ўзи етарли!

♦ Оҳ, кошки, курраи заминни ташкил этган хилма-хил давлатлар кичкина ва улар ушбу давлатларни бошқараётганларнинг истеъдодига мутаносиб бўлганларида эди.

♦ Ҳатто, энг омадли урушлар ҳам асло тинчликка олиб келмайдилар.

♦ Бахтли бўлиш учун бойликнинг ўзи етарли эмас, бунинг учун бойликдан фойдаланишни ҳам билиш лозим.

♦ Тахт устидаги донишманд бандалардан энг бахтлиси бўлган бўлур эди.

♦ Одам ўз ҳаётида бир дақиқа ҳам эркин эмас...

♦ Дунёда адолатсизлик ҳукмронлик қилади...

♦ Одам бахтли бўлганидагина борлиқни севиши мумкин.

♦ Қайғу устахонасида бебахт одам ундан ўзига Худо ясайдиган тимсолни яратади.

♦ Одамнинг бахти ҳамиша унинг хоҳишларини атроф муҳитга мос келишидадир.

♦ Одил суд барча ижтимоий эзуликларнинг асосидир.

♦ Агар ҳамма вақт кўрқувдан титрасанг, ҳеч қачон бахтли яшаш мумкин эмас.

♦ Кўрқув ҳамиша одамларни алдаш ҳамда уларни асо-ратта солишнинг ишончли воситаси бўлган ва бўлади.

♦ Виждон – бизнинг ички ҳакамимиздир...

♦ Одамлардаги хурофотларни бартараф этмасдан туриб, уларни тузатишга уриниш – бефойда.

♦ Ахлоқий тимсолларни туғма ёки беихтиёр ҳаракатларнинг ҳосиласидирлар дейиш, бу – гўёки, одам ҳали алифбо ҳарфларини билмасдан туриб, ўқишга қодир, деб тасдиқлашнинг ўзгинаси.

♦ Ахлоқ одамлар ўртасидаги алоқалар ва ушбу алоқалардан келиб чиқадиган мажбуриятлар ҳақидаги фандир.

ИММАНУИЛ КАНТ

HEMHC ФАЙЛАСУФИ. HEMHC МУМТОЗ
 ФАЛСАФАСИНИНГ АСОСЧИСИ.
 1724-1804 ЙИЛЛАРДА ЯШАГАН:

♦ Кенг маънодаги бутун фалсафа соҳасини қуйидаги са-
 воллар билан ифодалаш мумкин:

- 1 Мен нимани билишим мумкин?
- 2 Мен нима қилишим лозим?
- 3 Мен нимага умид боғлашим мумкин?
- 4 Инсон нима?

♦ Фаолият бизнинг таърифимиздир.

♦ Умуман олгандаги фалсафани билиб олиш мумкин эмас.
 Риёзиётни, тарихни, физикани ўрганиш мумкин, фалсафа-
 ни эса мумкин эмас, фақат фалсафий фикр қилишни ўрга-
 ниш мумкин. Фалсафани шунинг учун ҳам ўрганиб бўлмай-
 дики, у ҳали тайёр, эътироф этилган шаклда мавжуд эмас.
 Ҳар қайси файласуф ўз таълимотини аввалги таълимотнинг
 харобалари устига қуради, бироқ, ҳали-ҳануз ўзининг барча
 қисмларида сақланиб қолган биронта ҳам таълимот яратил-
 маган. Шундай экан, фалсафани унинг ҳозиргача йўқ экан-
 лиги учун ҳам ўрганиб бўлмайди.

♦ Моддиюбликни ҳеч қачон бизнинг жонимизни тушун-
 тиришнинг нуқтаи назари сифатида қўллаш мумкин эмас.

♦ Ўз ички эътиқодидан воз кечиш пасткашлиқдир.

♦ Нимаики гапирсак, ҳаммаси ҳаққоний бўлмоғи ло-
 зим, бироқ, бундан биз ҳар қандай ҳақиқатни ошқора ра-
 вишда гапиришга мажбурмиз, деган нарса келиб чиқмайди.

♦ Аҳмоқлик, бу — нуқсон ва унинг давоси йўқ.

♦ Даҳо, бу — ўргатиб ёки ўрганиб бўлмайдиган нарсани
ихтиро қилиш истеъдоди.

♦ Ахлоқ эътиқод фалсафасидир.

♦ Хатти-ҳаракат гўзаллиги, авваламбор, шундаки, уни
 осон ва ҳеч қандай кучанишсиз амалга оширадилар.

♦ Азоб чекиш, бу — фаолиятта ундовчи туртки.

♦ Ахлоқий қадр-қимматни, хатти-ҳаракатни бурч туйғу-
 сидан келиб чиққан ҳолда, амалга оширилаётганидан билиб
 олмоқ лозим.

♦ Одамнинг ўзининг ўзи олдидаги мажбурияти унинг
 ўзида инсоний қадр-қимматни сақлай олишидадир.

♦ Ўз тимсолида инсониятнинг қадр-қимматини сақлаб қолганлиги ва унга илтифот кўрсатганлиги, шунингдек, унда ўздан ҳижолат чекиш ҳамда ўзини синашнинг ички нигоҳидан кўрқишга асоснинг йўқлигини англаш, виждонли одамни, агар у ўз бурчини фақат писанд этмаганида, четлаб ўтиши мумкин бўлган каттакон мусибатда қўллаб-қувватламайдими?

♦ Ўзида нафратнинг ҳеч қандай аралашмаси бўлмаган улугвор ҳиссий роҳатланиш, бу — ишдан кейинги, саломатлик ҳолатидаги, дам олиш.

♦ Одамдаги қулайликларга мойиллик ҳаётдаги ҳар қандай бошқа балодан ёмонроқ.

♦ Ҳаётни узайтириш ҳақида қанча камроқ ташвишлансалар, шунча кўпроқ умр кўрадилар.

♦ Эзгулик мардлик ва жасоратни билдиради, ва, демак, душманни тақозо этади.

♦ Юздаги қизиллик бизни ёлғон гапираётганимизни билдириб кўяди, аммо, у ҳамиша ҳам ёлғончиликнинг исботи бўлиб хизмат қилмайди. Биз, кўпинча, бизни нимададир айблаётган кишининг уятсизлигидан қизарамиз.

♦ Инсониятни безаб турган бутун маданият ва санъат, энг яхши ижтимоий тузум, буларнинг барчаси — одамовилик мевалари.

♦ Фикрларга эмас, балки, фикрлашга ўргатмоқ лозим.

♦ Иш — ҳаётдан роҳатланишнинг энг яхши усули.

♦ Шундай йўл тутгинки, токи сен ўзингнинг ва ҳар қандай бошқа кишининг тимсолида инсониятга мақсадга каби муносабатда бўлгин ва ҳеч қачон унга восита сифатида ёндашмагин.

♦ Шундай йўл тутгинки, токи иродангнинг ҳукми, аини пайтда, умумий қонунчилик нуқтаи назари кучига эга бўлсин.

♦ Ҳар бир фан, риёзиёт билан иноқлашганида, камолотга эришади.

♦ Рад этилмоқлик — бундан кўрқишга ҳожат йўқ; бошқа нарсадан — *тушунилмай қолишдан* кўрқмоқ керак.

♦ Имонга жой бўшатиш учун билимни чеккароққа суришимга тўғри келди...

♦ Қанчалик кўп фикр юритсам, иккита нарса менинг қалбимни янгидан-янги ҳайрат ва ўсиб борувчи иззат-икром билан шунча кўп тўлдирмоқда: юлдузлар осмони тепамда ва ахлоқий қонун менда.

♦ Одамга у хоҳлаган ҳамма нарсани беринг, шу дақиқанинг ўзидаёқ у булар у истаган нарсаларнинг ҳаммаси эмас эканлигини ҳис қилади.

♦ Эркак киши учун уни аҳмоқ, деб ҳақорат қилишдан, аёл учун эса – уни хунук дейишдан ортиқроқ хафа қиладиган нарса йўқ.

♦ Адолат йўқолганида, кишилар ҳаётига қадр-қиммат бера олиши мумкин бўлган ҳеч нима қолмайди.

♦ Бурч! Сен юксак, улкан сўзсан. Бу айни инсоннинг ўзини ўзи устидан юқорига кўтарадиган улканлик.

♦ Ахлоқийлик феъл-атворда бўлмоғи лозим.

♦ Болаларга доимо мукофот бериш ярамайди. Бунинг оқибатида, улар худбин бўла борадилар ва бундан сотқинча фикрлаш тарзи ривожланади.

♦ Болалар ўрганадиган фанлар уларнинг ёшига монанд бўлмоғи лозим: акс ҳолда, уларда ўзбилармонлик, сатанглик ва манманлик ривож топишининг хавфи пайдо бўлади.

♦ Ҳар бир табиий фанда қанча риёзиёт бўлса, унда шунча ҳақиқат мавжуд бўлади.

♦ Ақлли саволларни қўя билишнинг ўзиёқ ақл ва зийракликнинг муҳим ҳамда зарурий белгисидир.

♦ Гўзаллик, бу – ахлоқий эзгулик рамзи.

♦ Бемулоҳаза ва беодоб лаззатагина берилган одамларнинг ҳаёти ҳеч қандай қийматга эга эмас.

♦ Агар одамлар бир-бировларини очиқчасига тўлиқ кўрганларида эди, улар бир-бировларидан қочиб кетган бўлардилар.

♦ Инсон ўзига ўхшаганлар билан мулоқотда бўлиш мойиллигига эга, негаки, шундай ҳолатда у ўзини инсон, деб ҳис этади, яъни ўзининг табиий қобилияти нишонлари ривожини сезади. Аммо, унга ёлғизликка томон кучли интилиш ҳам хос.

♦ Руҳиятнинг мунозаралардаги хайрихоҳлик билан қўшилган ҳолати муайян куч мавжудлигининг белгиси бўлиб, бунинг туфайли ақл ўзининг ғалабасига ишонади.

♦ Ўрмалаб юрувчи чувалчанга айланган кишини босиб ўлдирганликлари учун у кейин шикоят қила оладими?

♦ Никоҳий ҳаётда қўшилган жуфтлик қандайдир яхлит ахлоқий шахсни ташкил этмоғи лозим.

♦ Феъл-атвор қонун-қондаларга мувофиқ ҳаракат қилиш қобилиятидир.

♦ Маккорлик — жуда чекланган одамларнинг фикрлаш тарзи ва у четдан унга ўхшаб кетадиган ақлдан жуда фарқ қилади.

♦ Ортиқча шухратпарастлик ақлли кишиларни азалдан беақлларга айлантирган.

♦ Ким ортиқчаликдан воз кечган бўлса, у муҳтожликдан қутулибди.

♦ Ким ҳаётдан маҳрум бўлиб қолишдан қўрқув ташвиши билан яшаса, у ҳеч қачон ҳаётдан қувнай олмайди.

♦ Бурч, бу — бошқанинг ҳуқуқига ҳурматдир.

♦ Айрим китоблар, агар уларни бунчалик тушунарли қилишга уринмаганларида эди, жуда тушунарли бўлган бўлур эдилар.

♦ Ғазаб талвасасида белгиланган жазо мақсадга эриша олмайди.

♦ Ахлоқий қонуннинг аҳамияти шунчалик даражада кенги, у нафақат одамлар, балки, умуман, барча идрокли мавжудотлар учун кучга эгадир.

♦ Ахлоқ нафақат эзгу ҳаракатнинг, балки, эзгу ироданинг ҳам фалсафасидир.

♦ Бахт ақлнинг эмас, балки, хаёлотнинг орзуси.

♦ Қайсарлик — феъл-атворнинг шакли, бироқ, унинг мазмуни эмас.

♦ Инсондай қийшиқ ғўладан ҳеч қандай тўғри нарсани рандалаб бўлмайди.

♦ Инсон ва, умуман, ҳар қандай идрокли мавжудот ўз-ўзича мақсад сифатида яшайди.

ЖАН РОБИНЭ

ФРАНЦУЗ ФАЙЛАСУФИ.

1735-1820 ЙИЛЛАРДА ЯШАГАН:

♦ Муқаррар қонун шундайки, хато ҳамиша ҳақиқат ортидан юради.

♦ Яхшилик ва ёмонлик дунёда бир хил миқдорда бўладилар.

♦ Яхшиликка эришиб, биз унинг ортидан келадиган, янги ёмонликни ҳам қабул қиламиз.

♦ Агар сизнинг ундан нафратланадиган душманингиз бўлса, унга жўшқин ҳузур-ҳаловат, улуғворлик шукуҳи, кўплаб ёш ва гўзал ўйнашлар, каттакон бойлик, чекланмаган ҳокимият тиланг, — тиланг, ва сиз унинг мусибатларнинг оғир юки остида қандай ҳалок бўлганлигини кўрасиз.

♦ Унга қарши баҳс юритилмаган ва уни қанча усуллар билан рад этган бўлсалар, шунча усуллар билан исботланмаган биронта ҳам ҳақиқат йўқ.

♦ Сиёсий жамиятнинг дастлабки негизларига ер майдонини ўраб олиб, ғазаб ила: *бу меники, унга ҳеч ким тегмасин*, деб хитоб қилган на кучли ёввойи одам; на айёрлик билан ўғирлаган нарсани зўравон тортиб олиши мумкинлигини сезиб, унинг ўзи томонидан жабрланган одамларни унинг ғайриадолатий даъволарини қўллаб-қувватлашларига ишонтиришни истаган маккор сиёсатчи; ва на бутун инсон зотини ўз шахсий манфаати йўлида азоб-уқубат, қуллик ва қашшоқликка маҳкум этишни ният қилган шуҳратпараст асос солган. У донишманд бўлган...

НИКОЛА ШАМФОР

ФРАНЦУЗ МУТАФАККИРИ.

1741-1794 ЙИЛЛАРДА ЯШАГАН:

♦ Андишали нафратни қувноқликнинг аччиқ кинояси билан қўшиб олиб бориш – мана бу дунё учун яхши фалсафа.

♦ Агар одамлар ўзларида эзгуликка муҳаббат ва жамоатчилик фикрига бепарволик, меҳнатта иштиёқ ва шон-шуҳратга лоқайдлик каби қарама-қарши хусусиятларни мужассамлаштирганларида эди, жуда яхши бўлган бўларди.

♦ Жамоатчилик фикридан ярамасроқ фикр бўлмайдиган пайтлар бўлиб туради.

♦ Жамоатчилик фикри, бу – виждонли одамга на унинг ҳукмларига кўр-кўрона ишониш, на уларни тамомила рад этиш ярашмайдиган, суд босқичининг бир туридир.

♦ Мана, масхара ва ҳазил санъатида амал қилиш лозим бўлган, ажойиб қоида: шундай кулмоқ ва ҳазил қилмоқ керакки, токи мазаҳ қилинган кишининг жаҳли чиқмасин; акс ҳолда, ҳазилни чиқмади, деб ҳисобланг.

♦ Тарбия иккита негизга таянмоғи лозим – ахлоқ ва ақл билан иш қилмоқ: биринчиси эзгуликни қўллаб-қувватлайди, иккинчиси бегона нуқсонларни муҳофаза қилади. Агар, таянч фақат ахлоқ бўладиган бўлса, сиз лақма ёки жафокашларни, агар фақат ақл билан иш қилиш бўлса – биргина эҳтиёткор худбинларни тарбиялайсиз.

♦ Ўзгирчилик, бу – ақлнинг виждони.

♦ Ким ортиқча зўр бериб ишонтирмоқчи бўлса, у ҳеч кимни ишонтира олмайди.

♦ Кишининг кўп ҳолларда ўз валинеъматига нисбатан ҳис этадиган туйғуси унинг тиш суғурувчига миннатдорчилигини эслатади. У ўзига айтадики, унга яхшилик қилдилар, оғриқдан фориг этдилар, бироқ, шу заҳотиёқ буни оғриқли бўлганлигини эслайди, ва энди ўз халоскорига алоҳида меҳр ҳис этмайди.

♦ Олижаноб иш учун бизга бирор нарса берганларида, уни биздан тортиб оладилар.

♦ Одамларнинг улар кимга яхшилик қилган бўлсалар, шуларга боғланиб қолишлари эътироф этилган нарса ҳисобланади. Бу табиатнинг яхшилигидан далолат беради: севиш қобилияти – мана яхши иш учун арзийдиган чинакам мукофот.

♦ Ёлғизликда, жамоатдагига қараганда, биз бахтиёрроқ-миз. Бу ёлғиз қолганимизда жонсиз буюмлар, жамоатда эса – одамлар ҳақида ўйлашимиз туфайли эмасмикан?

♦ Лоқайд кузатувчанлик ҳаёти, кўпинча, жуда нохуш. Кўпроқ ҳаракат қилмоқ, камроқ ўйламоқ ва ўз ҳаётининг четда турган гувоҳи бўлмаслик лозим.

♦ Ўта каттакон фазилатлар, баъзан, кишини жамият учун яроқсиз қилиб қўяди: бозорга олтин қўймалари билан бор-майдилар – у ерда майда пул, хусусан, танга-чақа керак.

♦ Манманлик – заиф ва беадаб табиатли кишиларнинг хусусияти бўлса, оқилона худбинлик тамомила бинойи одамларга хосдир.

♦ Бағрикенглик, бу – олижаноб қалбнинг раҳм-шафқатидан ўзга нарса эмас.

♦ Бемулоҳаза одамлар оқиллардан кўп ва, ҳатто, оқил кишида бемулоҳазалилик, доноликка қараганда, кўпроқ.

♦ Муҳаббат чинакам баркамолликларни изламайди; ундан ҳам кўпроқ, у улардан қўрқадигандай: унга унинг ўзи яратадиган ва ўйлаб чиқарадиган баркамолликларгина керакдирлар. Бунда у қиролларга ўхшаб кетади: улар кимни улуғлаган бўлсалар, ўшаларни улкан, деб биладилар.

♦ Ўз душманини ёмон кўриш учун одамда ақл етарли бўлмоғи зарур.

♦ Аҳмоқлик, агар у ақлдан қўрқмаса, чинакам аҳмоқлик бўлмас эди.

♦ Табиат тубидаги ёвузликни англаб, ўлимга нафрат билан тўлиб-тошасан, жамият нуқсонларини тушуниб, ҳаётдан нафратланишга ўрганасан.

♦ Ақлли бўла туриб, кучли феъл-атворга эга бўлмаган кишининг шўри қурсин.

♦ Камбағал, аммо, мустақил одам фақат ўз эҳтиёжларига дастёрлик қилади; бой, аммо, тобе одам – бошқа, балким, бирданига бир нечта одамга югурдаклик қилади.

♦ Эркак киши уни ўта кучли севадиган аёлга совийди. Афтидан, муҳаббат туйғулари худди хайр-саховат кабидирлар: ким бунинг ҳақини тўлай олмаса, у кўрнамакка айланади.

♦ Бахт – осон нарса эмас: уни ўз ичингдан топишинг жуда қийин ва қандайдир бошқа бир жойдан топишининг иложи йўқ.

♦ Ким фалсафа билан андак шуғулланса, у билимларга

нафрат билан ёндашади, бироқ, ким унинг ичига кирса, уларни чуқур ҳурмат қилади.

♦ Энг чиройли аёл боридан кўпини бера олмайди, деган матал бор. Бу ҳар томонлама нотўғри: эркак кишига у ундан кутган истисносиз ҳамма нарсани беради, негаки, бундай турдаги муносабатларда олинган нарсанинг баҳосини тасаввур белгилайди.

♦ Баҳоси бор туйғу бир пулга арзимамайди.

♦ Жўшқин ва нозик дўстликни, ҳатто, атиргул гулбарги билан яралаш мумкин.

♦ Одамлар икки қисмга бўлинадилар: биттасида – озида, тушлик бор, аммо, ишгаҳа йўқ; бошқасида – кўпида, жуда яхши ишгаҳа бор, аммо, тушлик йўқ.

♦ Ҳеч кимнинг пинжига кирмайдиган, қалб амри билан яшайдиган, ўз тартиб-қоидалари ва туйғуларига мувофиқ иш кўрадиган одамлар, – мана кимларни мен деярли учрата олмадим.

♦ Ҳаёт чидаб бўлмайдиган нарса бўлиб кўринмаслиги учун ўзингни иккита нарсага ўргатмоғинг керак: вақт келтириб чиқарадиган дардларга ва одамлар қиладиган адолатсизликларга.

♦ Бахт худди соат кабидир: мурват қанчалик оддий бўлса, шунча кам бузилади.

♦ Ақлимиз, баъзан, бизга ҳис-туйғуларимиздан келадигандан кам бўлмаган қайғуларни олиб келадилар.

♦ Ҳазил инсоннинг ва жамиятнинг ҳар қандай нуқсонларини жазолашга даъват этилган; у бизни уягли ишлардан сақлайди, бизни ҳар бир кишини ўз ўрнига кўйишимизга ва ўзимизникидан воз кечмаслигимизга ёрдам беради.

♦ Бегона сирни тингламоқ, бу – нарсани гаровга олишдай гап.

♦ Сўзамоллиги билан машҳур кишининг сукут сақлаши, ўртамиёна маҳмадонанинг сафсатасидан кўпроқ ҳурмат уйғотади.

♦ Кимни яхши ўрганган бўлсак, ўшаларнигина чинакамига биламиз; ўрганишга муносиб одамлар эса жуда кам. Бундан келиб чиқадикки, тенги йўқ одамга, умуман, бошқалар уни билишлари учун интилишга ҳожат йўқ. У биледи, уни кам кишиларгина баҳолай олишлари мумкин ва мазкур кам кишилардан ҳар бирининг, ундаги истеъдод қанчалик диққат-эътиборга лойиқ бўлса, унга шунча диққат-эътибор

ажратишга ҳалақит берадиган, ўз майллари, худбинлиги, ни-
ятлари бор.

♦ Одамларни бошқариш учун калла керак: шахмат ўйнаш
учун биргина раҳмдилликнинг ўзи камлик қилади.

♦ Уч тоифа дўстлар бўладилар: сизни севадиган дўстлар,
сизга бепарқ дўстлар ва сиздан нафратланувчи дўстлар.

♦ Либос — аёл кишининг сўзбошиси, баъзан эса — бу-
тун китоби ҳам.

♦ Аввал муҳаббат, кейин — никоҳ: аввал — аланга, кей-
ин — тутун.

♦ Оқилона никоҳгина омадли, бемулоҳаза никоҳгина жо-
зибадор. Ҳар қандай бошқаси пасткаш мўлжал асосида қурил-
ган.

♦ Қатъий тартиб-қоидаларсиз одам деярли ҳамиша феъл-
атвордан ҳам маҳрум: унда феъл-атвор бўлганида эди, унга
тартиб-қоидалар қанчалик зарурлигини у ҳис этган бўларди.

♦ Ким масхарабозлик қилишни хоҳламаса, саҳналарни
четлаб ўтсин: уларга чиқиб олиб, энди майнавозчилик қил-
маслик мумкин эмас, акс ҳолда, халқ сизни тошбўрон қилиб
ташлайди.

♦ Одамлар ўз ошқозонларини қандай ишдан чиқарса-
лар, ўз қалбларини, виждонларини, ақлларини ҳам худди
шундай бузадилар.

♦ Тежамли одам — ҳаммадан бой, қурумсоқ — ҳаммадан
қашшоқ.

♦ Ярамаснинг ялқов, аҳмоқнинг — индамас бўлишини
қандай истамаслик мумкин!

♦ Жамият қандай фикрласа, уни шундай бошқарадилар.
Бемаъниликларни гапириш — унинг ҳуқуқи. Бемаънилик-
ларни қилиш — вазирларнинг ҳуқуқи.

♦ Истибдодчилик таърифи: нарсаларнинг юқориси па-
сайтирилган, қуйиси эса — таҳқирланган тартиботи.

ГЕОРГ ЛИХТЕНБЕРГ

НЕМИС МУТАФАККИРИ.

1742–1799 ЙИЛЛАРДА ЯШАГАН:

- ◆ Китоб, бу – кўзгу. Агар унга маймун ўзини солаётган бўлса, ундан ҳаворийнинг чеҳраси кўриниши мумкин эмас.
- ◆ Ким кимёдан бошқа нарсани тушунмаса, у уни ҳам етарлича тушунмайди.
- ◆ Одамларнинг ёмонликни камайтиришга ингилишлари шунча кўп ёмонликларни туғдириши жуда қайғули.
- ◆ Фалақдан мен ҳар кун сўрайдиган улкан бахт: кучда ва билимда ақлли ҳамда фазилатли одамларгина мендан устун келсинлар.
- ◆ Кишининг феъл-атворини ҳеч қачон, у хафа бўладиган ҳазил орқалисиз, бошқа усуллар йўқ эканида, аниқроқ билиш мумкин эмас.
- ◆ Камсуқум мен учун, мақтанчоққа қараганда, тоқат қилиб бўлмайдиганроқдир. Мақтанчоқ ҳар кимнинг фазилатларини эътироф этади, ортиқча камсуқум киши эса, афтидан, кимнинг олдида камсуқумлик қилаётган бўлса, ўшандан нафратланади.
- ◆ Бошқаларда ўзингни кўриб, нафақат ўзингни яхши кўрасан, балки, жуда ёмон ҳам кўрасан.
- ◆ Биргаликдаги уятни ҳис этиш – ҳамиша самимий туйғу. Юксак қадрланадиган киши, кимлар олдида ўзини кўз-кўз қилмоқчи бўлаётганини етарлича билмай, кулгили ҳолатга тушганида, бунини ҳис этасан.
- ◆ Қоронғиликда уятдан қизарадиларми? Қўрқувдан қоронғиликда ранглари оқаришига мен ишонаман, аммо, биринчисига – йўқ. Чунки, ўзлари учунгина ранглари оқаради, ҳам ўзлари учун, ҳам бошқалар учун эса – қизарадилар.
- ◆ Ҳамдардлик – унча яхши бўлмаган садақа.
- ◆ Қулларча хатти-ҳаракат – ҳамиша ҳам қулнинг хатти-ҳаракати эмас.
- ◆ Одам ҳақида ўзингга ўта қийин тасаввурларни яратма, унинг тўғрисида оддий фикр юргиз; уни ўта яхши, деб ҳам, ўта ёмон, деб ҳам ҳисоблама.
- ◆ Ёмон одамлар, уларни яхши ўрганганинда, ютадилар, яхшилар эса – йўқотадилар.

♦ Дунё биз уни билишимиз учун эмас, балки, биз унда ўзимизни тарбиялашимиз учун мавжуд.

♦ Тарбия – ўзига хос туғилишдир.

♦ Айблашдан аввал, ҳамиша, кечириш мумкин эмасми-канлигини ўйлаб кўриш лозим.

♦ Одамнинг қандай бўлишлиги тўғрисида, ҳатто, энг яхши одамлар ҳам деярли аниқ ҳеч нима билмайдилар; унинг қандай эканлиги тўғрисида бўлса, ҳар бир киши мисолида ниманидир билиш мумкин.

♦ Ким хоҳлаганидан камга эга бўлса, билсинки, у арзийдиганидан кўпроққа эга.

♦ Бизнинг малакаларимиз тобора кўпроқ ўсмоқдалар, охир-оқибатда, эҳтимол, одам ҳамма нарсани ҳеч нимани англамасдан бажаради ва фикрлайдиган ҳайвонга айланади. Ақллилик бизни ҳайвоний ҳолатга яқинлашгирмоқда.

♦ Аҳмоқни даҳога айлантириш, кўрғошинни олтинга айлантириш каби, қийиндир.

♦ Ҳамма нарсада, ҳеч бўлмаганда, бир маротаба шубҳалан, ва, ҳаттоки, «икки карра икки – тўрт» ҳам бундан мустасно бўлмасин.

♦ Биз битта тентак кўплаб тентакларни, битта доно – жуда кам доноларни яратадиган дунёда яшаймиз.

♦ Пичоқнинг тиғини унинг сопи яратади.

♦ Эндигина ҳамма нарсада қатъий тартиб ўрнатишнинг биланоқ, қоидалар қанча кўп зиён келтиришлари мумкин.

♦ Ердаги биз учун энг қизиқарли сирт, бу – инсон юзи.

♦ Ўз замонангдан паст бўлмасликка ҳаракат қил.

♦ Энг хавfli ёлғон, бу – биров бузилган ҳақиқатлар.

♦ Ҳамиша вақти зиқ одамлар, одатда, ҳеч нима қилмайдилар.

♦ Олтин қоида: одам ҳақида унинг фикрларига эмас, балки, ушбу фикрлар ундан нимани яратганига қараб ҳукм чиқармоқ лозим.

♦ Ҳамма нарсани шуҳратпарастликдан эмас, балки, амаллий фойда йўлида ўрган.

♦ Қаерда аввал фанларнинг сарҳадлари бўлган бўлсалар, у ерда энди уларнинг марказлари.

♦ Ижодий ақл учун «қийинчилик» сўзи мутлақо мавжуд бўлмаслиги лозим.

♦ Ҳар бир нарсада ҳали ҳеч ким кўрмаган ва ҳеч ким унинг устида ўйламаган нарсани кўришга интилмоқ керак.

♦ Аксарият одамлар ақл билан эмас, кўпроқ урф-одат бўйича яшайдилар.

♦ Ҳеч нима, ўз фикрининг бутунлай йўқлигичалик, жоннинг осойишталигига ёрдам бермайди.

♦ Маҳмадонагарчилик қилиб, ишни бузиш, бу — аҳмоқликнинг энг уятли кўринишларидан бири.

♦ Чиройли қушлар бошқаларидан ёмонроқ сайрайдилар. Бу одамларга ҳам тааллуқли.

♦ Жимжимадор услубдан чуқур фикрни излашга ҳожат йўқ.

♦ Дунёда иккитагина одамни у меҳр билан севган: бири — унинг энг катта хушомадгўйи, иккинчиси — унинг ўзи.

♦ Дарҳақиқат, кўп одамлар ўйламаслик ҳуқуқига эга бўлиш учунгина мутолаа қиладилар.

♦ Одамларнинг ўқиган нарсаларини кам эслаб қолишларининг сабаби шундаки, уларнинг ўзлари жуда кам ўйлайдилар.

♦ Китоб деб, аслида, ўзида нимадир янгиликни мужассам этганинигина аташ маъқул бўларди, бошқа ҳаммаси — аллақачон у ёки бу соҳада нима қилинганлигини тез билиш воситасигинадир.

♦ Ҳар қандай яхши китобнинг шубҳасиз белгиси — киши улғайган сари, унга кўпроқ ёқадигани.

♦ Машҳур ёзувчининг кўплаб асарларидаги, у қолдирган нарсаларга қараганда, у ўчириб ташлаган жойларни мен бажонидилроқ ўқиган бўлардим.

♦ Китоб калла билан тўқнашганида ва бунда кўп-қуруқ бўғиқ товуш эшитилса, наҳотки, ҳамиша китоб айбдор?

♦ Кўп мутолаа қилган одамлар камдан-кам катта кашфиётлар қиладилар; бегона сўзларни қайтаргандан кўра, ўзинг кўпроқ кўришинг керак.

♦ У доимо кўчирмалар қиларди, ва у ўқиган нарсаларнинг барчаси бир китобдан бошқасига, каллани четлаб, ўтарди.

♦ У саккиз жилд китоб ёзди. Агар у саккизта дарахт ўтқазганида ёки саккизта фарзанд дунёга келтирганида, сўзсиз, яхшироқ бўлган бўларди.

♦ Одамларнинг дин учун шунчалик тез-тез жанг қилишлари ва унинг кўрсатмалари бўйича шунчалик кам яшашлари ҳайрон қоларли эмасми?

♦ Адолат йўлини тутиш учун жуда кўп нарса билиш за-

рур эмас, аммо, тўла асос билан адолатсизликни амалга оширмақ учун ҳуқуқни чуқур ўрганиш лозим.

♦ Иккита чавандоз битта отнинг устида ўтириб, бир-бири билан уришмоқда — давлат тузумининг ажойиб ўхшатмаси.

♦ Ундаги бирдан-бир эркаклик белгисини у одоб туфайли кўрсата олмас эди.

♦ Ҳар бир кишининг, у заруратсиз кўрсатмайдиган ва, ўзи, ҳали имкони бор экан, одоб ишғони билан ёпиб юрадиган, ахлоқий «тескари томони» бўлади.

♦ Кичкина камчиликларни қидириш — азалдан ўртамиёналиқдан кўтарила олмаган ақл соҳибларининг хусусияти. Юксак ақл соҳиблари сукут сақлайдилар ёки бугунга қарши эътироз билдирадилар, улкан ақл соҳиблари эса, ҳеч кимни айбламай, ўзлари яратадилар.

♦ Ҳар қандай партиясизлик сунъийдир. Инсон ҳамisha партиявий ва бунда ниҳоят даражада ҳақ. Партиясизликнинг ўзи партиявийдир.

♦ Ўртамиёна одам ҳамisha ҳукмрон фикрга ҳамда ҳукмрон урф-одатта мослашади, у нарсаларнинг ҳозирги ҳолатини бирдан-бир эҳтимолий, деб ҳисоблайди ва ҳамма нарсага сусткаш муносабатда бўлади.

♦ Ҳаётда панд-насиҳатни, таскинга қараганда, тезроқ топасан.

♦ Одам жамиятни яхши кўради, бу, ҳатто, ёлғиз ёнаётган шамнинг давраси бўлганда ҳам.

♦ Ҳар бир кишининг феъл-атворида синдириб бўлмайдиган нарса бор: бу — феъл-атворнинг ўзаги.

♦ Энг соғлом ва келишган, муганосиб етилган одамлар, булар — уларни ҳеч нарса ғазаблантирмайдиганлар.

♦ Бирон-бир янгиликни пайқаш учун, бирон-бир янгилик қилмоқ керак.

♦ Улар ҳуқумат томонидан, ҳавонинг босими қанчалик бўлса, шунчалик оз босим ҳис этдилар.

♦ Биз талаб қилаётган тенглик, — бор-йўғи, энг чидаса бўладиган тенгсизлик даражасидир, холос.

ЖАН ПОЛЬ МАРАТ

БУЮК ФРАНЦУЗ ИНҚИЛОБИ АРБОБИ.

1743-1793 ЙИЛЛАРДА ЯШАГАН:

◆ Сиёсат – ҳар қандай бошқа фан қандай бўлса, худди шундай фандир; у муайян низомларга, қонунларга, қоидаларга, шунингдек, бениҳоя хилма-хил бирикмаларга риоя қилади; у мунтазам ўрганишни, чуқур ва узоқ мулоҳазаларни талаб қилади.

◆ Халқларнинг қўрқоқлиги – мана нима улар учун занжирларни ясаш имкониятини беради.

ДЕНИС ИВАНОВИЧ ФОНВИЗИН

РУС ЁЗУВЧИСИ ВА МАЪРИФАТПАРВАРИ.
1744 ЁКИ 1745-1792 ЙИЛЛАРДА ЯШАГАН:

- ◆ Одамнинг қалби ҳамиша қалбдир, Парижда ҳам, Россияда ҳам: у алдай олмайди.
- ◆ Тилидан Парвардигор тушмаганнинг қалбида шайтон бор.
- ◆ Бузуқ одамдаги илм ёвузлик қилишнинг шафқатсиз куролидир. Маърифат эзгу қалбнигина юксалтиради.
- ◆ Порани ман қилиб бўлмайди. Биргина моюнанг учун ишни қандай текинга ҳал этишинг мумкин?
- ◆ Менинг ёшроқ пайтимда халқ анчагина йирикроқ эди.
- ◆ Мансаблар бор экан, самимийлик йўқ.
- ◆ Битта одамнинг инжиқликларига бутун Сибирь камлик қилади.
- ◆ Табиатта эргаш – ҳеч қачон қашшоқ бўлмайсан. Одамларнинг фикрларига эргаш – ҳеч қачон бой бўлмайсан.
- ◆ Виждон хотиржам бўлганида, қалб нега хурсанд бўлмасин!
- ◆ Катта ишларсиз катта бойлик – ҳеч нима.
- ◆ Ақлнинг тўғридан-тўғри баҳосини хушфеъллик белгилайди. Унингсиз ақлли киши – маҳлуқдир.
- ◆ Мулоҳазали одамлар нигоҳида мансаби йўқ ҳалол одам – асилзода зот; фазилат ҳамма нарсанинг ўрнини босади, фазилатларнинг ўрнини ҳеч нима боса олмайди.
- ◆ Эринг бўладими ёки боғлаб қўйилганмисан, барибир.
- ◆ Ор-номус эр-хотин баҳамжиҳатлигининг жону дилидир.
- ◆ Эринг ақлга, сен эса эринга итоат эт ва ҳар икковингиз мутлақо хотиржам бўласизлар.

НОГАНН ВОЛЬФГАНГ ГЁТЕ

НЕМИС ДОНИШМАНДИ.

1749-1832 ЙИЛЛАРДА ЯШАГАН:

♦ Уйдан чиқиш биланоқ, нукул бўлмағур нарсалар домига тушиб қолинадиган бу дунё учун яратилмаганман.

♦ Ҳаёт ва эркинлик учун ҳар куни жангга бораётган кишигина, уларга муносибдир.

♦ Биз ҳеч нима бўлмаслигимиз керак, аммо, биз ҳамма нарса бўлишни хоҳдаймиз.

♦ Ўзим ҳақимдаги билимсизлигим ҳар бир лаҳзада ортиб бормоқда.

♦ Айтадиларки, иккита қарама-қарши фикр ўртасида ҳақиқат жойлашган. Асло! Улар ўртасида муаммо ётади.

♦ Одам эришиши мумкин бўлган юксаклик — ҳайрон қолиш.

♦ Агар биз юқори турсак, Худо ҳамма нарсадир; агар биз паст турсак, У мажруҳлигимизнинг қўшимчасидир.

♦ Осмону заминдаги нарсалар шундай кенг салтанатни яратадиларки, барча мавжудотларнинг жамулжамликдаги аъзоларигина уни қамраб олиши мумкин.

♦ Эътиқод, бу — билимнинг ибтидоси эмас, балки, интиҳосидир.

♦ Билиш учун одам ажратиш ножоиз бўлган нарсаларни ажратиши лозим.

♦ Ким изласа, унга адашиш тақдир қилинган.

♦ Соғлом маъно инсониятнинг даҳосидир.

♦ «Ўзингни бил.» — Буни тушунтиришларини сўраган бўлардим. — Марҳамат: бўлмоқ ва, шу билан бирга — бўлмаслик лозим. Ҳа, бу иборани, шубҳасиз, даҳо яратган. Шундай қисқа, лекин, мияни гангитиб қўйиши мумкин.

♦ Тортишувли эмас, мурасасозли эмас, аммо, ижобий ва яккама-якка.

♦ Мен забт этдим илоҳиётни,

Кўтармадим фалсафадан бош.

Ёд олдим ҳуқуқшуносликни,

Тиббиётни ҳам ўргандим.

Ҳаммаси шундай бўлсада, мен, бироқ,

Эдим тентак, шундайлигимча қолдим.

♦ Мен айтаманки, инсон ўзини била олмайди, ҳеч қачон ўзига фақат соф билиш буюми сифатида қарай олмайди, ўз-ўзини билиш бирон-бир натижага олиб келмаган.

♦ Ким шоирни тушунмоқчи бўлса, унинг соҳасига кириши лозим.

♦ Ким хорижий тилларни билмаса, ўз тили тўғрисида тушунчага эга эмас.

♦ Ўз яқинларимиз билан улар арзийдиган муомалани қилиб, уларни ёмонроқгина қиламиз. Улар билан, ҳақиқатда қандай бўлсалар, гўёки, бундан яхшироқ эканларидай муомала қилиб эса — яқинларимизни яхшироқ бўлишга мажбур этамиз.

♦ Одамнинг тавбага эҳтиёжи ҳеч қачон йўқолмайди.

♦ Ҳаётда иш ҳаётнинг қандайдир натижаси тўғрисида эмас, балки, унинг ўзи ҳақида боради.

♦ Майдалар ичида ўралашиб, майдалашасан. Йириклар ичида эса ўзинг ҳам ўсасан.

♦ Инсон бўлиш — курашчи бўлиш демак.

♦ Нафрат — норозиликнинг фаол туйғуси; ҳасад — унинг сустлиги. Агар ҳасад тезда нафратга ўтса, шу боис, бунга ажабланмаслик керак.

♦ Хулқ, бу — ҳар бир киши ўз қиёфасини кўрсатадиган, кўзгу.

♦ Энг катта қийинчиликлар биз уларни кутмаган жойда учрайдилар.

♦ Ажойиб уста қилган ишнинг ҳаммаси ҳам ажойиб эмас.

♦ Энг кулгили истак, бу — барчага ёқиш истаги.

♦ Биз ҳеч қачон ўз хоҳишларимиздан, хоҳлаган нарсага эришдик, деб хаёл қилган чоғимиздагидек, узоқ бўлмай-миз.

♦ Чорак соатдан узоқроқ туриб қолган камалакка қарамай қўядилар.

♦ Бойликни йўқотсанг — кўп нарса йўқотмайсан, номусни йўқотсанг — кўп нарса йўқотасан, жасоратни йўқотсанг — ҳамма нарсани йўқотасан.

♦ Яшаш учун — энгишни бил.

♦ Дунё бутунича олға ҳаракат қилса-да, ёшларга ҳар гал бошидан бошлангга тўғри келади.

♦ Дадил фикрлар ўйиндаги пешқадам шашка доначалари кабидирлар: улар ҳалок бўладилар, аммо, ғалабани таъминлайдилар.

♦ Худолар одамлар ҳузурига ташриф буюрганларида, одамлар уларни, одатда, танимайдилар.

♦ Борлиқнинг ибтидоси Фаолиятдадир!

♦ Ўзимиз ўзимизга ҳалақит берганимиз ва зиён етказганимизда, қийинчиликлар нимадирлар!

♦ Жасурликка ўрганиб ҳам, уни эсдан чиқариб ҳам бўлмайди.

♦ Ким узоқ ўйласа, ҳамиша ҳам яхши қарорни топа олмайди.

♦ Имконияти йўқ нарсани хоҳлаган киши менга ёқади.

♦ Вақт нафақат одамлар, балки, ҳайкаллар устидан ҳам ўз ҳуқуқини ёдда сақлайди.

♦ Одам учун фақат битта бебахтлик мавжуд ... бу уни, ҳақиқий ҳаётга ҳеч қандай таъсири йўқ ёки уни меҳнатдан чалғитувчи, гоё томонидан чулғаб олинишидир.

♦ Бизни одамлар қандай бўлишлари мумкин эди ҳақидаги хом хаёллар эмас, балки, улар ҳақиқатда қандай бўлганлар ва ҳозир қандай эканликларини билиш маърифий қилади.

♦ Афсуски, одамда ўзини одамдан ҳимоя қилиш учун ниҳоятда кўп асослар бор. Ёвузниятлилар – катта кўпчилик, жиноятчилар ҳам кам эмас, керак бўлганидай яшаш учун биргина эзгу ишларнинг ўзи камдир.

♦ Ҳар қандай ташаббус ўз замонасидан қанчалик ўрганса, ундан шунчалик азоб ҳам тортади.

♦ Одамлар ҳамма замонларда ғира-шираликни кундуз кундан афзалроқ кўрганлар, ахир, ғира-шира пайтда шарпалар ташриф буюрадилар-да.

♦ Яхши ва юксак нарсаларга мойиллик одамларда камдан-кам учрайди, шунинг учун кундалик ҳаётда бундай мулоҳазаларни ичда сақлаган ва уларни бошқалар олдида устунликка эга бўлиш зарурати тақозо этгани даражасида айтган яхши.

♦ Биронта узоқ давом этиши ва, ҳатто, қисмат ҳамда ҳаёт тарзи бўлиши лозим бўлган фаолиятда ишни нишонлашдан бошламаслик керак. Муваффақиятли яқунланган нарсанигина нишонла ...

♦ Мен ўзи кимман? Мен нима қилдим? Мен кўрган, эшитган, кузатган нарсаларнинг ҳаммасини тўпладим ва улардан фойдаландим. Менинг асарларим минглаб турли-туман шахслар, нодонлар ва донолар, ақллилар ва аҳмоқлар томонидан етилтирилган; болалик, етуклик ёши, кексалик –

барчаси менга ўз фикрлари, ўз қобилиятлари, ўз умидлари, ўз ҳаёт тарзини олиб келдилар; кўпроқ мен бошқалар эканини ўрдим; менинг асарим – жамоавий зотнинг асари, ва унинг номи – Гёте.

◆ Тўхтагин, лаҳза! Сен ажойибсан!

◆ Зевс, нега мен ўткинчиман? – Гўзаллик сўради. – Гўзалликнигина мен ўткинчи қилиб яратдим, – деди Худо.

◆ Ҳар қанақа бетартиб фаолият, охир-оқибатда, шармандаликка олиб келади.

◆ Ақлли одамлар – яхши қомусдирлар.

◆ Энг ингичка соч ҳам соя ташлайди.

◆ Иккита жанжаллашаётганлардан қайсиси ақлли бўлса, ўша айбдор.

◆ Жасорат, бу – шон-шухратдан бошқа, ҳаммаси.

◆ Умидворлик ҳамиша тушкунликдан яхши.

◆ «Айиргин ва ҳукмронлик қилгин» – доно қоида; аммо, «бирлаштиргин ва йўналтиргин» – янада яхши.

◆ Улкан одам ҳам – атиги одамгина, холос.

◆ Қайғудан кўрқмоқ – бахтни билмаслик.

◆ Кўпчиликдан жирканчироқ ҳеч нима йўқ.

◆ Бир мартагина яшайсан.

◆ Ҳамма қонунларни ўрганаман, деган одамнинг уларни бузишга вақти қолмайди.

◆ Биз, моҳиятан, улар ҳақида ҳукм чиқара олмайдиган китоблардан ўрганамиз. Биз ҳукм чиқаришимиз мумкин бўлган китобнинг муаллифига биздан ўрганиш жоиз бўларди.

◆ Шундай китоблар борки, улардан ҳамма нарсани би-лиш мумкин ва ҳеч нимани тушунмайсан.

◆ Мажбур этишнинг иккита беозор шакли бор: қонун ва одоб.

◆ Ёшлик – тез ўтиб кетадиган камчилик.

◆ Ким биринчи тугмани нотўғри қадаса, энди у тугмаларни керагидай қадай олмайди.

◆ Ким илм чўққиларини эгалласа, фараз қилсинки, кўпчилик унга қарши бўлади.

◆ На ватанпарвар санъатнинг, на ватанпарвар фаннинг бўлиши мумкин эмас.

◆ Ҳақиқатни топишга қараганда, хатони топиш осонроқ.

◆ Рақибларимиз бизни ўзларича рад этадилар: ўз фикрларини такрорлайдилар ва бизникига эътибор қилмайдилар.

◆ Айтадиларки, дунёни рақамлар бошқаради. Йўқ, улар дунёнинг қандай бошқарилаётганлигини кўрсатадилар, ҳолос.

◆ Хурофот, бу — ҳаёт назми.

◆ Бахтли одам мўъжизаларга ишонмайди.

НОГАНН ФРИДРИХ ШИЛЛЕР

НЕМИС ШОИРИ, ДРАМАТУРГИ
ВА МАЪРИФАТПАРВАРЛИК ДАВРИ
САНЪАТИ НАЗАРИЁТЧИСИ.

1759 - 1805 ЙИЛЛАРДА ЯШАГАН:

- ◆ Қалби очиқ инсоннинг чеҳраси ҳам очиқдир.
- ◆ Ота-оналар фарзандларига ўзлари сингдирган нуқсонларни ҳаммасидан ҳам камроқ кечирадилар.
- ◆ Болаларнинг ўйинларида, кўпинча, чуқур маъно бор.
- ◆ Овозларнинг кўплиги адолат мезони бўла олмайди.
- ◆ Гўзаллик ҳам — фазилат, гўзал аёлда камчиликларнинг бўлиши мумкин эмас.
- ◆ Яхши актёрлар учун ёмон ролялар бўлмайди.
- ◆ Дунёни севги-муҳаббат ва очлик бошқаради.
- ◆ Улуғворлик чўққисида дўстнинг кулфатда нима эканлигини унутма.
- ◆ Ор-номус ҳаётдан қимматлироқ.
- ◆ Кимнинг қалби тоза бўлса, у ақлнинг ўзи устидан голиблигини тан олади.
- ◆ Илм-фан бировларга фалакдаги маъбудага ўхшаса, бошқалар учун — уларга мой берадиган семиз сигирга ўхшайди.
- ◆ Бениҳоя қўрқувдан, даҳшатли яқун яхшироқ.
- ◆ Агар менинг эътиқодим, юрагимнинг уришига қараб, ўзгариб турадиган бўлса, унда менинг ҳолимга вой.
- ◆ Қизиқчи ўзининг ҳазил-мутойибасидан кулганида, бу ўзининг баҳосини йўқотади.
- ◆ Сўз ҳамиша ишдан ботирроқ.
- ◆ Мақсадларининг ўсишига қараб, одам ўсиб боради.

НОГАНН ГОТЛИБ ФИХТЕ

НЕМИС ФАЙЛАСУФИ.

1762 - 1814 ЙИЛЛАРДА ЯШАГАН:

♦ Одам нимани қилиши лозим бўлса, у бунинг уддасидан чиқа олади.

♦ Фалсафий таълимотни танлаш сенинг ўзингнинг қандай одам эканлигинг билан белгиланади, негаки, фалсафий таълимот, хоҳишга қараб, олса ёки олмаса бўладиган жонсиз анжом эмас; у қалбга эга кишининг жони билан тирилтирилган.

♦ Бутун фалсафа фақат қўйилган саволларга ва, хусусан: умуман, одамнинг мақсад—муддаоси нима ва у унга қандай воситалар билан ҳаммасидан ишончлироқ эриша олиши мумкин? — деган энг охирги, олий саволга жавоб беришдан ўзга ҳеч қандай мақсадни кўзда тутмайди.

♦ Фалсафа ўзи нима эканлигини биладиган олтига одамнинг ҳам топилиши — амри маҳол.

♦ Ягона риёзиётгагина ўхшаб, яккаю-ягона фалсафа мавжуд.

♦ Инсон жамиятда яшаш учун яратилган; у жамиятда яшамоғи лозим: у тўла яқунланмаган инсон ва, агар ёлғизликда яшаса, ўзи ўзига зид бўлади.

♦ Умуман жамиятни унинг, тажриба билан боғлиқ, давлат аталмиш, тури билан қориштирмаслик керак. Давлатда яшаш инсоннинг мутлақ мақсадларига тааллуқли эмас.

♦ Муайян даврнинг давлат тузуми унинг аввалги тақдирларининг ҳосиласидир.

♦ Давлат ва, қуруқ воситалар бўлмиш, барча маҳкамалар ўзларининг барҳам топишлари томон интиладилар: ҳар қандай ҳукуматнинг мақсади — ҳукуматни ортиқча нарса қилиб қўйиш.

♦ Ҳар қандай воқелик таъсирчандир, ва ҳар қандай таъсирчанлик воқелиқдир.

♦ Биз билаётганимиз учун ҳаракат қилмаймиз, балки, ҳаракат қилишга яратилганимиз учун биламиз.

♦ Одамда турли-туман иштиёқ ва қобилият куртаклари бор, ва ҳар бир кишининг бурчи — ўз истеъдод нишоналарини баҳоли қудрат ривожлантириш.

◆ Инсон зотига тааллуқли барча шахслар бир-бирларидан фарқланадилар; фақат бир нарсада улар тамомила ўхшашдирлар, бу уларнинг пировард мақсади — комиллик.

◆ Бошқаларнинг бизга таъсиридан эркин фойдаланиш орқали ўзимизни ва бошқаларни, уларга, эркин зотлар сифатида, қайта таъсир этиш йўли билан, комиллаштириш — мана бизнинг жамиятдаги бурчимиз.

◆ Тарихни ўргангандан кўра, мен нўхатларни санашни маъқулроқ кўрган бўлардим.

◆ Ҳаракат қилмоқ! Ҳаракат қилмоқ! Биз унинг учун яшашимиз керак нарса мана шудир.

◆ Мен, энди, бутун қалбим билан инсоннинг эркинлигига ишонаман, ва мен учун бутунлай аниқки, бурч ва эзгулик, фақат унга йўл қўйилгандагина, мумкиндирлар.

◆ Менинг таълимотим, бу — эркинликнинг биринчи таълимоти; француз миллати инсонни ташқи кишанлардан озод этганидай, менинг таълимотим ҳам, ўзича, нарсалардан озод этади.

◆ Инсон тушунчасида унинг пировард мақсадига эришиб бўлмаслиги, унга олиб берувчи йўлнинг эса — чексизлиги битилган.

◆ Жамиятнинг пировард олий мақсади — унинг барча эҳтимолий аъзолари билан батамом тотувлиги ва яқдиллиги. Бироқ, ушбу мақсадга эришиш, умуман олганда, инсоннинг бурчига эришиш мутлақ комилликка эришишни тақозо этар экан, демак, инсон инсонлигига барҳам бермагунича ва худога айланмагунича, биринчисига ҳам, иккинчисига ҳам бирдай эришиб бўлмайди.

◆ Олим, асосан, жамият учун яратилган: у, модомики, олим экан, бошқа табақанинг вакилига қараганда, кўпроқ, жамият туфайли ва жамият учун яшайди.

◆ Олим, ўз бурчига кўра, бутун инсон зотининг муаллимидир.

◆ Аёл севгидан нарини кўрмайди, ва унинг табиати севгидан нарига бормайди.

◆ Майли, мени ҳамма бошқа нарсалар тарк этсин, фақат мардлик тарк этмаса бўлгани.

НАПОЛЕОН I

(НАПОЛЕОН БОНАПАРТ)

ФРАНЦУЗ ИМПЕРАТОРИ.

1769 – 1821 ЙИЛЛАРДА ЯШАГАН:

- ◆ Одамларни ҳаракатга келтириши мумкин бўлган иккита дастак бор, — қўрқув ва шахсий манфаатдорлик.
- ◆ Сиёсатда қалб йўқ, балки, калла бор.
- ◆ Ватанга муҳаббат — маърифий инсоннинг дастлабки фазилати.
- ◆ Найзалар билан ҳамма нарсани қилиш мумкин, фақат уларнинг устида ўтириб бўлмайди.
- ◆ Ўз қўшинини боқшни хоҳламаган халқ, тез кунда, бегона қўшинни боқишга мажбур бўлади.
- ◆ Гоҳо тулки, гоҳо шер бўламан. Бошқарувнинг бутун сири қачон униси ёки буниси бўлишни билишда.
- ◆ Одамларнинг қариб кетишига йўл қўймаслик — бошқарувнинг катта санъати мана шунда.
- ◆ Жангни яхши маслаҳат берган киши эмас, балки, уни бажариш масъулиятини ўзига олган ва адо этишга буйруқ берган киши ютган.
- ◆ Одил судловни излаётган кишининг қайси партияга тааллуқли эканлигига ҳеч қачон қараманг.
- ◆ Мамлакатни ҳимоя қилиш учун ҳарбий куч камлик қилади, ваҳоланки, халқ томонидан ҳимоя қилинаётган мамлакат энгилмасдир.
- ◆ Катта батальонлар ҳамини ҳақдирлар.
- ◆ Шер бошчилик қилаётган қўйлар қўшини, қўй бошчилик қилаётган шерлар қўшини устидан ҳамини голиб келади.
- ◆ Битта ёмон бош қўмондон иккита яхшисидан афзал.
- ◆ Улуғворликдан кулгиликкача бир қадам.
- ◆ Хотиннинг хўрлашига йўл қўйган эркак, — эркак ҳам эмас, аёл ҳам эмас, балки, шунчаки, ҳеч нима.
- ◆ Муҳр билан бошқариш учун қамчи ва этик пошнасидаги темир ниқтағич зарурдирлар.
- ◆ Охирги сўз ҳамини жамоатчилик фикридадир.

ГЕОРГ ВИЛЬГЕЛЬМ ФРИДРИХ ГЕГЕЛЬ

НЕМИС ФАЙЛАСУФИ.

НЕМИС МУМТОЗ ФАЛСАФАСИНИНГ
ЭНГ ЙИРИК ВАКИЛИ.

1770-1831 ЙИЛЛАРДА ЯШАГАН:

◆ Замон ҳам, унинг фалсафаси ҳам ўзларида айнан битта ҳаракатни адо этадилар.

◆ Фалсафа жавобсиз қолдирадиган саволларга жавоб шундаки, улар бошқачасига қўйилмоқлари лозим.

◆ Ҳар қандай фалсафа мутлақни англашдир.

◆ Мен Кант фалсафасининг – ўзим ундан тарбия топганман – тараққиёт учун ва, хусусан, ҳатто, фалсафий фикр тарзида инқилоб учун, хизматларини сира унутмайман.

◆ Мен фалсафанинг фан даражасигача кўтарилишига кўмаклашиш машаққатини ўз зиммамга олдим.

◆ Фалсафа тафаккурда англанди, унга замондош даврдир.

◆ Ҳаётнинг қандайдир бир шакли кексайганида, фалсафа унинг оқарган соч-соқолини сийқа оҳангларда тасвирлай бошлайди, ва бу чоғда уни энди ёшартириб бўлмайди, фақат билиш мумкин: Минерва бойўғлиси ўз парвозини қош қорайиши билангина бошлайди.

◆ Фалсафий таълимотларга қарши шунчалик кўп гапирадиганлар, муайян таълимотни таҳлил этаётиб, бунинг фалсафа эканлиги вазиятини назардан қочирадидилар. Эман, бу – дарахт эканлиги каби, вазият ҳал қилувчидир.

◆ Ҳозирги замонда, афтидан, фалсафага нисбатан хурофот ҳукмронлик қилмоқда, – ҳар кимда гарчи кўз ва қўллар бўлсада, агар унга тери ва асбоблар берилса, бу у ўзига этик тика олади, дегани эмас, – шунга қарамай, ҳар ким фалсафага оид мулоҳаза билдира ва фалсафа ҳақида фикр юрита олади, чунки, бунинг, ўзининг туғма ақли кўринишидаги, ўлчовига эга, гўёки, этик учун, ўзининг оёғи кўринишидаги, худди шундай ўлчовга эга эмас.

◆ Агар бошқа фанларда макон, рақам ва ҳоказолар тафаккур буюми бўлсалар, фалсафа тафаккурнинг ўзини тафаккур буюмига айлантормоғи лозим.

◆ Ҳақиқат мавжуд бўла оладиган чинакам шакл фақат

унинг илмий тизими бўлиши мумкин. Фалсафа фан шаклини қабул қилиши, билимга муҳаббат номини тарк этиши ва ҳақиқий билимга айланиши устида ишлашни мен ўз олдимга мақсад қилиб қўйдим.

♦ Мантиқ соҳасида мен ёки, аниқроғи, мазкур соҳа ўз ичидан эргашган услуб жузъийликларда янада салмоқли такомиллаштиришларга, кўплаб тузатишларга йўл қўймайди, деб ҳисобламайман, аммо, айти пайтда, биламанки, у бирдан-бир ҳаққонийдир.

♦ Магнитдаги шимолий қутб жанубийсиз ва жанубий шимолийсиз бўлиши мумкин эмас. Агар магнитни икки қисмга кессак, бир бўлагида Шимолий, бошқасида эса – Жанубий қутбга эга бўлмаймиз ... Умуман, қарама-қаршиликда тафовут, ўзига зид томон сифатида, қандайдир бошқагагина эмас, балки, ўзининг бошқасига эга бўлади.

♦ Идроксиз ақл, бу – ҳеч нима, идрок эса, ақлсиз бўлса ҳам – нимадир.

♦ Ўз фаоллиги туфайли адашиб қолишдан қўрқиш – қулайлик ва мутлақ фаолликдан келиб чиқадиган адашишнинг йўлдоши.

♦ Бизнинг замонамизда биз тинмай эслатишимиз лозимки, одам ҳайвондан айти фикр қилиши билан фарқ қилади.

♦ Ўрганмоқ – бошқалар ўйлаганларининг тўғрилигини тушуниш демак. Бироқ, агар нарсаларнинг азалий сохталигидан келиб чиқилса, уларни ўрганиш мумкин эмас.

♦ Тентаклар хатолардан сабоқ оладилар, эсли одамлар бўлса, ўз хатоларига қарамай, ақллироқ бўлиб қолмайдилар.

♦ Дин, бу ҳам – билим, фақат ўзига хос шаклдаги.

♦ Ҳаракат одамнинг энг аниқ ва ифодали намоён бўлишидир. Одам нима қилса, у шундайиндир.

♦ Одамларга билиш ва тафаккур зарурати одатга айланадиган ҳолатга кўтарилиш, умуман, қийин.

♦ Ким мавҳум фикр қилади? – Оми одам, бироқ, ўқимишли эмас. «Мавҳум фикр қилиш», бу – қотилда фақат битта мавҳумийликни, унинг қотиллигини кўриш, бундай сифатни бериш билан ундаги, инсон зотини ташкил этувчи, бошқа ҳаммасини йўқ қилиш.

♦ Ким ўз турмушини ўз феъл-атворининг хусусиятларига мос ташкил қилган бўлса, ўша бахтлидир.

♦ Чинакам ҳамдардлик азобланувчининг ахлоқий беғуборлигига қайғудош бўлишидир.

♦ Сўз ва ишдаги ҳаққонийлик бошқаларга нисбатан ҳамма бурчлардан энг биринчисидир.

♦ Ким дунёга ақл билан қараса, дунё ҳам унга ақл билан қарайди.

♦ Инсон шунчалик кўп томонли нарсаки, ундан ҳамма нарсани ясаса бўлади ...

♦ Ўз фаолиятинг билан эришишинг мумкин бўлган нарсанигина, ўз манфаатинг қилиб, ақлли тарзда қўйишинг мумкин

♦ Ахлоқ, бу — ироданинг ақли.

♦ Ахлоққа татбиқан қадимги давр доноларининг фақат қуйидаги сўзлари бирдан-бир ҳаққонийдир: ахлоқли бўлиш ўз мамлакатинг расм-русумларига мувофиқ яшашни билдиради.

♦ Виждон давлатда, қонунлардан фарқли ўлароқ, ҳуқуқсиздир; ахир, агар одам ўз виждонига даъват қилса, бировда бир хил виждон бўлса, бошқасида эса — ўзгача виждон бўлиши мумкин. Виждон ҳақ бўлиши учун, у ҳақ, деб биладиган нарсанинг аслида шундай бўлишлиги зарурдир.

♦ Ахлоқ гўзаллик шаклида юзага чиқмоғи лозим.

♦ Мулоҳазалилик — бошқаларнинг кайфиятини бузмаслик ва уни унинг ўзи учун сақлашдадир.

♦ Ҳақиқат, ишнинг амалга оширилишига хизмат қилганида, жойида ва вақтида айтилган бўлади.

♦ Сўзлаш қобилияти — гоят кучли восита, бироқ, ундан фойдаланиш учун кўп ақлга эга бўлмоқ керак.

♦ Дўстларингга нисбатан, мумкин қадар, камроқ малол келадиган бўлмоқ зарур. Ҳаммасидан назокатлиси — дўстларингдан ҳеч қанақа хизмат талаб қилмаслик.

♦ Чинакам хушмуомалиликни аёни бурч сифатида қарамоқ зарур, негаки, биз, умуман, бошқаларга нисбатан хайрихоҳлик ҳис этмоғимиз лозим.

♦ Эркин киши ҳасадгўй бўлмайди, балки, улугворлик ва юксакликни бажонидил эъгироф этади ҳамда уларнинг борлигидан қувонади

♦ Тарбияга татбиқан, қандайдир бир одамнинг, — унинг ўғли учун қандай тарбия энг яхши бўлган бўлур эди деган, — саволига пифагорчининг жавоби бирдан-бир тўғридир. Ушбу жавоб шундай: «Агар сен уни энг яхши ташкиллашган халқнинг фуқароси қилсанг». / Пифагорчи Ксенофил ўғилни қандай қилиб ҳаммасидан яхши тарбиялаш мумкин, деган са-

волга жавоб берди: «Уни яхши қонунлар амал қиладиган мамлакатда дунёга келтирмоқ лозим»./

♦ Ўзининг энг юқори ҳақиқатлигида ҳар қандай воқеалик юксак тимсолдир.

♦ Одамнинг бурчлари тўртта турга бўлинади:

- 1) ўз олдидаги бурчларига;
- 2) оила олдидагиларга;
- 3) давлат олдидагиларга;
- 4) бошқа одамлар олдидагиларга.

♦ Ор-номус тамойилининг асосий таърифларидан бири шундаки, ҳеч ким ўз хатти-ҳаракатлари билан бировга ўз устидан устунлик бермаслиги лозим.

♦ Одам ўз устидан ҳукмрон бўлмагунча, табиат устидан ҳукмрон бўла олмайди.

♦ Билиш туфайли одам мангу барҳаётдир. Билиш, тафаккур, бу — унинг ҳаёти, мангу барҳаётлигининг илдизи.

♦ Ўзи эркин бўлмаган киши учун бошқалар ҳам эркин эмаслар.

♦ Одам табиат томонидан ўрнатилган зарурат билан курашишга мажбур. Унинг ахлоқий бурчи — ўз фаолияти ва гидроки воситасида эркинликни қўлга киритиш.

♦ Фақат улкан мақсадларни рўёбга чиқариш орқали, одам ўзида уни бошқалар учун маёқга айлантирадиган, улкан феъл-атворни пайқайди.

♦ Оқилона мақсадга эришишда ким қатъиятли экан, ўшанинг ирода *кучига* эга бўлиши нечоғлик зарур бўлса, қайсарлик шу қадар бемаънидир.

♦ Ҳақиқатни, уни айтиш жоиз бўлганида, айтмаслик пасткашлиқдир, негаки, бу ўзингни ҳам, бошқаларни ҳам ерга уради. Бироқ, агар ҳақиқатни айтишга майл ёки ҳуқуқлари бўлмаса, унда уни гапирмаслик керак.

♦ Сиёсий таназзулга шиддат билан яқинлашаётган халқнинг тақдири олдиндан фақат даҳо томонидан бартараф қилиниши мумкин.

♦ Қалбнинг кўзлари билан қарамоқ керак, зеро, жисмоний кўзлар билан ҳақиқатни *билишнинг* имкони йўқ.

♦ Мен кўплаб ажойиб фанларни биламан, аммо, фалсафадан ажойиброғини билмайман.

♦ Фалсафа тарихи, ўз натижасига кўра, инсон руҳияти хатолари силсиласига эмас, балки, кўпроқ, моҳиятан, гоёнинг, диалектик тараққиётга бирин-кетин келадиган, ҳар-

хил босқичлари — илоҳий қиёфалар дахмаси билан муқояса қилинмоғи лозим.

◆ Фанларда нимаики ақлга асосланган бўлса, ҳаммаси фалсафага боғлиқ.

◆ Фалсафа қандайдир бир хилвату муз нарсадир. У, албатта, кўчалар ёки бозорларнинг иши эмас; у, шунингдек, уларга ўзининг кундалик манфаатларини қўядиган одамларнинг ишларидан, ва беҳудаликдан иборат билимлардан ҳам узоқ.

◆ Фалсафа тушунчаларни бошқаради, улар эса дунёни бошқарадилар. Руҳ онг ёрдамида дунё устидан ҳукмронлик қилади. Бу унинг асбоби, ундан кейингина найзалар, замбараклар ва мушақлар. Саркарданинг байроғи ва жони — руҳ. На найзалар ва на олтин, на фитна ва на маккорлик ҳукмронлик қиладилар. Улар соат мурватидаги тишли ғилдирақларга ўхшаб яшайдилар, аммо, унинг жони — вақт ва моддиятни ўз қонунига бўйсундирувчи, руҳ. «Илиада» тасолифан туғилмаган, найзалар ва замбараклар билан ҳеч қандай улғуворлик яратилмаган; бастакор — ҳаммаша руҳ.

◆ Бутун дунё тарихида, одамларнинг ҳаракатлари туфайли, уларнинг интилаётганларига қараганда, умуман олганда, талай бошқача натижалар ҳам юз берадилар.

◆ Далилларга шу қадар ёмон. /Гегель унинг назарияси далилларга мос келмаётганлиги ҳақидаги фикрга кунлардан бир кун шундай жавоб берган./

◆ Тарих соҳаси ахлоқ соҳасидан юқори.

◆ Ҳамма воқеий нарсалар оқилдирлар, ҳамма оқил нарсалар воқеийдирлар.

◆ Барча чинакам оламшумул-тарихий воқеалар икки маротаба юз берадилар: биринчи маротаба — улкан фожа, иккинчи маротаба — жирканч масҳарабозлик кўринишида.

◆ Фалсафада ва динда мазмун, эҳтиёжлар ва манфаатлар умумийдир.

◆ Фалсафа дунёвий ҳикмат эмас, балки, ғойибоналикни билишдир.

◆ Фалсафа дин билан айнандир.

◆ Фақат битта одам мени тушунди; у ҳам мени, тўғриси айтганда, тушунмади.

АРТУР ШОПЕНГАУЭР

НЕМИС ФАЙЛАСУФИ.

1788–1860 ЙИЛЛАРДА ЯШАГАН:

♦ Фалсафа ҳозиргача муваффақиятсизликка, асосан, шунинг учун учрадики, уни санъат эмас, балки, илм йўлида изладилар. Фалсафанинг илм эмас, балки, санъат эканлигини файласуф ҳеч қачон унутмаслиги лозим.

♦ Агар ўлим бўлмаганида, одамларнинг фалсафа билан шуғулланишлари даргумон бўлур эди.

♦ Нарсаларнинг шундоққина, яна онгимиздан ташқарида ва унга боғлиқ бўлмаган ҳолда, мавжуд, деб ўйлаш — чиндан ҳам бемаънилик.

♦ «Нима учун»ни ҳамма илмларнинг онаси, деб аташ мумкин.

♦ Файласуф «нима учун»нинг изидан қувмаслиги керак. Унинг томонидан англанган «нарса ўзида» асос солиш қонунидан ва, демакки, ҳар қандай қонуниятдан ташқаридадир. Барча файласуфларнинг хатоси шунда бўлдики, улар фалсафани илм ҳисоблаб, уни, асос солиш қонунига таяниб, изладилар.

♦ Менинг бутун фалсафамни битта иборада ифодалаш мумкин, бу — *ироданинг ўзини ўзи билиши*.

♦ Бамисоли ошқозон ҳазм қилганидай, жигар ўт, буйраклар — сийдик, testiculi — уруғ ажратганларидай, мия ҳам, шунингдек, тасаввурлар чиқаради. Шундай қилиб, борки ақл-заковат, барча тасаввурлар, бутун тафаккур катта миянинг физиологик вазифасидир.

♦ Агар ақл-заковат йўқ қилинса ёки мияни бош суягидан олиб ташланса, жамики олам йўқ қилинган бўларди. Мен сиздан илтимос қиламан, ўйламангки, бу — ҳазил: мен мутлақо жиддий гапираётиман, зеро, дунё бизнинг (барча ҳайвонларнинг ҳам) тасаввурларимиз сифатида яшайди ва бундан ташқарида дунё йўқ.

♦ Ажабланиш эмас, тушуна олмаслик ва қайғу фалсафа ибтидосининг моҳиятидир.

♦ Ҳар қандай чеклаш бахтга кўмаклашади.

♦ Агар кимнидир ёлгончилигига гумон қилсанг — унга ишонаётгандай бўлиб кўрин: шунда у хунукроқ алдайди ва

тутилади. Агар унинг сўзларида, у уни беркитишни хоҳлаган ҳақиқат сал сезилиб қолса, — ишонмаётгандай бўлиб кўрин: у ҳақиқатнинг қолган қисмини ҳам айтади.

♦ Ҳар ким аслида ўзи нима бўлса, ёлғизликда ўзида шуни кўради.

♦ Ҳақиқий дўстлик — уларнинг тўқиб чиқарилганликлари ёки қаердадир яшашлари номаълум, баҳайбат денгиз аждарҳолари каби, нарсалардан бири.

♦ Кексайганинга, ёшликнинг бутун кучини эскирмайдиган асарларда мужассамлаштиришга муваффақ бўлинганини англашдан яхшироқ, таскин берадиган нарса йўқ.

♦ Ҳаёт, ёшлик нуқтаи назаридан, бениҳоя узоқ давом этадиган келажак; кексалик нуқтаи назаридан — жуда қисқа ўтмиш.

♦ Ҳар бир одам бошқа одам тимсолида ўз шахсий нуқсонларини аниқ кўра оладиган кўзгуга эга. Бироқ, у, кўпинча, кўзгуда ўзини эмас, балки, бошқа итни кўраётганиман, деб ўйлаб, унга қараб, вовуллаётган итнинг ишини қилади.

♦ Кимгадир унинг ҳаётлигида ҳайкал қўйиш — авлодларнинг уни унутиб юбормасликларига умид йўқ, деб эълон қилишни билдиради.

♦ Ўз жонига суиқасд қилувчи шунинг учун ҳам яшамай кўядики, у хоҳламай кўя олмайди.

♦ Қувноқ хулқ — бизнинг бахтимизга ҳаммасидан бевоситароқ кўмак берадиган шахсий сифатлардан.

♦ Одамда бори, шубҳасиз, одамнинг ихтиёридагидан муҳимроқ.

♦ Уйланиш, бу — ўз ҳуқуқларингни ярмига камайтириш ва бурчларингни икки маротабага кўпайтириш демек.

♦ Ақлингни, сўзлашлардагига қараганда, сукутда намоён қилган яхшироқ.

♦ Давлат, бу — «тумшукбор».

♦ Қандайдир сифатни жазавалантириш, унинг билан мақтанчоқлик қилиш, бу — ўз-ўзинга унга эга эмаслигинг ҳақида эътирофинг.

♦ Улкан ва ёрқин сифатлар ато қилинган одамлар ўзларининг камчиликлари ва ожизликларига иқрор бўлишдан ёки уларни бошқалар олдида намоён этишдан унчалик уялмайдилар.

♦ Мутолаа қилмоқ — ўзиники ўрнига, бегона калла билан фикрлаш демек.

- ♦ Бизнинг дунёмиз — эҳтимолий дунёлардан энг ёмонидир.
- ♦ Камгаплик энг қатъий тарзда ва бениҳоя турли-туман асослар ёрдамида ҳаётий донишмандликнинг барча мураббийлари томонидан тавсия қилинган. Фақат иккита—учта айниқса яхши ва кўпчилик билмайдиган ҳикматли араб ибораларини кўшаман: «Душманинг билмаслиги лозим нарсани дўстинга ҳам айтма»; «Агар сиримни яширсам, у менинг асирим; агар уни ошкор этсам, мен унинг асириман»; «Сукунат дарахтида унинг меваси — тинчлик ўсади».
- ♦ Ҳеч кимнинг фикрига қарши чиқма, ёдда тут, агар биз, кимнидир, у ишонадиган бемаъниликлардан қайтармоқни истаганимизда, Мафусаил ёшигача (қарийб минг йил - таржимон) яшасак ҳам, буни ниҳоясига ета олмасдик.
- ♦ Дунёдаги ўз йўлингни босиб ўтиш учун ўзинг билан эҳтиёткорлик ва бағрикенгликнинг катта захирасини олиш фойдали; биринчиси бизни зарар ва йўқотишлардан сақлайди, иккинчиси эса — баҳслар ва жанжаллардан.
- ♦ Кўплар ҳақида энг ақлли ўйлайди: «Уни, барибир, ўзгартира олмайман, шунинг учун ундан фойдаланишга ҳаракат қиламан».
- ♦ Мусибатларнинг, уларни биргаликда бошдан кечирганларида, енгиллашуви маълум; буларга, одамлар, афтидан, зерикишни ҳам кўшадилар, — мана нима учун улар биргаликда зерикиш учун мажлисларни ташкил қиладилар.
- ♦ Худди бизнинг танамиз кийим-бош билан ёпилганидай, шунингдек, бизнинг руҳимиз ёлғон билан ўралган. Бизнинг сўзларимиз, хатти-ҳаракатларимиз, бутун бизнинг вужудимиз ёлғон билан суғорилган, ва ушбу пўстлоқ орқалигина, баъзан, бамисоли, кийим-бош, айрим ҳолларда, тана шаклини сезиш имконини берганидай, бизнинг ҳақиқий фикр тарзимизни пайқаш мумкин.
- ♦ Одамларнинг ўзаро яқин алоқага киришган пайтларидаги хулқ-атворлари қишнинг совуқ тунида исинишга уринаётган жайраларни эслатади. Улар совуққотадилар ва бир-бирларининг пинжиларига кирадилар, аммо, буни қанчалик кучли қилсалар, улар бир-бирларига ўзларининг узун ниналарини оғритиброқ санчадилар. Санчиқларнинг оғригидан тарқаб кетишга мажбур бўлган ҳолда, улар, совуқ туфайли, яна яқинлашадилар, ва шундай — ҳамма тунлар сурункасига.

♦ Кимдир ўзининг бутунлай эҳтиёткор бўлиб кўринган виждонининг, аслида, нималардан таркиб топишини кўриб, ҳайрон бўлардқи: тахминан 1/5— одамлар олдидаги кўрқув, 1/5— дезидемония (олий кучлар олдидаги кўрқув), 1/5— бидъатлар, 1/5— манманлик ва 1/5— одатлар, шундай қилиб, у тўғридан тўғри: «Виждонимни боқишга менда маблаг етишмайди», — деган инглиздан, моҳиятан, яхшироқ эмас.

♦ Менинг ватаним, Германияга қараганда, кенгроқ ва мен инсониятга муштим билан эмас, балки, каллам билан хизмат қилишга даъват этилганман.

/Шопенгауэр бу ерда ўзининг Германиядаги 1848 йил инқилобида иштирок этмаслигини асослайди/.

♦ Одамларнинг фикрларини юксак баҳолаш — улар учун ҳаддан ташқари кўп илтифот бўлган бўлуи эди.

♦ Фалсафий таълимотлар — худди бир-бирларини қирувчи ўргимчак ёки йиртқич ҳайвонлар каби, табиатан, мурасиздирлар. Бу кураш икки минг йилдан кўпроқ давом этмоқда.

♦ Маърифатпарварлар, ислохотчилар, инсонпарварлардан қандай наф? Вольтер, Юм, Кант, аслида, нимага эришдилар? Уларнинг барча уринишлари — бефойда ва бесамар кучанишлар, зеро, дунё, бу — дарди бедаволар касалхонаси.

♦ Одамлар, бураб қўйиладиган ва нима учун юраётганини билмайдиган, соат мурватларига ўхшайдилар.

♦ Ким ёлғизликни ёқтирмаса — ўша эркинликни севмайди, негаки, ёлғизликдагина эркин бўлиш мумкин.

♦ Менинг фалсафам менга мутлақо ҳеч қандай даромад бермади, лекин, жуда кўп сарф-харажатлардан халос этди.

♦ Менинг ҳар бир сатримни хурсандлик билан маъқуллайдиган авлод келади.

♦ Менинг фалсафам менга ҳеч нима бермади, бироқ, кўп нарсамни асради.

♦ Упанишадларни ўрганиш ҳаётимнинг юпанчиги бўлди ва ўлаётган чоғимда таскин бўлади.

♦ Мен ҳақиқат дарпардасини, менгача бўлган бандаларга қараганда, кенгроқ очдим. Аммо, мен ораларида яшаганларга қараганда, арзимасроқ замондошлар билан мақтана олиши мумкин бўлган кишини кўришни истардим.

♦ Қадимдан одамни кичик коинот сифатида талқин қилганлар. Мен аҳволни ўзгартирдим ва аниқладимки, дунё, бу — катта одам.

♦ Сен ўзингни табиатдан эмас, балки, табиатни ўзингдан тушунмоғинг лозим. Бу менинг инқилобий қондам.

♦ Ҳар бир чинакам мутафаккир ҳокими мутлаққа ўхшайди: у бевосита ва ўз устидан ҳеч кимни тан олмайди.

♦ Менинг даврим ва мен – бир-бирларига мос келмайдилар; бу аниқ.

♦ ЗАМОНДОШЛАР БИЛАН БАҲСЛАРДАН:

Ахир, мен, бегона бемаънилик олдида таъзим қилиши зарур бўлган, фалсафа профессори эмасман-ку.

Нима ҳам дердик, улар ҳақлар: улар фалсафага вазирлик томонидан даъват этилганлар, мен эса – табиатангина.

Менга танлашни таклиф қилдилар: факультетми ёки менинг фалсафам. Мен фалсафани танладим.

♦ Гегель – ўртача ақл даражасидаги одам, у барча маълум воситалар билан улкан файласуф номига эга бўлишни истади ва, чиндан ҳам, бир нечта жуда ёш, бироқ, ақли чекланган кишиларнинг санамига айланишга улгурди. Аммо, инсон ақлига қарши бундай суиқасдлар жазоланмай қолмайдилар.

♦ Мана шу Гегель битта санъатни, дарҳақиқат, тушунган – айни немисларни лаққиллатиш санъатини.

♦ Гегель фалсафаси 3/4 ғирт маъносиз гаплардан ва 1/4 бемаъни уйдирмалардан ташкил топган.

♦ Давид Юмнинг ҳар бир саҳифасидан, Гегель, Гербарт ва Шлейермахерларнинг биргаликда олинган фалсафий асарлари тўла тўпламларига қараганда, кўпроқ нарса олиш мумкин.

♦ Муҳаббат – ҳаётдаги катта тўсиқдир.

♦ Соғлиқ ҳаётдаги барча неъматлардан шунчалик устунки, соғлом гадоё дардманд қиролдан бахтлироқдир.

♦ Ҳар бир гўдак – қисман даҳо, ҳар бир даҳо – қисман гўдак.

♦ Энг арзон ғурур, бу – миллий ғурур.

♦ Миллий феъл-атворда яхши белгилар кам: ахир, унинг соҳиби авомдир.

♦ Ҳар бир миллат бошқаси устидан кулади, уларнинг ҳаммаси ҳам бирдай ҳақдирлар.

♦ Ахлоқни тарғиб қилиш осон, уни асослаш қийин.

♦ Барча ярамас одамлар, афсуски, киришимлидирлар.

♦ Одам бошқаларга, ҳеч қандай ўзга мақсадга эга бўлмаган ҳолда, озор етказадиган бирдан-бир ҳайвондир.

♦ Агар ҳажв жиддийлик ортига яширинса, бу – киноя;
агар жиддийлик ҳажв ортига яширинса, бу – ҳазил-мутойн-
ба.

ПЕТР ЯКОВЛЕВИЧ ЧААДАЕВ

РУС МУТАФАККИРИ.

1794 – 1856 ЙИЛЛАРДА ЯШАГАН:

♦ Одамлар, биргаликда яшар эканлар, нима ишлаб чиқарадилар? Азот ишлаб чиқарадилар, яъни бир-бирларини қирадилар.

♦ – Францияда фикр нимага керак?

– Уни айтиш учун.

– Англиядачи?

– Уни ижро этиш учун.

– Германиядачи?

– Уни ўйлаб кўриш учун.

– Биздачи?

– Ҳеч нимага.

♦ Одамлар борки, ақл билан ўзларига қалб яратадилар, бошқалари – қалб билан ўзларига ақл яратадилар: кейингилари кўпроқ нарсага улгурадилар, чунки, ақлдаги туйғуларга қараганда, туйғуда ақл анча кўпроқ.

♦ Мен ўз ватанимни савалашни маъқул кўраман, уни хафа қилишни маъқул кўраман, уни ерга уришни маъқул кўраман, – фақат уни алдамасам бўлгани.

♦ Яхши кўрган кишиларингни яхши кўриб қолишдан осонроқ ҳеч нима йўқ; аммо, ёмон кўрган кишиларингни ҳам бироз яхши кўрмоқ керак.

♦ Ватанга муҳаббат – ажойиб нарса; бироқ, бундан ҳам ажойиброқ нарса бор, бу – ҳақиқатга муҳаббатдир.

♦ Қиёфаларида «йўқ» сўзи битилганлар бор; эътиқодли одам, беихтиёр, улардан ўзини четга олади.

♦ Омма, жамиятнинг сара аъзоларида ривож топадиган, алоҳида турдаги кучлар таъсири остида бўлади. Омманинг ўзи ўйламайди; унинг орасида унинг учун ўйлайдиган, миллатнинг жамлама нуқтаи назарини кўзговчи ва уни олға ҳаракат қилишга мажбурловчи мутафаккирлар бор. Шу аснода, кам сонли кишилар фикрлайди, қолганлар ҳис этадилар, ва умумий ҳаракат намоён бўлади.

♦ Бизнинг бошқалар ортидан югуришимизга ҳожат йўқ; бизга ўзимизни очиқ баҳоламоқ, кимлигимизни тушунмоқ, ёлғондан чиқмоқ ва ҳақиқатда қарор топмоқ лозим. Шунда биз олға кетамиз, ва бошқалардан тезроқ юрамиз, чунки,

биз улардан кечроқ келдик, чунки, биз уларнинг бутун тажрибасига ва ўзимиздан олдинги асрларнинг барча машаққатларига эгамиз.

♦ Агар қуллик уни таҳқирлай олмаган бўлса, бундай халқнинг ҳолига вой, бундай халқ қул бўлиш учун яратилган.

♦ Шарқни, инсоният анъаналарининг ушбу улкан музейини ўрганинг.

♦ Социализм, ҳақ эканлиги учун эмас, балки, унинг билан курашаётганларнинг ноҳақликлари туфайли, ғалаба қилади.

♦ Бахтли бўлишнинг фақат учта усули бор: фақат Худо ҳақида ўйлаш, фақат яқининг ҳақида ўйлаш, фақат битта гоя ҳақида ўйлаш.

♦ Учта енгилмас нарса бор: даҳо, жасорат, туғилиш.

♦ Фақат касалликгина юқумлидир, соғломлик юқумли эмас; хатолик ва ҳақиқат билан ҳам шундай. Мана, нима учун хатолик тезроқ тарқалади, ҳақиқат эса — секин.

♦ Комилликка эришишга ягона мақсад билан: унга яқинроқ бўлишга интилаётганларгина муяссар бўладилар.

♦ Жамиятни олға ҳаракат қилишга, шу, ҳақиқат билан ёлгон ўртасида иккиланувчи, дорбозлар эмас, балки, жиддий одамлар мажбур этадилар.

♦ Сўз сезгир муҳитдагина эшитилади.

♦ Мен ўз ватанимни ёпиқ кўзларим, эгилган бошим, беркитилган оғзим билан севишга ўрганмадим. Одам ўз мамлакатига, уни аниқ-равшан кўра олганидагина, фойдали бўлиши мумкин.

ФРИДРИХ НИЦШЕ

НЕМИС ФАЙЛАСУФИ.

1844 - 1900 ЙИЛЛАРДА ЯШАГАН:

♦ Мен одамлар орасида, келажакнинг синиқ парчалари ичидагидай, юраман: ўзим кўраётган келажакнинг.

♦ Одам билан, худди дарахт биландай, нарса юз беради. Одам қанчалик юқорига, ёруғликка интилса, унинг илдизлари заминга, зулматга, ёмонликка чўзиладилар.

♦ Энг сокин сўзлар – бўронларни олиб келадиганлари.

♦ Каптардай учиб келадиган фикрлар дунёни бошқардилар.

♦ Билувчи ҳақиқат сувига у лойқа бўлганида эмас, балки, у саёз эканида шўнғишни ёқтиради.

♦ Кўп нарсани ярим-ёрти билгандан кўра, ҳеч нимани билмаган яхши. Бегона фикрлар асосида доно бўлганга қараганда, ўзингча таваккал қилиб, тентак бўлган яхшироқ!

♦ Баъзан, мангу барҳаёт бўлиш учун бутун умрнинг баҳосини тўлаш керак.

♦ Нарсаларнинг моҳияти *яшашнинг* кўр-кўрона *истагида* эмас, яшамоқ – тарқалиш, ўсиш ва голиб бўлиш демак; нарсаларнинг моҳияти, – ҳокимиятнинг кўр-кўрона *истаги*, ва инсон қалбида юз берадиган барча ҳодисалар ушбу *истакнинг* намоён бўлиши сифатида талқин этилмоқлари керак дейилса, тўғрироқ бўлган бўлади.

♦ Одам ўз *айбини*, у бунга бошқанинг олдида икром бўлганида, эсдан чиқаради, аммо, ушбу бошқа киши уни, одатда, ёддан чиқармайди.

♦ Ким ўзини ерга урса, у кўтарилишни хоҳлайди.

♦ Яхши эр-хотинлилик дўстликка мойиллик истеъдодига суянади.

♦ Комила аёл, комил эркакка қараганда, инсоннинг юксакроқ хилидир, аммо, камёброқ нарса ҳамдир.

♦ Кишини ҳаётдан маҳрум қилишимиз мумкин бўлган ҳуқуқ бор, аммо, уни ўлимдан маҳрум қилишимиз мумкин бўлган ҳуқуқ йўқ.

♦ Манман кишига бошқаларнинг фикри эмас, унинг ўзининг уларнинг фикрлари тўғрисидаги фикри муҳим.

♦ Олижаноблик кўнгилчанлик ва ортиқча ишончдан ташкил топади.

- ◆ Ҳамдардлик азоб тортишдан кучлироқдир.
- ◆ Нозик қалбга кимнингдир ундан миннатдор бўлишга бурчли эканлигига иқрор бўлишлик қийин: дағал қалбга эса – ўзининг кимгадир миннатдор бўлиши кераклигини тан олиш.
- ◆ Эътиқодлар ҳақиқатнинг, ёлғонларга қараганда, хавфлироқ душманларидир.
- ◆ Жуда ақлли кишиларнинг саросимага тушганларини кўрганларида, уларга ишонқирамай бошлайдилар.
- ◆ Ёлғиз қолганимизда барчани ўзимиздан соддадилроқ, деб тасаввур қиламиз: шу тарзда яқинларимиздан тиним топамиз.
- ◆ Уни ўзинга мойил қилишни хоҳлайсанми? Ўзингни унинг олдида довдираб қолаётгандай қилиб кўрсат.
- ◆ Маҳлуқлар билан курашаётган кишининг ўзи маҳлуққа айланиб қолишдан эҳтиёт бўлмоғи керак. Мабодо, сен узоқ вақт жарликка боқаётган бўлсанг, унда жарлик ҳам сенга боқаётган бўлади.
- ◆ Ўзи ҳақида кўп гапириш – шунингдек, ўзини билдирмасликнинг воситаси бўлиб хизмат қилиши мумкин.
- ◆ Чувалчанг, уни босиб олганларида, чамбарак бўла бошлайди. Бу оқилоналиқдир. Бунинг билан у уни яна босиб олишлари эҳтимолини камайтиради. Ахлоқ тилида: итоаткорлик.
- ◆ Фақат инсон гравитация (тортилиш кучи) йўналишига қаршилиқ кўрсатади – у ҳамиша юқорига йиқилишни хоҳлайди.
- ◆ Одамларнинг йўлбошчиси бўлишни истаган киши, каттагина вақт оралигида, улар орасида хавфли душман, деб ном чиқарган бўлмоғи лозим.
- ◆ Бу қанчалик бешафқат эшитилмасин, қуйидаги ҳақиқатни тан олайлик: қулчилик маданиятни ривожлантириш учун зарур; бу – борлиқнинг мутлақ қадриятига ҳеч қандай шубҳа қолдирмайдиган, ҳақиқат. Агарда, Юнонистон ундаги қулчилик туфайли кулади, дейиш жоиз бўлса, бошқа: биз қуллар йўқ эканлиги учун ҳалок бўлаётирмиз, деган фикр бундан анча адолатлироқ бўлган бўларди.
- ◆ Давлат қандай вазифани бажаради? Бу – жамиятни мустаҳкамлайдиган пўлат.
- ◆ Қийналиш ҳақиқатга эришишнинг энг тез усулидир.
- ◆ Дунёда учта нарса мени тинчлантириши мумкин, аммо,

булар ноёб тасаллилардирлар: менинг Шопенгауэрим, Шуман ва якка ўзимнинг сайрларим.

◆ Биз нимани изляяпмиз? Тинчликними, бахтними? Йўқ, у қанчалик қўрқинчли ва жирканч бўлмасин, танҳо ҳақиқатнигина.

◆ Қачонлардир ҳаммаси ўз поёнига етади – менга энди уни кўриш nasib этилмаган, узоқдаги кун келади; ўшанда менинг китобларимни очадилар ва менинг ўқувчиларим бўлади. Мен улар учун ёзишим керак, улар учун мен асосий гоёларимни! яқунлашим зарур. Ҳозир мен қураша олмайман – менда, ҳатто, душман йўқ.

◆ Подаларда ҳеч қандай яхши нарса йўқ, ҳатто, улар сенинг ортингдан чопганларида ҳам.

◆ Ким ўз замонаси томонидан хужум остига олинса, у ҳали уни ортда қолдириб кетмаган – ёки ундан орқада қолган.

◆ Одамларнинг кўпчилиги манфаатпараст бўлиш учун ўта омидирлар.

◆ «Ўз яқинингни севгин», бу – авваламбор, «Ўз яқинингни тинч қўйгин!» – дегани. – Эзгуликнинг нақ мана шу қисми энг кўп қийинчиликлар билан боғлангандир.

◆ Агар кимнидир тузламоқчи бўлсанг, унинг тўғрисидаги қандайдир ҳақиқатни айтиш етарли.

◆ Бизни ўзимиз битгандан кўпроқ нарсага ўргатиши мумкин бўлган китобни топиш сира осон эмас.

◆ Адаштирманглар: актёрлар кам мақтанликлари-дан, ҳақиқий одамлар – кам севилганликларидан ўладилар.

◆ Агар эр-хотинлар бирга яшамаганларида эди, бахтли никоҳлар кўпроқ учраган бўлардилар.

◆ Бизнинг бурчимиз, бу – бошқаларнинг биздаги ҳуқуқи.

◆ Аёл болаларни эркаклардан кўпроқ тушунади, бироқ, эркак киши, аёлга қараганда, кўпроқ боладир.

◆ Мусиқасиз ҳаёт хато бўлган бўларди.

◆ Янги мусиқа учун янги қулоқлар керак.

◆ Билиш – таркидунёчиликнинг бир шакли.

◆ Таркидунёчи эзгуликдан муҳтожликни яратади.

◆ Кечириниш қўлидан келмайдиганларни кечириниш мумкин эмас.

◆ Голиблар тасодифга ишонмайдилар.

◆ Мутаассиблар ёрқиндилар, инсониятга эса, далилларга қулоқ тутганга қараганда, имо-ишораларни кўриш ёқимлироқ.

◆ Тилчи, бу - секин муталаа муаллими.

ТОМАС ВУДРО ВИЛЬСОН
АҚШНИНГ 28-ПРЕЗИДЕНТИ.
1856-1924 ЙИЛЛАРДА ЯШАГАН:

- ◆ Агар сизнинг хабарномангизни ўқишларини истасангиз, уни бир саҳифада ёзинг.
- ◆ Эркинлик ҳеч қачон ҳукуматдан келиб чиқмайди. Эркинлик ҳамиша унинг фуқароларидан келиб чиқади... Эркинлик тарихи — ҳукумат ҳокимиятининг ортиши эмас, балки, уни чеклаш тарихидир.
- ◆ Эркинлик тарихи, бу — қаршилик кўрсатиш тарихи.
- ◆ Оч қоринга Парвардигорга ҳамду санолар ўқиш ва яқинингни севиш мушкул.
- ◆ Агар оми одамнинг қирол бўлиши мумкин бўлса, қиролликда аллақачон демократия экан, деб ўйлама.
- ◆ Агар душман орттирмоқни истасанг, ниманидир ўзгартиришга уриниб кўр.

ТАРЖИМОНДАН

Азиз ўқувчи! Газетанинг 2001 йил 27 октябрь сонидан бошлаб, “Сержило тафаккур дурдоналаридан” номли руқн остида, қадим замонлардан то XX асргача бўлган давр оралигида, хорижий Шарқ ва Ғарб мамлакатларида, яшаган қатор донишмандлар, мутафаккирлар, ҳаворийлар, илоҳи-ётчилар, файласуфлар, олимлар, ёзувчилар, шоирлар, давлат ва жамоат арбоблари, бошқа маълум-машҳур сиймолар томонидан акс этган, шу билан бирга, энг кўҳна ўтмиш адабий ёдгорликларида баён қилинган ҳамда инсоният маънавий тарихи талабчан синовларидан ўтиб, бизларгача етиб келган, фалсафий ҳикматли иборалар, чуқур ҳаётий кузатувлар натижалари, ўткир фикр-мулоҳазалар намуналарининг рус тилидан, турли манбалар негизида, қилинган таржималарини сизнинг эътиборингизга етказишга ҳаракат қилдик.

Ўзбекистон Президенти И.А. Каримовнинг қуйидаги сўзлари ушбу ишни амалга оширишимиз учун дастуриламал бўлди: “Дунё тан олган кўп улўф файласуфларнинг асарлари ўзбек тилида нашр этилмагани тўфайли аксарият зиёлилар, хусусан, ёшларимиз уларнинг ғоявий қарашлари билан яхши таниш эмас. Сократ ва Платон, Ницше ва Фрейд каби олимларнинг, ҳозирги замон чет эл файласуфларининг китобларини ҳам тушунарли қилиб, изоҳ ва шарҳлар билан ўзбек тилида чоп этиш наҳотки мумкин бўлмаса?”

... Албатта, фалсафа замон ва макон билан боғлиқ мураккаб фан эканини тушунамиз. **Шу боис ҳақиқатни топиш учун қарама-қарши фикрларни ўртага ташлайлик.** Талабалар, зиёли ёшларимизнинг ўзи керакли хулосани чиқариб олсин.”

Газета саҳифаларидан ўрин олган фалсафий ҳикматлар ва мухтасар фикр-мулоҳазалар мазкур соҳага оид мерос уммонидан, балки, бир томчи ҳам эмасдир. Бироқ, ўйлаймизки, улар, мабодо, маънавий юксалиш масалаларига устуворлик аҳамиятини бераётган мустақил Ватанимиз аҳли диққат-эътиборини ўзига жалб этсалар, шунингдек, “бирни кўриб фикр қил, бирни кўриб шукр қил” деганларидай, хусусан, ёш авлодда мустақил танқидий тафаккур қилиш қобилиятини ўстиришга ёрдам берса, ажаб эмас.

Шу тарздаги ишни, агар у муҳтарам ўқувчиларни бундан кейин ҳам қизиқтирса, эҳтиёжга қараб ҳамда фурсати келганда, давом эттириш мумкин.

*Муҳаммад Раҳим ўғли,
“Ўзбекистон овози”,
2003 йил 11 февраль.*

МУНДАРИЖА

Кириш	4
Сержило тафаккур дурдоналаридан	6

I қисм. КАДИМГИ ДУНЁ

Қадимги Миср адабий ёдгорликларидаги ҳикматлардан	10
Қадимги Ҳиндистон масаллари, дostonлари, рисолаларидаги ҳикматлардан	11
Сулаймон пайғамбар	16
Ахикар	18
Периандр	19
Питтак	20
Эзоп	21
Солон	24
Анаксимандр	25
Анахарсис	26
Фалес	27
Хилон	29
Биант	30
Эпименид	31
Анаксимен	32
Ксенофан	33
Лао-Цзи	34

Пифагор	36
Будда (Шаҳзода Сиддхартха Гаутама)	39
Конфуций	41
Цзен Цзи	45
Эпихарм	46
Парменид	47
Клеобул	48
Гераклит	49
Кратил	51
Мелисс	52
Анаксагор	53
Левкипп	54
Зенон	55
Эмпедокл	56
Горгий	57
Мо-Цзи	58
Протагор	60
Сократ	61
Демокрит	65
Агафон	68
Антисфен	69
Аристипп	71
Архит	73
Платон	74
Эвбулид	78
Диоген	79
Шан Ян	82
Аристотель	84
Теофраст	89
Мэн-Цзи	90
Чжуан-Цзи	91
Пиррон	92
Хуй Ши	93
Эпикур	94
Моним	97
Зенон	98
Клеанф	99
Аркесилай	100
Сюн-Цзи	101
Карнеад	105
Цицерон	106

Лукреций Кар	
Гораций	
Сенека	116
Павел	123
Ёқуб	124
Демонакт	125
Плутарх	126
Эпиктет	129
Нагаржуна	131
Марк Аврелий	132
Минуций	135
Тертуллиан	136
Теофил	136
Ориген	138
Секст Эмпирик	139
Плотин	140

II қисм. ҲАДАСАТ АСРАЛАР

Назианзалик Григорий	142
Буюк Василий	143
Юлиан	144
Григорий, Нисалик	145
Амвросий	146
Иероним Евсевий	147
Августин Аврелий	148
Сэн-Чжао	151
Боэций	152
Давид Анахт (Енгилмас)	153
Ал-Фараздақ	154
Ал-Ашъарий	155
Умар Ибн Ал-Хаттоб	156
Ал-Хусрий	157
Кентерберилик Ансельм	158
Су Дун-По	159
Абу Ҳомид Ал-Ғаззолий	160
Пьер Абеляр	161
Рожер Бэкон	162
Акуинолик Фома	164
Абу-Ал-Фараж	165
Оккамлик Уильям	166
Хуан Мануэль	167

Кабир	169
Роттердамлик Эразм	171
Никколо Макиавелли	173
Мишель Монтень	177
Пьер Брантом Де Бурдей	182
Мигель Де Сервантес Сааведра	183
Жордано Бруно	184

III қисм. МАЪРИФАТПАРВАРЛИК ДАВРИДАН XX АСР БОШЛАРИГАЧА

Фрэнсис Бэкон	188
Яков Бёме	193
Галилео Галилей	194
Хун Цзичен	196
Томас Гоббс	198
Пьер Гассенди	200
Рене Декарт	201
Бальтасар Грасиан	204
Франсуа Ларошфуко	207
Жан-Батист Поклен (Мольер)	212
Блез Паскаль	213
Тереса Де Хесус	216
Жон Драйден	217
Жон Локк	218
Барух Спиноза	220
Исаак Ньютон	221
Жан Лабрюйер	222
Пьер Бейль	227
Бернар Ле Бовье Фонтенель	228
Даниэль Дефо	229
Жонатан Свифт	230
Антони Шефтсбери	231
Жорж Беркли	233
Александр Поп	234
Шарль Монтескье	235
Вольтер	239
Жеймс Томсон	245
Бенжамин Франклин	246
Давид Юм	249
Жан-Жак Руссо	250

Дени Дидро	255
Люк Вовенарг	259
Леже—Мари Дешан	265
Сковорода Григорий Саввич	266
Поль Гольбах	268
Иммануил Кант	270
Жан Робинэ	274
Никола Шамфор	275
Георг Лихтенберг	279
Жан Поль Марат	283
Денис Иванович Фонвизин	284
Иоганн Вольфганг Гёте	285
Иоганн Фридрих Шиллер	290
Иоганн Фихте	291
Наполеон I (Наполеон Бонапарт)	293
Георг Вильгельм Фридрих Гегель	294
Артур Шопенгауэр	299
Пётр Яковлевич Чаадаев	305
Фридрих Ницше	307
Томас Вудро Вильсон	310
Таржимондан	311

Эслатма учун

Эслатма учун

**СЕРЖИЛО ТАФАККУР
ДУРДОНАЛАРИДАН**

**(Фалсафий ҳикматли иборалар
ва мухтасар фикрлардан намуналар)**

**Тузувчи ва таржимон:
фалсафа фанлари доктори
Жалолов Абдулҳафиз Мараҳимович
(Муҳаммад РАҲИМ ўғли)**

**Муҳаррирлар:
Улугбек Султон, Тўлқин Усмон**

**Бадий муҳаррир
Светлана Боброва**

**Техник муҳаррир
Аббос Турсунов**

**Мусаҳҳих
Муяссар Рихсиғилла қизи**

**Маттни компьютерда терувчилар:
Гавҳар Раманова, Сурайё Усмонова**

**Босмахонага 2003 йил 25 июлда топширилди.
Босишга 2003 йил 5 августда рухсат этилди.
Бичими 42X30 1/4. Ҳажми 20 босма табоқ.
Адади 1000 нусха. Офсет қоғози. 10-сон буюртма.**

Баҳоси келишилган нарҳда.

**"MUTARJIM" шўъба корxonаси матбаа бўлими,
Тошкент шаҳри, Хуршид кўчаси,
Қошиқчи 1-тор кўча, 1-уй.**